

367176

367176

UDK 911.3(497.12-04)

ISSN 0354-0596

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Department of Geography, Faculty of Arts, University in Ljubljana

DELA

10

GEOGRAFSKI ASPEKTI OBMEJNOSTI IN REGIONALNEGA RAZVOJA

THE GEOGRAPHIC ASPECTS OF THE BORDER REGIONS AND REGIONAL DEVELOPMENT

Mednarodni medinštitutski seminar:

Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru

Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani

Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Universität Bayreuth

Internacional inter-department seminar of:

Department of Geography, Pedagogical Faculty, University in Maribor

Department of Geography, Faculty of Arts, University in Ljubljana

Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Universität Bayreuth

LJUBLJANA 1993

999401329

Izdajateljski svet - Publishing Board
Borut Belec, Andrej Černe, Anton Gosar, Jurij Kunaver, Mirko Pak

Odgovorni urednik - Responsible Editor
Jurij Kunaver

Uredniški odbor - Editorial Board
Andrej Černe, Anton Gosar, Marijan M. Klemenčič, Vladimir Klemenčič, Mirko Pak

Urednik - Editor
Mirko Pak

Namizno založništvo - Desktop Publishing
Milojka Žalik Huzjan

Tehnična urednika - Editorial Services
Valentina Brečko, Marko Krevs

Tisk - Printed by
VB&S d.o.o. Ljubljana

Izdano s pomočjo Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani

Naklada 500 izvodov

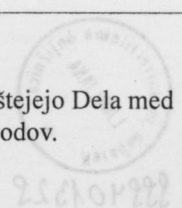
CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.3(497.12-192.2) (063) (082)

GEOGRAFSKI aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja : mednarodni medinštitutski seminar Oddelka za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru, Oddelka za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Universität Bayreuth = The geographical aspects of the border regions and regional development : international inter-department seminar of Department of Geography, Pedagogical Faculty, University in Maribor, Department of Geography, Faculty of Arts, University in Ljubljana, Lehrstuhl Wirtschaftsgeographie und Regionalplanung, Universität Bayreuth / [odgovorni urednik Jurij Kunaver]. - Ljubljana : Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1994. - (Dela / Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, ISSN 0354-0596; 10)

1. Kunaver, Jurij
38748928

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-100/92 mb z dne 16.12.1992 štejejo Dela med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.

VSEBINA – CONTENTS

Uvodnik	7
Vladimir Klemenčič	
Geopolitični položaj Slovenije in teoretično metodološke osnove	
za opredelitev tipov obmejnih območij	9
Die geopolitische Lage Sloweniens samt theoretischer und	
methodologischer Bewertung der Typen von Grenzregionen	19
Mirko Pak	
Nekateri elementi povezovanja Slovenije s sosednjimi državami	21
Some linking elements of Slovene with neighbouring states	30
Joerg Maier	
Auswirkungen der Grenzöffnung 1989 zwischen der Bundesrepublik	
Deutschland und der Tschechischen Republik (Analyse der zunehmenden	
Verflechtung zwischen Nordbayern und Westböhmen)	33
Učinki odprtja meje med Zvezo republiko Nemčijo in Češko republiko	
(Analiza stopnjevanega sodelovanja med severno Bavarsko in	
zahodno Češko)	46
Istvan Berenyi	
Entwicklungschancen der Grenznahen Gebiete von Ungarn	49
Razvojne možnosti v obmejnih območjih Madžarske	54
Dušan Plut	
Obmejnost in regionalni razvoj Slovenije v luči pokrajinsko degradacijskih	
procesov	55
The regional development of Slovenia viewed as sustainable development	69
Borut Beleč	
Prekomejna zemljiškoposestna pomešanost in zaposlovanje -	
primer obmejnih občin SV Slovenije s Hrvaško	73
Grenzueberschreitende Grundbesitzvermischung und Beschaeftigung -	
Beispiel der Gemeinden Nordostsloweniens an der Slowenisch-Kroatischen	
Grenze	82

Anton Gosar

- Sodobni pogledi na prekomejno sodelovanje na območju italjansko-avstrijsko-slovenske tromeje 85
- Contemporary studies on the three-border area of Slovenia, Italy and Austria 96

Milan Bufon

- Elementi obmejnosti in faktorji oblikovanja prekomejnih območij na primeru Slovenije 99
- Elements of borderiness and factors of evolution of transborder regions: The case of Slovenia 107

Walter Zsilincsar

- Das Südsteirische Grenzland aus regionaler und kommunalpolitischer Sicht 111
- Regionalne in razvojne značilnosti obmejnega območja avstrijske Štajerske 126

Marijan Klemenčič

- Družbenogospodarski razvoj obmejnih območij v Sloveniji 127
- Socio-economic development of the border areas in Slovenia 133

Ludvik Olas, Božidar Kert

- Vpliv državnih meja na družbeno geografski razvoj Prekmurja 135
- Einfluss der Staatsgrenzen auf die gesellschaftliche und geographische Entwicklung von Prekmurje 142

Andrej Černe, Stanko Pelc

- Prometno geografski vidiki nove državne meje 145
- Transport-geographic aspects of the new state border 156

Uroš Horvat

- Demografska analiza obmejnega območja slovensko hrvaške meje v SV Sloveniji 157
- Demographic analysis of the Slovene-Croatian border areas in the North-Eastern Slovenia 168

Jernej Zupančič, Peter Repolusk

- Narodnostno mešano območje občine Lendava in nova državna meja 171
- Ethnisch gemischtes Gebiet der Gemeinde Lendava und die neue Staatsgrenze 176

Vilibald Premzl, Mirko Pšunder

Filozofija, metodologija in vizija razvoja podeželja	179
Philosophie, Methodologie und Vision der Landesentwicklung	186

Vladimir Drozg

Vinske ceste kot element regionalnega razvoja obmejnih območij	187
Wine routes as an element of the regional development of borderline regions	194

Jozsef Toth

Border regions and ethnic minorities in Hungary 1990	197
Obmejna območja in narodnostne manjšine na Madžarskem leta 1990	204

M. Steiner, D. Sturn, R. Wendner

Integration über Grenzen: Kooperationspotentiale im Steirisch-Slowenischen Grenzland	205
Prekomejno povezovanje: Možnosti za sodelovanje v štajersko slovenski obmejni regiji	221

Urednik

Dr. Mirko Pak

GEOPOLITIČNI POLOŽAJ TER TEORETSKI IN METODOLOŠKI POIZKUS V PREDSTAVITVE TIPOV OBMEJNIH OBMOČIJ NA PRIMERU SLOVENIJE

UVODNIK

Že tradicionalni mednarodni medinštitutski geografski seminar oddelkov za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru in Filozofske fakultete v Ljubljani, Katedre za gospodarsko geografijo in regionalno planiranje Univerze v Bayreuthu ter geografskega oddelka Pedagoške fakultete v Peci je bil v Mariboru 28. in 29. oktobra 1993 pod naslovom "Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja". Predmet geografske obravnave je bila vse bolj aktualna in za Slovenijo še posebej pomembna problematika obmejnih območij ter njihovega regionalnega razvoja.

K osvetlitvi razvojnih procesov in iskanju ustreznih poti hitrejšega in skladnejšega razvoja obmejnih območij so bili pritegnjeni še referenti iz Gradca in Budimpešte, ki so koristno dopolnili naša znanja o dogajanjih, ki so si bolj ali manj podobna v vseh obmejnih območjih evropskih držav. Referati so se lotevali teoretskih in metodoloških vprašanj na sploh in na konkretnih primerih, podali pa so tudi vrsto rezultatov doslej opravljenih proučevanj. Čeprav je bila severovzhodna Slovenija zaradi obsežnosti in pestrosti svojih obmejnih območij in zaradi njihove že kar solidne preučенosti, med drugim tudi zemljiško lastniških in drugih odnosov ob novi državni slovensko-hrvaški meji, so bile predstavitve drugih obmejnih območij sprejete z velikim zanimanjem. Zato ni čudno, da je bila v razpravi s strani predstavnikov obmejnih občin večkrat izrečena potreba po kompleksnih geografskih proučevanjih razvojne problematike obmejnih območij z željo, da naj bi stroka aktivneje posegla v aktualna razvojna dogajanja.

Za zgledno organizacijo in potek seminarja gre zahvala sodelavcem obeh geografskih oddelkov na PF v Mariboru in FF v Ljubljani ter mariborskemu geografskemu društvu. Za finančno pomoč pa Ministrstvu za znanost, tehnologijo in šport Republike Slovenije, ki je omogočilo izvedbo seminarja, Pedagoški fakulteti v Mariboru za organizacijsko pomoč ter Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani, ki je omogočil tisk referatov.

Urednik

Dr. Mirko Pak

GEPOLITIČNI POLOŽAJ TER TEORETSKI IN METODOLOŠKI POIZKUS OPREDELITVE TIPOV OBMEJNIH OBMOČIJ NA PRIMERU SLOVENIJE

Vladimir Klemenčič*

Izvleček

UDK 911.3(497.12-04)

V članku je prikazana problematika obmejnih območij s posebnim ozirom na njihov regionalni razvoj ter opredelitev tipov obmejnih območij v Sloveniji.

Ključne besede: Meje, obmejna območja, demografska območja, Slovenija

Abstract

UDC 911.3(497.12-04)

A GEOPOLITICAL DISCOURSE ON THE LOCATION OF SLOVENIA AND AN ATTEMPT TOWARDS A SOCIOGEOGRAPHIC TIPOLOGY OF SLOVENIAN BORDER REGIONS

The paper discusses problems of major border areas with regard to their regional development and the differentiated border region types of Slovenia.

Key words: Borders, Border Regions, Demographic Characteristics, Slovenia

V novejšem razdobju meja, ki se vse bolj uveljavlja kot dejavnik regionalnega razvoja, ne opravlja več funkcije delitve, temveč vse bolj povezovanja med posameznimi državami. Vpliv meje ter stopnja njene odprtosti oziroma zaprtosti pogojujeta tak regionalni razvoj obmejnih območij in oblikovanje specifičnih regionalnih struktur, ki so rezultat stopnje povezanosti in soodvisnosti regionalnega razvoja obmejnih območij od njihovega prekomejnega povezovanja na političnem, gospodarskem in socialnem področju.

Slovenski geografi lahko mirno trdimo, da smo učinke meje pri interpretaciji regionalnega razvoja in razvoja prostorskih struktur zaznali že zelo zgodaj; lahko rečemo, da celo med prvimi v Evropi. Zato se lahko prištevamo med nosilce proučevanja funkcije političnih meja, oblikovanja obmejnih območij ter še posebej funkcije obmejnih, narodnostno mešanih območij, kjer, zaradi obvladovanja jezika in kulture narodov dveh sosednjih držav, stopajo še posebej v ospredje narodne manjšine kot nosilci prekomejnega sodelovanja in povezovanja. Tako so zlasti ob slovensko-italijanski meji manjšine že presegle zgolj funkcijo prekomejnega povezovanja med Italijo in Slovenijo in že pridobivajo na pomenu v funkciji transkontinentalnega povezovanja med evropskimi državami. Številne razprave, ki so jih od konca sedemdesetih let naprej pripravili Klemenčič, Jeršič, Piry, Bufon, Zupančič, Belec in nekateri drugi avtorji, ter njihova primerjava z rezultati raziskav, publiciranih v tujem znanstvenem tisku kažejo, da je Slovenija kot celota ena sama obmejna regija z različnimi

* Dr., prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, SLO.

tipi obmejnih območij glede na oblike, kakor tudi glede na intenzivnost prekomejnega povezovanja in s tem povezanih različnih tipov prostorskih struktur.

Ta razvoj prostorskih struktur in tipov obmejnih območij ter z njimi povezani prostorski problemi so tako v Sloveniji kakor tudi drugod po svetu odvisni v glavnem od treh dejavnikov:

- reliefne izoblikovanosti meje, ki loči obmejna območja dveh sosednjih držav,
- gospodarske razvitosti in prekomejnega regionalnega povezovanja,
- politične povezanosti dveh sosednjih držav.

Pri poizkusu klasifikacije obmejnih območij v Sloveniji prav gotovo ne moremo prezreti tudi časovne komponente oblikovanja meja, saj sta današnja slovensko-avstrijska in slovensko-madžarska meja nastali že po prvi, slovensko-italijanska po drugi svetovni vojni, slovensko-hrvaška meja pa šele po letu 1991.

Pri prekomejnem povezovanju obmejnih območij in s tem v zvezi tudi pri oblikovanju posameznih tipov obmejnih območij prav gotovo ne moremo prezreti reliefne izoblikovanosti na območjih Julijskih Alp, Karavank in Kobanskega, kjer ta naravna pregrada ovira intenzivno prekomejno povezovanje preko sicer že tri desetletja odprtih meja. Na ostalih območjih, ki so reliefno ugodnejša za prekomejno povezovanje (Goriška Brda, Spodnja Vipavska dolina ter Tržaški kras ob slovensko-italijanski in zahodno Goričko ob slovensko-avstrijski meji), so bile v zadnjih treh desetletjih prednosti odprte meje v regionalnem razvoju zelo dobro izkoriščene. Kljub temu pa se je na teh območjih uveljavila odprta meja v funkciji regionalnega razvoja zopet drugače ob slovensko-italijanski meji med Gorico in Koprom, kot na terciarnem gričevju med Radgono in tromejo pri Trtkovi ob slovensko-avstrijski meji.

Kljub naravno ugodnim pogojem za povezovanje in kljub postopnemu odpiranju meje v zadnjem obdobju ter intenzivnejšemu povezovanju z Madžarsko po letu 1990, pa v regionalni strukturi na obmejnih območjih ob slovensko-madžarski meji še vedno čutimo sledove njene dolgotrajne zaprtosti, ki se kažejo v obliki demografske ogroženosti na skoraj celotnem obmejnem območju. Te nerazvitosti pa ne moremo pripisati zgolj političnim dejavnikom dolgotrajne zaprtosti meje, temveč tudi historično pogojeni priferčnosti in oddaljenosti od večjih centralnih krajev na eni ali drugi strani meje. Zaradi tega sta obmejni območji z obeh strani meje ostali, kljub industrializaciji obeh držav, v veliki meri periferni in gospodarsko nerazviti.

Medtem, ko lahko na mejah in v obmejnih območjih Slovenije z Italijo, Avstrijo in Madžarsko v regionalni strukturi ugotavljamo funkcijo in učinke meje v obsežnih, diferencirano prostorskih procesih ter prostorskih strukturah, pa ob novonastali slovensko-hrvaški meji lahko zasledimo znake obmejnega značaja regije le neposredno z mejnimi prehodi ter inštitucijami in zgradbami, ki so povezane le z dejavnostjo policije ali carine. Priče smo tudi vrsti pojavov, ki ovirajo regionalni razvoj, kot je nejasno načrtana mejna črta ali pa problemi, ki so se odprli zaradi pretirganja komunikacij med prebivalstvom obmejnih krajev (zlasti na agrarnih področjih), problemi prekomejnega zaposlovanja dnevnih

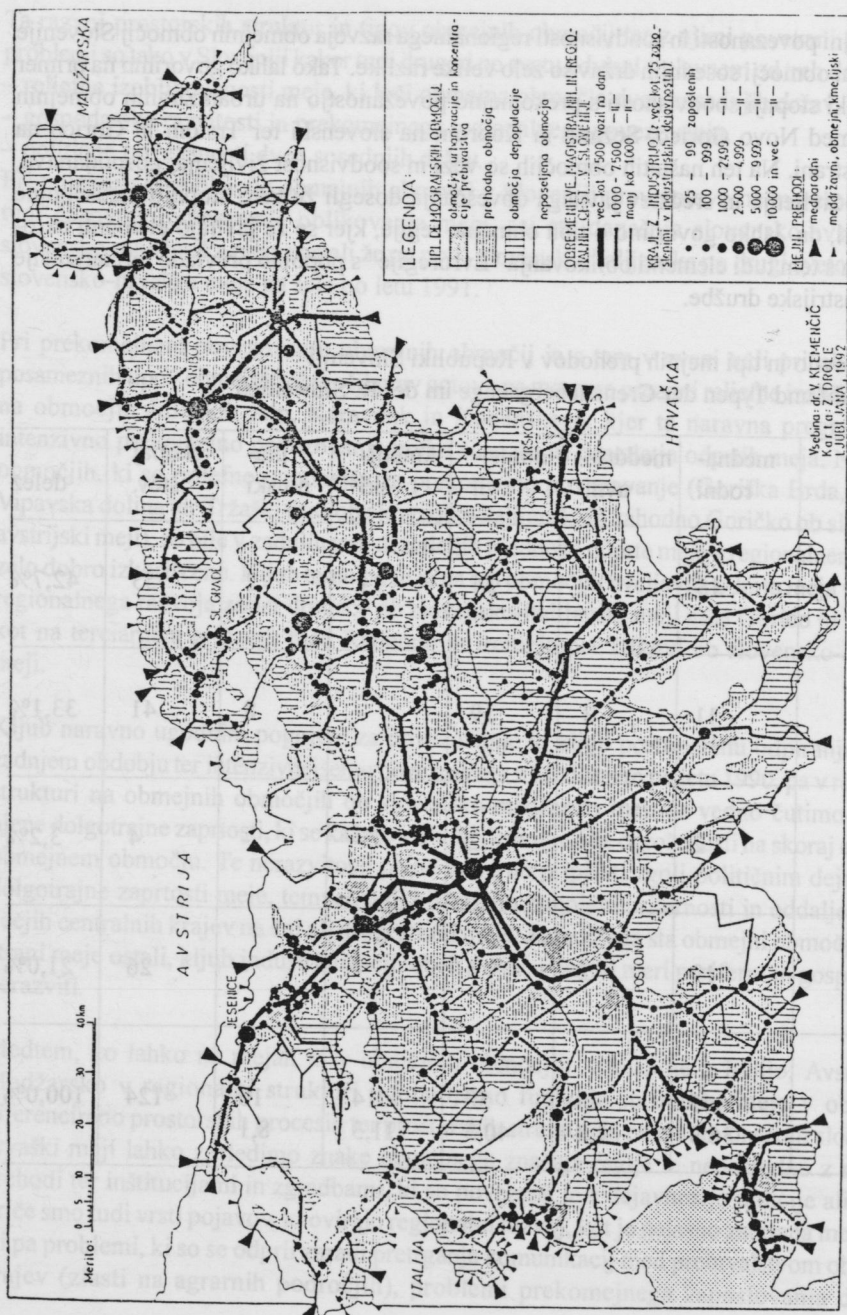
migrantov, pa tudi problemi zadovoljevanja življenjskih potreb v centralnih krajih, ki so ostali na drugi strani meje.

V prekomerni povezanosti in soodvisnosti regionalnega razvoja obmejnih območij Slovenije z obmejnimi območji sosednjih držav so zelo velike razlike. Tako lahko govorimo na primer o zelo visoki stopnji soodvisnosti s prekomerno povezanostjo na urbaniziranih obmejnih območjih med Novo Gorico, Sežano in Koprno na slovenski ter Trstom in Gorico na italijanski strani. Na teh naštetih območjih so vezi in soodvisnost življenja, gospodarstva, kulturnega življenja in sredstev javnega obveščanja dosegli že tako stopnjo medsebojne povezanosti, da lahko govorimo o tipu obmejne regije, kjer se že pojavljajo elementi evropeizacije in s tem tudi elementi oblikovanja "Evreregije" s popolno prevlado terciarizacije in postindustrijske družbe.

Tab. 1: Število in tipi mejnih prehodov v Republiki Sloveniji
Zahl und Typen der Grenzübergänge im der R. Slowenien

	medna- rodni	meddrž- avni	obmej- ni	kmetij- ski	pla- ninski	skupaj štev.	delež
slovensko- italijanska meja	13	-	24	14	2	53	42,7%
slovensko- avstrijska meja	11	3	19	-	8	41	33,1%
slovensko- madžarska meja	2	-	2	-	-	4	3,2%
slovensko- hrvaška meja	19	2	5	-	-	26	21,0%
SKUPAJ število delež v %	45 36,3	5 4,0	50 40,3	14 11,3	10 8,1	124	100,0%

Slika 1: Tipi demografskih območij R Slovenije
Die sozialgeographische Gliederung Sloweniens

Tab. 2: Obmejne katastrske občine po tipih demografskih območij leta 1991
Grenzkatastralgemeinden nach demographischen Regionen 1991

		I.kat.	II.kat.	III.kat.	IV.kat.	V.kat.	VI.kat.	
SLO-I meja	štev.	10	7	-	13	5	28	63
	%	15,9	11,1	-	20,6	7,9	44,5	100,0
SLO-A meja	štev.	11	12	3	17	9	36	88
	%	12,5	13,6	3,4	19,3	10,2	41	100,0
SLO-H meja	štev.	1	-	-	1	1	20	23
	%	4,3	-	-	4,3	4,3	87,1	100,0
SLO-CRO meja	štev.	7	10	5	17	27	96	162
	%	4,3	6,2	3,1	10,	16,7	59,2	100,0
SKUPAJ	štev.	29	29	8	48	42	180	336
	%	8,6	8,6	2,4	14,3	12,5	53,6	100,0

Opomba:

I.KAT. - območja trajne koncentracije prebivalstva

II.KAT. - območja novejšje koncentracije prebivalstva

III.KAT. - območja starejše koncentracije - število prebivalstva v zadnjem desetletju rahlo nazaduje

IV.KAT. - nekdanja območja praznenja - število prebivalstva v zadnjem desetletju rahlo narašča

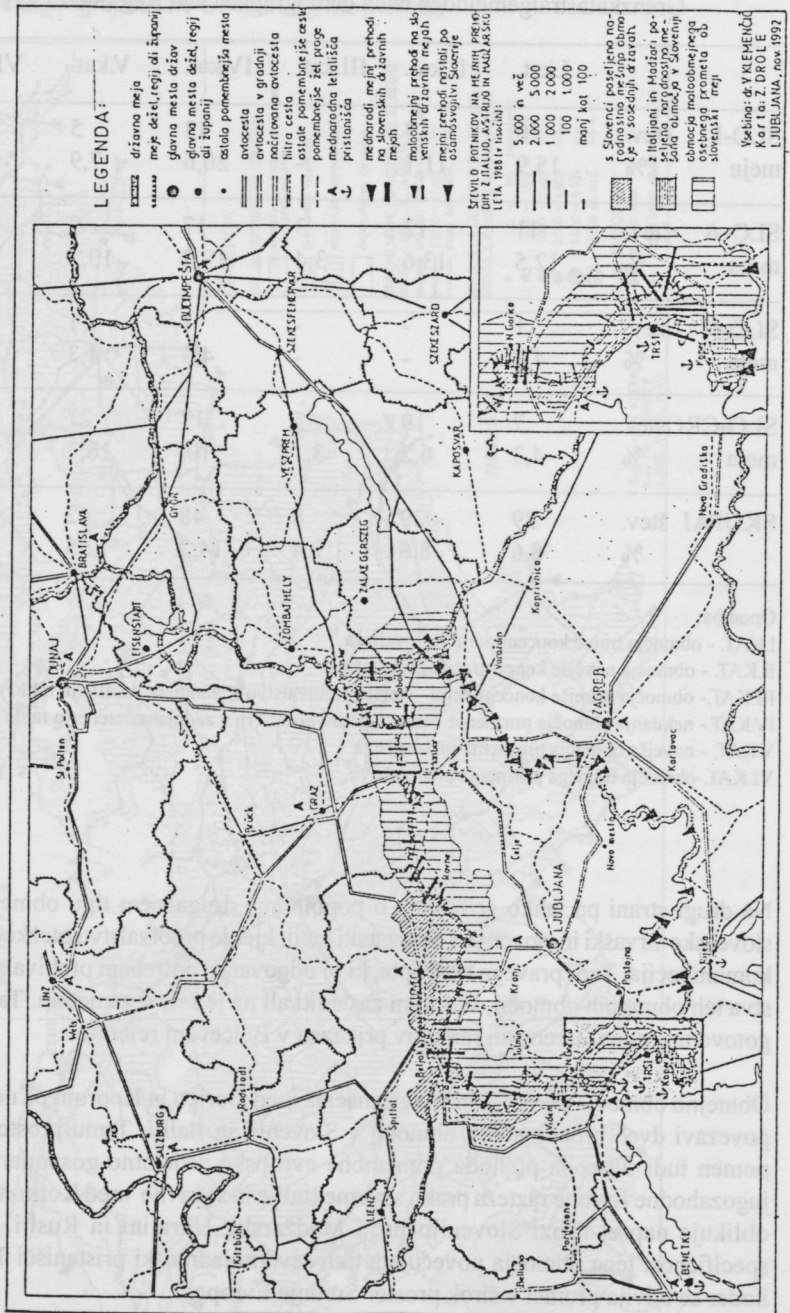
V.KAT. - novejšja območja praznenja prebivalstva

VI.KAT. - območja trajnega praznenja prebivalstva

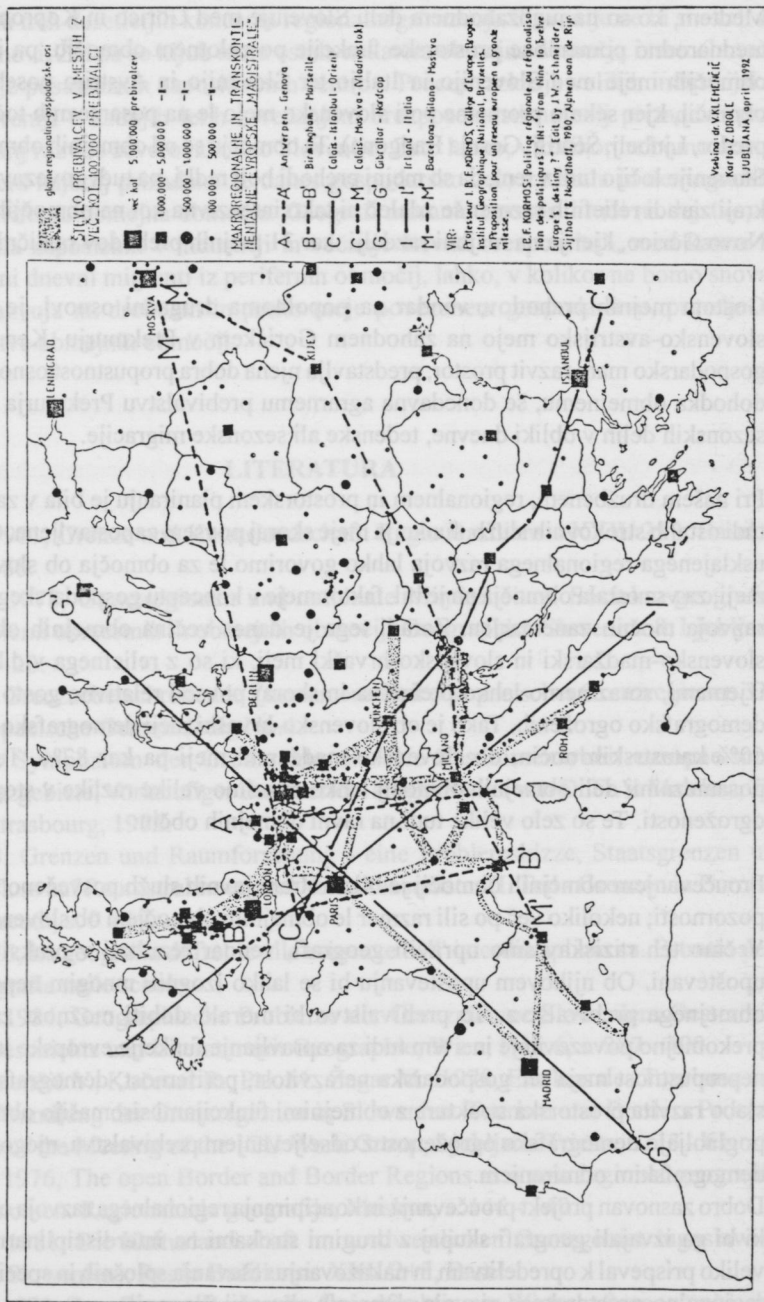
Na drugi strani pa lahko govorimo o popolnoma drugačnem tipu obmejnih območij ob slovensko-hrvaški in slovensko-madžarski meji, kjer je prebivalstvu otežkočena prekomejna komunikacija. Tudi pravega koncepta, ki bi odgovarjal potrebam prebivalstva in gospodarstva teh obmejnih območij, skoraj ni zaslediti ali pa je šele v zametkih. Ta tip nam bo prav gotovo na osnovi terenskih raziskav prikazan v Belčevem referatu.

Obmejno območje evroregionalnega značaja med Gorico in Koprom pa ne temelji zgolj na povezavi dveh urbaniziranih območij v Sloveniji in Italiji. Temu prostoru daje poseben pomen tudi funkcija prehoda pomembne evropske prometno-gospodarske osi, ki se iz jugozahodne Evrope razteza preko severne Italije in se ravno med Koprom in Novo Gorico oblikuje naprej skozi Slovenijo proti Madžarski, Ukrajini in Rusiji. Pomembnost in specifičnost tega območja povečujeta tudi severnojadranski pristanišči Trst in Koper, od koder se odvija promet v širok prostor Srednje Evrope.

Slika 2: Prostorske funkcije obmejne mednarodno-tranzitne politično-geografske lege R Slovenije
Die raumlich-funktionale Gliederung der geopolitischen und international bedeutenden Verkehrslage Sloweniens

Slika 3: Makroregionalne in transkontinentalne evropske magistrale
Die Gestaltung des makro-regionalen und transkontinentalen Verkehrsnetzes in Europa

Medtem, ko so na jugozahodnem delu Slovenije med Gorico in Koprom skoncentrirane mednarodno pomembne prostorske funkcije po celotnem območju, pa imamo na ostalih območjih meje med Slovenijo in Italijo ter Slovenijo in Avstrijo poseben tip obmejnih območij, kjer sekajo prometne poti slovensko mejo le na posameznih točkah (Karavanški predor, Ljubelj, Šentilj, Gornja Radgona). Ta območja se od obmejnih območij jugozahodne Slovenije ločijo tudi v tem, da so mejni prehodi bolj redki, pa tudi povezava med obmejnimi kraji zaradi reliefnih razmer še zdaleč ni tako intenzivna kot na območjih med Koprom in Novo Gorico, kjer je na majhni razdalji kar 31 mejnih prehodov različnih kategorij.

Gostota mejnih prehodov, vendar na popolnoma drugačni osnovi, je značilna tudi za slovensko-avstrijsko mejo na zahodnem Goričkem v Prekmurju. Ker meja tod prečka gospodarsko manj razvit prostor, predstavlja njena dobra propustnost osnovo za ustvarjanje dohodka obmejnemu, še donedavna agrarnemu prebivalstvu Prekmurja z zaposlitvijo na sezonskih delih v obliki dnevne, tedenske ali sezone migracije.

Pri našem družbenem, regionalnem in prostorskem planiranju je bila v zavesti politike, pa tudi ostalih strokovnih služb, funkcija meje skoraj povsem zapostavljena. O večji načrtnosti usklajenega regionalnega razvoja lahko govorimo le za območja ob slovensko-italijanski meji, za vsa ostala območja pa je bil faktor meje v konceptu gospodarskega in regionalnega razvoja močno zanemarjen. Zaradi tega je danes večina obmejnih območij, zlasti ob slovensko-madžarski in slovensko-hrvaški meji, ki so z reliefnega vidika, razen z nekaj izjemami, sorazmerno lahko prehodna in skoraj povsod relativno gosto poseljena, danes demografsko ogroženih. Tako je ob slovensko-hrvaški meji demografsko ogroženih skoraj 60% katastrskih občin, ob slovensko-madžarski meji pa kar 87%. Tudi med ostalimi posameznimi deli obmejnih območij lahko opazimo velike razlike v stopnji demografske ogroženosti. Te so zelo velike tudi na ravni obmejnih občin.

Proučevanjem obmejnih območij je bilo s strani javnih služb posvečeno sorazmerno malo pozornosti; nekoliko več po sili razmer le obmejnimi območjem ob slovensko-hrvaški meji. Večino teh raziskav smo opravili geografi, vendar rezultati v praksi niso bili dovolj upoštevani. Ob njihovem upoštevanju bi se lahko izognili mnogim nepotrebnim stiskam obmejnega prebivalstva. To prebivalstvo bi moralo dobiti možnost za vključevanje v prekomejno povezovanje in s tem tudi za opravljanje funkcije evropske integracije. Ravno nepropustnost meja ter gospodarska nerazvitost, perifernost, demografska ogroženost in slabo razvita prostorska struktura z obmejnimi funkcijami siromašijo obmejna območja in poglobljajo demografsko ogroženost z odseljevanjem prebivalstva, njegovim staranjem ali demografskim odmiranjem.

Dobro zasnovan projekt proučevanja in koncipiranja regionalnega razvoja obmejnih območij, ki bi ga izvajali geografi skupaj z drugimi strokami na interdisciplinarni ravni, bi lahko veliko prispeval k opredelitvam in nakazovanju reševanja splošnih in specifičnih problemov regionalno-prostorskega razvoja obmejnih območij Slovenije.

Prav gotovo pa bi lahko bili problemi perifernih obmejnih območij danes še bolj akutni, v

kolikor v zadnjih treh desetletjih koncepta regionalnega razvoja Slovenije ne bi snovali na policentrični osnovi. Žal pa so kljub temu ostala nekatera obmejna območja izven območij dnevne migracije posameznih zaposlitvenih centrov. Proces razkroja velikih industrijskih gigantov v Sloveniji v zadnjih letih z večanjem brezposelnosti najbolj prizadeva prav gospodarsko manj razvito severovzhodno Slovenijo. Zato lahko, v kolikor ne bomo dovolj pozorni, ta proces najbolj prizadane že danes gospodarsko zelo zaostala in demografsko ogrožena ter periferna obmejna območja. Geografi moramo opozoriti tudi na dejstvo, da manjšanje števila zaposlenih v industriji in večanje števila brezposelnih, med katere so vključeni številni dnevni migranti iz perifernih območij, lahko, v kolikor ne bomo snovali regionalnega razvoja na drobnem in preko meje povezanem gospodarstvu, pripelje do popolne razselitve obmejnih območij.

LITERATURA

- Gallusser W., 1981, Grenze und Kulturlandschaft. Regio Basiliensis XXII/ 2+3, Basel, s. 59 - 68.
- Klemenčič V., 1978, Grenzregionen und nationale Minderheiten. Socialno-geografski problemi obmestnih in obmejnih območij. Geographica Slovenica 8, Ljubljana, s. 7 - 20.
- Malchus Fr. V., Grenzüberschreitende Zusammenarbeit europäischer Grenzregionen. Der europäische Gemeindetag No.4.
- Europäisches Symposium der Grenzregionen, Die Zusammenarbeit europäischer Grenzgebiete, Vorläufiger Basisbericht ausgearbeitet von Dr.Fr.V. Malchus, Teil II, Strasbourg, 1972.
- Meier J., 1983, Grenzen und Raumforschung - eine Problemskizze, Staatsgrenzen und Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster (I. Teil - Grenzen in Europa). Bayreuth, s. 9 - 19.
- Valussi G., 1976, La geografia di fronte alle esigenze dell' interdisciplinarietà. Estratto de la geografia nelle scuole.
- Klemenčič V., 1984, Geographische Probleme der Grenzräume Sloweniens. Österreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, Wien, Heft 6, s. 387 - 400.
- Gosar A., Klemenčič V., Kočevar R., Pak M., Žagar M., 1978, Einfluss des Tourismus auf die Wandlung der Grenzregionen in Slowenien. Tourism and Borders Proceedings of the Meeting of the IGU Work Group, Ljubljana/Trieste, s. 13 - 61.
- Klemenčič V., 1976, The open Border and Border Regions as a new regional-geographic phenomenon. Regionalna geografija, Moskva, s. 146 - 149.
- Klemenčič V., 1981, Die Kulturlandschaft im nordwestlichen Grenzgebiet Jugoslawiens (SR Slowenien). Regio Basiliensis XXII/2+3, Basel.
- Klemenčič V., 1973, Zum Raumrelevanz der Grundfunktion in Wirtschaftsgeographischen Strukturmuster Sloweniens. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie No. 7, Soavtor: K. Ruppert.

- Vrišer I., 1976, Industrialisierung von Slowenien. Sozialgeographische Fragestellungen, Frankfurt am Main, s. 183 - 194.
- Moritsch A., 1969, Das nahe Triester Hinterland. Zum Wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung von Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Gegenwart, Wien-Koeln-Graz.
- Klemenčič V., 1973, Topical problems of open boundaries - the case of Slovenia. *Confini e regioni*. Trieste, 1973, s. 123 - 133. soavtor: Jeršič Matjaž.
- Olas L., 1976, Dvolastništvo - dejavnik razvoja v Prekmurju kot obmejni regiji. *Geografski vestnik XLVII*, Ljubljana, s. 151 - 155.
- Olas L., 1978, Nekateri populacijski problemi Prekmurja kot obmejne regije. II. slovensko-slovaški geografski simpozij, Maribor, s. 163 - 169.
- Pak M., 1978, Meja kot faktor razvoja obmejnih območij. Zbornik radova sa naučnog simpozijuma geografski problemi pograničnih regija naše zemlje, Vranje, s. 13 - 23.
- Klemenčič V., 1987, Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen. *Razprave in gradivo 20*. Ljubljana, 1987, s. 59 - 77.
- The Geography of Border Landscapes. London and New York, 1991.
- Minghi J.V., 1991, From conflict to harmony in border landscapes. The Geography of Border Landscapes. London and New York, s. 15 - 31.
- Gallusser W.A., 1991, Geographical investigations in boundary areas of the Basle regio ("Regio"). The Geography of Border Landscapes. London and New York, s. 31 - 43.
- Klemenčič V., Bufon M., 1991, Geographic problems of frontier regions: The case of the Italo-Yugoslav border landscape. The Geography of Border Landscapes, London and New York, s. 86 - 104.
- Klemenčič V., 1990, Koprsko kot obmejno, narodnostno mešano in terciarizirano območje. *Primorje - Zbornik 15. zborovanja slovenskih geografov*, Portorož, s. 99 - 107.
- Europa - Neue Konturen eines Kontinents. Oldenburg, 1993.
- Klemenčič V., 1993, National Minorities as an Element of the Demographic and Spatial Structure of Alpine - Adriatic - Pannonia Region. *GeoJournal*, Ljubljana 1993, s. 207 - 215.
- Bufon M., 1993, Cultural and Social Dimensions of Borderlands : The Case of the Italo - Slovene Trans-border Area. *GeoJournal*, Ljubljana, 1993, s. 235 - 241.
- Klemenčič V., Genorio R., 1993, The New State of Slovenia and its Function within the Frame of Europe. *GeoJournal*, Ljubljana, s. 323 - 335.
- Černe A., 1993, The Transport System of Slovenia. *GeoJournal*, Ljubljana, s. 335 - 339.

DIE GEOPOLITISCHE LAGE SLOWENIENS SAMT THEORETISCHER UND METHODOLOGISCHER BEWERTUNG DER TYPEN VON GRENZREGIONEN

Zusammenfassung

Aus der Sicht Europas ist Slowenien insgesamt als eine Grenzregion zu betrachten. Die eigene regionale Entwicklung ist wegen der Nahe der slowenisch-italianischen, der slowenisch-oesterreichischen, der slowenisch-ungarischen und der slowenisch-croatischen Grenze fast in allen Bereichen der Wirtschaft und des altaeglichen Lebens von der geopolitischen Lage Sloweniens in Europa, beziehungsweise von der bedeutenden Verkehrswegeausrichtung die vier Grossraumeinheiten Europas verbinden und sich in Slowenien kreuzt und beeinträchtigt. Die geopolitische Situation der Raumstrukturen und Raumprozesse hatte sich durch historisch bedingte Entwicklungsphasen dauernd geändert womit die internationale Bedeutung und der Charakter Sloweniens beeinträchtigt wurde. Dadurch ist auch die Function der Grenzregionen konstant verändert worden, wobei deren Typ von der Gestaltung verschiedener Nachfolgestaaten auf dem Territorium des einst einheitlichen Koenigreichs Oesterreich-Ungarn abhaengig gewesen ist. In bestimmter Form sind Grenzregionen auch von der jahrhundertlangen Provinzgrenzziehung innerhalb Oesterreich-Ungarns und Italiens abhaengig gewesen. Diesen geschichtlichen Rahmenbedingungen mussten sich Raumstrukturen und Raumfunktionen anpassen. Die regionale Gestaltung Sloweniens, samt Grenzregionen wurde von der Entwicklungspolitik des Vielvolkerstaates Jugoslawien bis 1991 beeinträchtigt. Die Raum- und Regionalplanung Sloweniens der letzten drei Jahrzehnte ist auf eine ausbalancierte Entwicklung der Regionen ausgerichtet gewesen. Darin inbegriffen ist auch das Prinzip der gleichmaessigen raum-regionalen Entwicklung Sloweniens, die stufenweise Oeffnung der Grenzen und die immer intensiver werdende Anbindung der slowenischen Wirtschaft an Grenzregionen in Italien und Oesterreich gewesen.

Die Entwicklung einzelner Grenzregionen Sloweniens ist von der Stufe der wirtschaftlichen Entwicklung angrenzender Staaten abhaengig gewesen. Einen hindernden Moment stellte die Grenzziehung an den Bergguckern der Julischen Alpen und den Karawanken dar. Trotz offener Grenze kam hier zu keiner intensiveren Wirtschafts- und Kulturverbindung.

Bei der Bewertung grenzregionaler Typen duerfen Forscher die Bedeutung der Minderheiten im Grenzraum nicht uebersehen. Die Minderheiten sind oft die Ursache der Gestaltung engerer zwischenstaatlicher Beziehungen und die Grundbasis eines neuen, ethnisch mischsprachigen Grenzgebiet-Typus deren Charakteristiken von Geographen schon im Verlauf einiger Abschnitte slowenischer Grenzen bewertet wurden. Besonders:

– entlang der slowenisch-italienischen Grenze im Gebiet von Koper, wo Italiener samt der Slowenen - Mehrheits-bevoelkerung vermischt im Grenzraum ansaessig sind, als auch entlang derselben Grenze in Italien, wo die slowenische innerhalb italienischer Mehrheits-bevoelkerung verweilt;

- entlang der slowenisch-oesterreichischen Grenze, wo Slowenen den Grenzraum gemeinsam mit Oesterreichern in Kaernten und in der Steiermark teilen; und
- entlang der slowenisch-ungarischen Grenze, wo Slowenen den Raum entlang des Raabe-Flusses in Ungarn samt Magyaren besiedeln, und die ungarische Minderheit im Uebermurgebiet in Slowenien mit Slowenen den Grenzraum teilt.

NEKATERI ELEMENTI POVEZOVANJA SLOVENIJE S SOSEDNJI DRŽAVAMI

Mirko Pak*

Izvleček

UDK 911.3:33(497.12-04)

Članek prinaša analizo nekaterih elementov sodelovanja z Avstrijo, Hrvaško, Italijo, Madžarsko : trgovinska menjava, promet potnikov in turistični promet, vključuje pa še druge elemente soodvisnosti regionalnega razvoja in sodelovanja s sosednjimi državami.

Ključne besede: Meja, mejni prehodi, regionalni razvoj, trgovinska menjava, turistični promet, potniški promet, Slovenija

Abstract

UDC 911.3:33(497.12-04)

SOME LINKING ELEMENTS OF SLOVENE WITH NEIGHBOURING STATES

The article analyses some elements of cooperation with Austria, Hungary and Croatia: trade exchange, passenger and tourist traffic and other elements of regional development and cooperation with neighbouring states.

Key words: Border, border crossings, regional development, trade exchange, passenger and tourist traffic, Slovenia

UVOD

Bistveni značilnosti Slovenije sta njen geografski in geopolitični položaj, kar je spremljalo razvoj njenega teritorija tudi po drugi svetovni vojni kot federalne enote in končno kot samostojne države. O tem se je med ostalim veliko pisalo neposredno in posredno tudi v geografski literaturi in seveda o neposrednih posledicah tega. Med drugimi je zato tudi R. Pavič v svojih geostrateških analizah Jugoslavije in njenih posameznih območij vedno izpostavljал geostrateški položaj Slovenije (Pavič, 1973). Tudi nobena kompleksna družbenogeografska analiza bivše skupne države ni mogla mimo te položajne vloge Slovenije, kamor so kot skozi lijak prihajali iz "Evrope" vsi pomembnejši prometni, gospodarski, prebivalstveni, turistični in drugi tokovi in se pahljačasto razširjali naprej proti jugu in jugovzhodu. Tudi v bodoče ne bo drugače. V vseh družbenogeografskih analizah Balkanskega polotoka je izpostavljena savsko - moravska prometna os in glavne prečne smeri iz Evrope proti Jadranu. Specifična na vsem območju JV Evrope je bila dolga desetletja tudi prehodnost slovenskih meja, bolj podobna zahodnoevropskim kot mejam v JV Evropi. Od tod in še iz številnih drugih razlogov narodnostne manjšine v Sloveniji in Slovenci onstran meja ter današnja nacionalna sestava prebivalstva, ki so jo skupaj z njenimi učinki

* Dr. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, SLO

geografi več desetletij intenzivno proučevali in ki je vseskozi predstavljala most med Slovenijo in sosednjimi deželami. V tem je tudi iskati odgovor na to, da se je Slovenija že v šestdesetih letih vključila v regionalno povezovanje, ki se je razmahnilo v sedemdesetih letih in se je v osemdesetih letih preusmerilo tudi v mednarodno sodelovanje in to prvenstveno na klasična področja sodelovanja: propustnost meje, izgradnja infrastrukture, sektorsko sodelovanje na raznih področjih, zlasti po osamosvojitvi pa je težišče močno poseglo na področje investicij, znanstveno raziskovalne dejavnosti, uporabo novih telekomunikacij in drugo (Bučar, 1993). Da je gradnja sodelovanja s sosednjimi državami (deželami) kompleksen, kompliciran in silno pomemben proces tako za državo, kot za vse segmente njenega funkcioniranja in razvoja, kakor tudi za obsežna obmejna območja, kažejo vsa dogajanja v zvezi s Hrvaško, s katero je bilo sodelovanje v drugačni institucionalni obliki v preteklosti na vseh področjih nadpovprečno. Pa tudi značaj tujih investicij v Slovenijo v obdobju 1985-91. Takrat je bilo iz Avstrije 269 ali 26,1% vseh investicij, ki so predstavljale 26,2% vrednosti. Iz Italije je bilo 320 ali 31,0% vseh investicij v vrednosti 15,6%. Velikih razlik v namenu, strukturi in obsegu investicij iz obeh držav v Slovenijo najbrž ni treba posebej razlagati.

Ves razvoj Svet in še posebej Evropo vedno bolj povezuje in njene posamezne člene sili k vedno tesnejšemu sodelovanju. Regionalno povezovanje, nastajanje evropskih regij, skupnega evropskega urbanega sistema transnacionalnih dimenzij (Capellin, 1993), vključujejo tudi Slovenijo v vse te procese. Povečuje se splošna soodvisnost in ta se tudi v Sloveniji krepi, širi in še posebej obrača k sosednjim državam, ki so zaradi spremenjene družbeno - politične podobe Evrope vse bolj povezane. Zaradi specifičnega položaja, geografskega na obrobju Alp, ob izstopu transkontinentalnih prometnic, zaradi odprtosti proti morju in zaradi savske prometne smeri, je Slovenija v vseh pogledih ena tovrstno najbolj zanimivih evropskih regij. Posebnost Slovenije je tudi njena majhnost, zaradi česar ves teritorij neposredno čuti raznovrstne vplive sosednjih držav in obmejnosti. Predvidene boljše komunikacije bodo to še stopnjevale.

Prepletenost teh tokov vključuje vse sosede, še posebej pa Hrvaško, podobno kot je to za avstrijske Alpe E. Lichtenberger pokazala z gostoto, deležem in številom ter tendencami nadaljnega širjenja vikendov v lasti Bavarcev (Lichtenberger, 1991).

Glede na to lahko govorimo o trostopenjskem vplivu meje na Slovenijo:

- v obmejnih območjih je ta lahko v regionalnem in gospodarskem, pa tudi v s socialnem razvoju, vsaj v nekaterih pogledih, celo pevladujoč,
- daleč v notranjost segajo vplivi zlasti do večjih središč v funkciji oskrbnih središč
- Avstrijci pretežno do Maribora, Italijani pa do Ljubljane, ali do turistično
- rekreacijsko privlačnih območij,
- zaradi majhnosti zajemajo določeni vplivi obmejnosti ves slovenski teritorij.

Pa si oglejmo povezovanje Slovenije s sosednjimi državami na primeru treh klasičnih področij meddržavnega sodelovanja, prometnih tokovih, trgovinski menjavi in turizmu.

MEJNI PROMET POTNIKOV V CESTNEM PROMETU

Prekomejni prometni tokovi so najbolj razširjena in stabilna oblika meddržavnega sodelovanja, še posebej med sosednjimi državami. Tako je zlasti blagovni promet med deželami na obeh straneh "Železne zaves" nemoteno potekal v okviru potreb, še posebej, kar se surovin tiče. Prav lep primer za to je bila sicer močno izolirana Albanija, ki je izvažala rude v Jugoslavijo in drugam in v katero je na primer iz Bolgarije prihajal tranzitni promet v luko Drač.

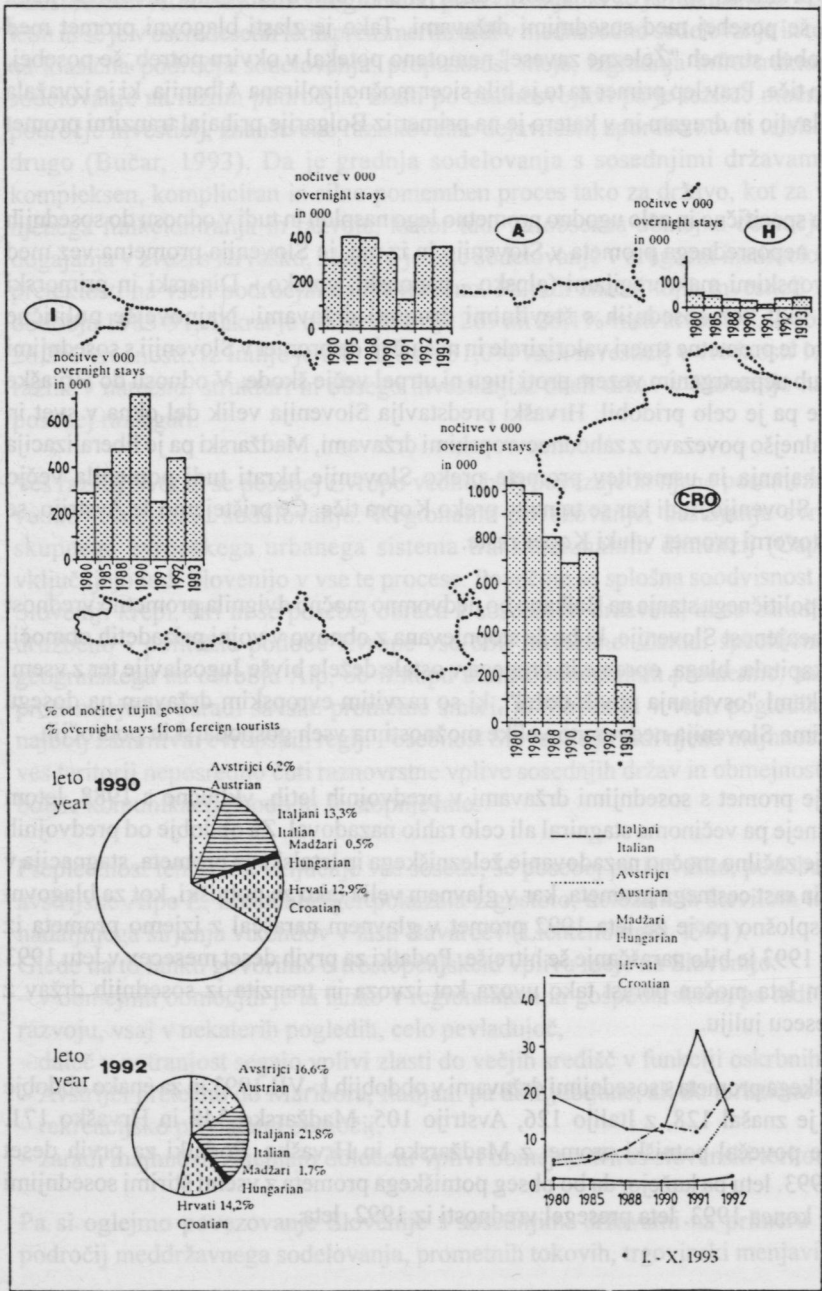
Slovenija ima specifično in zelo ugodno prometno lego nasploh in tudi v odnosu do sosednjih držav. Razen neposrednega prometa v Slovenijo in iz nje, je Slovenija prometna vez med razvitimi evropskimi makroregijami (alpsko - panonski, gorsko - Dinarski in primorski prostor), pa tudi vez sosednjih s številnimi drugimi državami. Najnovejše politične spremembe so te prometne smeri valorizirale in ni slučaj, da promet v Sloveniji s sosednjimi državami kljub nepretrganim vezem proti jugu ni utrpel večje škode. V odnosu do Hrvaške in Madžarske pa je celo pridobil. Hrvaški predstavlja Slovenija velik del okna v svet in edino racionalnejšo povezavo z zahodnoevropskimi državami, Madžarski pa je liberalizacija mejnega prehajanja in usmeritev prometa preko Slovenije hkrati tudi pomenila večjo usmeritev na Slovenijo, tudi kar se tranzita preko Kopra tiče. Če prištejemo še Avstrijo, se ni čuditi, da tovarni promet v luki Koper raste.

Stabilizacija političnega stanja na Balkanu bo nedvomno močno dvignila prometno vrednost in tudi obremenjenost Slovenije, ki bo še stopnjevana z obnovo v vojni prizadetih območij s prodorom kapitala, blaga, opreme in drugega v ostale dežele bivše Jugoslavije ter z vsemi drugimi oblikami "osvajanja novih dežel", ki so razvitim evropskim državam na dosegu roke. V tem ima Slovenija nedvomno velike možnosti na vseh gospodarskih področjih.

Na splošno je promet s sosednjimi državami v predvojnih letih, vključno s 1988. letom naraščal, kasneje pa večinoma stagniral ali celo rahlo nazadoval. Za obdobje od predvojnih let do danes je začetno močno nazadovanje železniškega in letalskega prometa, stagnacija v pomorskem in rast cestnega prometa, kar v glavnem velja tako za potniški, kot za blagovni promet. Na splošno pa je že leta 1992 promet v glavnem naraščal z izjemo prometa iz Italije in leta 1993 je bilo naraščanje še hitrejše. Podatki za prvih deset mesecev v letu 1993 kažejo tekom leta močan porast tako uvoza kot izvoza in tranzita iz sosednjih držav z viškom v mesecu juliju.

Indeks potniškega prometa s sosednjimi državami v obdobjih I.-VII.1993 in za enako obdobje v letu 1992 je znašal 128, z Italijo 126, Avstrijo 105, Madžarsko 348 in Hrvaško 171. Najbolj se je povečal potniški promet z Madžarsko in Hrvaško. Podatki za prvih deset mesecev v 1993. letu pa kažejo, da bo obseg potniškega prometa z vsemi štirimi sosednjimi državami do konca 1993. leta presegel vrednosti iz 1992. leta.

Slika 1: Turistični promet s sosednjimi državami
Tourist visits from neighbouring countries

Tab. 1: Delež sosednjih držav v potniškem prekomejnem prometu
The Share of Neighbouring Countries in the Transborder Traffic

	1980	1988	1992	1993* (I.-X.)
Avstrija	10,0%	11,2%	10,3%	8,9%
Hrvaška	-	-	19,4%	21,2%
Italija	25,4%	29,8%	22,9%	21,9%
Madžarska	0,4%	0,3%	0,9%	1,6%
Skupaj	35,8%	41,3%	63,5%	53,6%

* Vsi podatki za leto 1993 so le za prvih deset mesecev.

Predvsem je v potniškem prometu močno porastel delež Madžarske, kar velja še bolj za njen tovarni promet in delež Hrvaške. V primerjavi s celotnim letom 1992 so samo v desetih mesecih 1993. leta dosegli naslednji obseg prometa: Avstrija 88,5%, Hrvaška 112,5%, Italija 100% in Madžarska 183%. Celotni potniški promet s sosednjimi državami pa je leta 1993 znašal kar 78% v letu 1992 doseženega prometa.

TRGOVINA S SOSEDNJI DRŽAVAMI

Obseg trgovinske menjave s sosednjimi državami kaže večja nihanja kot promet. Predvsem je trgovinska menjava naraščala, vendar iz politično - gospodarskih razlogov hitreje uvoz kot izvoz iz Slovenije. Po osamosvojitvi pa je ta razlika še občutnejša, kar velja tudi za leto 1993 (Karta 2). Močno so zlasti prizadeti trgovinski tokovi s Hrvaško, kjer gre za splošno zmanjšanje menjave. V primeru Italije in Avstrije gre za izrazito zmanjšanje izvoza, pa tudi z Madžarsko blagovni tokovi za Slovenijo niso bili najbolj ugodni.

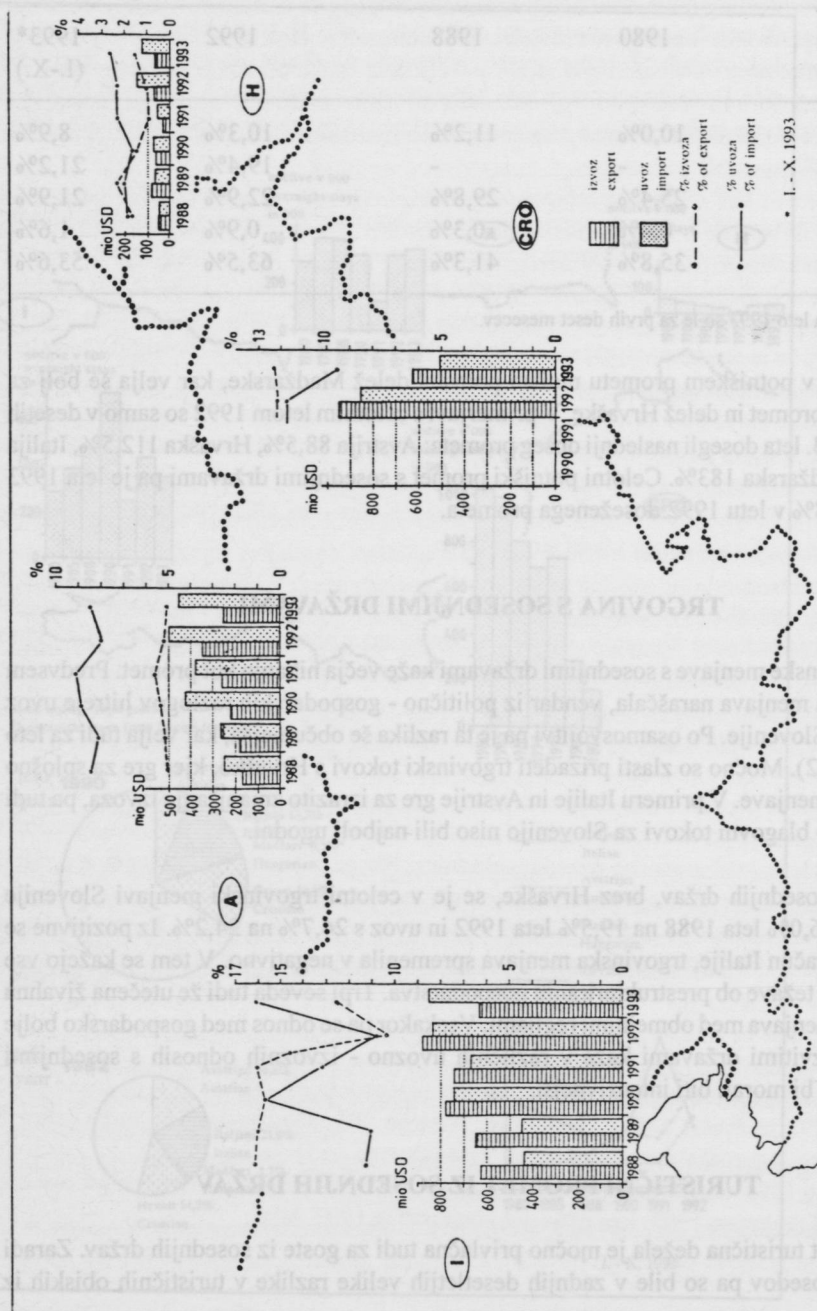
Delež treh sosednjih držav, brez Hrvaške, se je v celotni trgovinski menjavi Slovenije zmanjšal s 26,0% leta 1988 na 19,5% leta 1992 in uvoz s 24,7% na 24,2%. Iz pozitivne se je, zlasti na račun Italije, trgovinska menjava spremenila v negativno. V tem se kažejo vse gospodarske težave ob prestrukturiranju gospodarstva. Trpi seveda tudi že utečena živahna trgovinska menjava med obmejnimi regijami. Vsekakor pa se odnos med gospodarsko bolje in slabše razvitimi državami kaže v različnih uvozno - izvoznih odnosih s sosednjimi državami, ki bi morali biti intenzivnejši.

TURISTIČNI PROMET IZ SOSEDNJIH DRŽAV

Slovenija kot turistična dežela je močno privlačna tudi za goste iz sosednjih držav. Zaradi raznolikih sosedov pa so bile v zadnjih desetletjih velike razlike v turističnih obiskih iz

Slika 2: Trgovina s sosednjimi državami

Commerce and Trade with neighbouring countries

vseh štirih držav. Prvotnemu naraščanju je sledila že pred vojno stagnacija ali celo nazadovanje, pri čemer so bili vzroki notranji in zunanji. Med notranjimi je bil na prvem mestu gotovo dvig cen turističnih uslug in drugih storitev, ki je najbolj prizadel goste iz Madžarske in Hrvaške, katerim je tudi pojemala kupna moč (Karta 3). Na to se je odzval tudi obisk turistov iz Avstrije. Le iz gосто poseljenega italijanskega sosedstva se je, ob izboljšanju naše turistične infrastrukture, zaradi tradicionalne usmeritve, bližine in ostalega, promet vse do vojne večal. Skupno število turističnih nočitev tujih gostov je že leta 1990 nazadovalo.

Posebno leto 1991 beleži zmanjšanje števila nočitev tujih turistov z izjemo Hrvaške, ki so jo politične in s tem povezane gospodarske spremembe prizadele še posebej v letu 1992, ko je število njihovih nočitev najbolj nazadovalo. V teh dveh leti se je število gostov iz sosednjih držav zmanjšalo na eno tretjino.

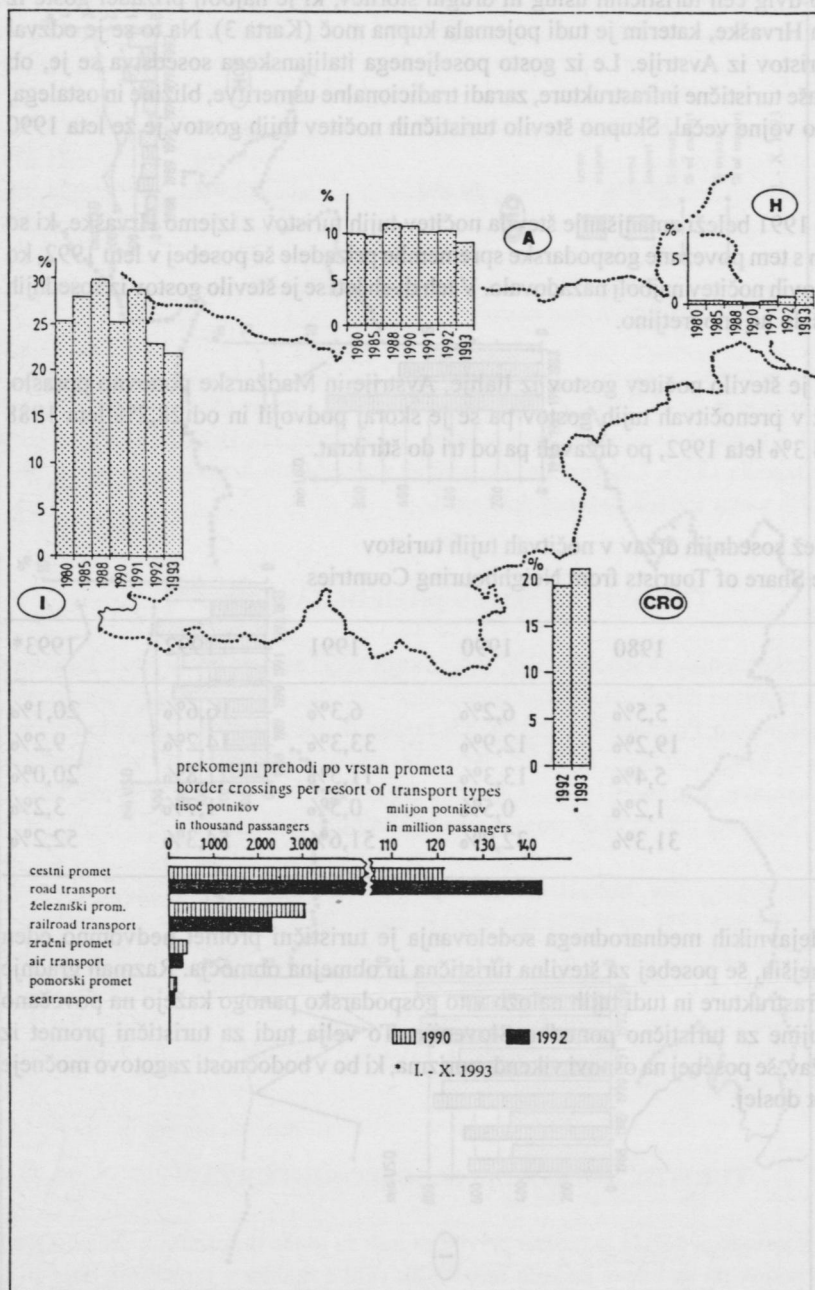
Že leta 1992 je število nočitev gostov iz Italije, Avstrije in Madžarske ponovno poraslo. Njihov delež v prenočitvah tujih gostov pa se je skoraj podvojil in od 28,2% leta 1988 narasel na 54,3% leta 1992, po državah pa od tri do štirikrat.

Tab. 2: Delež sosednjih držav v nočitvah tujih turistov
The Share of Tourists from Neighbouring Countries

država	1980	1990	1991	1992	1993*
Avstrija	5,5%	6,2%	6,3%	16,6%	20,1%
Hrvaška	19,2%	12,9%	33,3%	14,2%	9,2%
Italija	5,4%	13,3%	11,5%	21,8%	20,0%
Madžarska	1,2%	0,5%	0,5%	1,7%	3,2%
Skupaj	31,3%	32,9%	51,6%	54,3%	52,2%

Ob ostalih dejavnikih mednarodnega sodelovanja je turistični promet nedvomno eden najpomembnejših, še posebej za številna turistična in obmejna območja. Razmah gradnje turistične infrastrukture in tudi tujih naložb v to gospodarsko panogo kažejo na povečano zanimanje tujine za turistično ponudbo Slovenije. To velja tudi za turistični promet iz sosednjih držav, še posebej na osnovi vikend - turizma, ki bo v bodočnosti zagotovo močnejše udeležen, kot doslej.

Slika 3: Mejni promet potnikov v cestnem prometu
Crossings of borders by passengers in vehicles

ZAKLJUČEK

Sodelovanje Slovenije s sosednjimi državami se kvalitativno in kvantitativno širi in relativni pomen tega narašča. Končno predstavlja Slovenija vsem sosedom tudi vrata v neko od njihovih življenjsko pomembnih smeri (Italija na vzhod, Madžarska in Avstrija na morje, Hrvaška v Evropo, itd.), kar se najočitneje manifestira v prometnem interesu in spremljajoči infrastrukturi opremljenosti. Vse to bo prineslo očitne razvojne spremembe v urbanizaciji, gospodarskem pogledu, s čimer bo povezano povečano število delovnih mest, prestrukturiranje prebivalstva in še vse druge gospodarske in socialne spremembe ter seveda degradacija okolja.

Ob tem se pojavlja vrsta vprašanj regionalnega razvoja. Ali bo ta razvoj prinesel pretežno nadaljnjo razvojno koncentracijo v obstoječih razvojnih polih in razvojnih koridorjih, torej linearno, ali bodo učinki tega enakomerneje prisotni na širšem državnem teritoriju, torej ploskovno? Kako se bodo v to vključila vsa obmejna območja, med katerimi so številna obrobna in odročna? Ali se bodo ta le enostransko razvijala za zadovoljevanje določenih potreb prebivalstva sosednjih držav v smislu trgovine, gostinstva in še kakšne od storitvenih dejavnosti, kar je bilo ob naši zahodni meji že doslej prisotno? Ali se bo dejavnostna in druga sestava prebivalstva v teh območjih izboljšala, se bodo življenjski pogoji približali razvitim območjem? Ali bodo in v kakšni smeri v območjih in še posebej v atraktivnih območjih, med katere sodijo tudi naša urbana središča in še posebej Ljubljana, zemlja in druge nepremičnine prehajale v tuje roke? Kakšni bodo kulturni in drugi vplivi sosednjih držav pri nas (primer mariborskega območja, kjer se povsod iz radioaparatorov sliši nemščina in nemška zabavna glasba)? Kaj bodo Sloveniji prinesle investicije iz sosedstva v proizvodne panoge? Kaj nam bodo prinesle nove prometnice? In še cela vrsta je vprašanj, na katera bi med drugim morali odgovoriti tudi geografi na osnovi dosedanjih spoznanj, ki jih je v literaturi dovolj in smo na en primer že opozorili?

Vsa dosedanja spoznanja kažejo na povečano zanimanje za sodelovanje med sosednjimi državami in regijami. V to silijo tudi najnovejši razvojni tokovi, pa tudi razvojna politika EU. Povezovanje sosednjih dežel in skupno zastopanje jim bo omogočilo tudi ustreznjšo zastopanost v delitvi celotne evropske razvojne pogače. Slovenija pa mora računati tudi z močno povečanimi vsestranskimi kontakti s Hrvaško, še posebej po ureditvi političnih razmer na Balkanu, ko bodo na Slovenijo zaradi njene geografske lege, kljub političnim spremembam, še vedno odpadle nekatere funkcije gospodarske, prometne in druge prehodnosti in povezovanja različnih makroregionalnih območij Evrope.

LITERATURA

- Bučar, B., 1993, Čezmejno in mednarodno sodelovanje evropskih subnacionalnih regij. Bu fon, M., 1989, Regionalni razvoj obmejnih regij regij. Magistrsko delo. Ljubljana. Cappellin, R., 1993, Regionaleconomic development. Regionalism and interregional cooperation : the role of regions in a policy for European cohesion. Referat na International cometition and cooperation in an englanded Europe. Joensuu. Lichtenberger, E., 1991, Das Haus Europa und die Alpen. Socialgeographische Szenarien. Die Alpen im Europa der neunziger Jahre. Bern, str. 15-49. Pak, M., 1978, Geographische Elemente der Funktion Versorgung im Grenzraum entlang der Jugoslawisch-italienische Grenze. Geographica Slovenica 8. Ljubljana, s. 21-27. Pavić, R., 1973, Osnove opče i regionalne političke geografije, geopolitike, geostrategije. Zagreb. Statistični letopis Republike Slovenije 1993. Ljubljana.

SOME LINKING ELEMENTS OF SLOVENE WITH NEIGHBOURING STATES

Summary

Already in the former Yugoslavia, the relation of Slovenia towards the neighbouring countries, i.e. Austria, Italy, and Hungary, was specific. The borders with Austria and Italy were by far the most open when compared to other Yugoslav borders. With both these countries, and with Hungary as well, Slovenia intensively cooperated which resulted in the formation of typical European dynamic regions along the borders, with the Italian border in particular. Slovenia used to be kind of a bridge between West, Central and also North Europe and the rest of Yugoslav territory and the Balkan peninsula, and farther on towards the Middle East. The great majority of goods, financial and passenger flows to the above mentioned areas ran through Slovenia which is, due to its geographic and geopolitical position, a country of an explicitly transit transport character.

The independence, declared on June 25, 1991, when Slovenia became a sovereign state, caused, with the democratization process and introduction of market economy, that Slovenia further increased its cooperation with the neighbouring countries, while the new state border with Croatia has brought a number of unsolved problems related to the questions of border, property, and other matters.

The most intense and frequent elements of direct cooperation and connection with the neighbouring countries are the ones which are related to the location of the areas by the border. On the 235 km long Slovene-Italian border, there are 68 border crossings, 14 of which are international - railway and road crossings, the rest are local crossings, for local residents and owners of the land on both sides of the border. On the 324 km of Slovene-

Austrian border, there are 47 border crossings, 16 of which are international. On the 102 km long Slovene-Hungarian border, there are 4 border crossings, 2 of which are international. On the 546 km long Slovene-Croatian border, there are 34 border crossings, 27 of which are international. The occurrence of border crossings, of bigger ones in particular, strongly depends on the relief features, as well as the density of settling and the degree of contacts between Slovenia and the neighbouring countries and between the border areas on both sides.

The flows of employment across the border have only increased since the economy came under recession. In Austria, the greatest number among the employed that come from former Yugoslavia are the Slovenes. Slovenia, havin been the most developed republic in former Yugoslavia employed a lot of workers from other federal republics. The result in the increased number of non-Slovene population, from 6% in 1971 to 12.2% in 1991. The percentage of Croats in Slovenia increased from 2.5% to 2.8% only.

An old process going on in the regions along the borders is across-the border supply flows, which is based on price differences and other things. While, on the Italian and Austrian sides, numerous smaller or bigger centers have developed on this basis, such as Trieste (Trst), Gorizia (Gorica), Udine (Videm), Tarvisio (Trbi'), Villach (Beljak), Klagenfurt (Celovec), Graz (Gradec), Leibnitz (Lipnica), Radkesburg (Radgona), Bleiburg (Pliberk), etc., this infrastructure is not so evident on the Slovene side, in spite of mass supply flow from Italy to Slovenia. Since it is often connected with tourist visits, in western Slovenia in particular, it offers to wider areas along the borders an additional economic contribution.

A special type of communication between neighbouring countries is going on among national minorities on both sides of a border.

Slovenia used to have the role of a gate leading to Yugoslavia; the transport function did not decline so much when the northwest-southeast direction was closed, because the importance on the west-east direction increased, i.e. from Spain, south France, and especially Italy, towards Hungary and further on to the east. New border crossings on the Slovene-Hungarian border should also be mentioned in this connection, as well as the Karavanke tunnel, highway connection with the Phyrn highway, and transport directions towards Croatia. Thus, along with the ever more important Ljubljana transport node, the eastern one, i.e. Vienna-Zagreb- Budapest is also gaining ever greater importance.

AUSWIRKUNGEN DER GRENZÖFFNUNG 1989 ZWISCHEN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND UND DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK

(ANALYSE DER ZUNEHMENDEN VERFLECHTUNG ZWISCHEN NORDBAYERN UND WESTBÖHMEN)

Joerg Maier*

Izveček

UDK 911.3(433:437.17)

UČINKI ODPRTJA MEJE MED ZVEZNO REPUBLIKO NEMČIJO IN ČEŠKO REPUBLIKO
(ANALIZA STOPNJEVANEGA SODELOVANJA MED SEVERNO BAVARSKO IN ZAHODNO ČEŠKO)

Članek obravnava spremembe v obsegu in strukturi prekomejnih tokov med Bavarsko in Češko po odprtju desetletja zaprtih meja ob "železni zavesi". Leta 1989 je mejo prestopilo 2,3 milijona potnikov, v letu 1992 pa jo je prečkalo že preko 35 milijonov. Turistične prometne tokove (nakupovalni in izletniški turizem) dopolnjuje tudi že poslovni obiski. Povezovanje med proizvodnimi obrati je postala ustaljena praksa. Nezanjanje jezika sosednjega naroda in nepoznavanje njegovih kulturnih navad je pogosto ovira za še intenzivnejše sodelovanje. Ključne besede: Meje, učinki meja, potniki, ki prestopajo mejo, promet blaga in storitev, kooperacijski posli, skupne naložbe, kulturna spoznanja, vrednote. Geografija kulture, gospodarska geografija, politična geografija, prostorsko planiranje, regionalna politika. Bavarska, Zgornja Frankovska, Češka Republika

Abstract

UDC 911.3(433:437.17)

THE IMPACTS OF THE OPENING OF THE BORDER BETWEEN CZECHIA AND GERMANY

The article discussed changes in the structure and quantity of transborder flows between Czechia and Bavaria since the lifting of the "Iron Curtain" in 1989. In 1989 2.3 million passengers crossed the border, in 1992 over 35 million people have crossed it. In addition to tourist visits (shopping and sightseeing) business travel has a steep incline. Cooperations among factories close to the border take place. An even more intensified cooperation is hindered by the fact that the neighbouring countries are unaware of the language and culture of each other.

Key words: Borders, impact of borders, transborder traffic, exchange of goods and services, cooperation agreements, joint ventures, cultural values, cultural geography, economic geography, political geography, regional planning, regional, politics, Bavaria, Upper Frankonia, Czechia

1. PROBLEMSTELLUNG

a. Mitteleuropa nach der Wende 1989

Die gesellschaftlichen und politischen Veränderungen, die seit Ende 1989 in den früheren Mitgliedsländern des RGW auftraten, haben auch in der Tschechischen Republik zu

* Dr. prof. Lehrstuhl Wirtschaftsgeography und Regionalplanung, Universität Bayreuth, Universitätsstrasse 30, D-8580 Bayreuth, ZRN

erheblichen Umstrukturierungen geführt. Der sichtbarste Beweis hierfür war und ist die weitgehende Öffnung für den Ausbau der Beziehungen zum Westen, insbesondere zu den Mitgliedsländern der Europäischen Gemeinschaft.

Als Folge dieser Entwicklung wurden im grenznahen Bereich zwischen Bayern und Böhmen die traditionellen Beziehungen wieder auf- und ausgebaut. Neben der Intensivierung der wirtschaftlichen Kontakte sind die Diskussion und die ersten Realisierungsschritte der Schaffung einer EUREGIO EGRENSIS als deutlicher Ausdruck des Willens und der Bereitschaft zur grenzübergreifenden Kooperation anzusehen (vgl. Abb. 1).

In diesem Zusammenhang zeichnet sich für die universitäre Forschung eine Vielzahl von neuen Möglichkeiten, aber auch Herausforderungen ab. Es gilt etwa, vor dem Hintergrund dieser neuen Perspektiven für die nordbayerischen und westböhmischen Grenzgebiete Grundlagenuntersuchungen raumrelevanter Strukturen, Prozesse und deren Veränderungen durch die Liberalisierung zu erarbeiten. Dabei soll die vorhandene Aufbruchstimmung und Entwicklungsdynamik mit geeigneten Konzepten und Strategien unterstützt werden.

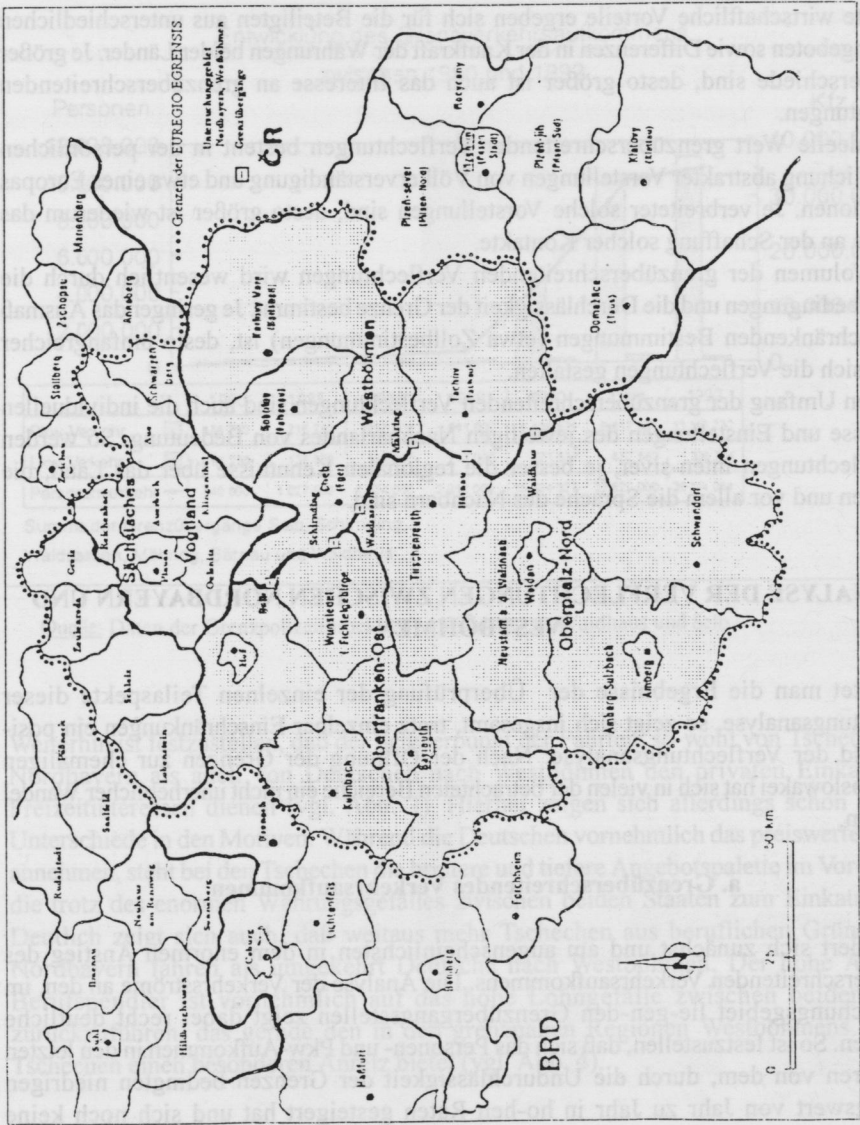
b. Methodische Vorgehensweise

Die Darstellung eines Ansatzes zur Erklärung der unterschiedlichen Auswirkungen von Grenzen bildet den theoretischen Ausgangspunkt für die weiteren Überlegungen. Dabei stehen insbesondere diejenigen verschiedenen Kräfte im Determinantensystem im Vordergrund, die grenzüberschreitende Verflechtungen forcieren oder bremsen. Die kulturelle, soziale und wirtschaftliche Entwicklung eines

Grenzgebietes wird ganz wesentlich durch die mehr oder minder bestehende Durchlässigkeit der Grenze bestimmt. Bei einer Untersuchung der Staatsgrenze als Untersuchungsgegenstand aus aktions-räumlicher Sicht spielen damit schon bei der Entscheidungsvorbereitung zu den eigentlichen Aktivitäten die Komponenten Information, regionale Kenntnis, Erfahrung, Wahrnehmung, Möglichkeiten, Zwänge und Erwartungen ineinander. Von der Grenze, der Grenzregion, aber auch vom Nachbarland (als realer Umwelt) gehen verschiedenartige Informationen aus, die von den Bewohnern an der Grenze direkt durch visuelle Wahrnehmung oder indirekt über interpersonale Kommunikation aufgenommen werden. Das anschließende Verhalten wird darüber hinaus von den Handlungszielen und den eventuellen Zwängen des Einzelnen bestimmt. Ursachen dieser "constraints" sind einerseits der sozioökonomische Status des Individuums und Verordnungen der beiden Staaten bezüglich der Grenzdurchlässigkeit. Das Spektrum der grenzüberschreitenden Raumverflechtungen, also sämtliche passiven und aktiven Beziehungen ergeben insgesamt einen Aktionsraum der unterschiedlichen Bevölkerungsgruppen über die Grenze hinweg.

Konkret auf die vorliegende Untersuchung bezogen ergeben sich somit folgende forschungsleitende Thesen:

Abb. 1: Untersuchungsgebiet
Območje raziskave

Quelle: Eigener Entwurf, Bayreuth 1993

- Die Entstehung grenzüberschreitender Verflechtungen ist generell mit dem Vorliegen gegenseitiger Vorteile verbunden. Diese Vorteile können direkter wirtschaftlicher Art sein, aber auch ideellen Wert besitzen.
- Direkte wirtschaftliche Vorteile ergeben sich für die Beteiligten aus unterschiedlichen Warenangeboten sowie Differenzen in der Kaufkraft der Währungen beider Länder. Je größer die Unterschiede sind, desto größer ist auch das Interesse an grenzüberschreitenden Verflechtungen.
- Der ideelle Wert grenzüberschreitender Verflechtungen besteht in der persönlichen Verwirklichung abstrakter Vorstellungen von Völkerverständigung und etwa eines Europas der Regionen. Je verbreiteter solche Vorstellungen sind, desto größer ist wiederum das Interesse an der Schaffung solcher Kontakte.
- Das Volumen der grenzüberschreitenden Verflechtungen wird wesentlich durch die Rahmenbedingungen und die Durchlässigkeit der Grenze bestimmt. Je geringer das Ausmaß der einschränkenden Bestimmungen (etwa Zollbestimmungen) ist, desto umfangreicher können sich die Verflechtungen gestalten.
- Für den Umfang der grenzüberschreitenden Verflechtungen sind auch die individuellen Kenntnisse und Einstellungen des jeweiligen Nachbarlandes von Bedeutung. So werden die Verflechtungen intensiver, je besser die regionalen Kenntnisse über das Land, die Menschen und vor allem die Sprache des Nachbarn sind.

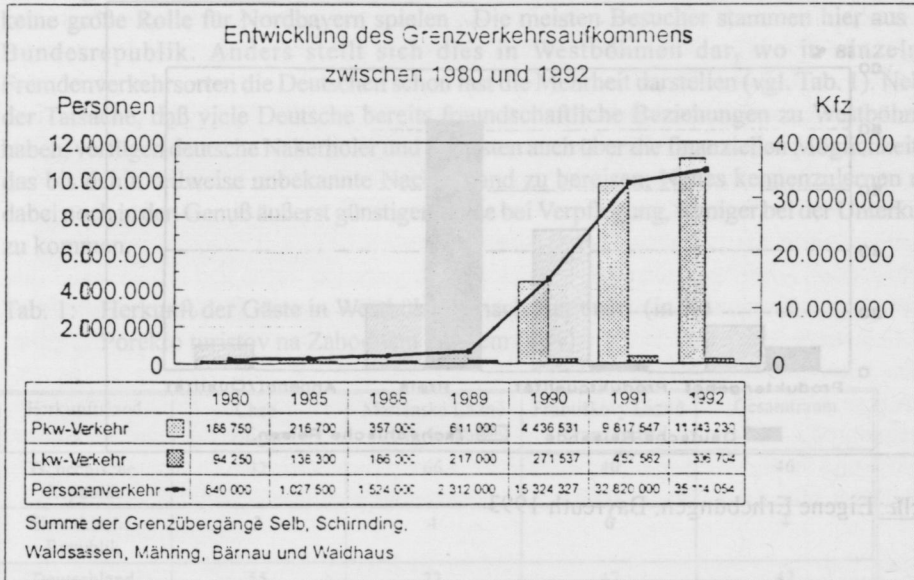
2. ANALYSE DER VERFLECHTUNGEN ZWISCHEN NORDBAYERN UND WESTBÖHMEN

Betrachtet man die Ergebnisse der Überprüfung der einzelnen Teilaspekte dieser Verflechtungsanalyse, so zeigt sich insgesamt, trotz einzelner Einschränkungen ein positives Bild der Verflechtungsanalyse. Nach der Öffnung der Grenzen zur ehemaligen Tschechoslowakei hat sich in vielen der betrachteten Bereiche ein nicht unerheblicher Wandel vollzogen.

a. Grenzüberschreitendes Verkehrsaufkommen

Dies äußert sich zunächst und am augenscheinlichsten in dem enormen Anstieg des grenzüberschreitenden Verkehrsaufkommens. Die Analyse der Verkehrsströme an den, im Untersuchungsgebiet liegenden Grenzübergangsstellen zeigt dabei recht deutliche Strukturen. So ist festzustellen, daß sich das Personen- und Pkw-Aufkommen in den letzten drei Jahren von dem, durch die Undurchlässigkeit der Grenzen bedingten niedrigen Ausgangswert von Jahr zu Jahr in hohen Raten gesteigert hat und sich noch keine Stabilisierung oder gar Verminderung für die nähere Zukunft abzeichnet. Die genauere Untersuchung mittels Grenzgängerbefragungen hat ergeben, daß die-ser Personenverkehr überwiegend auf die Verflechtungen zwischen dem nordbayerischen und dem westböhmischen Teilgebiet des Untersuchungsraumes zurückzuführen ist.

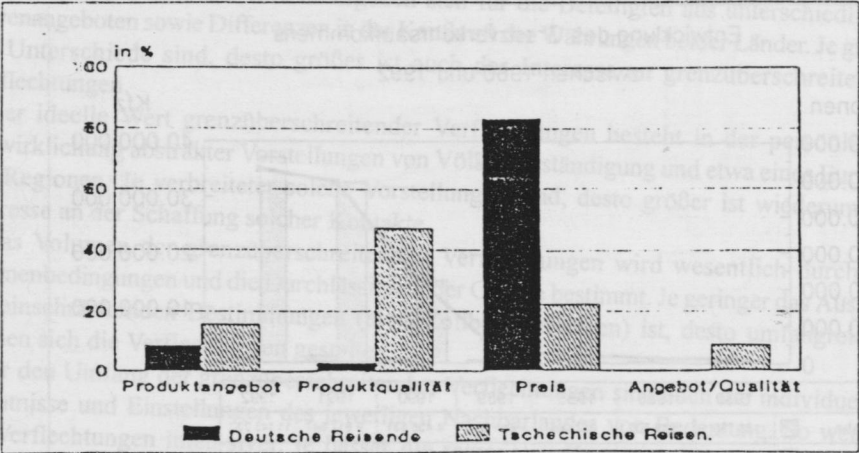
Abb. 2: Entwicklung des Grenzverkehrsaufkommens zwischen 1980 und 1992
 Gibanje števila čezmejnih prehodov med letoma 1980 in 1992

Quelle: Daten der Grenzpolizeiinspektionen Waldsassen, Waidhaus und Selb

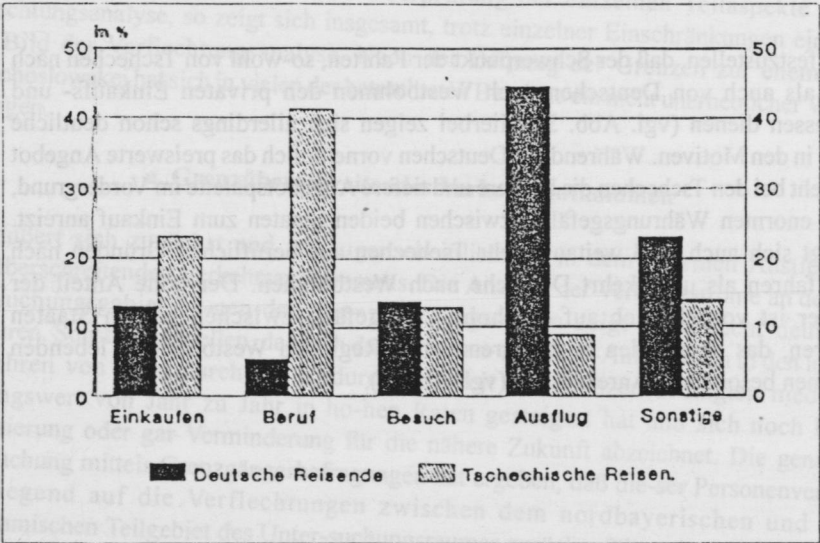
Weiterhin ist festzustellen, daß der Schwerpunkt der Fahrten, so-wohl von Tschechen nach Nordbayern als auch von Deutschen nach Westböhmen den privaten Einkaufs- und Freizeitinteressen dienen (vgl. Abb. 3). Hierbei zeigen sich allerdings schon deutliche Unterschiede in den Motiven. Während die Deutschen vornehmlich das preiswerte Angebot annehmen, steht bei den Tschechen die breitere und tiefere Angebotspalette im Vordergrund, die trotz des enormen Währungsgefälles zwischen beiden Staaten zum Einkauf anreizt. Deutlich zeigt sich auch, daß weitaus mehr Tschechen aus beruflichen Gründen nach Nordbayern fahren als umgekehrt Deutsche nach Westböhmen. Der hohe Anteil der Berufspendler ist vornehmlich auf das hohe Lohngefälle zwischen beiden Staaten zurückzuführen, das gerade den in den grenznahen Regionen Westböhmens lebenden Tschechen einen besonderen Anreiz bietet (vgl. Abb. 4).

Abb. 3: Motive der grenzüberschreitenden Fahrten
Motivi prekomejnih potovanj

Quelle: Eigene Erhebungen, Bayreuth 1993

Abb. 4: Motive für grenzüberschreitendes Einkaufen
Motivi za čezmejno nakupovanje

Quelle: Eigene Erhebungen, Bayreuth 1993

b. Verflechtungen im Bereich Freizeit und Fremdenverkehr

In bezug auf den Fremdenverkehr ist festzustellen, daß die Gäste aus Westböhmen noch keine große Rolle für Nordbayern spielen. Die meisten Besucher stammen hier aus der Bundesrepublik. Anders stellt sich dies in Westböhmen dar, wo in einzelnen Fremdenverkehrsorten die Deutschen schon fast die Mehrheit darstellen (vgl. Tab. 1). Neben der Tatsache, daß viele Deutsche bereits freundschaftliche Beziehungen zu Westböhmen haben, verfügen deutsche Naherholer und Touristen auch über die finanziellen Möglichkeiten, das bis dahin teilweise unbekannte Nachbarland zu bereisen, Neues kennenzulernen und dabei noch in den Genuß äußerst günstiger Preise bei Verpflegung, weniger bei der Unterkunft zu kommen.

Tab. 1: Herkunft der Gäste in Westböhmen nach Nationen (in %)

Poreklo turistov na Zahodnem Češkem (v %)

Herkunftsland	Cheb / Eger	Mariánské Lázně / Marienbad	Františkovy Lázně / Franzenstad	Gesamtraum
Tschechische Republik	32	66	40	46
Slowakische Republik	3	4	6	4
Deutschland	55	23	47	42
Benelux-Länder	2	2	2	2
übriges Europa	8	4	4	5
sonstige	0	1	1	1

Quelle: Eigene Erhebungen, 1992

Bei den Tschechen dürfte demgegenüber das Interesse an der Nachbarregion Bayern zwar auch hoch sein, allein das Währungsgefälle macht das Reisen jedoch fast unmöglich. Beide Tendenzen, der Zug deutscher Touristen und Naherholer nach Westböhmen und die im Gegensatz dazu kaum vorhandene Nachfrage tschechischer Landsleute in Nordbayern, fördern vor allem im Fremdenverkehrsgewerbe auf deutscher Seite ein wachsendes Konkurrenzdenken.

Die unterschiedlichen Entwicklungstendenzen, die sich in den beiden Teilen des Untersuchungsgebiets im Fremdenverkehr seit der Grenzöffnung ergeben haben, lassen sich als "Boom vs. Normalität" zusammenfassen. Während der Tourismus in Westböhmen enorme Impulse erhalten hat, sind die Entwicklungen in Nordbayern dadurch fast unbeeinflusst.

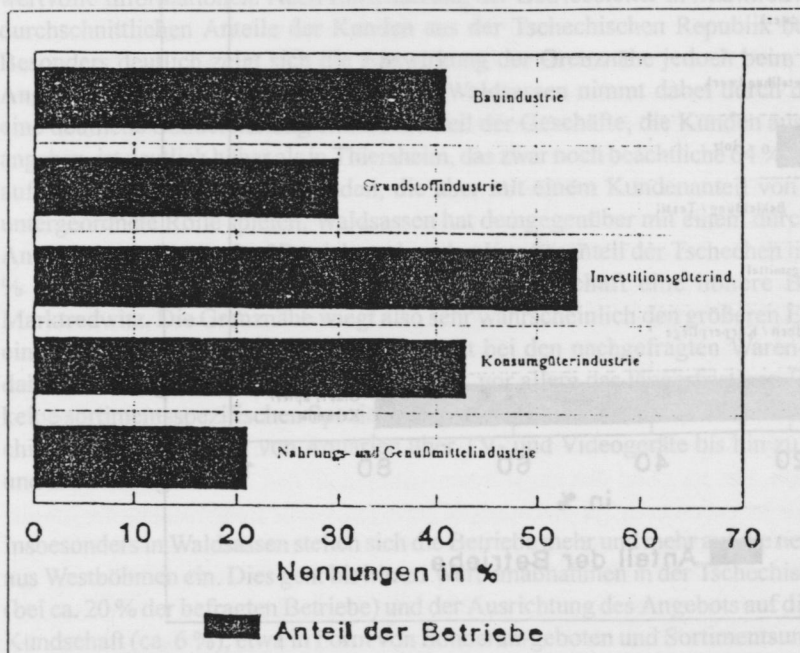
c. Verflechtungen im Bereich Industrie, Handwerk und Handel

Grenzüberschreitende betriebliche Verflechtungsbeziehungen des Gewerbe- und Industriebereichs im Hinblick auf den Auslandsabsatz und besonders den Absatz in die tschechische Republik wurden zunächst nur bei wenigen Betrieben festgestellt. Nur wenige Betriebe, insbesondere Industriebetriebe, so erwies sich, haben sich über eine Nischenstrategie auf diesen Markt spezialisiert. Was die über den Absatz hinausgehenden Geschäftsbeziehungen anbelangt, so haben besonders die Industriebetriebe die kurze Zeit seit der Grenzöffnung genutzt: Fast die Hälfte der befragten Betriebe haben bereits entsprechende Verflechtungsbeziehungen ausgebildet. Eindeutig läßt sich bei den einzelnen Industriezweigen die Investitionsgüterindustrie hervorheben, während im Handwerk die Bereiche Glas, Papier und Keramik besonders stark vertreten waren und beim Handel die Einrichtungsgegenstände sowie Kraft- und Schmierstoffe und auch Textilien dominierten. Sowohl in der Industrie, im Handwerk und bei den Handelsbetrieben stieg die Beteiligung an den grenzüberschreitenden Verflechtungsbeziehungen mit zunehmender Größe an. Allerdings blieb das Bild im Bereich Handwerk uneinheitlich, weil verschiedene Zwischengrößenklassen nicht oder nur zu einem geringen Maß vertreten waren, in der Industrie und im Handel waren auch die Betriebe der jeweils kleinsten Größenklasse nach der Zahl der Mitarbeiter relativ stärker vertreten als die jeweils nächste(n) Klassen.

Bei den Motiven erwies sich die relativ höchste Bedeutung des Lohnkostenmotivs. Dies schien aber nicht die alleinige Begründung für die hohen Beteiligungswerte an den grenzüberschreitenden Kooperationen zu sein. Vielmehr wurde die hohe Bedeutung des Absatzmarktmotivs bei den qualitativen Gesprächen bestätigt: ein entsprechendes Engagement wurde insbesondere dann sehr schnell konkretisiert, wenn beide Motive zusammenfielen. Absatzmarkt und Beschaffungsmarkt waren beim Handel erwartungsgemäß die wichtigsten Ansatzpunkte. Vor dem Hintergrund einer grundsätzlichen Entscheidung zu einem betrieblichen Kontakt in die tschechische Republik spielt der Kooperationspartner selbst die wichtigste Rolle, wenngleich sich die Suche - allerdings nur bei Industrie- und Handwerksbetrieben - zunächst auf den grenznahen Bereich oder auch den Prager Raum konzentriert, damit also eine implizite räumliche Nahorientierung vorliegt. In jedem Fall liegt für die oberfränkischen und oberpfälzischen Betriebe der eindeutige Orientierungsschwerpunkt in Böhmen, insbesondere in dem räumlich benachbarten Westböhmen. Dabei scheint nach den qualitativen Gesprächen nicht nur die räumliche Verteilung der Industrie, sondern auch die damit zusammenfallenden ehemaligen sudetendeutschen Siedungsgebiete von Bedeutung zu sein.

Abb. 5: Geschäftsbeziehungen der Industrie aus Nordbayern in die CZ nach Betriebszweigen 1992

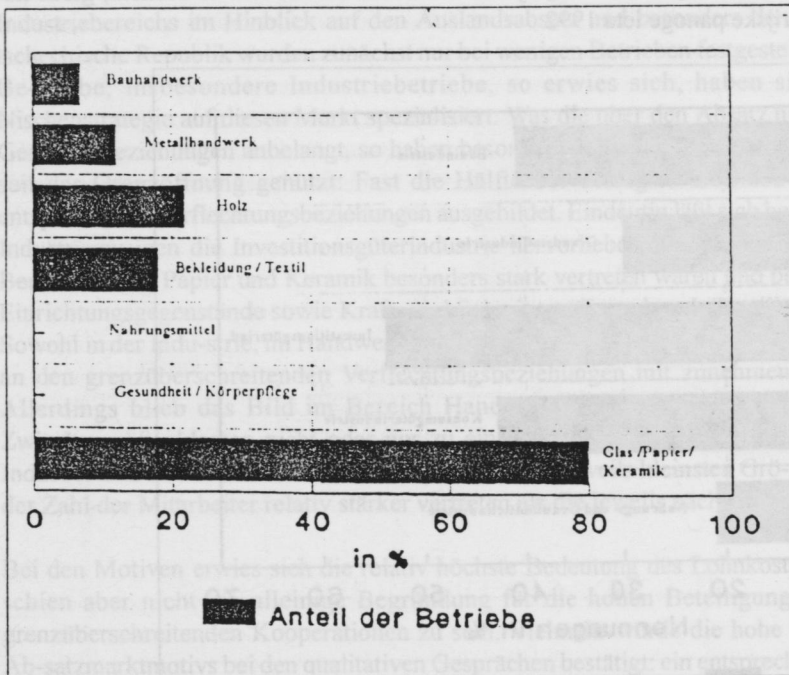
Gospodarske vezi med industrijo na Severnem Bavarskem in Češkem, glede na industrijske panoge leta 1992

Quelle: Eigene Erhebungen, Bayreuth 1992

Im Hinblick auf die Art der betrieblichen Verflechtungen wurden vor allem die relativ losen Kooperationen bevorzugt. Als Grund für die relativ geringe Bedeutung der Joint Ventures zumindest in Industrie und Handwerk kann zunächst die geringe Bindungserfahrung der Betriebe, andererseits aber auch die Unsicherheiten bei den rechtlichen Vorgaben als relevant vermutet werden. Bezieht man die inhaltlichen Schwerpunkte der Zusammenarbeit mit ein, zeigt sich allerdings, daß viele Betriebe in ihrer Kooperation noch auf einfache Lohnfertigung oder Lohnveredlung ausgerichtet sind. Im Handel war dies trotz einer höheren Bedeutung von Joint Ventures und Direktinvestitionen nicht grundsätzlich anders, insbesondere nach-dem der Einkauf von Handelsware auch hier eine relativ unkomplizierte Ausgestaltung der betrieblichen Beziehung darstellt, die vor allem auch von kleineren Betrieben nachgefragt wird und keine engere betriebliche Verknüpfung erfordert bzw. sinnvoll erscheinen läßt. Auch die inhaltliche Komponente der Kooperationen scheint jedoch ihrerseits wiederum mit der relativ kurzen Entwicklungszeit zusammenzuhängen. Nur in wenigen Fällen ging die Beziehung über die eng begrenzten Kooperationszwecke hinaus,

Abb. 6: Geschäftsbeziehungen Nordbayerns in die CZ nach Handwerks-gruppen
Gospodarske vezi med Severno Bavarsko in Češko, glede na vrste obrti

Quelle: Eigene Erhebungen, Bayreuth 1992

sonstige Kontakte, etwa zwischen den Mitarbeitern usw. fanden nirgends statt. Allein technische Hilfe wurde bei einem Viertel der befragten Betriebe relativ häufig gewährt. Insgesamt kann festgehalten werden, daß in einer Vielzahl von Aspekten große Unterschiede in der Intensität der betrieblichen Kontakte bestehen und damit die Strukturen und Merkmale der Betriebe die Aufnahme grenzüberschreitender Verflechtungsbeziehungen maßgeblich beeinflussen.

Im Hinblick auf den Bereich des Einzelhandels gibt es drei Aspekte, in denen Verflechtungen zwischen Nordbayern und Westböhmen angenommen werden können:

- gegenseitige Einkaufsbesuche,
- betriebliche Verflechtungen und
- Arbeitsmarktverflechtungen.

Dabei ist besonders der Vergleich von grenznahen (Waldsassen) und relativ grenzfernen Untersuchungsstandorten (hier am Beispiel Thiersheim) interessant, während ein hoher

Verflechtungsgrad in einem Mittelzentrum wie Marktredwitz schon als immanent angesehen werden kann.

Im Hinblick auf die tschechischen Kunden in Nordbayern liefert die Betriebsbefragung wertvolle Informationen. Nach Einschätzung der Betriebsleiter in Marktredwitz liegen die durchschnittlichen Anteile der Kunden aus der Tschechischen Republik bei etwa 11 %. Besonders deutlich zeigt sich die Auswirkung der Grenznähe jedoch beim Vergleich der Angaben in Thiersheim und Waldsassen. Waldsassen nimmt dabei durch die Grenznähe eine deutliche Sonderstellung ein. Der Anteil der Geschäfte, die Kunden aus Westböhmen angeben, ist deutlich höher als in Thiersheim, das zwar noch beachtliche 64 % von Geschäften aufweist mit tschechischen Kunden, die aber mit einem Kundenanteil von nur 4 % eine untergeordnete Rolle spielen. Waldsassen hat demgegenüber mit einem durchschnittlichen Anteil von ca. 14 % - fünf Betriebe geben den Kundenanteil der Tschechen mit mehr als 40 % an - offensichtlich für die tschechische Kundschaft eine höhere Bedeutung als Marktredwitz. Die Grenznähe wiegt also sehr wahrscheinlich den größeren Einzugsbereich eines Mittelzentrums auf. Der Schwerpunkt bei den nachgefragten Warengruppen liegt dabei auf Billigwaren und Sonderangeboten, vor allem des längerfristigen Bedarfs, wobei keine sortimentspezifischen Spezialisierungen zu erkennen sind. Die Nachfrage der tschechischen Kunden reicht von Aquarien über TV- und Videogeräte bis hin zu Waschmitteln und Bekleidung.

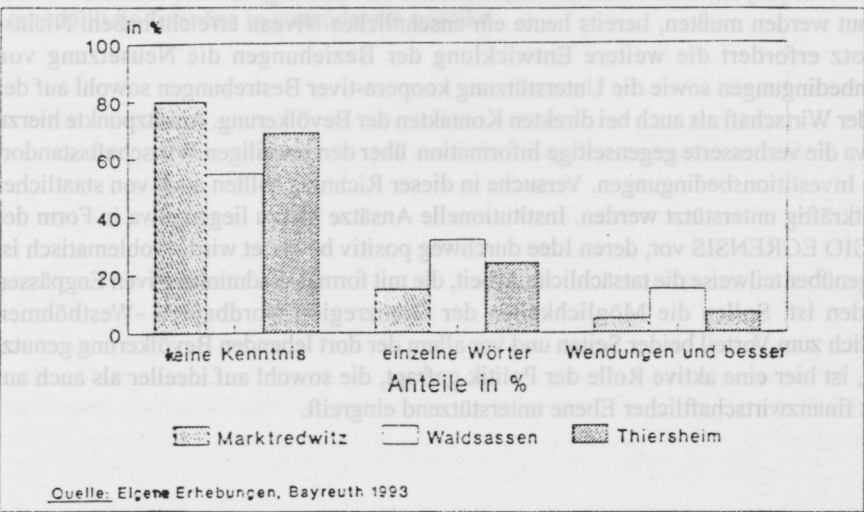
Insbesondere in Waldsassen stellen sich die Betriebe mehr und mehr auf die neue Kundschaft aus Westböhmen ein. Dies geht bis hin zu Werbemaßnahmen in der Tschechischen Republik (bei ca. 20 % der befragten Betriebe) und der Ausrichtung des Angebots auf die tschechische Kundschaft (ca. 6 %), etwa in Form von Sonderangeboten und Sortimentsumgestaltungen. Nur zwei Betriebe geben Liefer- und Absatzverflechtungen bzw. Absprachen mit tschechischen Partnern an. In Thiersheim gibt es keine Ausrichtung auf die tschechische Kundschaft, was angesichts der Struktur des dortigen Einzelhandels auch nicht sehr verwundert. Als problematisch erweist sich im Zusammenhang mit den Unternehmenskooperationen oder andere Formen marktwirtschaftlicher Zusammenarbeit nach wie vor die scheinbar ungesicherte rechtliche wie strukturelle Situation in Westböhmen. Wie in den anderen Wirtschaftsbereichen auch, sind die Arbeitsmarktverflechtungen im Einzelhandel einseitig von Ost nach West gerichtet. Hier hat vor allem Waldsassen als Arbeitsmarkt für tschechische Arbeitnehmer größere Bedeutung. Rund 18 % der befragten Betriebe beschäftigten Personal aus der Tschechischen Republik (im Durchschnitt ein bis zwei Beschäftigte). Diese Arbeitnehmer sind überwiegend fest angestellt oder als Aushilftätig. In Thiersheim spielen Beschäftigte aus Böhmen demgegenüber keine Rolle, so daß die Vermutung naheliegt, daß auch hier die Grenznähe und das allgemeine Arbeitsplatzangebot entscheidende Kriterien für größere Verflechtungen im Arbeitsmarkt darstellen.

d. Sozial- und politräumliche Verflechtungen

Vor dem Hintergrund der wirtschaftlichen und aktivitätsräumlichen Verflechtungen sind die sozial- und politräumlichen Beziehungen von besonderem Interesse, da sich hier die Basis für eine verstärkte Zusammenarbeit entwickelt. Die Analyse der Bevölkerungsverflechtungen zeigt dabei sowohl positive Aspekte als auch bestehende Probleme auf. Zum einen wird aus den Ergebnissen deutlich, daß die Vorurteile gegeneinander auf beiden Seiten der Grenze zurückgegangen sind und die damit verbundenen Berührungssängste immer geringer werden. Dies zeigt sich z. B. in der Bereitschaft, die jeweils andere Nationalität als direkten Hausnachbarn zu begrüßen oder zumindest zu akzeptieren. Auch bestehen keine sehr großen Vorbehalte gegen eine Heirat mit einem Bürger der jeweils anderen Nation. Zu dieser Auflockerung der Beziehungen haben insbesondere die vermehrten Kontakte zwischen Deutschen und Tschechen beigetragen, wie sie erst nach der Grenzöffnung zustandekommen konnten. Ein wesentliches Problem bei der Überwindung der immer noch vorhandenen Berührungssängste stellt die mangelnde Kenntnis der anderen Sprache dar. Im Unterschied zu den lang offenen Grenzen etwa nach Frankreich oder den Benelux-Ländern konnte sich hier insbesondere auf der deutschen Seite noch keine wesentliche Verbesserung einstellen. Während die Tschechen, nicht zuletzt durch ihre Arbeitsmarktkontakte sehr viel häufiger zumindest Grundkenntnisse der deutschen Sprache besitzen, ist dies in Nordbayern kaum vorhanden. Um zu einer, den angeführten Ländern an den westlichen Grenzen der Bundesrepublik vergleichbaren Verflechtung zu gelangen, ist die Beherrschung der jeweils anderen Sprache unabdingbar. An dieser Stelle setzt die Verantwortung der Bildungseinrichtungen ein, die sich sehr wohl auf dem Feld der Völkerverständigung und der Vermittlung der anderen Kultur engagieren. Wie es im Saarland üblich ist, sollte auch hier die Sprache des Nachbarlandes zu den notwendigen Inhalten der Erziehung gehören, die gegebenenfalls auch im Bereich der Erwachsenenbildung fortgesetzt werden sollte. Die Erhebungen bei den entsprechenden Institutionen auf beiden Seiten der Grenze zeigen, daß der Grundstein hierfür bereits gelegt ist.

Im Bereich der politräumlichen Verflechtungen zeigen sich ebenfalls eine ganze Reihe von Ansatzpunkten für eine grenzüberschreitende kommunalpolitische Zusammenarbeit. Wenngleich die Lösung spezifischer Probleme, insbesondere im wirtschaftlichen Bereich und dem, durch die Grenzöffnung besonders negativ betroffenen Verkehrssektor bislang nur in wenigen Fällen aufgegriffen wurde, zeigen doch die Erfolge auf dem kulturellen und Fremdenverkehrssektor einen gangbaren Weg. Die Erwartung, daß künftig auch die problematischen Bereiche im Zusammenhang mit der Grenzöffnung angegangen werden, wird durch die geplante Aufnahme von Kontakten zu diesem Zweck bestätigt. Neben den erwähnten Bereichen der Wirtschaft (Industrie und Gewerbe sowie dem Arbeitsmarkt) und den negativen Auswirkungen des fließenden und ruhenden Verkehrs, geht es dabei vor allem um den Aspekt des Umweltschutzes.

Abb. 7: Tschechische Sprachkenntnisse der Bevölkerung in ausgewählten nord bayerischen Standorten 1993
Znanje češkega jezika v izbranih območjih Severne Bavarske, leta 1993

Tab. 2: Grenzüberschreitende Kontakte der Kommunen innerhalb der EUREGIO EGRENSIS
Prekomejno povezovanje občin v okviru EUREGIO EGRENSIS

Kontakte	Untersuchungsgebiet	Teilraum Nordbayern	Teilraum Westböhmen	Kerngebiet EUREGIO	Grenzkreise Nordbayern	Grenzkreise Westböhmen
keine Kontakte	107	97	10	6	47	7
	57 %	68 %	22 %	27 %	63 %	30 %
Kontakte vorhanden	67	42	25	14	26	13
	36 %	29 %	56 %	64 %	35 %	57 %
Kontakte geplant	13	3	10	2	2	3
	7 %	2 %	22 %	9 %	3 %	13 %
Summe	187	142	45	22	75	23
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Quelle: Eigene Erhebungen, Bayreuth 1993

3. KURZES FAZIT

Als Fazit dieser Verflechtungsanalyse kann festgehalten werden, daß sich die Beziehungen zwischen Nordbayern und Westböhmen, die nach der Öffnung der Grenzen erst wieder aufgebaut werden mußten, bereits heute ein ansehnliches Niveau erreicht haben. Nichtsdestotrotz erfordert die weitere Entwicklung der Beziehungen die Neusetzung von Rahmenbedingungen sowie die Unterstützung kooperativer Bestrebungen sowohl auf der Ebene der Wirtschaft als auch bei direkten Kontakten der Bevölkerung. Ansatzpunkte hierzu sind etwa die verbesserte gegenseitige Information über den jeweiligen Wirtschaftsstandort und die Investitionsbedingungen. Versuche in dieser Richtung sollten auch von staatlicher Seite tatkräftig unterstützt werden. Institutionelle Ansätze hierzu liegen etwa in Form der EUREGIO EGRENSIS vor, deren Idee durchweg positiv bewertet wird. Problematisch ist demgegenüber teilweise die tatsächliche Arbeit, die mit formalen administrativen Engpässen verbunden ist. Sollen die Möglichkeiten der Grenzregion Nordbayern -Westböhmen tatsächlich zum Vorteil beider Seiten und vor allem der dort lebenden Bevölkerung genutzt werden, ist hier eine aktive Rolle der Politik gefragt, die sowohl auf ideeller als auch auf konkret finanzwirtschaftlicher Ebene unterstützend eingreift.

UČINKI ODPRTJA MEJE MED ZVEZNO REPUBLIKO NEMČIJO IN ČEŠKO REPUBLIKO (ANALIZA STOPNJEVANEGA SODELOVANJA MED SEVERNO BAVARSKO IN ZAHODNO ČEŠKO)

P o v z e t e k

Ob pričujočem delu, ki je želelo opozoriti na sodobne trende v prekomejni izmenjavi in povezanosti območij zahodne Češke in severne Bavarske ugotavljamo, da je izmenjava, kljub relativno kratkem obstoju "odprte meje", na zavidanja vrednem nivoju. Prihodnji kooperaciji bo potrebno posvetiti več pozornosti, saj je bila dosedanja vse preveč anarhična in enostranska. Med drugim bi naj smernice za bodoče prekomejno sodelovanje ponudile odgovore tudi na vprašanja kako naj sodeluje prebivalstvo oziroma kultura obeh narodov.

Ustanoviti bo treba informacijske centre tostran in onstran meje, kjer bi investiranja željni državljani in institucije lahko pridobili ustrezne informacije o zvrsti in lokaciji ustreznih ustanov ter o pravnem ter finančnem vidiku investicijskih naložb. Obe državi bi storili prav, če bi ustanavljanja informacijskih centrov podprle in opredelile obseg razvoja potrebnih obmejnih območij. Zasnovo za tak pristop ponuja območje EUREGIO EGRENSIS. Pri sodelovanju med gospodarskimi dejavniki tega območja se žal zatika na administrativnem področju.

V kolikor želimo zasnovati komplementaren razvoj v obmejni regiji Severna Bavarska in Zahodna Češka in stimulirati medsebojno gospodarsko sodelovanje ter s tem koristiti prebivalstvu tega območja, potem mora politika aktivneje poseči v dogajanje in zastaviti smernice tako na idejnem (planskem) področju kot v povsem konkretnih situacijah, z opredelitvijo finančne in gospodarske politike.

Izvirček

UDK 911.3(439-04)

RAZVOJNE MOŽNOSTI V OBMEJNIH OBMOČJIH ALIHOZARSKÉ

Članek predstavlja razmišljanja o razvojnih priložnostih v obmejnih območjih zahodnih madžarskih mejah v procesu političnih in gospodarskih sprememb ter evropskih integracijskih procesov.

Ključne besede: Meja, mejna območja, regionalni razvoj, regionalna planiranja, Madžarska

Abstract

UDK 911.3(439-04)

DEVELOPMENT CHANCES OF THE HUNGARIAN BORDER REGIONS

The article presents major characteristics of the development process in border regions along western frontiers of Hungary. The focus is on political and economic changes which swept across Europe in the late 1980's and 1990.

Key words: Border, border regions, regional development, regional planning, Hungary

DIE PROBLEMSTELLUNG

Der Begriff der "Grenze" (Grenze, granizze, grani) wurde im deutschen Sprachgebiet von Luther eingeführt und dieser entspricht dem althochdeutschen Begriff "die Mark". Die "Grenzmark" bezeichnete ursprünglich ein siedlungsarmes Gebiet oder sogar einen Raum ohne Siedlungen, der zwei Siedlungen oder zwei Gebiete voneinander trennt. Diese grenznahen Gebiete verschmälerten sich allmählich und wurden Linien (Grenzlinien) und sie bezeichnen heute nach den Grenzen der Verwaltungsgebiete (politisch), die Grenzen der regionalen, wirtschaftlichen oder ethnischen, sogar physisch-geografischen Gebiete.

Durch Gestaltung der Nationalstaaten, beziehungsweise durch die Abgrenzung ihrer inneren Verwaltungsgebiete besaßen die Grenzen immer mehr wichtige Rollen, da die Staaten, bzw. ihre inneren regionalen Einheiten (Land, Komitat, Kreis usw.) ihre räumliche Legitimität dadurch erreicht haben.

Die heutigen Staatsgrenzen folgen mehr oder weniger den Linien der vom Mittelalter herausbildenden Siedlungsgrenzen und man hatte auch bei der Ziehung der Grenzen schon Siedlungen oder Siedlungsverwaltungsgebiete durchgeschnitten.

* Dr. Prof., Geographisch-Forschungsinstitut, Hungarian Academy of Sciences, Andrássy út 62, Budapest, Hungary

ENTWICKLUNGSSCHANCEN DER GRENZNAHEN GEBIETE VON UNGARN

Istvan Berenyi*

Izvlecek

UDC 911.3(439-04)

RAZVOJNE MOŽNOSTI V OBMEJNJIH OBMOČJIH MADŽARSKE

Članek prinaša razmišljanja o razvojnih procesih v obmejnih območjih ob zahodnih madžarskih mejah v procesu političnih in gospodarskih sprememb ter evropskih integracijskih procesov.

Ključne besede: Meja, mejna območja, regionalni razvoj, regionalno planiranje, Madžarska

Abstract

UDC 911.3(439-04)

DEVELOPMENT CHANCES OF THE HUNGARIAN BORDER REGIONS

The article presents major characteristics of the development process in border regions along western frontiers of Hungary. The focus is on political and economic changes which swept across Europe in the late 1980s and 1990.

Key words: Border, border regions, regional development, regional planning, Hungary

DIE PROBLEMSTELLUNG

Der Begriff der "Grenze" (Grenze, granizze, grani) wurde im deutschen Sprachgebiet von Luther eingeführt und dieser entspricht dem althochdeutschen Begriff "die Mark". Die "Grenzmark" bezeichnete ursprünglich ein siedlungsarmes Gebiet oder sogar einen Raum ohne Siedlungen, der zwei Siedlungen oder zwei Gebiete voneinander trennt. Diese grenznahen Gebiete verschmälerten sich allmählich und wurden Linien (Grenzlinien) und sie bezeichnen heute nach den Grenzen der Verwaltungsgebiete (politisch), die Grenzen der regionalen, wirtschaftlichen oder ethnischen, sogar physisch-geografischen Gebiete.

Durch Gestaltung der Nationalstaaten, beziehungsweise durch die Abgrenzung ihrer inneren Verwaltungsgebiete besaßen die Grenzen immer mehr wichtige Rollen, da die Staaten, bzw. ihre inneren regionalen Einheiten (Land, Komitat, Kreis usw.) ihre räumliche Legitimität dadurch erreicht haben.

Die heutigen Staatsgrenzen folgen mehr oder weniger den Linien der vom Mittelalter herausbildenden Siedlungsgrenzen und man hatte auch bei der Ziehung der Grenzen selten Siedlungen oder Siedlungsverwaltungsgebiete durchgeschnitten.

* Dr., Prof., Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Andrássy út 62, Budapest, Hungary.

Die Grenzziehung nach dem ersten und zweiten Weltkrieg nahm dies schon weniger in Betracht und die neuen Grenzen verschnitzerten oft Siedlungs- und Verwaltungsgebiete, funktionelle und regionale Einheiten. Daraus folgte, da die Forschung und Planung der gerade betreffenden Länder zwischen den zwei Weltkriegen und nach dem zweiten Weltkrieg nicht wenig Energie auf die Mäigung der negativen Wirkungen der neuen Grenzen angewendet hat. Diese Bestrebungen erzielten in erster Linie, da die zerfallenen, wirtschaftlich-gesellschaftlichen Räumlichkeiten, städtische Regionen in die räumlich-wirtschaftliche Struktur ihrer Länder integriert werden sollten. Dieser Vorgang hat sich auch bis heute nicht vollendet, er wurde sogar durch die politische Umordnung von Mittel- und Osteuropa von den bisherigen das allerwichtigste, internationale Problem. Und zwar aus zwei Gründen: einerseits, weil die unerläßliche Bedienung der räumlichen Legitimität der neuen Länder die Festsetzung der Grenzen ist, andererseits, die neuen, regionalen Entwicklungsprozesse in Europa, die auf internationaler Zusammenarbeit beruhende regionale Planung erzwingen, welche Planung von den politischen Grenzen ein bichen unabhängig ist, zugleich aber bedingt die Zusammenarbeit eine genauso räumliche Legitimität. Diese zwei Prozesse sind nur dem Anschein nach im Widerspruch.

Die Problematik der Forschung und der räumlichen Planung der grenznahen Gebiete trat besonders nach dem zweiten Weltkrieg in den 70-er Jahren in den Vordergrund, teils im Zusammenhang mit der westeuropäischen Integration, teils im Zusammenhang mit dem wirtschaftlich-gesellschaftlichen Abbau der neuen politischen Grenzregionen (Grenze BRD-DDR). Es wurde offenbar, da die sich historisch geformten und die durch neue Grenzen künstlich geteilten wirtschaftlichen Regionen als, städtische Einzugsgebiete von sich selbst nicht lebensfähig sind, zugleich aber ihre Integration in andere räumlich-strukturelle Einheiten oder ihr Aufrechterhalten im gleichen wirtschaftlich-gesellschaftlichen Niveau mit immer größeren Kosten verbunden sind. All das warf auf die durch, gegenseitige Vorteile basierende Entwicklung der grenznahen Gebiete einen Schatten auf.

In den 1970-er Jahren schien es so, da die auf bilateralen Vereinbarungen ruhenden Entwicklungsprogramme fähig sind, die Sorgen der Entwicklung der Grenzgebiete zu lösen. Es ist allbekannt, da es zahlreiche Vereinbarungen, gemeinsame Programme in deutsch-französischer, deutsch-österreichischer, österreichisch-italienischer Relationen zustande kamen, die die sich aus der Nähe der Grenze ergebende Verschlossenheit oder die gesellschaftliche Spannung auflöste und der lokalen Regionalentwicklung einen weiten Raum eröffnete.

Auch unter den sogenannten sozialistischen Ländern gab es ähnliche, die grenznahen Gebiete betreffende Entwicklungsprogramme: zum Beispiel in tschechoslowakisch-ungarischer Relation (Bos-Nagymaros), in ungarisch-sowjetischer Relation (Umladestation Zahony), um nur die nur Ungarn betreffende Entwicklungsprogramme zu erwähnen.

Diese auf bilateralen Vereinbarungen ruhende, auf die Grenzgebiete beziehenden Forschungen und Entwicklungspläne sind zweifellos nützlich für die Mäigung oder für die

Lösung der Probleme einzelner Grenzgebiete. Die können aber die freie und abgestimmte Entwicklung der groen europäischen Regionen ähnlicher Gegebenheiten nicht ersetzen. Dieses Erkenntniss hat die regionalen Programme für Zusammenarbeit der einzelnen Länder und Landesteile (zum Beispiel Alpen-Adria) ins Leben gerufen, denen bilaterale Vereinbarungen etwa vorangegangen sind, beziehungsweise deren Tätigkeitsfelder und Tendenzen eingepasst worden. Ungarn ist am Anfang dieses Prozesses, da die politische Veränderungen im Jahre 1989 hoffentlich auch in den Ländern von Ost-Mitteuropa das regionale Denken, die regionale Forschung und Planung über die Grenzen hinaus ermöglichen wird.

DIE PROBLEMATIK DER GRENZGEBIETE IN UNGARN

Aus der mit dem Friedensvertrag von Trianon fixierten heutigen Grenzlinie Ungarns ist nur der Flu Drava (Drau) als ein historisch geformtes, Regionen mit eigenartiger wirtschaftlich-gesellschaftlicher Entwicklung getrenntes "vereinbartes" Grenzgebiet. Es wurden zwar bei der neuen Grenzmarkierung Versuche gemacht, da die Grenzen natürlichen Landschaftsregionen folgen sollten, zum Beispiel an der österreichisch-ungarischen Grenze dem Koszegi-Gebirge oder an der tschechoslowakisch-ungarischen Grenze der Flulinie der Donau oder Ipoly (Eipel). Aber auch die zerschnittenen wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Einheiten waren, insmer ein bedeutendes Problem Ungarns. Vor allem wurde die Umgestaltung des tausendjährigen Komitatssystems erforderdlich, da Komitatszentren (Sopron, Balassagyarmat, Gyula usw.) ohne Komitate blieben und auch umgekehrt Komitate (Abauj, Gömör, Bihar, Bacs usw.) ohne Zentren blieben. Diese aufgeteilten Komitate funktionierten mehr oder weniger als wirtschaftlich-gesellschaftliche funktionelle Einheiten (im Verhältnissystem Zentrum - Peripherie) und sie waren nicht blo Verwaltungsgebiete. Infolgedessen gerieten diese geteilten funktionellen Einheiten in Ungarn bzw. auf dem Gebiet der Nachbarländer in eine funtionell periphere Lage.

Die Problematik der Grenzgebiete wurde also zwischen den zwei Weltkriegen in Ungarn hauptsächlich als Raumadministrations- und Verwaltungsproblem, deswegen wurden in den meisten geographischen, juristischen und Raumentwicklungsstudien die räumliche Umgestaltung der Verwaltung behandelt (Z. HAJDU, 1993) und neue Vorschläge veröffentlicht (I. BIBO).

Mit der Verstaatlichung der Industrie und des Tertiärsektors nach dem zweiten Weltkrieg, mit der Umorganisation der Landwirtschaft konzentrierten sich die wirtschaftlichen Ressourcen insofern, da die Verarmung der grenznahen ländlichen Gebiete, der Abbau der lokalen Gesellschaften am den Anfang der 1970-er Jahre kritisch geworden sind. Die Lage war besonders spannend entlang der jugoslawischen und österreichischen Grenze, die durch die diskriminierte Innenpolitik der 50-er Jahre bzw. in den Jahren nach 1956 besonders betroffen wurden. Es hat an der Lage dieser Gebiete auch nicht viel verändert, da sich eine Liberalisierung und Dekonzentration ab Anfang der 70-er Jahre in der Wirtschaft zeigte.

Die Beachtung der Forschung und Planung wandte sich den grenznahen Gebiete zu und auch bilaterale Vereinbarungen auf verschiedenen Ebenen kamen mit den Nachbarländern im Bezug auf die Minderung der Probleme der Grenzgebiete zu stande (neue Grenzübergänge, die Erleichterung der Reisen, der Ausbau der wirtschaftlichen Kooperationsbeziehungen usw.). Auch schon diese Erleichterungen haben der Entwicklung solcher grenznahen Siedlungen wie Sopron, Lenti, Barcs, Zahony, usw neue impulse gegeben.

Die Forschung im österreichisch-ungarischem Grenzgebiet (P. BELUSZKY-M. SEGER 1992), die sich beiden Seiten des Grenzgebietes zuwandte und auch eine ausführliche Analyse mancher ausgewählter Siedlungen durchführte, bewies, da sich voneinander wesentlich verschiedene wirtschaftliche und gesellschaftliche Strukturen auf den beiden Seiten der Grenze in den letzten 70-er Jahren ausgestaltet haben. Die lokal-regionalen Einheiten entlang den Grenzen können allmählich funktionelle Räume werden, wenn sie auch äußere Impulse erhalten werden. Der GM-Betrieb in Szentgotthard scheint auch das zu beweisen. Damit gelang es, eine solche lokale regionale Entwicklung in Gang zu setzen, womit beide Seiten der Grenze entsprechend entwickelt werden.

NEUE DIMENSIONEN DER ENTWICKLUNG DER GRENZNAHEN GEBIETE

Die Grundlage der obigen, auf bilateralen Vereinbarungen basierende Entwicklung ist die wirtschaftliche Beteiligung, die Relität des Ausbaus der lokalen Raumbeziehungen und nicht zuallerletzt das politische Vertrauen von der Seite der betreffenden Länder.

Es erschienen aber auch neue Möglichkeiten für die Entwicklung der grenznahen Gebiete innerhalb des europäischen Integrationsprozesses, in dem die komparativen Vorteile der einzelnen (bestimmten) Gebiete, Regionen schon zur Geltung kommen, da die politischen Grenzen nicht mehr Hemmungsfaktoren sind. Das beweisen auch die ostmittel-europäischen Raumbeziehungen nach der Grenzeröffnung im Jahre 1989, in denen solche regionalen Beziehungen wieder lebendig werden, die zwar schon früher jahrhundertlang funktionierten, aber in den letzten Jahrzehnten wegen der politischen Verhältnisse verborgen worden waren.

In den Jahren 1988-1993 weiterte sich der tägliche Einzug von Wien wieder auf Westungarn aus, bis zur Linie Szombathely-Gyor; der tägliche Einzug von Preburg (Pozsony) breitet sich auf das ungarische Gebiet des ehemaligen Moson-Komitates, der Einflu von Gyor wurde auch zugleich bemerkbar im südlichen Teil des slowakischen Tieflandes. Das räumliche Beziehungssystem zwischen dem Zentrum und der Peripherie gestaltet sich gesetzmäßig neu, wenn es künstlich nicht gehindert wird, weil eine objektive Gesetzmäßigkeit in den funktionalen Systemen ist, da man sich nach der Minimalisierung der Entfernungen strebt.

Die Bildung, Neugestaltung oder Vertiefung der Raumbeziehungen der Grenzgebiete ist im Interesse der beiden Seiten, weil während, das von einer Seite, die Funktionen der

bestimmten Siedlung verstärkt, räumlich ausbreitet bzw. differenzierter macht, und dadurch die Netzposition der Siedlung stabilisiert. Ihr zentrales Merkmal kommt auf Grund der inneren regionalen Entwicklung (zum Beispiel Szentgotthard), solange die Verslossenheit der ländlichen Siedlungen auf der anderen Seite bestehend war, und sie nicht die Nähe der städtischen Funktionen genießen konnten nicht zum Ausdruck kommen. Die grenzbeziehungen weisen nicht mehr ethnische, religiöse usw. identitäten aus, den sie werden durch lokale, regionale Wirtschaftsinteressen ersetzt.

Ich meine, die neue europäische Entwicklung zeigt diese Tendenz, deshalb sind diejenigen Versucher großer Bedeutung, die im mehreren Ländern regionale Entwicklung fördern, zum Beispiel das Erwähnte Alpen-Adria, Karpaten-Region (J. TOTH, 1993) Projekt usw. Die Schwäche der Verwirklichung dieser Programme ist es noch heute die Unsicherheit der räumlichen Identitäten (Selbstverwaltungen, Verwaltungseinheiten, sogar Grenzprobleme bestimmter Länder) in den ostmittel-europäischen und noch mehr in den osteuropäischen Makroregionen.

Es ergibt sich aus der Transitslage Ungarns ausgehend, ein grundlegendes Interesse für die Öffnung der Grenzen, die Neugestaltung alter funktionalen Raumbeziehungen und um auf diesen makro- und mikro- regionalen Wirtschaftsbeziehungen neu zugestalten. Das bildet sich theoretisch notwendigerweise aus, weil die räumlichen Gesetzmäßigkeiten der Marktwirtschaft zur Geltung kommen werden, aber auch weil man aus der Kenntnis der Raumprozesse weiß, dass man die Entwicklung und Selbstentwicklung der grenznahen Gebiete beschleunigen werden muss.

Es gibt heute drei Typen der Entwicklung der grenznahen Gebiete in Ungarn zu bemerken:
– Siedlungen bzw. Räume, die interregionalen Beziehungen vermitteln; – die Entwicklung aufgrund der Beziehungen der Grenzregionen; – lokal-regionale Beziehungssysteme.

Die "Anspannung" Ungarns in die neue europäische regionale Entwicklung kann das Folgende sein:

– Die Möglichkeit das Karpatenbeckens zu einer Wirtschaftsregion zu machen mit einem Fragezeichen zu versehen, auch dann nicht, wenn man das heute nicht illusorisch betrachtet. Die Bedingungen der wirtschaftlichen Selbstentwicklung der Region sind nämlich gegeben, da die grundlegenden Energie und Rohstoffquellen zur Verfügung stehen, der Weg und historisch- wirtschaftlich-gesellschaftlichen Entwicklung und der Entwicklungsstand ähnlich sind. Wenn die wirtschaftliche Entwicklung grundlegend unter die Lenkung der internationalen Prozesse gerät und das selbstverwaltende innere wirtschaftliche Raumbeziehungssystem der Region zur Geltung kommen kann, wird diese wirtschaftliche in weiter Zukunft zur Realität. Für diese Wirtschaftsregion bedeutet die Zusammenseit ein Tor in die Welt, bzw. Adria. So wird die Rolle Sloweniens hochbewertet. Deshalb ist meiner Meinung nach im grundlegenden Wirtschaftsinteresse eine enge regionale Zusammenarbeit Ungarns, Sloweniens und der Slowakei. Ich bin überzeugt, da auch Ukraine und Rumänien an der Wirtschaftsentwicklung der Region interessiert werden, dadurch wird ja der Anschlu

an die wirtschaftliche "Achse" London-Benelux-Staaten-Süd Deutschland-Wien bzw. Preburg (Poznosy) - Budapest ermöglicht. Die Entwicklung dieses interregionalen wirtschaftlichen Beziehungssystem Richtung West -Osten scheint langläufig zu sein.

– Wir müssen auch zugleich sehen, da sich die Beziehungen Nord-Süden und Nordosten-Süden nach der Grenzeröffnung belebt haben. Besonders augenfällig wurde die Verstärkung des Verkehrs der altertümlichen "Bernsteinstrae", durch die die polonisch-tschechischen und slowakisch-ungarisch-slowenischen und norditalienischen Gebiete auf eine mögliche Wirtschaftsachse aufgereiht haben. Die Möglichkeit dieser Raumbeziehung bedingt wieder die engere Zusammenarbeit der erwähnten drei Länder, die auch wirtschaftlich-gesellschaftliche Entwicklung der betreffenden Grensräume notwendigerweise mit sich bringt.

– Aus dem Gesichtspunkt des Aufrechterhaltens und Verstärkung der östlichen Beziehungen Ungarns ist die Vermittlung der Beziehungen zwischen Ukraine und dem Balkan äußerst wichtig (Zahony-Szeged), die sich nach 1989 bis zum Ausbruch des Balkankonflikts auch belebt hat.

Eine wichtige Aufgabe der geographischen Forschungen kann also die Aufdeckung der neuen regionalen Entwicklungsmöglichkeiten des Kontinenten sein.

RAZVOJNE MOŽNOSTI V OBMEJNIH OBMOČJIH MADŽARSKE

Povzetek

S podržavljenjem industrije in terciarnega, pa tudi primarnega sektorja po drugi svetovni vojni, je v obmejnih območjih Madžarske prišlo do kritičnega osiromašenja, posebej ob jugoslovanski in ob avstrijski meji. Šele v sedemdesetih letih se je začelo stanje izboljševati zaradi dekoncentriranega razvoja in z odpiranjem meja proti zahodu in jugu. V tem smislu je nujno izvajati takšne gospodarske dejavnosti, ki bodo vzpodbujale razvoj obmejnih območij tudi s prekomejnim sodelovanjem.

V obdobju 1988-93 se je močno povečal vsakodnevni vpliv Dunaja vse do črte Szombathely-Győr, iz Bratislave v bivši Komitat Mason in vpliv Győra na južne dele slovaške ravnine. Stiki niso več le na religiozni in etnični osnovi, temveč vse bolj na lokalnih in regionalnih gospodarskih interesih.

Na Madžarskem gre za tri razvojne tipe obmejnih območij: - naselja, oziroma območja, ki posredujejo medregionalno sodelovanje - razvoj na osnovi sodelovanja obmejnih območij - lokalno-regionalne sisteme povezovanja.

REGIONALNI RAZVOJ SLOVENIJE V LUČI URAVNOTEŽENO-TRAJNEGA, SONARAVNEGA RAZVOJA

Dušan Plut*

Izvleček

UDK 911.3:574(497.12-04)

Izčrpanost klasičnih vsebin regionalnega razvoja in spremenjeni zunanji in notranji dejavniki zahtevajo preoblikovanje regionalnega razvoja Slovenije. Večji poudarek je potrebno nameniti ekologizaciji regionalnega razvoja in vzpodbujanju aktiviranja endogenih, regionalnih potencialov.

Ključne besede: Trajno uravnotežen razvoj, regionalni razvoj Slovenije, regionalni viri, ekologizacija razvoja, policentrizem

Abstract

UDC 911.3:574(497.12-04)

THE REGIONAL DEVELOPMENT OF SLOVENIA VIEWED AS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The worn out classical regional development contents and the changed outer and inner circumstances demand a drastic change in the Slovenian regional development concept. An increased emphasis on ecology within regional planning is a necessity. Such an approach is going to encourage an effective use of various endogenous regional potentials.

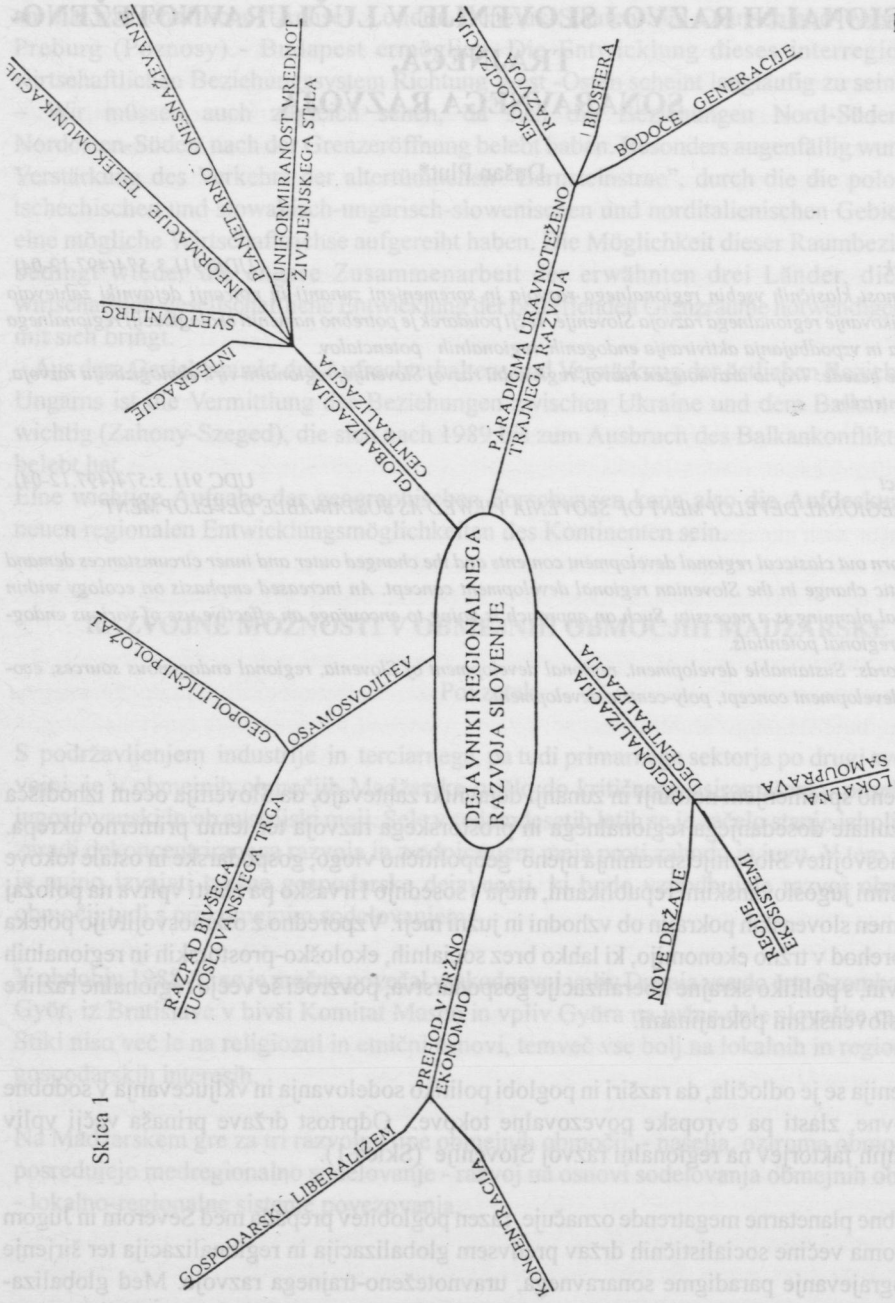
Key words: Sustainable development, regional development of Slovenia, regional endogenous sources, ecology development concept, poly-centric development

Bistveno spremenjeni notranji in zunanji dejavniki zahtevajo, da Slovenija oceni izhodišča in rezultate dosedanjega regionalnega in prostorskega razvoja ter temu primerno ukrepa. Osamosvojitve Slovenije spreminja njeno geopolitično vlogo, gospodarske in ostale tokove z bivšimi jugoslovanskimi republikami, meja s sosednjo Hrvaško pa zlasti vpliva na položaj in pomen slovenskih pokrajin ob vzhodni in južni meji. Vzporedno z osamosvojitvijo poteka tudi prehod v tržno ekonomijo, ki lahko brez socialnih, ekološko-prostorskih in regionalnih sestavin, s politiko skrajne liberalizacije gospodarstva, povzroči še večje regionalne razlike med slovenskimi pokrajinami.

Slovenija se je odločila, da razširi in poglobi politiko sodelovanja in vključevanja v sodobne svetovne, zlasti pa evropske povezovalne tokove. Odprtost države prinaša večji vpliv zunanjih faktorjev na regionalni razvoj Slovenije (Skica 1).

Sodobne planetarne megatrende označuje, razen poglobitev prepada med Severom in Jugom ter zloma večine socialističnih držav predvsem globalizacija in regionalizacija ter širjenje in dograjevanje paradigme sonaravnega, uravnoteženo-trajnega razvoja. Med globalizacijskimi procesi so z vidika razvojne strategije in regionalnega razvoja v ospredju:

* Dr., izr. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, SLO

D. Plut 93

Skica 1

- gospodarske, prometne in politične integracije zlasti v Evropi (EU) in Ameriki (NAFTA). Z nadnacionalnimi povezovanji, rastjo mednarodnih korporacij, se seveda zožuje državna suverenost (Kennedy, 1993)
- demografska eksplozija v manj razvitih državah se nadaljuje. Vse bolj pereč je problem mednarodnih migracij, saj prednosti globalizacij (svetovni trg, prenos fleksibilnih tehnologij, informacij, znanja) ne veljajo za vse države in socialne skupine (Engelhard-Abdallah, 1992)
- izčrpavanje naravnih virov, antropogenizacija planetarnih biogeokemičnih ciklov, presežene samočistilne zmogljivosti pokrajinskih ekosistemov, izgubljanje biološke raznovrstnosti in planetarne klimatske spremembe ogrožajo preživetje človeške vrste in življenje na Zemlji kot živem planetu nasploh (Chiros, 1988, Margulis-Lovelock, 1989).

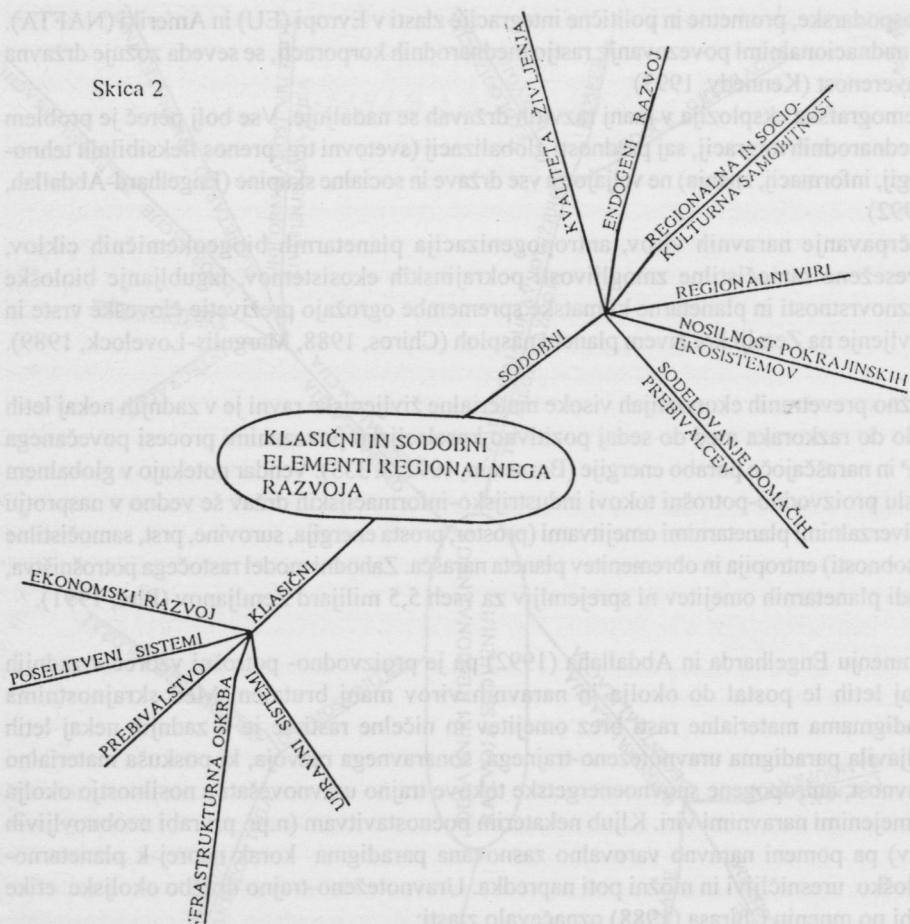
V tržno prevetrenih ekonomijah visoke materialne življenjske ravni je v zadnjih nekaj letih prišlo do razkoraka med do sedaj pozitivno korelacijsko povezanimi procesi povečanega BDP in naraščajočo porabo energije (Bernstam, 1991, s. 333). Vendar potekajo v globalnem smislu proizvodno-potrošni tokovi industrijsko-informacijskih držav še vedno v nasprotju z univerzalnimi planetarnimi omejitvami (prostor, prosta energija, surovine, prst, samočistilne sposobnosti) entropija in obremenitev planeta narašča. Zahodni model rastočega potrošništva, zaradi planetarnih omejitev ni sprejemljiv za vseh 5,5 milijard Zemljanov (Plut, 1991).

Po mnenju Engelharda in Abdallaha (1992) pa je proizvodno- potrošni vzorec v zadnjih nekaj letih le postal do okolja in naravnih virov manj brutalen. Med skrajnostnima paradigmama materialne rasti brez omejitev in ničelne rasti se je v zadnjih nekaj letih uveljavila paradigma uravnoteženo-trajnega, sonaravnega razvoja, ki poskuša materialno dejavnost, antropogene snovnoenergetske tokove trajno uravnovešati z nosilnostjo okolja in omejenimi naravnimi viri. Kljub nekaterim poenostavitvam (n.pr. pri rabi neobnovljivih virov) pa pomeni naravno varovalno zasnovana paradigma korak naprej k planetarno-ekološko uresničljivi in možni poti napredka. Uravnoteženo-trajno družbo okoljske etike naj bi po mnenju Chirasa (1988) označevalo zlasti:

- učinkovitejša in smotrna raba ter varovanje naravnih virov, ekosistemov,
- reciklaža vseh neobnovljivih virov -prehod na obnovljive vire,
- raba primernih tehnologij in prehod iz cest k železnici, javnemu prevozu,
- naravi prijaznejše pridelovanje hrane in trajno varovanje rodovitne prsti,
- kontrola rasti prebivalstva.

“Ekologizacija” razvoja, torej tudi regionalnega razvoja, pomeni upoštevanje termodinamičnega zakona o entropiji in univerzalnih planetarnih omejitev pri načrtovanju proizvodnje, potrošnje, bivanja in potovanja, ter upoštevanje potreb bodočih generacij in ostalih členov biosfere (Skica 1). Skladnejši regionalen razvoj dobiva s tem novo razsežnost in sestavino. Ciljema ekonomske uspešnosti in socialne pravičnosti se torej enakovredno pridružuje cilj trajnega ohranjanja dinamičnega ravnovesja, etika okolja. Regionalni razvoj dobiva oznako sonaravno in ekosistemske zasnovanega regionalizma kot protiuteži in istočasno komplementarni entiteti globalizma. Paradigma uravnoteženo-trajnega razvoja

Skica 2

vsebuje vzode, ki preprečujejo marginalizacijo območij in socialnih skupin, ki se ne bodo mogle prilagoditi vsem zahtevam s sodobnimi tehnologijami podprte produkcije (Dekleva, 1992). Vprašljivo pa je, če se bo "mehko" in etično zasnovana "sonaravna" paradigma lahko brez pomoči države in državljanov uspešno spoprijela z velikimi mednarodnimi finančnimi proizvodno- in trgovskimi združbami, ki obvladujejo vedno večji delež svetovnih finančnih in trgovinskih tokov. Prenovljena regionalna politika torej pomeni, da sta "neekonomska" cilja, ekološki in socialno-kulturni, enakovredna ekonomskemu (Loetscher et al, 1987, Duerr, 1987). Endogen razvoj, pomen regionalnih virov, sodelovanje domačega prebivalstva, decentralizacija uprave predstavljajo ob ekologizaciji regionalnega razvoja (regionalnim razmeram primerne tehnologije) temeljno dopolnilo dosedanjih ekonomističnih politik obrobni območij (Maier, 1987; Kurz, 1991; Hahne - Maier, 1993). (Skica 2).

Izhodišče klasičnih regionalnih politik je bilo predvsem zagotoviti vsem prebivalcem enake življenjske in delovne pogoje v vseh regijah. Kljub dolgotrajnemu obdobju povojne gospodarske rasti ta cilj ni bil dosežen (Hahne-Maier, 1993). V ospredju je bila pomoč države predvsem z investicijami na področju infrastrukture (promet, vodna oskrba, itd.). Podeželje Srednje Evrope je v zadnjem desetletju doživelo dramatične strukturne in funkcijske spremembe, zato potrebujemo nove prijeme in strategijo, v prvi vrsti prepoznavanje izjemnega pomena in vloge lastnih, regionalnih, endogenih virov. Zato sonaravno in regionalistično izrazitejše regionalne politike poudarjajo pomen ohranjanja pokrajinsko-ekološke, regionalne in kulturne identitete pri vzpodbujanju pretehtanega aktiviranja lastnih regionalnih razvojnih potencialov. Razen antropogenih potencialnih faktorjev regionalnega razvoja (delovna sila, kapital, infrastruktura, tržni-povpraševalni in sociokulturni kapital) se mora oceniti tudi naravni potencial, torej ekološki potencial okolja, zemljišča, pokrajine (Kurz, 1991, s. 16). Le-ta je sestavljen iz surovinskega, vodnega, biotskega potenciala donosa (kmetijstvo, gozdarstvo), klimatskega, potenciala oddiha, naravovarstvenega (regeneracijski in regulacijski) in potenciala za pozidavo. Ekološki potencial podeželja zmanjšuje tako pretirana raba naravnih virov kot odlaganje različnih odpadkov. Sonaravna raba virov pa pomeni rabo le do nivoja ohranjanja brez negativnih vplivov na okolje (Hahne-Maier, 1993). Središčna vloga domačih virov označuje regionalni koncept razvojne politike, ki ga Maier (1987) imenuje regionalna samobitnost. V ospredju je ekonomsko optimalna in ekološko trajna raba domačih virov, integrirano reševanje gospodarskih, ekoloških, socialnih in kulturnih problemov regije in aktivno sodelovanje domačega prebivalstva. Taki razvojni politiki odgovarja policentrizem kot način upravljanja in oblika razvojne politike, ki jo izvaja vlada na področju poselitve, razmestitve gospodarskih zmogljivosti, javnih služb in uprave (Vrišer, 1989, s. 11). Sprejetje in udejanjanje ekologizirane in trajno uravnotežene razvojne politike pomeni korekcijo policentrizma predvsem glede rabe naravnih virov, urejanja prostora in okolja v smeri sonaravnega, okoljevarstvenega policentrizma.

V zadnjih letih pa je postal regionalizem tudi dejavnik politične organiziranosti in civilne družbe, protest proti "zunanjemu in notranjemu kolonializmu". Torej poudarjanje regionalne avtonomije in ekosocialne tržnosti nasproti uniformirani in globalni, skrajno liberalni tržni gospodarski doktrini. Center za regionalni razvoj in okolje OZN (UNCRD, 1993) označuje sodobno zasnovan regionalni razvoj kot proces strukturnih sprememb v okviru posameznega območja države, ki med drugim deluje v korist manj privilegiranim socialnim skupinam in vključuje v procesu spodbujanja regionalnih zmogljivosti tudi okoljske premisleke in iskanje najbolj primernih aktivnosti glede okolja in naravnih virov. Regionalni razvoj mora doseči dva temeljna cilja: izboljšanje življenjske ravni in izboljšanje v degradiranih območjih ter ohranitev kvalitete okolja v zdravih nedegradiranih območjih. Upoštevanje načel sonaravnosti v razvoju pomeni, da je potrebno za vsak pokrajinski ekosistem, pokrajino, izdelati razvojni načrt, ki bo dosledno upošteval svojstveno pokrajinsko-ekološko občutljivost in nosilnost okolja.

Slovenija se kot samostojna država torej nahaja pred izjemno zahtevno in daljnosežno izbiro

primerne koncepta regionalnega razvoja, prostorske razvojne politike. Pregled dosedanjih konceptov kaže da smo pred izborom četrtega koncepta razvojne politike. Vrišer (1989, s.11) označuje koncept Dravske banovine (pred drugo svetovno vojno) kot udejevanje decentraliziranega modela razvoja, ki je podpiral naravno-geografsko in poselitveno prilagojen razvoj industrije in urbanizacije Slovenije. Po drugi svetovni vojni je B. Kidrič ta koncept zavrgel in se zavzel za koncept koncentracije gospodarstva, razvoj mest, deagrarizacijo in praznjenje podeželja z izrazito centralizacijo uprave. Leta 1958 je prišlo do uvedbe komunalnega sistema, decentralizirane uprave in gospodarstva, a neenakomernega regionalnega razvoja (zlasti rast Ljubljane in Gorenjske). Leta 1972 je bila sprejeta politika skladnejšega regionalnega razvoja, ki je le nekoliko zmanjšala regionalne razlike, zelo izrazite pa so ostale predvsem na občinski ravni. Policentризem ni doživel še večje konkretizacije, ker ni bilo vmesne teritorialne-upravne stopnje (središča regij), celotno povojno obdobje pa ne glede na centralistično ali decentralistično razvojno politiko označuje vse do srede oziroma do konca 80 let izrazitost degradacijskih procesov, ki so v urbano-industrializiranem, dolinsko-kotlinskem tipu izoblikovali nov tip, pokrajinsko - ekološko degradirane in danes tudi ekonomsko depresivne regije (Zasavje, Mežiška dolina, Jesenice, itd.) (Plut, 1987). Predvsem zaradi intenzivne industrializacije in potrošne rabe energije ter surovin je stopnja izčrpavanja naravnih virov in polucijska bremenitev dosegla bistveno višjo stopnjo kot bi pričakovali glede na dosežen materialni standard.

Razen degradacijskih grehov preteklosti in upadanja življenske ravni se v trenutku prehoda v četrti koncept regionalne politike srečujemo s problemom pomanjkljive zunanje in notranje prometne povezanosti z Evropo (ceste, železnice), z drugimi slabostmi pretirane industrializacije ter s problemi majhnih kmetij. A tudi z nekaterimi pozitivnimi izkušnjami v praksi sicer le delno udejanjenega policentričnega regionalnega prostorskega razvoja in tradicionalne odprtosti meja, v visoki fazi razkroja agrarne in oblikovanja prostorske strukture urbane družbe (Klemenčič, 1992). Iskanje odgovora in izbor koncepta poselitve, razvojne strategije v Sloveniji je tesno povezano z načeli uravnoteženo - trajnega razvoja. Med vrsto vprašanj in odločitev bo eno izmed osrednjih: ali bo Slovenija predvsem izkoristila svoj geografski položaj v smeri krepitve prometno/proizvodne funkcije ali pa bo več pozornosti posvetila ponudbi obsežnih območij še kvalitetnega naravnega okolja oziroma ekološki paradigmi prostorskega razvoja (Piry, 1992, s.99).

Avtor sodi, da nadaljna industrializacija zaradi omejenih naravnih virov (surovine, energija), prostorske in ekološke zahtevnosti in ostalih razlogov ne more biti temeljni kamen kvalitetne ekonomske rasti Slovenije, prenapeta pa je tudi hitra in enosmerna preusmeritev v tržno in sezonsko zelo občutljiv turističen razvoj. Glede na gospodarsko sestavo, geografske vire, prometni položaj in potrebe po skladnejšem regionalnem razvoju bo potrebno poiskati ravnesje med okolju prijaznejšimi industrijskimi panogami (zlasti srednja in manjša podjetja s postopnim opuščanjem surovinsko - energetske zahtevnih proizvodnih procesov) in vzporedno rastjo malega gospodarstva, mehkega turizma, kmetijstva in storitvenih dejavnosti. Potrebna je boljša prometna in informacijska povezanost, v skladu z lastnimi potrebami in nosilnostjo slovenskih pokrajin.

Odprtost prinaša tudi izpostavljenost prostorsko - demografsko in kapitalsko majhne Slovenije, njene ranljivosti v procesu internacionalizacije gospodarstva. Z možnostjo, da ob popolni liberalizaciji in "divjemu" lastninjenju mednarodni kapital preprosto kolonizira Slovenijo ali pa ji "milostno" prepusti položaj prometnega koridorja in odlagališča ekološko nevarnih, surovinsko - energetske intenzivnih, zastarelih tehnologij in proizvodnih postopkov. Obrobnim regijam pa ob kratkotrajno profitno donosnemu vlaganju določi le vlogo opazovalca, ujetega v nizko inovativnost, pasivnost in pričakovanje "odrešilne" vloge zapoznele industrializacije in ostalih prijemih le klasično zasnovanega regionalnega razvoja. Razmerje center - periferija je še vedno eminentno vprašanje regionalne politike Slovenije (Mušič, 1992).

Regionalni razvoj samostojne Slovenije naj bi organsko vključil sodobne globalizacijske in regionalizacijske megatrende sveta, koncept sonaravnega razvoja, izhajal pa naj bi iz geografskih stalnic in geografskih spremenljivk Slovenije in njenih regij. Temeljne geografske stalnice Slovenije so (Skica 3) (Gams, 1992, Plut 1987):

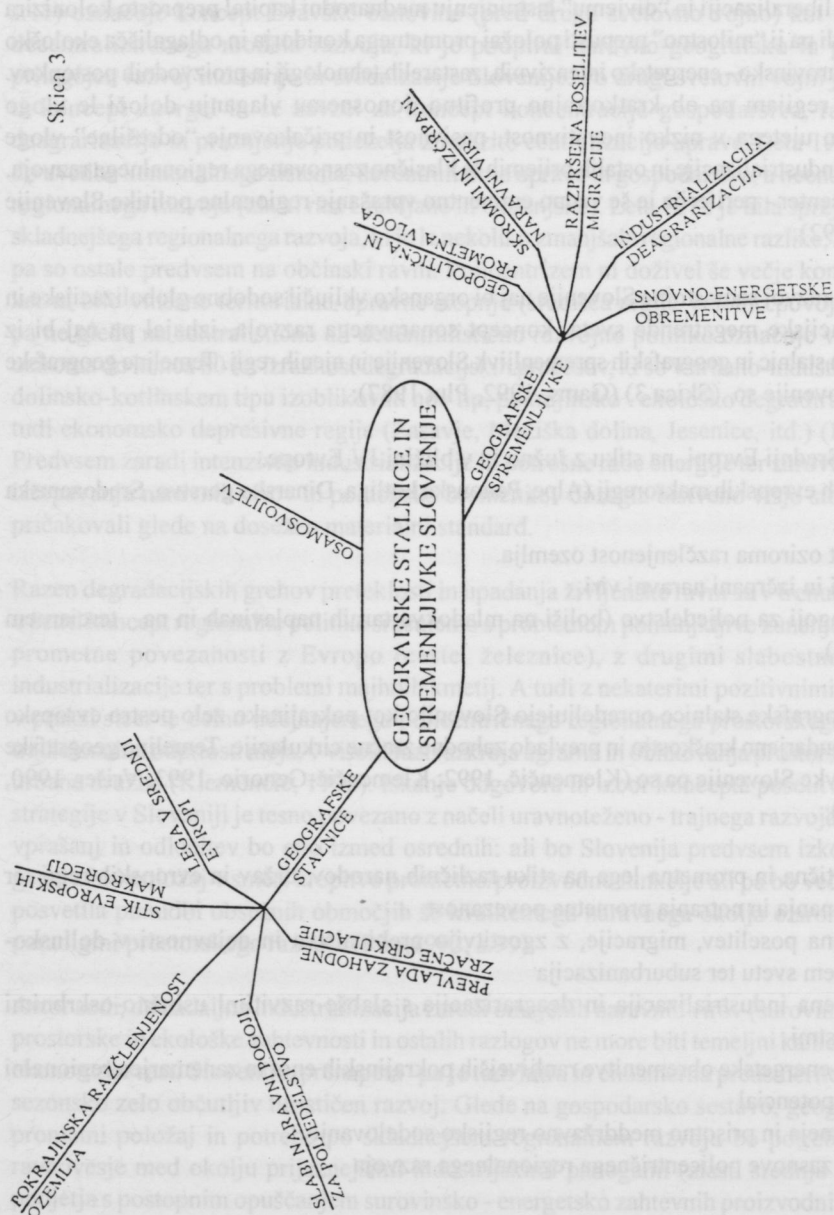
1. Lega v Srednji Evropi, na stiku z Južno in v bližini JV Evrope.
2. Stik štirih evropskih makroregij (Alpe, Panonska kotlina, Dinarsko gorstvo, Sredozemska kotlina).
3. Goratost oziroma razčlenjenost ozemlja.
4. Skromni in izčrpani naravni viri.
5. Slabi pogoji za poljedelstvo (boljši na mladokvartarnih naplavinah in na terciarnem gričevju).

Naštete geografske stalnice opredeljujejo Slovenijo kot pokrajinsko zelo pestro evropsko državo s poudarjeno kraškostjo in prevlado zahodne zračne cirkulacije. Temeljne geografske spremenljivke Slovenije pa so (Klemenčič, 1992; Klemenčič-Genorio, 1993; Vrišer, 1990, Plut, 1987):

1. Geopolitična in prometna lega na stiku različnih narodov, držav in evropskih regij ter slaba zunanja in notranja prometna povezanost
2. Razpršena poselitev, migracije, z zgostitvijo prebivalstva in dejavnosti v dolinsko-kotlinskem svetu ter suburbanizacija
3. Poudarjena industrializacija in deagrarizacija s slabše razvitimi uslužno-oskrbnimi dejavnostmi
4. Snovno-energetske obremenitve ranljivejših pokrajinskih enot in zanemarjen regionalni naravni potencial
5. Odprta meja in prisotno meddržavno regijsko sodelovanje
6. Razvite zasnove policentričnega regionalnega razvoja

Optimalno, tudi sonaravno zasnovan regionalni razvoj Slovenije kot države in vseh njenih regij se mora na eni strani prilagoditi geografskim stalnicam in bodočim potrebam primerno korigirati geografske spremenljivke (Skica 4).

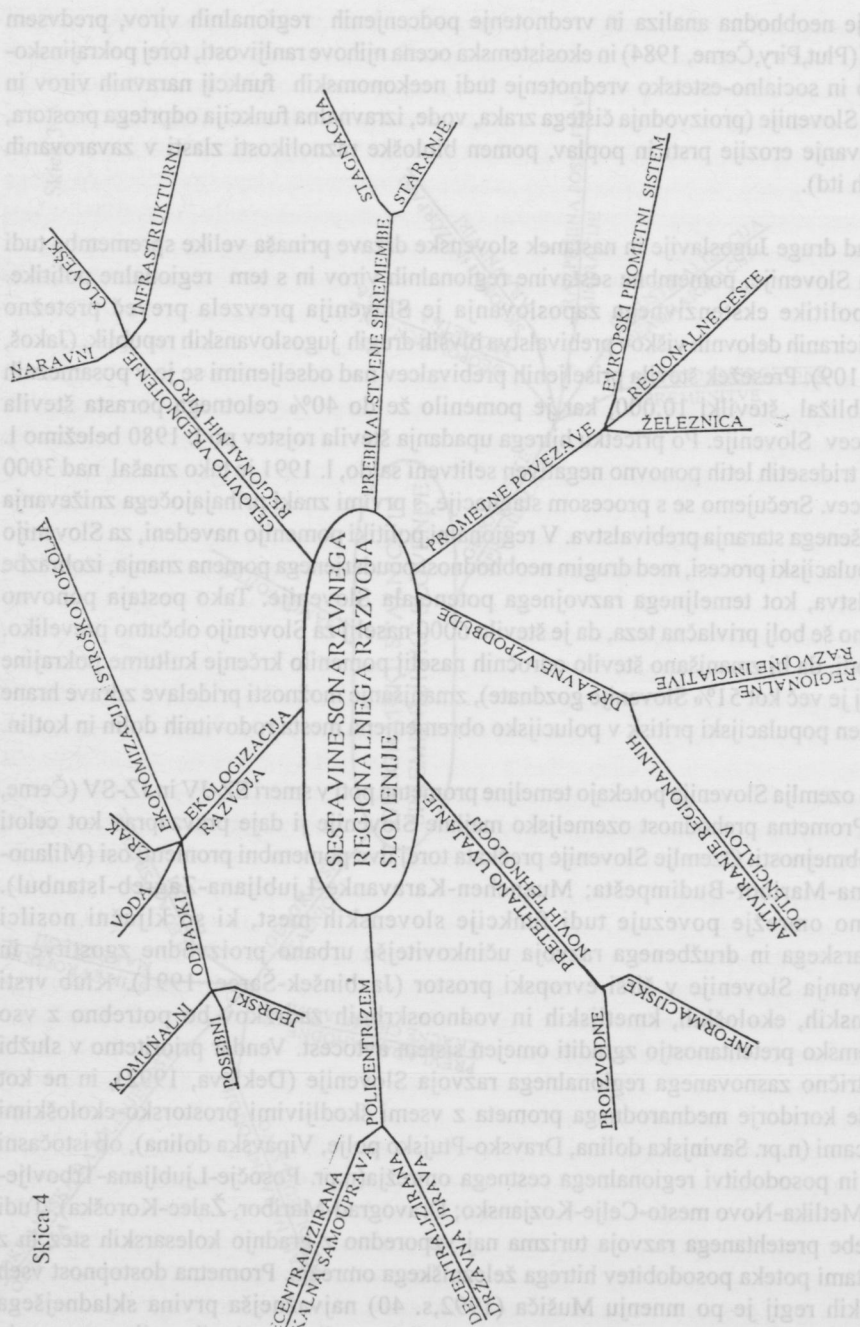
Slika 3

1. Zato je neobhodna analiza in vrednotenje podcenjenih regionalnih virov, predvsem naravnih (Plut, Piry, Černe, 1984) in ekosistemska ocena njihove ranljivosti, torej pokrajinsko-ekološko in socialno-estetsko vrednotenje tudi neekonomskih funkcij naravnih virov in pokrajin Slovenije (proizvodnja čistega zraka, vode, izravnalna funkcija odprtega prostora, preprečevanje erozije prsti in poplav, pomen biološke raznolikosti zlasti v zavarovanih območjih itd).

2. Razpad druge Jugoslavije in nastanek slovenske države prinaša velike spremembe tudi kih virih Slovenije, pomembne sestavine regionalnih virov in s tem regionalne politike. Zaradi politike ekstenzivnega zaposlovanja je Slovenija prevzela preveč pretežno nekvalificiranih delovnih viškov prebivalstva bivših drugih jugoslovanskih republik. (Jakoš, 1992, s. 109). Presežek števila priseljenih prebivalcev nad odseljenimi se je v posameznih letih približal številki 10.000, kar je pomenilo že do 40% celotnega porasta števila prebivalcev Slovenije. Po pričetku hitrega upadanja števila rojstev po l. 1980 beležimo l. 1990 po tridesetih letih ponovno negativen selitveni saldo, l. 1991 je tako znašal nad 3000 prebivalcev. Srečujemo se s procesom stagnacije, s prvimi znaki prihajajočega zniževanja in pospešenega staranja prebivalstva. V regionalni politiki pomenijo navedeni, za Slovenijo novi populacijski procesi, med drugim neobhodnost poudarjenega pomena znanja, izobrazbe prebivalstva, kot temeljnega razvojnega potenciala Slovenije. Tako postaja ponovno navidezno še bolj privlačna teza, da je število 6000 naselij za Slovenijo občutno preveliko. Avtor sodi, da bi zmanjšano število odročnih naselij pomenilo krčenje kulturne pokrajine (že sedaj je več kot 51% Slovenije gozdnote), zmanjšanje možnosti pridelave zdrave hrane in dodaten populacijski pritisk v polucijsko obremenjena mesta rodovitnih dolin in kotlin.

3. Preko ozemlja Slovenije potekajo temeljne prometne poti v smeri SZ-JV in JZ-SV (Černe, 1993). Prometna prehodnost ozemeljsko majhne Slovenije ji daje pravzaprav kot celoti značaj obmejnosti. Ozemlje Slovenije prečkata torej dve pomembni prometni osi (Milano-Ljubljana-Maribor-Budimpešta; Muenchen-Karavanke-Ljubljana-Zagreb-Istanbul). Prometno omrežje povezuje tudi funkcije slovenskih mest, ki so ključni nosilci gospodarskega in družbenega razvoja učinkovitejše urbano proizvodne zgojitve in vključevanja Slovenije v širši evropski prostor (Jazbinšek-Šarec, 1991). Klub vrsti pokrajinskih, ekoloških, kmetijskih in vodnooskrbnih zadržkov bo potrebno z vso ekosistemsko pretehtanostjo zgraditi omejen sistem avtocest. Vendar prioriteto v službi policentrično zasnovanega regionalnega razvoja Slovenije (Dekleva, 1992), in ne kot najkrajše koridorje mednarodnega prometa z vsemi škodljivimi prostorsko-ekološkimi posledicami (n.pr. Savinjska dolina, Dravsko-Ptujsko polje, Vipavska dolina), ob istočasni gradnji in posodobitvi regionalnega cestnega omrežja (n.pr. Posočje-Ljubljana-Trbovlje-Krško; Metlika-Novo mesto-Celje-Kozjansko; Dravograd-Maribor, Žalec-Koroška). Tudi za potrebe pretehtanega razvoja turizma naj vzporedno z gradnjo kolesarskih stez in z avtocestami poteka posodobitev hitrega železniškega omrežja. Prometna dostopnost vseh slovenskih regij je po mnenju Mušiča (1992, s. 40) najvažnejša prvina skladnejšega regionalnega razvoja za vključevanje tako obrobnih kot tudi depresivnih regij v povezan in soodvisen gospodarski in družbeni sistem Slovenije.

Skica 4

4. Kljub določenim delnim rezultatom dosedanjega vzpodbujanja razvoja v manj razvitih (kasneje označenih kot demografsko ogrožena območja) so se klasično razvojne zasnovane spodbude države inovacijsko izčrpane, privatna lastnina pa prinaša novo razvojno razsežnost in priložnost. Dosedanje razvojne spodbude države so zasnovane predvsem na enakomerni regionalni porazdelitvi finančnih sredstev na zelo obsežnih, zakonsko določenih demografsko ogroženih območjih (40% celotnega ozemlja države), rezultati pa so zaradi razpršenosti in neusklajenosti pičli. V spremenjene mehanizme posredne in neposredne pomoči države razvojno šibkim in pokrajinsko degradacijskim območjem Slovenije bo potrebno vgraditi predvsem spodbude za aktiviranje regionalnih in lokalnih razvojnih potencialov, pomoč lokalnim razvojnim iniciativam, rabi regionalnih virov, sonaravno zasnovanim infrastrukturnim in gospodarskim projektom. Predpogoj pa je aktivnejša razvojna iniciativa lokalnega prebivalstva, pomoč občin, večja koordinacija med različnimi vladnimi sektorji. Torej zgostitev in usklajenost kritične razvojne mase različnih spodbud v vladni agenciji in skladu za regionalni razvoj s svetovalnimi regionalnimi in občinskimi razvojnimi podjetniško-informacijskimi centri, raziskovalnimi parki, informacijskimi in podjetniškimi mrežami. Izdelati je potrebno tudi celovitejše kriterije za dodeljevanje državnih spodbud (sokreditiranje, davčne olajšave, sovlaganje itd), ki morajo razen demografskih, ekonomskih in socialnih vključiti tudi infrastrukturne in pokrajinsko degradacijske dejavnike (kvaliteta bivanja) ter upoštevati specifičen položaj območij ob slovensko-hrvaški meji.

5. Nove proizvodne informacijske in telekomunikacijske tehnologije hkrati pogojujejo centralizacijo in omogočajo decentralizacijo. Po mnenju Mušiča (1992, s. 43) torej hkrati potekata procesa centralizacije z linearno zgostitvijo vzdolž glavnih koridorjev zmogljivih prometnic, istočasno pa se zelo cenijo atraktivna naravna in kulturna okolja, kvaliteta bivanja. Zelo težko je dati jasen odgovor ali bodo n.pr. nove informacijske tehnologije dovoljevale razvoj novih dejavnosti izven sedanjih centralnih naselij tudi v obrobni neurbaniziranih območjih. Vsekakor pa bo mogoče s pomočjo izboljšanih informacijskih sistemov postaviti fleksibilne proizvodne enote tudi izven dosedanjih industrijskih centrov (Stanovnik-Faleskini, 1992, s. 49). Z vidika regionalnega razvoja lahko pričakujemo, da se bo z uvajanjem novih tehnologij in krepitevijo regijskega gospodarstva konkurenca med slovenskimi regijami povečala, prav tako pa tudi strateška zaveznitva, mreža med posameznimi regijami, tudi z regijami sosednjih držav. Umestno je opozorilo, da je tudi pri sodobnih tehnologijah potrebna njihova vsestranska temeljita ekosistemska in etična presoja. Pokrajine ob slovensko-italijanski in slovensko-avstrijski meji so glede na tehnološke evropske tokove v določeni prednosti pred regijami ob slovensko-madžarski zlasti pa pred regijami ob slovensko-hrvaški meji.

6. Utrditev in dopolnitev policentričnega urbanega sistema pomeni ne le ogrodje in podporo nastajajoči upravni razdelitvi Slovenije, temveč tudi neobhodno sestavino skladnejšega regionalnega razvoja Slovenije in koncepta evropsko zasnovane lokalne samouprave. Analiza sistema centralnih naselij kaže, da se je v zadnjih tridesetih letih okrepila predvsem vloga občinskih središč, Ljubljane in Maribora, oslabela pa so nekatera tradicionalna središča srednje mezoregionalne ravni (Vrišer, 1988, 1990). V vrsti primerov je zastalo tudi razvijanje

omrežja nižjih centrov, kar je v večini ustrezalo občinskim središčem. Zaradi zelo razpršenega poselitvenega vzorca Slovenije in reliefnih prometnih ovir je tako široko območje Slovenije ostalo izven razvojnih vrenj, kljub drugačni besedni politiki.

Od bodočega koncepta urbanega sistema ter notranje organizacije države, javne uprave in lokalne samouprave bo v veliki meri odvisno, ako bomo odgovorili na izzive regionalizma. Avtor zagovarja tako decentralizacijo kot temelja lokalne samouprave (manjše občine - pokrajine - država) kot dekoncentracijo državne uprave, ki dejansko omogočata uveljavitev skladnejšega regionalnega razvoja na celotnem ozemlju Slovenije. Smotno bi bilo, da bi se sicer ločena lokalna samoupravna in javna uprava na vmesnem nivoju (pokrajina/okraj) ozemeljsko ujemale. Pestra pokrajinska podoba pretežno gorate Slovenije, potreba prebivalcev, specifičen položaj obmejnih prometno odmaknjenih in manj razvitih pokrajin Slovenije, pojmovanje okrajev kot naravnih in ne kot administrativnih območji, naraščajoča regionalna identiteta, predstavljajo argumente za izoblikovanje okoli 20-30 upravnih okrajev, njihove upravne izpostave v vseh sedanjih občinskih središčih in določeno upravno vlogo po dogovoru tudi v novih občinah. Zavračanje pokrajin in regij kot obvezne vmesne stopnje in istočasno oblikovanje majhnih občin bi pomenilo močan centralizacijski impulz vrsto argumentov in proti argumentov pa sprožajo tudi variante o manjšem številu okrajev. Avtor pa sodi glede na sodobne regionalistične trende v Zahodni Evropi (npr. Italija) da bo morda v bodočnosti postal aktualen tudi še nivo slovenskih dežel (Štajerska, Gorenjska, Primorska, Dolenjska Osrednja Slovenija). Upravne reforme v evropskih državah so v zadnjih desetletjih povsod težile k večji racionalnosti uprave in v ta namen so uveljavili večje občine in okraje (Vrišer, 1993). Razen pokrajinske razdrobljenosti Slovenije je prav nerazvita prometna infrastruktura temeljni argument, da je v tem trenutku smotno vpostaviti nekoliko večje število upravnih okrajev in jim s tem omogočiti tudi enake startne možnosti na trgu ponudbe in povpraševanja ter se izogniti čerem regionalnega centralizma. Modra država regionalizmu prisluhne, saj je odraz želj in potreb njenih državljanov.

7. Ekonomizacija vseh stroškov proizvodnje (tudi okoljaških), preprečevanje in sanacija degradacije pokrajnotvornih sestavin in območij, torej ekologizacija regionalnega razvoja je tudi mednarodna obveza Slovenije, zlasti do sosednjih držav in seveda obratno. Tako je prispevek Slovenije k planetarnemu segrevanju glede na število prebivalcev in ozemlje nad svetovnim povprečjem.

V letu 1991 je Slovenija v ozračje emitirala več kot 12 milijonov ton CO₂ oziroma okoli 6.100 kg/preb. (svetovno povprečje okoli 4.500 kg/preb./letno). Natančna bilanca o izvozu in uvozu SO₂ oziroma žvepla za Slovenijo sicer še ni bila izračunana. Primerjava s podatki katastra emisij SO₂ za Evropo in Slovenijo pa nedvomno kaže, da izvažamo večjo količino žvepla kot jo sprejmemo (Onesnaženost zraka..., 1992), kljub zmanjševanju emisije SO₂ (l. 1985-240.000 ton; l. 1991-180.000 ton). Ekološka sanacija slovenskih TE je prioriteta naloga. Posledice so najbolj vidne v propadanju gozda, saj je bilo v različnih stopnjah poškodovanosti v l. 1989 40% slovenskih gozdov (Kmecl, 1990). Letna emisija SO₂ na prebivalca Slovenije je l. 1986 znašala 123 kg (l. 1991 - 90 kg), kar je bilo več kot šestkrat

več kot na prebivalca sosednje Avstrije (19 kg/preb/letno) in trikrat več kot na prebivalca sosednje Italije (36 kg/preb/letno) (Onesnaženost zraka..., 1991)

Slabša se kakovost talne vode in izvirov, globalno pa umirja onesnaževanje površinskih voda (Kakovost zraka..., 1992). Pomanjkanje kvalitetne pitne vode postaja v dobro namočeni Sloveniji problem gospodarskega razvoja in vprašanje zdravja, slaba kvaliteta Mure, Drave, Save, Soče, Sotle, Kolpe, Koritnice, Notranjske Reke, Severnega Jadrana pa zahteva tudi meddržavno in medregionalno sodelovanje. V Sloveniji je morda celo 10.000 divjih odlagališč komunalnih in ostalih odpadkov, ki jih bo potrebno sanirati. Posebni odpadki se kopičijo na dvoriščih podjetij, uvajanje integralno zasnovanega koncepta ravnanja z odpadki pa je v zamudi.

Radioaktivno sproščanje plinov in tekočin JE Krško je po dosegljivih podatkih pod dovoljenimi vrednostmi. Razen možnosti nesreče ali vojaškega napada (zaustavitev JE Krško zaradi nizkega preleta letal JA julija 1991) pa je dejansko največji problem nerešeno stalno skladiščenje vseh vrst radioaktivnih odpadkov. Zlasti pa izrabljenega jedrskega goriva, ki se začasno skladišči v vodnem bazenu ob JE. Zmogljivost bazena zadostuje za shranjevanje iztrošenega goriva do l. 2000, morda nekaj let kasneje (Poročilo..., 1993). Dopolnjeno poročilo Ad hoc delovne skupine strokovnjakov o naravnih danostih lokacije JE Krško s seizmotektonskega stališča (1993) sicer glede na zbrane podatke, zaključuje, da zaradi geoloških prelomov varnost JE Krško ni ogrožena, a priporočajo dodatne geološke raziskave. Tudi z vidika varnosti in zaradi radioaktivnih odpadkov bi bilo potrebno čimprej sprejeti odločitev o predčasnem zapiranju JE Krško ali njenem obratovanju do konca življenjske dobe.

Slovenija sicer dograjuje geografski informacijski sistem, sprejema sodobnejšo zakonodajo s področja varstva okolja, najema ekološke kredite za uresničevanje slovenskega ekološkega projekta. Vendar še ni prišlo do nastanka močne skupine interesov med vlado, ozelenjenim podjetništvom in lokalno-regionalnimi iniciativami, kar bi bilo bistveno za udejanjanje ekologizacije lokalnega in regionalnega razvoja. Slovenske pokrajine, ki so onesnažene ali pa je na njihovem območju ekološko sporen objekt, bodo v bodoče zaradi zmanjšane kvalitete bivanja in izčrpanih regionalnih virov predstavljale brez temeljitih in zahtevnih ekoloških sanacij v razvoju zastajajoče regije.

Izčrpanost klasičnih spodbud za skladnejši regionalni razvoj vseh slovenskih pokrajin brez dvoma zahteva iskanje dodatnih novih razvojnih vzorcev. Zaradi kritičnega gospodarskega in socialnega položaja obstaja realna možnost, da se ob že prisotnemu iskanju bližnjice izhoda iz gospodarskih in zaposlitvenih težav izbere kratkoročno verjetno profitno donosnejša razvojna politika vlaganja le v določena prebivalstveno-proizvodna urbana žarišča. Naloga države je, da tudi v lastnem interesu s primernimi ukrepi uravnovesi regionalne razlike. Načela sonaravnega, uravnoveženo-trajnega razvoja prinašajo bistvene popravke v koncept skladnejšega regionalnega, pa tudi zanemarjenega prostorskega razvoja Slovenije, ki mora upoštevati regionalizem in varovanje narave ter okolja.

LITERATURA

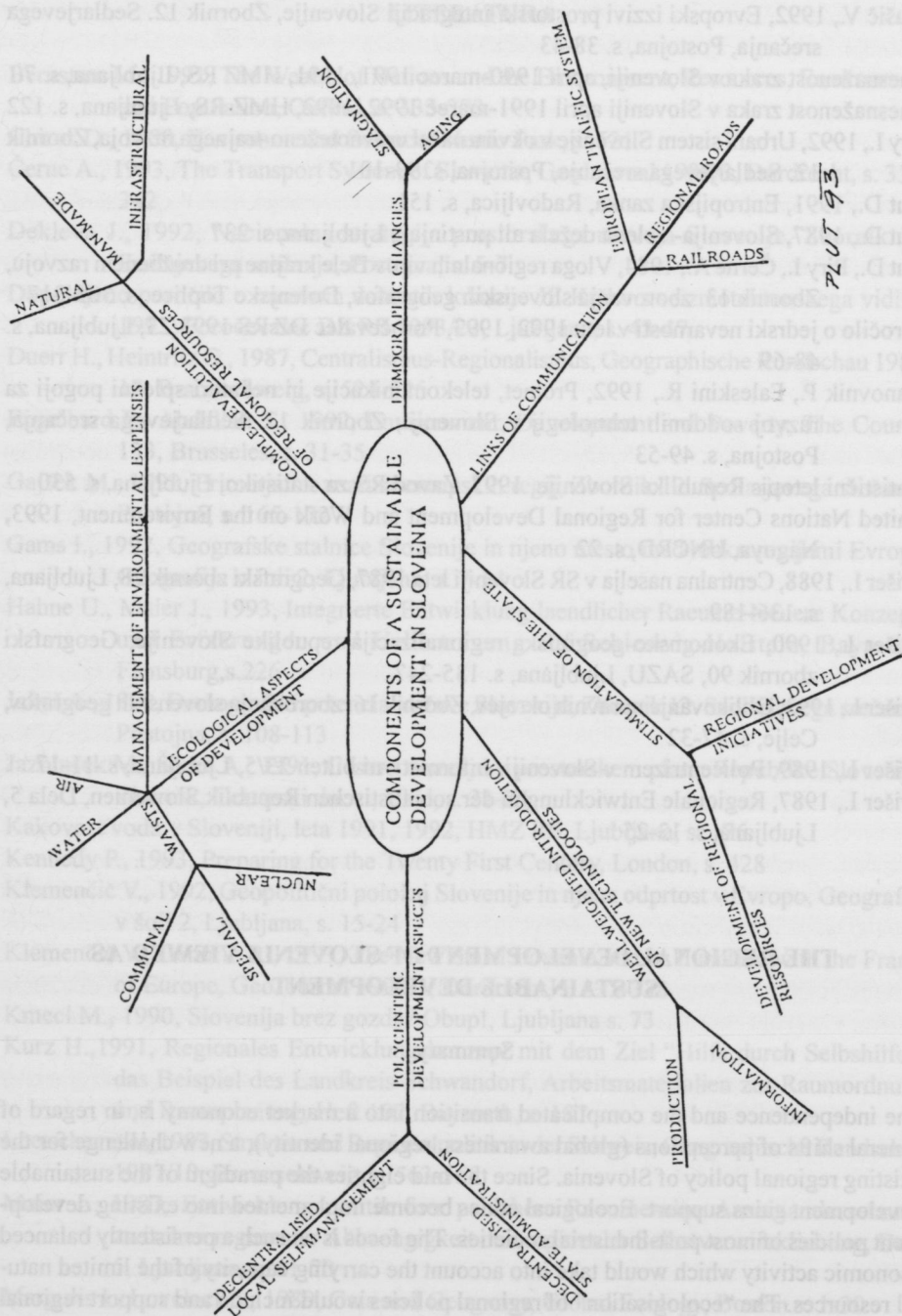
- Bernstam M., 1991, *The Wealth of Nations and the Environment, Resources, Environment and Population*, Oxford, s. 333-373
- Chiros D., 1988, *Environmental Science*, Menlo Park, s. 521
- Černe A., 1993, *The Transport System of Slovenia*, *GeoJournal* 1993/3, Dordrecht, s. 339-342
- Dekleva J., 1992, *Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije*, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 5-7.
- Dopolnjeno poročilo o naravnih danostih lokacije JE Krško s seizmotektonskega vidika, 1993, *Poročevalec DZ RS* 1993/23, Ljubljana, s. 43-47
- Duerr H., Heinritz G., 1987, *Centralismus-Regionalismus*, *Geographische Rundschau* 1987/10, Braunschweig, s. 524-526
- Engelhard P., Abdallah T., 1992, *Environment, Development and Poverty*, *The Courier* 133, Brusseles, s. 31-35
- Gajšek M., 1992, *Primerjalna analiza evropskih regij*, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 165-172
- Gams I., 1992, *Geografske stalnice Slovenije in njeno mesto med makroregijami Evrope*, *Geografija v šoli* 2, Ljubljana, s. 7-14
- Hahne U., Maier J., 1993, *Integrierte Entwicklung laendlicher Raeume-Neuere Konzepte und Erfahrungen und Uebertragung auf Schleswig-Holstein*, Bayreuth-Flensburg, s. 226
- Jakoš A., 1992, *Demografski potencial države Slovenije*, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 108-113
- Jazbinšek M., Šarec A., 1991, *Cestno omrežje v prostorskem planu Republike Slovenije*, Zbornik, Cestarski dnevi, Bled, s. 21-24
- Kakovost voda v Sloveniji, leta 1991, 1992, HMZ RS, Ljubljana, s. 176
- Kennedy P., 1993, *Preparing for the Twenty First Century*, London, s. 428
- Klemenčič V., 1992, *Geopolitični položaj Slovenije in njena odprtost v Evropo*, *Geografija v šoli* 2, Ljubljana, s. 15-24
- Klemenčič V., Genorio R., 1993, *The New State Slovenia and its Function with the Frame of Europe*, *GeoJournal* 1993/3, Dordrecht, s. 335-338
- Kmecl M., 1990, *Slovenija brez gozda? Obup!*, Ljubljana s. 73
- Kurz H., 1991, *Regionales Entwicklungskonzept mit dem Ziel "Hilfe durch Selbsthilfe"- das Beispiel des Landkreis Schwandorf*, *Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung*, Heft 102, Bayreuth, s. 187
- Loetscher et al, 1987, *Struktur und Regionalpolitik in der Schweiz*, *Geographische Rundschau* 1987/10, Braunschweig, s. 563-568
- Maier J., 1987, *Entwicklungspolitik fuer periphere Raeume-eine Auseinandersetzung zwischen regionaler Abhaengigkeit und regionaler Selbstverwircklichung*, *Dela* 5, Ljubljana, s. 61-70
- Margulis L, Lovelock J., 1989, *Gaia and Geognosy, Global Ecology*, Boston s. 1-30

- Mušič V., 1992, Evropski izzivi prostorski integraciji Slovenije, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 38-43
- Onesnaženost zraka v Sloveniji, april 1990-marec 1991, 1991, HMZ RS, Ljubljana, s. 70
- Onesnaženost zraka v Sloveniji april 1991-marec 1992, 1992, HMZ RS, Ljubljana, s. 122
- Piry I., 1992, Urbani sistem Slovenije v okviru načel uravnoteženo-trajnega razvoja, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 99-101
- Plut D., 1991, Entropijska zanka, Radovljica, s. 151
- Plut D., 1987, Slovenija- zelena dežela ali pustinja?, Ljubljana, s. 237
- Plut D., Piry I., Černe A., 1984, Vloga regionalnih virov Bele krajine pri družbenem razvoju, Zbornik 13. zborovanja slovenskih geografov, Dolenjske Toplice, s. 305-317
- Poročilo o jedrski nevarnosti v letu 1992, 1993, Poročevalec DZ RS 1993/23, Ljubljana, s. 48-69
- Stanovnik P., Faleskini R., 1992, Promet, telekomunikacije in nekateri splošni pogoji za razvoj sodobnih tehnologij v Sloveniji, Zbornik 12. Sedlarjevega srečanja, Postojna, s. 49-53
- Statistični letopis Republike Slovenije, 1993, Zavod RS za statistiko, Ljubljana, s. 530
- United Nations Center for Regional Development and Work on the Environment, 1993, Nagoya, UNCRD, s. 22
- Vrišer I., 1988, Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987, Geografski zbornik 28, Ljubljana, s. 136-189
- Vrišer I., 1990, Ekonomsko-geografska regionalizacija republike Slovenije, Geografski zbornik 90, SAZU, Ljubljana, s. 135-247
- Vrišer I., 1993, Oblikovanje upravnih okrajev, Zbornik 16. zborovanja slovenskih geografov, Celje, s. 47-32
- Vrišer I., 1989, Policentrizem v Sloveniji, Informativni bilten 23/5, Ljubljana, s. 11-17
- Vrišer I., 1987, Regionale Entwicklung in der sozialistischen Republik Slowenien, Dela 5, Ljubljana, s. 13-25

THE REGIONAL DEVELOPMENT OF SLOVENIA VIEWED AS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

The independence and the complicated transition into a market economy is, in regard of general shifts of perceptions (global awareness, regional identity), a new challenge for the existing regional policy of Slovenia. Since the mid eighties the paradigm of the sustainable development gains support. Ecological ethics become implemented into existing development policies of most post-industrial societies. The focus is on such a persistently balanced economic activity which would take into account the carrying capacity of the limited natural resources. The "ecologisation" of regional policies would include and support regional initiatives, attentive planning and a general decentralization of statehood powers. Men-

PLUT 93

tioned principles were accepted in part already in the seventies, but never gained enough attention by people responsible for development.

If Slovenia is looking forward to implement contemporary development principles and is keen to follow activities in planning introduced by developed countries, one would do wise if, in regard to geographical constancy and geographical variables, country's regional planning would incorporate the principles of sustainability. The persistently balanced development would launch adequate changes in regional policies and would impact particularly the following geographical variables:

The production process, within which an ecosystem and socio-esthetic reevaluation (natural, human, infrastructure) would have to be made.

The demographic sources impacted by the constant decrease of the population size as a result of aging and of the interrupted migrational cycle between Slovenia and the former republics of Yugoslavia.

The traffic system, adapted to the needs of the own- state and regional interests and incorporated into European system of communicational linkages - including planning of regional highways, modernization of railroads and construction of bicycle routes.

The statehood organizational structure, introduced to support balanced regional development, with a goal to activate regional and local potentials in society and economy by incorporating autochthonous population and creating a net of regional and communal development centers. The new technics in production, information and communication, which should be wisely implemented and their ethic and ecological impact studied.

The polycentric urban system must be enforced and accomplished, and a decentralized of local self-ruled (commune - region - state) institutions including the de-concentration of state powers (district centers) should be implemented.

Policies and funds related to ecology, as they should focus particularly on the improvement of degraded landscapes and their physical elements - most often in valleys and basins where the improvement of the air quality (impacted by thermal power stations) and waters should have priority. All kinds of waste removal/deposit must be solved generally and decisions on the closing of the nuclear power station Krško reached.

The implementation of sustainability in regional development policies is a challenge in regard to the existing, dominant planning. The recent policies promise in times of recession a false image of quick solutions and large benefits. In Slovenia has the same type of planning proved regional and ecological invalidity and non-ethical approach in forms being implemented throughout the last couple of decades.

PREKOMEJNA ZEMLJIŠKOPOSESTNA POMEŠANOST IN ZAPOSLOVANJE - PRIMER OBMEJNIH OBČIN SV SLOVENIJE S HRVAŠKO

Borut Belec *

Izvleček

UDK 911.3:33(497.12-18-04)

Z analizo zemljiškoposestnih in zaposlitvenih značilnosti so opredeljeni nekateri elementi čezmejne regionalne povezanosti prebivalstva petih občin severovzhodne Slovenije ob državni meji s Hrvaško. Stopnja dosedanje povezanosti je bila zaradi odprtosti nekdanje medrepubliške meje zelo visoka, zato bo prepustnost nove meje v prihodnje pomemben dejavnik družbenoekonomskega razvoja tamkajšnjih manj razvitih območij.

Ključne besede: Družbena geografija, obmejna območja, mejni tip, Slovenija

Abstract

UDC 911.3:33(497.12-18-04)

THE LANDOWNERSHIP AND EMPLOYMENT STRUCTURE ALONG THE CROATO-SLOVENE BORDER

On the basis of the analysis of the characteristics of landed property and employment some elements of across the border regional links of five communities in the northeastern part of Slovenia along the State boundary with Croatia have been defined. The level of such connections up till now was, due to the openness of the former border between the republics, very high. Therefore, the future permeability of the new border will become one of the key elements in the social-economic development of those under-developed regions.

Key words: Social geography, border regions, type of border, Slovenia

UVOD

Z osamosvojitvijo Slovenije in nastankom državne meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v letu 1991 so se odprli mnogi obmejni problemi, saj je nova funkcija meje omejila ali pretrgala tradicionalne gospodarske tokove tamkajšnjega prebivalstva.

Slovenska geografija je v okviru regionalnih raziskav že doslej, zlasti pa od sedemdesetih let dalje, proučevala tudi obmejno problematiko mejnih območij ob državnih mejah nekdanje Jugoslavije z Avstrijo, Italijo in Madžarsko s posebnim poudarkom na problemih etničnih manjšin. Pri tem je najpogosteje uporabljala socialnogeografski prostop, ki postavlja v ospredje kompleksnost obmejnega prostora v smislu kulturne, socialne in ekonomske integriranosti obmejnih regij (prim. Klemenčič 1974, 1976, 1987, 1989, Olas 1976, Bufon 1992). Socialnogeografskim aspektom obmejnih območij je bila namenjena tudi 6. številka Geographice Slovenice v letu 1978. Političnogeografske in družbenoekonomske spremembe posameznih mejnih sektorjev, ki že na primeru SV Slovenije kažejo velike naravne in družbene razlike (Belec 1978, 1992).

* Dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška c. 160, 62000 Maribor, SLO

ZNAČILNOSTI MEJNEGA REŽIMA

Severovzhodna Slovenija ima značaj nizkega ravninskega in gričevnatega sveta, ki ga prečkata reki Mura in Drava. Meja poteka zato najčešče po obeh rekah in dolinah njunih pritokov ter po reki Sotli, pritoku Save. Razvodna slemena predstavljajo mejo le v Medmurskih goricah ter Vzhodnih Halozah. Na obravnavanem sektorju slovensko-hrvaške meje je 7 mednarodnih, 3 meddržavni in 2 obmejna prehoda.

Iz nekdanje medrepubliške meje v okviru Jugoslavije, ki jo je kot posledica enotnega družbenopolitičnega sistema razpadle države označevala dokaj visoka stopnja socialne in ekonomske integracije prebivalstva, se je oblikovala meja, ki glede na mejne modele še najbolj ustreza t.i. **mostovnemu** tipu. Zanj je značilno, da je relativno zaprt, prehodi so redki, vendar obstaja kontrolirana izmenjava blaga, oseb in informacij. Do bolj ali manj intenzivne integracije ali spajanja dveh družbenoekonomskih sistemov s tendenco nadnacionalnega razvoja pri njem ne prihaja (Schultes - Becker 1990). Podrobnejšo tipološko proučitev nove meje in njeno uvrstitev v modelno strukturo bo omogočila šele normalizacija razmer na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Zato je v primerjavi z drugimi evropskimi mejami glede na stopnjo prepustnosti sedaj še ni mogoče določeneje opredeliti. Meddržavni sporazumi o dvolastništvu, maloobmejnem prometu in zaposlovanju bi gotovo morali omogočiti **odprto** mejo s čim bolj neoviranim povezovanjem obmejnega prebivalstva in razvoj v t.i. **tečajni** tip meje. Slednje bi tudi omogočilo uspešno načrtovanje gospodarstva tukajšnjih manj razvitih in demografsko ogroženih obmejnih regij. Pri tem bodo gotovo imeli pomembno inovacijsko vlogo centralni kraji z oskrbno, zaposlitveno ali še kakšno drugo funkcijo za obmejno prebivalstvo (Pak, 1987).

NEKAJ DEJAVNIKOV DIFERENCIRANOSTI MEJNIH OBMOČIJ

Naravnogeografske razmere v SV Sloveniji so kljub enotnemu subpanonskemu značaju dokaj pestre. Ugodne reliefne, klimatske in pedološke razmere so omogočile razvoj **različnih kmetijskih panog**, v ravninskem svetu zlasti poljedelstva in živinoreje, v gričevnatem vinogradništva in sadjarstva. Nekatera območja še v znatni meri prekriva gozd.

Razvoj **neagrarnih dejavnosti** v slovenskih obmejnih središčih je po 2. svetovni vojni omogočil zaposlitev hrvaškega prebivalstva v Lendavi, Ljutomeru, Rogatcu, Rogaški Slatini, Podčetrtku in drugod. Slovenci so se na Hrvaškem zaposlili le izjemoma, tako npr. iz območja Rogatca v sosednji Straži. Dnevni migranti prihajajo v pomurske in podravske obmejne občine iz Hrvaškega Medmura in z Varaždinske ravnine, v občino Šmarje pa iz Hrvaškega Zagorja.

Poselitev mejnih območij je razmeroma gosta, zlasti v ravninskem svetu. Ker pa razvoj neagrarnih dejavnosti v obmejnih centralnih krajih ni zadoščal za zaposlitev odvečne delovne sile, se je prebivalstvo po 2. svetovni vojni močno izseljevalo. **Depopolacijo** sta pospeševali

šibka zemljiškoposestna struktura in ponekod visoka stopnja podružbljenosti zemlje, npr. v Jeruzalemskih goricah in Halozah. Zemljišča so zato pogosto prehajala v roke hrvaškega prebivalstva, ki se je tudi priseljevalo in svojo posest na Hrvaškem deloma obdržalo. Pomembno vlogo so imeli pri tem **mešani zakoni**.

Po drugi strani so na Hrvaškem kupovali vinograde slovenski kmetje, npr. z Murskega polja, ki so po 2. svetovni vojni z zakonom o viničarskih razmerjih tovrstno posest izgubili. Sicer pa je zemljiško pomešanost pospeševala želja nižinskega prebivalstva po vinogradniški zemlji tudi drugod, npr. z Dolinskega in Hrvaškega Medmurja v Lendavskih in Medmurskih goricah. Manj potrebe po takšnem **dopolnjevanju kmetijske produkcije** kažejo po naravi manj homogena območja, npr. Posotelje.

K zemljiški pomešanosti so prispevale tudi **prestavitve vodnih tokov**, zlasti mejne Mure in Drave, kjer potekajo meje katastrskih občin mnogokje po nekdanjem rečnem toku, oziroma mrtvih rokavih.

Nemalo je na zemljiškoposestno pomešanost in zaposlovanje vplival **zgodovinski razvoj**. Značilen primer je Medmurje, ki je z izjemo obdobja 1848-1864, ko je bilo pridruženo Hrvaški, do 1. svetovne vojne kot del zalske županije pripadalo ogrskemu delu monarhije. Tako po 1. kot po 2. svetovni vojni se je na tem območju meja med Slovenijo in Hrvaško spreminjala. Ljutomer je pritegoval delovno silo ne le iz Slovenskega, temveč tudi Hrvaškega Medmurja, npr. iz območja Štrigove (Beleč 1968, 1992). V Lendavske gorice in na Dolinsko pa je po zemljiški posesti močno poseglo prebivalstvo iz ravninskega dela Hrvaškega Medmurja (Bračič 1988).

PREKOMEJNA ZEMLJIŠKA POSEST IN ZAPOSILITEV

V analizi so zajete občine Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Šmarje pri Jelšah (Podatki geodetskih in davčnih uprav ter podjetij, 1991). V številu lastnikov so v občini Lendava in naseljih Dolina ter Hotiza upoštevani tudi solastniki (*). Glavne značilnosti zemljiškega dvolastništva so razvidne iz tabel 1 in 2.

Razširjenost zemljiške posesti lastnikov iz Hrvaške v obmejnih občinah severovzhodne Slovenije je razvidna tudi iz kartograma.

Neglede, da so v številu lastnikov zajeti solastniki, je hrvaška posest največja v **občini Lendava**, kjer ima 2963 lastnikov 805 ha zemlje ali 3.14 % občinske površine. V k.o. Petišovci znaša delež njihove posesti 12.1 %, v k.o. Pince celo 31.7 % površine. Na obe k.o. odpade kar 2146 ali 72 % hrvaških lastnikov s 703 ha ali 87 % njihove posesti v občini Lendava.

Tab. 1: Zemljiška posest lastnikov iz Hrvaške v obmejnih občinah severovzhodne Slovenije leta 1992

Grundbesitz der Eigentüemer aus Kroatien in den Grenzgemeinden Nordostsloveniensi im Jahr 1992

Občina	Zemljiške kategorije v ha									% na lst.	
	Št.	lst.	Sk.	Nj.	Sa.	Vi.	Tr.	Pa.	Go.	Ne.	v ha ob.p
Lendava*	2963	805	360	5	104	228	46	18	43	3.14	0.27
Ljutomer	341	94	41	6	1	15	0	25	6	0.52	0.27
Ormož	609	334	97	8	19	45	6	158	1	1.57	0.55
Ptuj	710	326	24	8	10	107	53	117	7	0.50	0.46
Šmarje J.	337	138	17	1	5	50	6	55	4	0.34	0.41
Skupaj	4960	1967	539	28	139	445	111	374	61	1.07	0.34
%			100	32	2	8	26	7	22	3	

Tab. 2: Število katastrskih občin z deležem površin zemljiških lastnikov iz Hrvaške v obmejnih občinah severovzhodne Slovenije leta 1992

Die Zahl der Katastralgemeinden mit den Bodenanteil der Eigentüemer aus Kroatien in den Grenzgemeinden Nordostsloveniensi im Jahr 1992

Delež površin po k.o. v %	Število k.o. v občinah						
	Lendava	Ljutomer	Ormož	Ptuj	Šmarje	Skupaj	%
Do 0.50	13	23	22	24	14	96	51.6
0.51- 1.00	2	4	6	6	5	23	12.4
1.01- 2.00	4	1	6	6	5	22	11.8
2.01- 5.00	2	1	6	10	6	25	13.4
5.01-10.00	0	4	2	10	0	16	8.6
Nad 10.01	2	0	1	1	0	4	2.2
Skupaj	23	33	43	57	30	186	100.0

Zemljiška posest lastnikov iz občine Lendava v Hrvaškem Medmurju je prav tako izredno močna. Vseh lastnikov je 296, največ iz Hotize, Velike Polane, Lendave, Dolnje in Gornje Bistrice, Kota, Petišovec in Gaberja. Nekaj zemljišč na Hrvaškem ima tudi družbeni sektor. O tej posesti manjkajo podatki.

Kot primer prekomejne zemljiškoposestne pomešanosti lahko služita k.o. **Dolina** in **Hotiza**. Dolina leži v Lendavskih gorah in je tipično vinogradniško, Hotiza mejno ravninsko naselje ob Muri. Razlikujeta se tudi po značaju prekomejne pomešanosti posesti. Medtem ko je v

k.o. Dolina* 405 hrvaških lastnikov, ki posedujejo 31.2 ha ali 10 % vse zemlje, od tega 21 ha ali 32.8 % vinogradov, ima v Hotizi* le 7 hrvaških lastnikov, skupaj 0.6 ha. Stanje je obratno v pogledu slovenske posesti na Hrvaškem. Iz Doline sta takšna lastnika le 2, iz Hotize pa jih je kar 225. Posest slednjih leži neposredno ob naselju pod ježo nekdanjih murskih meandrov, po katerih poteka državna meja.

V k.o. **Dolina*** je 312 ha ali 45.7 % zasebnih zemljišč, od tega jih je 63 % v posesti lastnikov iz Doline, 25 % v posesti lastnikov iz sosednjih in drugih k.o. ter 10 % iz Hrvaške. Slednji imajo kar 21 ha ali 32.6 % vseh vinogradov. Od 1027 lastnikov jih je iz Hrvaške celo 405. Posebno vinogradniška posest je skrajno razdrobljena, saj odpade na enega lastnika 6.26 a. Lastniki zemljišč iz Hrvaške so pretežno iz medmurskih naselij Križovec, Miklaveč, Peklenica, G. Kraljevec, Podturen, Mursko Središče, Ferketinec in Vratišinec.

V tej občini ugotavljamo tudi najmočnejši zaposlitveni tok iz Hrvaške, saj je zaposlenih 689 oseb, največ v podjetjih Nafta Lendava, Gradbenik, Elektromaterial, Gidos in Integral. Pri Gradbeniku predstavlja hrvaška delovna sila celo 50 % vseh zaposlenih.

V občini **Ljutomer** ima 341 lastnikov iz Hrvaške 94 ha zemlje. Najmočnejša je njihova posest v Slovenskem Medmurju, in to v k.o. Veščica, Razkrižje, Gibina in Globoka. V navedenih k.o. je 262 ali 76 % vseh hrvaških lastnikov s 60 ha ali 63 % njihove posesti v občini. Kar 125 ali 37 % jih je iz k.o. Banfi, 26 iz Zagreba, 21 iz k.o. Robadje itd.

Lastniki iz občine Ljutomer imajo na Hrvaškem 275 ha zemlje, pogosto vinograde, največ v obmejnih k.o. Štrigova in Robadje.

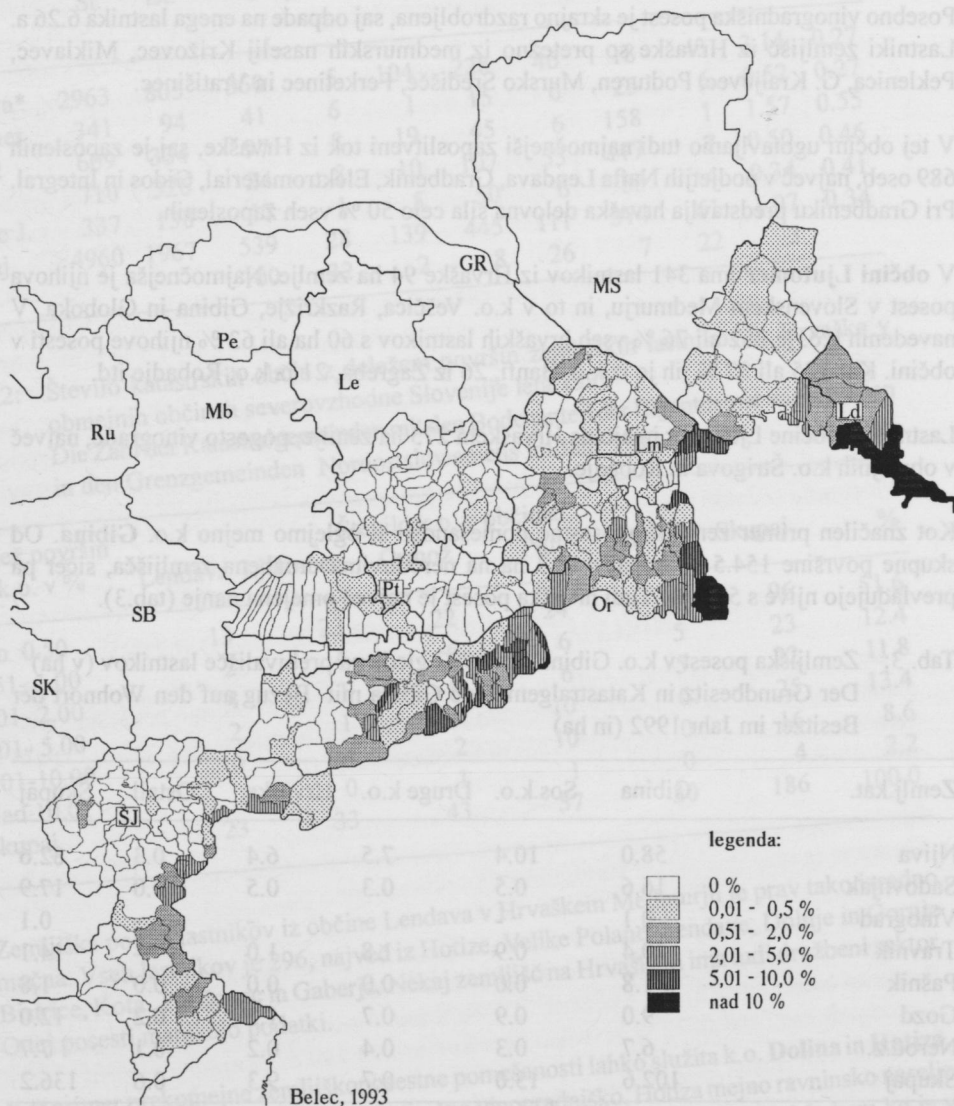
Kot značilen primer zemljiškoposestne pomešanosti si oglejmo mejno k.o. **Gibina**. Od skupne površine 154.5 ha odpade 18.3 ha na nerodovitna družbena zemljišča, sicer pa prevladujejo njive s 53.5 %. Tudi hrvaška posest je največ omejena nanje (tab.3).

Tab. 3: Zemljiška posest v k.o. Gibina leta 1992 glede na prebivališče lastnikov (v ha)
Der Grundbesitz in Katastralgemeinde Gibina mit Bezug auf den Wohnort der Besitzer im Jahr 1992 (in ha)

Zemlj.kat.	Gibina	Sos.k.o.	Druge k.o.	Hrvaška	Ostali	Skupaj
Njiva	58.0	10.4	7.5	6.4	0.3	82.6
Sadovnjak	16.6	0.5	0.3	0.5	0.0	17.9
Vinograd	0.1	-	-	-	-	0.1
Travnik	10.4	0.9	1.8	1.0	-	14.1
Pašnik	1.8	0.0	0.0	0.0	0.0	1.8
Gozd	9.0	0.9	0.7	1.2	0.2	12.0
Nerod.z.	6.7	0.3	0.4	0.2	0.1	7.7
Skupaj	102.6	13.0	0.7	9.3	0.6	136.2

Slika 1: Delež zemljiških lastnikov iz Hrvaške v obmejnih območjih SV Slovenije leta 1992 po katastrskih občinah

Bodenanteile der Eigentümer aus Kroatien in Katastralgemeinden der Grenzgemeinden Nordostsloweniens im Jahr 1992

Lastnikov iz Hrvaške v k.o. Gibina je 55 ali 17.9 %. Tudi v tem območju je razdrobljenost posest izredno močna, saj je lastnikov z manj kot 0.5 ha zemlje kar 71 % (tab.4).

Tab. 4: Lastniki zemljišč glede na prebivališče in velikost posesti v k.o. Gibina leta 1992
Die Grundbesitzer mit Bezug auf den Wohnort und Groesse des Besitzes in Katastralgemeinde Gibina im Jahr 1992

ha	Gibina	Sos. k.o.	Druge k.o.	Hrvaška	Ostali	Skupaj
Do 0.5	84	30	49	52	4	219
0.5 - 1	33	5	5	3	-	46
1 - 2	29	-	1	-	-	30
2 - 3	7	2	-	-	-	9
3 - 5	3	-	-	-	-	3
Skupaj	156	37	55	55	4	307

Posest Gibinčanov na Hrvaškem znatno presega posest lastnikov iz Hrvaške, saj ima 61 posestnikov v občini Čakovec 50.6 ha zemlje (tab.5)

Tab. 5: Zemljiška posest lastnikov iz k.o. Gibina na Hrvaškem leta 1992 v ha (občina Čakovec)
Der Grundbesitz der Besitzer aus Katastralgemeinde Gibina in Kroatien im Jahr 1992 (Gemeinde Čakovec, in ha)

Zemlj. kat.	Sosednje k.o.	Druge k.o.	Skupaj	%
Njiva	29.0	0.2	29.2	57.9
Sadovnjak	2.3	-	2.3	4.5
Vinograd	5.0	0.3	5.3	10.5
Travnik	3.2	2.0	5.2	10.2
Pašnik	-	-	-	-
Gozd	8.0	0.6	8.6	16.9
Nerod.z.	-	-	-	-
Skupaj	47.5	3.1	50.6	100.0

Njihova zemljišča leže pretežno v sosednjih mejnih k.o. občine Čakovec.

V občino Ljutomer prihaja dnevno na delo iz Hrvaške 332 oseb. Največ jih dela v podjetjih Mura, Imgrad, PGP in Tehnostroj.

V **občini Ormož** ima 609 lastnikov iz Hrvaške 334 ha zemlje. Najštevilnejši so v k.o. Središče, kjer ima 241 lastnikov 139 ha zemlje ali 12.1 % površine k.o. Sledijo k.o. Trgovišče, Vodranci, Gomila in Obrež. V naštetih k.o. je 349 ali 72 % vseh hrvaških lastnikov z 201 ha ali 60 % zemlje v občini. Največ so iz Trnovca, Belice, Gornjega Hrašćana, Čakovca, Zagreba, Macinca, Lovrečana, Nedelišća in Varaždina.

Zemljiških lastnikov iz občine Ormož je na Hrvaškem 172, največ v k.o. Družbinec, Sv. Urban, Stanetinec, Robadje in Križovljan.

V ormoških podjetjih je zaposlenih 126 hrvaških delavcev, tako v Merkator-Ogradu, Tovarni sladkorja, Optiplastu, Plastdispenserju, deloma tudi v Drogi- Gosad v Središču ob Dravi.

V **občini Ptuj** ima 710 lastnikov iz Hrvaške 326 ha zemlje. Delež njihove posesti je posebno visok v k.o. Drenovec (26.6 %), v k.o. Mali Okič, Goričak, Pestike, Zakl, Meje, Korenjak, Velika Varnica in Cirkulane pa se giblje med 6 in 10 %. Največ zemlje (38 ha) imajo v k.o. Velika Varnica, od tega 21 ha gozda. V navedenih k.o. je 298 ali 42 % vseh hrvaških lastnikov s 153 ha ali 47 % zemlje v občini. Najpogostejši so iz naselij Dubrava, Nadkrižovljan, Gornja Voća, Donja in Gornja Višnjica, Babinec in Trakošćan.

V občini Šmarje pri Jelšah je 337 lastnikov iz Hrvaške s 138 ha zemlje. Posebno številni so v k.o. Podčetrtek (42), Kunšperk (42), Vonarje (37) in Rjavica (33). V teh k.o. je 154 ali 45 % vseh hrvaških lastnikov s 63 ha ali 45 % zemlje v občini.

Iz občine ima na Hrvaškem 113 lastnikov nad 90 ha zemlje.

V tej občini je zaposlenega največ hrvaškega prebivalstva. Dnevno prihaja na delo 1308 oseb, kar predstavlja 13.6 % vseh zaposlenih. V Rogaški Slatini dela preko 900 oseb, predvsem v Steklarni, Korsu in Zdravilišču.

LITERATURA IN VIRI

- Belec, B., 1968, Ljutomersko-ormoške gorice. Agrarna geografija. Maribor.
- Belec, B., 1978, Prostorska diferenciranost obmejnih območij severovzhodne Slovenije v luči demografskih razmer. Geographica Slovenica 6. Ljubljana, str. 35-44.
- Belec, B., 1992, Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in zaposlitvene povezanosti med republikama Slovenijo in Hrvatsko v obmejnih območjih Severovzhodne Slovenije. Geographica Slovenica 23. Ljubljana, str. 363-366.
- Berenyi, J., 1993, Sozialgeographische Aspekte in der Forschung der Grenzgebiete. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Heft 83. Bayreuth, str. 43-48.

- Bračič, V., 1988, Lendavske gorice. Geografska monografija. Geografski zbornik XXVIII. Ljubljana, str. 35,36,55.
- Bufon, M., 1992, Geografija obmejnosti: da ali ne ? Geographica Slovenica 23. Ljubljana, str. 346,354,356.
- Erdoesi, F., 1993, Strukturen und Entwicklungsprobleme in den Grenzgebieten Ungarns. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Heft 83. Bayreuth, str. 17-41.
- Geographica Slovenica 6, 1978, Socialnogeografski aspekti obmejnih območij Slovenije. Ljubljana.
- Klemenčič, V., 1974, Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo in vloga manjšin. Teorija in praksa, 9-10.
- Klemenčič, V., 1987, Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen. Razprave in gradivo, 20, str. 16.
- Klemenčič, V., 1989, The Function of Borders and the Development of Border Regions within Yugoslavia. Geographica Iugoslavica X. Zagreb, str. 323-337.
- Klemenčič, V., 1993, National Minorities as an Element of the Demographic and Spatial Structure of the Alpine-Adriatic-Pannonian Region. GeoJournal 30.3.
- Klemenčič, V. - Genorio R., 1990, The New State of Slovenia and Its Function within the Frame of Europe. GeoJournal 30.3.
- Maier, J., 1990, Bedeutung und Auswirkungen von Grenzen zur DDR und ČSFR, oder: Wie veraendern offene Grenzen einen Raum? Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Heft 26. Bayreuth, str. 1-20.
- Maier, J. - Birk F., 1993, Wirtschaftsstrukturen im Umbruch - Auswirkungen der Grenzoefnung auf den Einzelhandel und das Konsumverhalten in Marktredewitz (Bayern und Cheb) Boehmen. Regional Problems in East-Central Europa after the Political Changes. Pecs, str. 140.
- Olas, L., 1976, Dvolastništvo - dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije. Geografski vestnik XLVIII. Ljubljana, str. 151-155.
- Pak, M., 1987, Meja kot faktor razvoja obmejnih območij. Zbornik radova naučnog simpozijuma. Vranje, str. 13-22.
- Podatki geodetskih in davčnih uprav občin Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Šmarje pri Jelšah ter podjetij, 1992. Obdelava: mag. Uroš Horvat, Silvija Prendl (Lendava), Vesna Kutnjak (Ljutomer), Karmen Plavec (Ormož), Bračko Karel (Ptuj) in Marija Vodušek (Šmarje pri Jelšah).
- Schultes - Becker, I., 1990, Auswirkungen einer "partiell offenen" Grenze auf das Verhalten der Bevoelkerung - das Beispiel der Gemeinden Lichtenberg und Schirnding in Oberfranken. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Heft 26. Bayreuth, str. 83-88,96

GRENZUEBERSCHREITENDE GRUNDBESITZVERMISCHUNG UND BESCHAEFTIGUNG - BEISPIEL DER GEMEINDEN NORDOSTSLOWENIENS AN DER SLOWENISCH-KROATISCHEN GRENZE

Zusammenfassung

Aufgrund der Analyse der Grundbesitz- und Beschaeftigungscharakteristik werden einige Elemente der grenzueberschreitenden regionalen Verflechtung der Gemeinden Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj und Šmarje pri Jelšah bestimmt. Die slowenische geographische Wissenschaft untersuchte im Rahmen der regionalen Forschungen seit den 70-er Jahren ueberwiegend die Grenzgebiete mit Oesterreich, Italien und Ungarn, vor allem die Problematik der ethnischen Minderheiten. Die Verselbstaendigung Sloweniens und die Entstehung der neuen Staatsgrenze mit Kroatien bedeutet fuer sie eine Aufforderung, mit seinen Untersuchungen zur Loesung von Problemen und Konflikten beizutragen.

Unter die Faktoren der regionalen Differenzierung zaehlen vor allem die Abwechslung der Ebene- und Huegellandschaft mit ihrer vielfaeltigen Landwirtschaft, verschiedenartige Stufe der Deagrarisation und Depopulation sowie die historische Entwicklung.

Die Grundbesitzvermischung an der slowenisch-kroatischen Grenze ist gegenseitig, waehrend sich bei der Beschaeftigungsproblematik mit einigen Ausnahmen (Rogatec) nur um die kroatischen Pendler in den slowenischen Grenzzentren handelt

Die Beschaeftigungsstroeme stammen vor allem aus dem Kroatischen Medmurje, aus der Ebene von Varaždin und aus Hrvatsko Zagorje

Im Jahr 1992 gab es in fuehnf angefuerten Gemeinden 4690 Eigentuemer aus Kroatien (in der Gemeinde Lendava die Miteigentuemer eingezaeht) mit insgesamt 1967 ha Land. Davon waren 32 % Aecker, 2 % Obstgaerten, 8 % Weingaerten, 26 % Wiesen, 7 % Weiden, 22 % Waelder und 3 % unfruchtbares Land. Auf einen Eigentuemer fielen 0.34 ha Land ab. Die kroatischen Eigentuemer besaessen ihr Land in 186 Katastralgemeinden, in 16 von 5 bis 10 % und in 4 ueber 10 % Katastralflaeche

Die staerkste Grundbesitzvermischung ist auf dem Gebiet von Medmurje zu finden. Als Beispiel dienten uns die Katastralgemeinden Dolina, Hotiza und Gibina. Intensiv ist auch der Pendelverkehr, denn im Jahr 1992 pendelten taeglich in die Grenzgemeinden Nordostsloweniens mehr als 2500 Personen

Aus der ehemaligen Grenze zwischen Slowenien und Kroatien im Rahmen von Jugoslawien hat sich ein theoretisch besonders anregender Grenztyp entwickelt, den man in den partiell offenen "Brueckentyp" einordnen koente. Es waere wuensenswert, dass die zwischenstaatlichen Abkommen ueber Doppeleigentum, Kleingrenzverkehr und Beschaeftigung eine intensivere, ungehinderte grenzueberschreitende Verflechtung der Bevoelkerung ermoeeglichen, dass sie vor allem aber die Entwicklungstendenz in eine offene "Scharniergrenze" foerdern.

SODOBNI POGLED NA PREKOMEJNO SODELOVANJE NA OBMOČJU ITALJANSKO-AVSTRIJSKO-SLOVENSKE TROMEJE (1)

Anton Gosar*

Izvleček

UDK 911.3:341.222(497.12:436:450)

Proučevanje območij ob italjansko-avstrijsko-slovenski meji ima dolgoletno tradicijo. Načrte za poručevanje možnosti za komplementaren razvoj pokrajine ob Tromeji(1) so pred leti ustrezno zastavili geografi tržaške, videmske, celovške in ljubljanske univerze. V tem članku navajamo izsledke raziskave, ki obravnava etničnost in nanjo navezано vrednotenje kulture sosednjih narodov. Poleg tega analizira znanje italjanskega in nemškega jezika v izbranih naseljih Doline in Zgornjega Posočja.

Ključne besede: prekomejno sodelovanje, komplementaren razvoj, Tromeja - obmejno območje Avstrije, Italije in Slovenije, etnične značilnosti, vrednotenje kulturnih značilnosti, znanje nemščine & italijanščine, Zgornja Dolina, Zgornje Posočje.

Abstract

UDC 911.3:341.222(497.12:436:450)

CONTEMPORARY STUDIES ON THE THREE-BORDER AREA OF SLOVENIA, ITALY AND AUSTRIA

The area where three-borders of Austria, Italy and Sloveia meet was centuries long a transitional egion between the core areas of the Mediterranean and Alps. The under Austria unified area was divided among three states in 1918. Since than diverse systems in economy and politics have changed the once supportive economies. Tendencies to develop in each of the bordering states such economies which would support each other are becoming a reality. Studies, performed by universities of Ljubljana, Trieste, Udine and Klagenfurt should provide knowledge on the existing socio-geographic structure of the above named border regions.

Key words: Transborder cooperation, language knowledge, the three-border area, Slovenia, Carinthia, Friuli-Venetia Giulia

UVOD

Slovenska geografija je že sredi 60. let posvetila precej pozornosti vprašanjem meja, manjšinam ob mejah in trgovskim in turističnim prekomejnimi tokovom. Bila je med prvimi v Evropi, saj so se podobnih vprašanj takrat lotevali samo še na območju Regio Basiliensis, značilni obmejni pokrajini Francije, Nemčije in Švice. Med številnimi odmevnimi prireditvami, ki smo jih organizirali v želji promovirati naše takratne raziskovalne izsledke sodi nedvomno posvetovanje Turizem in meje, ki je potekalo pod pokroviteljstvom Mednarodnega združenja geografov leta 1978 v Ljubljani in Trstu (Gosar, 1979). Vzporedno z dozorevanjem predrevolucionarne kritične mase v osrednji in vzhodni Evropi in zavedanjem geografov o pomembnosti vedenj o funkcioniranju obmejnih regij, so podobne posvete kasneje organizirali na univerzah in raziskovalnih ustanovah tostran in onstran

* Dr. izr. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva cesta 2, SLO

"železne zavese". Organizatorji so upoštevali slovenske izkušnje in jih vgradili v svoja razmišljanja. Vabljeni na te prireditve, smo imeli slovenski geografi na njih praviloma vidno mesto (Gosar, 1984).

Ožje območje Tromeje zajema 740 km² alpskega gorskega (Julijske/Karnijske Alpe/Karavanke) in dolinskega sveta ob rekah Savi, Zilji in Beli. Sestavljajo ga katasterske občine Rateče, Podkoren, Kranjska gora in Gozd (147 km² ali 20% ozemlja) v Sloveniji; občine Tarvisio, Malborghetto-Valbruna in Pontebba (425 km² ali 57% ozemlja) v Italiji; ter občini Arnoldstein in Finkenstein (169 km² ali 23% ozemlja) v Avstriji. V širšo obravnavo smo vključili Dolino in Zgornje Posočje!

Vsebinsko kulminacijo so raziskave te vrste dosegle, ko so pri terenskem proučevanju pričeli sodelovati strokovnjaki iz obeh strani meje. Eno prvih evropskih institucij tripartitnega, meduniverzitetnega in mednarodnega, terenskega geografskega proučevanja obmejne pokrajine so vzpostavile univerze v Ljubljani, Celovcu, Vidmu in Trstu. Slovenski, avstrijski in italijanski geografi so se dogovorili, da bodo večletno raziskovalno pozornost namenili območju ob stičišču treh meja. Podporo zamisli so v verbalni obliki dale deželne vlade, obmejne občine in delovna skupnost evropskih regij Alpe-Adria. Izsledke uvodnega, dveletnega skupinskega dela so leta 1990 trojezično objavili v reviji Oddelka za geografijo DELA - "Tromeja - Obmejna regija Jugoslavije, Avstrije in Italije" (Pak, 1990). V njej so ovrednotili pokrajinsko podobo ob Tromeji, prvenstveno iz historičnogeografskega vidika. Raziskava se je poslej usmerila v proučevanje prostorskih struktur, ki bi naj v sedanji obliki ali ob ustreznih preobrazbi pripomogle k skladnejšemu razvoju sosednjih regij treh držav. Izbrane vsebine predstavljamo na tem mestu.

POMEMBNEJŠE SESTAVINE IN PROCESI PREOBLIKOVANJA

V preteklosti slovenski geografi nismo preverjali možnosti za soskladen in usmerjen razvoj območij tostran z območji onstran meje. Najpoprej je bilo nestvarno razmišljati o planiranju komplementarnosti prostorskih struktur na območjih, ki jih je ločevala hermetično zaprta meja. Posebej je to veljalo za obmejne pokrajine, kjer so meje ločevale nadnacionalne družbene, ekonomske ali vojaške sisteme. Ob odprtju meja, predvsem na Zahod, smo bili geografi takoj pripravljeni registrirati spremembe, ki jih je v prostor in med ljudi zanesla politična otopletev. Na vsklajeno delovanje pri oblikovanju enotne obmejne regije takrat še ni bilo mogoče misliti. V kolikor je do dopolnjevanja v trgovini, storitvah in drugih dejavnostih prišlo, je to potekalo ponavadi anarhično, saj je temeljilo izključno na zasebnem ali družbenem profitu. Zaslužek ob meji je bil možen oziroma je izhajal iz različne pravne regulative oziroma ekonomije dežel, ki so mejile druga na drugo. Osrednje institucije države so ponekod obmejni razvoj podpirale - vsaka v lastno korist.

Območje Tromeje je v obdobju Habsburške monarhije pripadalo notranjeavstrijskim pokrajinam Kranjski, Primorski (Goriški) in Koroški. Italjansko mejo so po I. sv. vojni

premaknili na Zahod in poprek čez poprejšnje notranjeavstrijske deželne meje: med obema vojnama je posoški del za obdobje 25 let pripadel Italiji. Meja med Slovenijo in Italijo šele v zadnjih štirih desetletjih razmejuje povodja mediteranskega in panonskega oziroma čnomorskega porečja. Slovensko-avstrijska in avstrijsko-italijanska meja potekata vse od dvajsetih let dalje na Karnijskih Alpah oziroma Karavankah. Meja je najprej ločevala kraljevino Jugoslavijo, fašistično Italijo in republiko Avstrijo oziroma nacistični Reich ter kasneje socialistično Jugoslavijo, nevtralno Avstrijo in članico Severno-atlantske zveze, Italijo. Obenem je bila to politična, pravna in gospodarska ločnica med neuvrščeno Jugoslavijo, članico EFTE Avstrijo in članico EGS Italijo. Omenjena politično-geografska dejstva izpostavljam, saj strukturne spremembe, ki so jih sem zanesli različni, sicer oddaljeni centri moči, idej in kulture, niso preoblikovali le fizične podobe pokrajine (italjanske kasarne, staroavstrijski prometni sistem, slovensko-jugoslovanski policentrični koncept razmeščanja industrije, ... v Sloveniji), temveč so pustili brazgotine tudi v ljudeh. Posredno vplivajo na videnja bodočega razvoja.

Bistvene spremembe so torej zajele kulturno-pokrajino na območju Tromeje v 20. stoletju. V vsaki od treh regij se je nacionalni karakter države kateremu je območje pripadlo okrepilo. Migracijski in asimilizacijski procesi so preoblikovali prebivalstveno strukturo; vsedrжавni razvojni načrti so bili večidel naravnani tako, da so podpirali nacionalno ekonomijo! Romanski značaj je povsem prevladal nad nemškim in slovenskim v Kanalski dolini v Italiji (Steinecke, 1991/a), Slovanski se je utrdil v Sloveniji (Gosar, 1991), interesi nemškega prebivalstva v Avstriji so postopoma pridobivali prioriteto na Koroškem (Zupančič, 1993). Posočje, ki je v tem stoletju zamenjalo že štiri lastnike je demografsko in ekonomsko najbolj trpelo (Kunaver, 1989). Terenske raziskave opravljene v poletju 1993, o katerih poročamo v naslednjem poglavju, so pokazale, da kljub dokajšnji etnični homogenosti prebivalstvo ni pretirano patriotsko naravnano: staroselci Kanalske doline se radi identificirajo z Avstrijci, prebivalci Posočja pogosto omenjajo prednosti, ki so jih imeli v času pod Italijo, Slovenci v Dolini povdarjajo svoj regionalni, Gorenjski značaj. Razloge za opisano družbeno-politično klimo gre prednostno iskati v dveh dejavnikih:

- v vsesplošni gospodarski krizi, ki je zajela pokrajino ob Tromeji v vseh treh deželah in za katero domačini krivijo matične države oziroma Center; in
- v prebivalstvenih gibanjih, v katerih prevladujejo migracije, ki spreminjajo etnično, demografsko in poselitveno strukturo.

Stanje, ki smo mu danes priča, je rezultat pol- do tričetrt-stoletnega razvoja pokrajine v okrilju obstoječih držav (z izjemo Slovenije). S potegnitvijo meje po I. sv. vojni je poleg tranzitnega in gorskega značaja območje dobilo še obmejni značaj! Zaradi tega so se prilike napram prejšnjim obdobjem bistveno spremenile. Transportna oziroma tranzitna funkcija se je okrepila, vendar ne izključno v tradicionalno prevladujoči smeri vzhod - zahod (Dunaj - Benetke), temveč tudi v smeri sever - jug. Korensko sedlo je bilo svojčas z več kot 250.000 prehodi oseb na dan v sezoni med najbolj obremenjenimi v Alpah (Gosar, 1979). Po številu osebnega prometa je ta mejni prehod obdobjno rkašal dolinskega pri Megvarjih, kjer je imel tovarni promet tradicionalno prednost. Z odprtjem meja Vzhodne Evrope in z vojno

na Balkanu se je obremenitev obeh močno spremenila. Na avtocestnem in cestnem mejnem prehodu Megvarje-Vrata dnevno odpravijo več sto avtobusov ter več desetisoč osebnih vozil, vsaj 165.000 oseb in 55.000 ton blaga (Bufon, 1993).

V skladu z nacionalnimi interesi so v Italiji in Avstriji prometno okrepili predvsem smer, ki povezuje Panonsko nižino z Zahodno Evropo. Ranžirno postajo na Brnici so dokončali sredi osemdesetih let, avtocesto po Ziljski in Kanalski dolini so v celoti izgotovili tudi takrat, "avtoporto" pri Trbižu so odprli že nekaj let prej... Mnogo kasneje, ali pa sploh ne, so se lotili podobnega opremljanja smeri, ki vodijo proti jugu, v Slovenijo. V Italiji smeri v Posočje iso obnavljali. Železniško povezavo s Trbižem so na Slovenskem opustili takoj po vojni, dokončno pa so progo po Dolini demontirali leta 1964. Cestni promet se je čez Korensko sedlo v sedemdesetih letih izrazilo povečeval, vendar se je cestna infrastruktura le postopoma in z zamudo izboljševala. Slovenski del Tromeje je, še posebej po otvoritvi Karavanškega predora (Področja - Hrušica, 1992) ostal prometno izoliran otok.

Nekatere tradicionalne gospodarske panoge iz primarnega in sekundarnega sektorja dejavnosti so morale odstopiti mesto novim funkcijam povezanim s prometom, turizmom in obmejnim značajem regije. Iz Kanalske doline, kjer pravkar dokončujejo traso superhitre železniške proge, je izginilo poljedelstvo, le životarjijo pa nekdaj cvetoče panoge: živinoreja in gozdarstvo z žagarstvom. Podobno velja za rudarstvo in spremljajočo industrijo. Tradicionalno fužinarstvo se je bilo primorano specializirati ali zapreti vrata. Dobro se prodajajo kvalitetne verige izdelane v obratu Weissenfels v Fužinah (Valussi, 1990), predimenzionirana jeseniška železarna pa životari. Prenehali so s kopanjem svinčeve rude v Rajblju (in s tem prenehali onesnaževati Ziljico in Koritnico), obsežen kompleks industrije predelave svinca, BBU v Podklostru so zaprli. V javnost so prodrle alarmantne vesti o posledičnem onesnaženju prsti v Ziljski dolini. Gorski kmetijski obrati na Karavankah so demografsko ogroženi, dolinski ob Zilji pa kljub komasacijam, oziroma združitvam parcel, ne morejo pridelati cenene hrane. Industrijski obrati ob sotočju Zilje in Drave so v navezavi na beljaški prometni vozil in les edina novejša in vsaj za zdaj uspešna tovrstna investicija. Mednje sodi tudi obrat begunjskega Elana. V Beljaku se je uveljavila novodobna industrija: sem gre šteti tudi edino tovarno računalniških čipov v Srednji Evropi. Slovenski koncept policentričnega industrijskega razvoja ni zanesel večjih obratov v Zgornje Posočje ali Dolino. Družba je podpirala razvoj turizma. Ta je v Dolini cvetel predvsem na račun tranzitnega prometa in v navezavi na jugoslovanski trg. Na Bovškem se kljub finačnim injekcijam ni mogel pošteno vsidirati. Triglavski narodni park je zato leta 1982 brez pretiranega nasprotovanja zaobjel zaledje Tromeje na slovenski strani.

Turistični razvoj so v navezavi na druge prostočasne dejavnosti oziroma prometne tokove podpirali v vseh treh regijah ob Tromeji. Izpostavljali so prednostno gorsko pokrajino, vključno z njeno pleistocensko preteklostjo, ter obmejni značaj obravnavane regije. Ledeniška jezera Baško, Belo in Rabeljsko, divje vode Soče, Koritnice in Zilje so ob alpskih vršacih in panoramah (Trenta, Planica, Reklanska dolina, ...) in smučiščih na Peči, na Sv. Lušarjih, v Kranjski gori in na Kaninu pomembnejši turistično atraktivni ambienti.

Ob njih ima pomembno vlogo tudi gostinska in trgovska infrastruktura, ki je nastala predvsem zaradi tovorjenja, denimo v Podkloštru in Trbižu oziroma na osnovi posebnosti, ki jih je nudilo stičišče treh kultur in držav (Steinecke, 1991/b).

Obdobno so se množile (in kasneje propadale) bencinske črpalke, zdaj na tej zdaj na oni strani meje. V vsem obdobju je cvetela trgovina. Najprej samo preko odprte meje med Italijo in Avstrijo. Pri tem se je okrepila predvsem funkcija Trbiža. V sedemdesetih letih se je tej izmenjavi dobrin in storitev pridružil še Beljak in drugi kraji v Avstriji (Wastl-Walter, Krutner, 1991). Po osamosvojitvi Slovenije se je igralništvo (Kranjska gora) uvrstilo med izrazite pritegovalne dejavnike tega območja. Še prej je na podobno intenzivno preobrazbo prometnih tokov vplivalo odprtje carine prostih trgovin (duty free) na slovenski strani mejnih prehodov. Oboje je na nek način kamen spora med državami in gospodarskimi subjekti tega prostora.

Največji turistični promet ustvarijo ob Baškem jezeru (preko 500.000 nočitev letno) in v Kranjski gori (okrog 300.000), manj pa v Trbižu in Bovcu (pod 200.000). Zaradi številnih počitniških hišic in apartmajev, predvsem na italjanski strani Tromeje (Sella Nevea), pa tudi v Dolini in Zg. Posočju, zgornje število ni realen odsev obiska. Ta je mnogo večji, tudi zaradi dnevnih in konektedenskih obiskov (Gosar, 1992). Širše zaledje Tromeje razpolaga z dodatnimi turističnimi kapacitetami in atrakcijami. Ne gre namreč pozabiti na kongresno in topliško mesto Beljak, smučišča na Mokrinah, stoleten "kinč nebeški" - Bled in tradicionalno središče novodobnega poletnega turizma v tem območju - Koroško riviero oziroma Vrbsko jezero.

Prekomejnih selitev je bilo v obdobju dolgotrajnega miru malo. Drugače pa je bilo v vojnih in povojnih časih. Po prvi svetovni vojni se je nekaj sto družin preselilo v Avstrijo in Jugoslavijo, pred drugo, 1939 se je okrog 5000 optantov odselilo v nemške dežele. Neposredno po drugi svetovni vojni so se na Koroškem naselili iz Vzhodne Evrope pregnani Nemci. V koroški turistični industriji je na območju Tromeje (Bača, Podklošter) zaposleno samo 175 zdomcev; v Italiji dela le nekaj deset Slovencev v fužinski železarni, pred zaprtjem se jih je nekajkrat več dnevno vozilo na delo v rudnik.

Nasprotno pa so bile notranje migracije izrazito intenzivne! Z izjemo Posočja, kjer je upadanje števila prebivalstva rezultat obeh demografskih dejavnikov: (iz)selitev in (nizkega) naravnega prirastka, in je število prebivalstva v 30. letih upadlo za tretjino, je povsod drugod prihajalo do obdobjnih valov pri- in odselitev, ki so v končni fazi stabilizirali prebivalstveno sliko in ojačali državotvorni, nacionalni značaj regije. Danes živi na območju Tromeje okrog 27.000 ljudi: 12% na ozemlju Slovenije - brez Bovškega, 36% v Italiji in 52% v Avstriji.

Priselitve vojakov, carinikov in policajev so utrdile položaj italjanske narodnosti v Italiji in večnacionalne, slovanske v Sloveniji; doselitve Podonavskih Nemcev so porušile etnično podobo na Koroškem. V Kanalski dolini je bilo leta 1910 razmerje med Italjani in drugimi

narodnostmi 14 : 86 v korist slednjih; popis leta 1990 je na istem območju zajel 81% Italjanov, 10% Slovencev in 9% Nemcev. V Sloveniji je po številu in deležu (7010 preb., 37%) priseljenih občanov, neslovenskih državljanov bivše jugoslovanske federacije, jeseniška občina v vrhu. Sem gre uvrstiti tudi turistično območje slovenskega dela Tromeje. V KS Kranjska gora je, ob popisu 1991, 21% prebivalstva navedlo narodnost, ki na tem območju ni avtohtona (Gosar, 1993).

Turizem v Avstriji in Sloveniji ter trgovina v Italiji sta pritegnila delavce in njih družine iz zaledja. Okrepili so se predvsem centralni kraji, vasi izkazujejo stagnacijo ali depopulacijo. Mnogim je življenje in delo na državni periferiji breme, ki ga sprejmejo na svoja pleča le zaradi zaslužka oziroma državne prisile. Zaradi tega se mnogi po doseženem cilju (minilo je obvezno obdobje služenja, dosegli so zastavljen finančni cilj) odselijo nazaj, v notranjost države. Ponavadi ne domov, temveč v tukajšnji regionalni center (n.pr.: Videm, Beljak, ...). Prihaja tudi do prepletanja dnevnih migracij (cariniki, policaji). Beljak izstopa po številu delovnih mest.

PLANIRANJE ZA BODOČNOST

Pokrajine ob meji so že ob koncu šestdesetih let vsklajevale naravovarstvene, vodno-gospodarske in turistično-rekreacijske (planinarjenje) interese preko bilateralnih dogovorov zainteresiranih strani (občine, gostinska podjetja, društva) in načrtovale prihodnji razvoj s sodelovanjem v delovni skupnosti Alpe - Jadran. Skupaj so že v sedemdesetih letih organizirali športne prireditve: denimo skoke treh dežel in tradicionalni smučarski tek od Kranjske gore v Sloveniji preko Fužin v Italiji do Podkloštra v Avstriji.

Navdušenje domačinov, predvsem Slovencev za športne prireditve ter interesi industrije v Sloveniji, trgovine v Furlaniji-Juljski krajini ter turistične industrije na širšem območju Koroške so v obdobju "hladne vojne" (odsotnost športnikov iz "kapitalističnih" držav na olimpijskih igrah v Moskvi ter omejena prisotnost športnikov iz "socialističnih" dežel na olimpijadi v Los Angelesu) ideji o organiziranju večje mednarodne športne prireditve na območju treh dežel dale krila. Čeprav statut Mednarodnega olimpijskega komiteja (IOC) ni predvideval oziroma dovoljeval organizacijo iger v dveh ali večih deželah so se na deželni ravni odločili za večkratno tovrstne. Nekatere rešitve so se oblikovale kar same od sebe oziroma anarhično. Druge bi bilo potrebno načrtovati in udejaniti ob upoštevanju lokalnih naravnih in družbenih resursov (Podlipnig, 1991).

Dosedanji, bolj ali manj anarhični kooperacijski odnosi so vsaj doslej presegli planirane. Mednje gre konstantno šteti trgovino z gorivom. Zaradi preusmeritve na avtocesto in nekonkurenčne cene zapirajo črpalke (in gostilne) na koroškem delu Tromeje medtem, ko se naval na iste v Sloveniji stopnjuje. Censka nesorazmerja so primorala celo vlade k ukrepanju (cenejši bencin za domačine v Italiji). Sporna za trgovce v obeh sosednjih deželah je bila postavitev carine prostih trgovin, ki so odtegnile trafikam in nekaterim obratom tudi

do 3/4 dohodka. Svojčas je slovenski zaslužek potoval v Avstrijo in Italijo. Profiti ustvarjeni v špecerijskih trgovinah v Avstriji in tekstilnih ter galanterijskih v Italiji so dodobra oplemenitili obmejno pokrajino (Wastl-Walter, Krutner, 1991).

Raziskava opravljena poleti leta 1993 med 127. gospodinjstvi je pokazala, da so se tovrstni prekomejni nakupovalni tokovi, vsaj na slovenski strani, umirili. Redno, torej vsaj enkrat na mesec se na območju Tromeje odpravlja po nakupih v tujino le četrtna povprašanih gospodinjstev. Obisk italjanskih trgovin je trikrat bolj privlačen kot obisk avstrijskih. Vzroke gre najbrž iskati v na pomlad devalvirani liri oziroma trdni navezanosti avstrijskega šilinga na nemško marko. Indikativno za sedanjí gospodarski položaj je, da preko polovice vprašanih ne vidi potrebe po nakupih v tujini. Vzroki so: večja izbira doma, nižji življenski štandard kot pred leti in ostarelost oziroma nezaposlenost prebivalstva. Na območju Trente kar tričetr povprašanih gospodinjstev zagotavlja, da sploh ne hodi (več) v tujino. V Dolini se intenziteta obiskov tujine z oddaljenostjo od Tromeje zmanjšuje. Avstrija, kateri dajajo načeloma prednost, je postala draga, v Italijo hodijo le iz krajev tik ob meji. Zaradi dvolastništva in

Tab. 1: Tromeja - obiski zamejskih krajev v Italiji in Avstriji
Visits of the neighbouring area in Austria and Italy

Naselje	(št.resp.)	Pogostost potovanja							
		v Italijo				v Avstrijo			
		1	2	3	4	1	2	3	4
		(v %)				(v %)			
Rateče	(12)	58	17	25	0	17	33	25	25
Podkoren	(13)	54	15	23	0	15	31	23	23
Kr. gora	(12)	33	25	33	8	33	17	33	17
Gozd Maruljek.	(12)	17	25	50	8	17	33	25	25
Dovje	(8)	0	25	50	25	0	25	63	12
Mojstran.	(10)	0	0	60	40	0	25	63	12
Trenta	(12)	0	8	58	33	0	0	25	75
Soča	(11)	18	18	64	0	0	0	27	73
Bovec	(11)	0	27	73	0	0	0	64	36
Čezsoča	(15)	47	27	27	0	7	20	33	40
Žaga	(11)	45	18	36	0	0	0	45	55
DOLINA	(67)	24	25	37	13	16	28	34	21
ZG.POSOČ.	(60)	23	20	50	7	2	5	38	55
TROMEJA	(127)	24	23	43	10	9	17	36	37

1 = pogosto, vsaj enkrat na mesec / oft, wenigstens 1x im Monat

2 = redno, nekajkrat na leto / regelmässig, jedoch nicht jeden Monat

3 = poredko, enkrat na leto / sehr selten, ev.einmal im Jahr

4 = skoraj nikoli / fast nie

slabše trgovske ponudbe doma, tudi po večkratni navezanosti avstrijskega šilinga na nemško marko. Indikativno za sedANJI gospodarski položaj je, da preko polovice vprašanih ne vidi potrebe po nakupih v tujini. Vzroki so: večja izbira doma, nižji življenski štandard kot pred leti in ostarelost oziroma nezaposlenost prebivalstva. Na območju Trente kar tričetrt povprašanih gospodinjstev zagotavlja, da sploh ne hodi (več) v tujino. V Dolini se intenziteta obiskov tujine z oddaljenostjo od Tromeje zmanjšuje. Avstrija, kateri dajajo načeloma prednost, je postala draga, v Italijo hodijo le iz krajev tik ob meji. Zaradi dvolastništva in slabše trgovske ponudbe doma, tudi po večkrat na teden (Tab. 1).

V smernicah za komplementarni razvoj - panoge razvite na enem območju naj bi podprle panoge v drugi državi - smo geografi pred leti zapisali, da bi morala območja ob Tromeji stremeti k:

- * razvijanju tehnične infrastrukture, ki bi bila neodvisna od kontinentalnih tranzitnih poti in bi prednostno služila transnacionalnemu razvoju ob Tromeji;
- * bogatenju turističnega in rekreacijskega potenciala ter razvijanju novih, tudi tveganih, vendar sodobnih oblik turistične ponudbe;
- * širjenju na tradiciji in znanju temelječe trgovske in drobnogospodarske ponudbe, ki bi naj imela povdarjeno obmejni značaj; in
- * razvijanju takšne marketinške in usmeritvene strategije, ki bi vzpodbujala naložbe, pritegovala obiskovalce in ohranjala interes poslovnežev (Backe, 1991).

V nalogah za razvoj turistične komplementarne dejavnosti, ki bi posledično lahko vodila tudi k organizaciji večje zimsko-športne prireditve, smo zapisali, da je osnovni pogoj za uspeh ustvarjanje skupne regionalne podobe. V tej naj bi bili enakovredno zastopani naravni in družbeni dejavniki. Navzven bi se naj regija promovirala z reklamnim sloganom "V srcu alpsko-jadranskega prostora" in bi naj povdarjala dvanajstkratno specifiko območja ("4 x 3") - namreč: tri države, tri kulture, tri jezike, tri narode. Zasaditi drevo enotne regionalne identitete med prebivalce območja ob Tromeji pa bo, na osnovi najnovejših izsledkov izredno težka naloga! Med pomembne elemente povezovanja in prekomejnega sodelovanja sodi nedvomno tudi ZNANJE TUJEGA JEZIKA in PSIHOLOŠKO-KULTUROLOŠKO VREDNOTENJE KVALITET SOSEDNJEGA NARODA. Gospodinjstva ob Tromeji smo zaprosili za objektivno oceno lastnega znanja oziroma poznavanja jezika sosèdnjega (-ih) naroda (-ov) in za ovrednotenje kvalitete oziroma slabosti narodov s katerimi so si v sosedstvu.

Obeh jezikov, italjansko in nemško, skupaj ne obvlada nihče v takšni meri, da Ta odstotek je dokaj višji v Kranjski gori in v Dolini nasploh, v Zgornjem Posočju pa je zanemarljivo (7%) majhen. Če odgovore vzporejamo z odgovori o nakupovalni usmerjenosti vidimo, da na Koroško iz Bovškega le redkokdo zaide. Morda ne le zaradi močnega šilinga (Tab. 2)!

V želji dognati kako gledajo prebivalci iz slovenske strani Tromeje na sosede, smo precej časa posvetili vprašanjem, v katerih so posamezniki ocenjevali karakterne lastnosti Italjanov in Avstrijcev. Večina odgovorov je bila pričakovana. Visoke ocene so dobili Avstrijci za

točnost, natančnost in sposobnost trgovanja, Italjani pa za slednje ter družabnost in kuharske spretnosti. Slabo ocenjujejo Slovenci avstrijsko neodkritosrčnost, škrtost in pretirano resnost ter pomanjkanje tolerance. To slednje (pri odnosu do tujcev) očitajo tudi Italjanom, ki so si nabrali negativne točke tudi zato ker so "zahrbtni", nenatančni.

Tab. 2: Tromeja - znanje jezika sosednjega(ih) naroda(ov)

The knowledge of the language of the neighbour

Naselje	(št.resp.)	Znanje tujega jezika							
		Italijanščine				Nemščine			
		1	2	3	4	1	2	3	4
		(v %)				(v %)			
Rateče	(12)	33	33	25	8	0	50	33	17
Podkoren	(13)	8	15	54	23	31	31	23	15
Kr. gora	(12)	25	25	17	33	75	17	8	0
Gozd Martuljek	(12)	0	25	0	75	17	33	33	17
Dovje	(8)	0	25	25	50	0	38	25	38
Mojstran.	(10)	0	0	10	90	30	30	30	10
Trenta	(12)	25	33	17	25	8	25	25	42
Soča	(11)	38	36	9	18	0	18	9	72
Bovec	(11)	45	45	10	0	9	9	55	27
Čezsoča	(15)	47	20	20	13	13	27	27	33
Žaga	(11)	18	55	27	0	0	10	18	72
DOLINA	(67)	12	21	22	45	27	33	25	15
ZG.POSOČ	(60)	35	37	17	12	7	18	27	48
TROMEJA	(127)	23	28	20	29	17	26	26	31

1 = dobro, razume in govori jezik sosednjega naroda; sehr gut, versteht und spricht die Sprache

2 = srednje, se sporazumeva v jeziku sosednjega naroda; gut, kann sich mit Nachbarn in deren Muttersprache verständigen

3 = slabo, pozna nekaj besed iz besednjaka sos. naroda; schlecht, versteht nur einige Worte, benutzt Haende

4 = ne zna, ne govori in ne razume sosednjega naroda, versteht und spricht die Sprache des Nachbarn ueberhaupt nicht

Posebej izstopa razlika pri ocenjevanju med gorenjskim in primorskim delom Tromeje. V vseh kategorijah, brez izjeme, so dobili bližnji sosedje višje točke (Tab. 3). Ob seštevku enih in drugih se je pokazalo, da imamo opraviti z ostro ločnico preferenc. Gorenjci, z izjemo obeh najbolj zahodno lociranih naselij, dajajo izključno prednost Avstrijcem. Z njimi so pripravljeni trgovati, se pogovarjati in jih podpreti. Primorci so oblikovali nasproten pol. Bolj zaupajo Italjanom in so pripravljeni to svojo usmeritev še bolj vneto zagovarjati kot Gorenjci svojo. V sredo mednje gre, poleg že obeh prej omenjenih naselij v Dolini, umestiti še Trentarje (Tab. 4).

Grenak priokus je pustilo vprašanje o tem kako menijo, da gledajo nanje sosedge. Za Avstrijce je skoraj polovica povprašanih menila, da gledajo le-ti nanje zviška, podcenjevalno (48.3%). V opravičilo Italjanom, da jim niso namenili podobno visokega odstotka (35.4%) so menili, da so tudi oni postali z devalvacijo valute reveži in da, zaradi močnega tolarja, bolj prizanesljivo gledajo na vzhodne sosede. Med odgovori, ki naj bi razjasnili vzroke za negativna stališča sosedov do nas, so izstopali tisti, ki se navezujejo na pojem "Balkan" - češ, "nas imajo še vedno za Jugoviče, Balkance" ali njim, torej Avstrijcem in Italjanom (kot poprej) podrejene. Le redki Italjani in Avstrijci naj bi, po izjavah Slovencev, na nas gledali prijazno, posebno zato, "ker smo reveži", "ker živimo na robu vojne", i.t.d. V navezavi na to misel mnogi ugotavljajp, da menijo Avstrijci in Italjani, da smo pametni, ker smo znali še ob pravem času reagirati in se ločiti od krvi željnih sosedov (Tab. 4).

Tab. 3a: Tromeja - vrednotenje karakternih lastnosti sosednjega(ih) naroda(ov): Italjani
A valorisation of selected features of the neighbouring culture

Naselje	(št.resp.)	Lastnosti sosednjega naroda									
		Italijani									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
(ocena 1 - 5 / Wert 1 - 5)											
Rateče	(12)	2.9	2.8	3.5	3.8	2.4	3.8	3.0	2.5	3.0	
Podkoren	(13)	2.4	2.2	2.9	4.0	2.8	3.3	2.6	3.4	4.3	
Kr. gora	(12)	1.5	1.8	1.8	1.9	1.0	2.3	2.6	2.0	1.9	
Gozd Martulj.	(12)	2.1	1.8	2.3	3.5	2.2	3.0	2.4	2.4	2.0	
Dovje	(8)	2.0	1.9	3.6	3.6	2.6	4.1	2.6	2.7	3.8	
Mojstran.	(10)	2.6	2.2	2.2	3.0	2.4	3.0	2.2	2.6	2.8	
Trenta	(12)	2.2	2.2	3.2	3.7	3.5	3.8	2.0	2.8	4.3	
Soča	(11)	2.5	2.8	4.2	4.7	2.3	3.2	2.5	3.5	3.5	
Bovec	(11)	3.8	4.0	4.4	4.1	3.7	4.5	4.2	4.3	4.2	
Čezsoča	(15)	2.7	2.9	4.6	4.3	3.8	4.5	3.3	4.2	4.3	
Žaga	(11)	4.0	3.5	4.3	4.3	3.2	4.5	3.3	3.8	3.8	
DOLINA	(67)	2.2	2.1	2.7	3.3	2.2	3.2	2.5	2.6	2.9	
ZG.POSOČ.	(60)	3.1	3.1	4.2	4.2	3.4	4.2	3.2	3.9	4.1	
TROMEJA	(127)	2.6	2.5	3.3	3.7	2.7	3.6	2.8	3.2	3.4	

1 = točnost/puenktlich sein 5. toleranca / tolleranz besitzen 9. kuhinja / gute Kueche

2 = natančnost/praeziese sein 6. družabnost / Gemuetlichkeit schaeetzen

3 = prijaznost / freundlich sein 7. sodelovanje / kooperationsbereit sein

4 = trgovska žilica / geschaeftstuechtig sein 8. veseljaštvo / froehlich sein koennen

Tab. 3b: Tromeja - vrednotenje karakternih lastnosti sosednjega(ih) naroda(ov): Avstrijci
 A valorisation of selected features of the neighbouring culture

Naselje	(št.resp.)	Lastnosti sosednjega naroda								
		A v s t r i j c i								
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
(ocena 1 - 5 / Wert 1 - 5)										
Rateče	(12)	3.6	4.0	3.8	3.8	2.6	3.1	2.8	2.3	2.8
Podkoren	(13)	4.0	4.2	4.5	4.0	3.2	2.9	2.4	2.3	3.2
Kr. gora	(12)	2.6	2.3	2.6	2.4	2.3	2.9	3.0	2.1	2.0
Gozd Martulj.	(12)	4.9	4.2	3.6	4.3	2.5	2.8	2.3	3.2	2.8
Dovje	(8)	4.3	4.0	4.4	3.7	3.3	2.7	2.4	1.7	2.7
Mojstran	(10)	4.4	4.0	3.6	4.2	3.0	3.2	2.9	2.6	3.1
Trenta	(12)	4.5	4.3	3.3	4.2	3.2	3.0	2.5	2.0	1.7
Soča	(11)	2.3	1.8	2.5	2.5	2.3	2.5	2.2	2.2	1.3
Bovec	(11)	3.5	3.7	2.4	3.3	2.8	1.5	1.6	1.5	1.8
Čezsoča	(15)	3.8	3.3	3.8	4.0	2.8	2.8	3.3	3.0	3.3
Žaga	(11)	2.7	2.7	2.7	2.5	2.2	2.3	1.7	2.5	2.2
DOLINA	(67)	3.9	3.8	3.7	3.8	2.8	2.9	2.6	2.4	2.8
ZG.POSOČ.	(60)	3.5	3.3	3.0	3.4	2.5	2.4	2.4	2.3	2.2
TROMEJA	(127)	3.7	3.6	3.4	3.6	2.7	2.7	2.5	2.4	2.5

1 = točnost/puenktlich sein 5. toleranca/tolleranz besitzen 9. kuhinja/gute Kueche

2 = natančnost/praeziese sein 6. družabnost/Gemuettlichkeit schaeetzen

3 = prijaznost/freundlich sein 7. sodelovanje/kooperationsbereit sein

4 = trgovska žilica/geschaefstuechtig sein 8. veseljaštvo/froehlich sein koennen

Planiranje komplementarnega razvoja ob Tromeji je v novih prilikah zastalo. V kolikor želimo zastavljene načrte o smučiščih na Peči, o plezalni in smučarski šoli v Planici, o "Vasi treh dežel", o investicijah v regionalno prometno (krožna avtobusna zveza) in turistično infrastrukturo uresničiti ter dati bodočemu načrtovanju razvoja Doline in Zgornjega Posočja ustrezno mesto znotraj in zunaj Triglavskega narodnega parka, bomo morali posvetiti večjo pozornost izobrazbi, ki naj prvenstveno omogoča komuniciranje z sosedom in eliminira etnične predsodke na katerikoli strani Tromeje. Francosko-nemška nasprotja so se izgladila predvsem zaradi učenja mlade generacije v duhu prijateljstva.

Tab. 4: Tromeja - vrednotenje slovenske nacije iz zornega kota sosednjega(ih) naroda(ov)
kot ga občutijo Slovenci
A view of the Slovene culture by the neighbours, as felt by the Slovenians

Naselje	(št.resp.)	Število respondentov, ki menijo, da gledajo nanje zviška						
		Italjani			Avstrijci			?* ?
		Ne Nein	Da Ja	Nevem Weiss nicht	Ne Nein	Da Ja	Nevem Weiss nicht	
Rateče	(12)	3	2	3	2	1	5	4
Podkoren	(13)	2	1	7	2	2	6	3
Kr. gora	(12)	2	0	6	3	1	4	4
GozdMart.	(12)	3	2	6	7	2	2	1
Dovje	(8)	2	0	5	4	0	3	1
Mojstran.	(10)	4	0	5	1	4	4	1
Trenta	(12)	3	0	3	1	0	5	6
Soča	(11)	2	4	0	3	3	0	5
Bovec	(11)	1	4	5	9	0	1	1
Čezsoča	(15)	6	4	2	8	3	1	3
Žaga	(11)	2	1	3	3	1	2	5
DOLINA	(67)	16	5	32	19	10	24	14
ZG.POSOČ.	(60)	14	13	13	24	7	9	20
TROMEJA	(127)	30	18	45	43	17	33	34

* niso se izjasnili / wollten sich nicht äusseren

LITERATURA

- Backe, B., 1991, Das interuniversitaere Forschungsprojekt "Dreilaendereck-Grenzregion".
Ein Werkstattbericht, Regional-forschung von grenzueberschreitender Bedeutung:
Kaernten-Slowenien/Kroatien, AMR INFO, Vol.22/1-3, str.67-75, Wien.
- Bufon, M., 1993, Meje in narodnosti: Potek ekskurzije v Italiji; Program, povzetki, vodnik;
Mednarodno posvetovanje Geografija in narodnosti, str. 44 - 50, Ljubljana.
- Gosar, A., 1979, Die Frequenz der grenzueberschreitenden Touristenstroeme nach
Jugoslawien, bzw. Slowenien, Tourism and Borders, Frankfurter
wirtschaftsgeographische und sozialgeographische Schriften 31, str. 25-30, Frank-
furt/Main.
- Gosar, A., 1984, Grenzueberschreitende Wanderungen zwischen Slowenien (Jugoslawien)

- und Oesterreich und ihre geographischen Auswirkungen, Oesterreich in Geschichte und Literatur mit Geographie, Vol. 28/5, str. 313-328, Wien.
- Gosar, A., 1991, Ansaetze fuer eine komplementaere grenzueber-schreitende Regionalentwicklung des Dreilaenderecks (bzw. des Gail-, Save- und Kanaltales) / Regionalforschung vongrenzueberschreitender Bedeutung: Kaernten-Slowenien / Kroatien, AMR INFO, Vol.22/1-3, str.61-67, Wien.
- Gosar, A., 1992, The Three Border Area of Austria, Italy and Yugoslavia in Preparation for the Winter Olympics, Mountain Resort Development, str. 171-182, Burnaby B.C.
- Gosar, A., 1993, Nationalities of Slovenia - Changing Ethnic Structures in Central Europe, GeoJournal, Vol.30,3, Dordrecht/Boston/London.
- Kunaver, J., 1989, Preobražanje goratega sveta Slovenije, Slovenija 88, Okolje in razvoj, str. 68-81, Ljubljana.
- Pak, M.,(ed.), 1990, Tromeja - obmejna regija Jugoslavije, Avstrije in Italije, Das Dreilaendereck - eine Grenzregion Oesterreichs, Italiens und Jugoslawiens, Le Tre Regioni di Confine - Un Area Transconfinariatra Italia, Jugoslavia ed Austria, Dela 7, Ljubljana.
- Podlipnig, K., 1991, Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen Kaernten und Slowenien - Stand und Perspektiven, Regionalforschung von grenzueberschreitender Bedeutung: Kaernten-Slowenien / Kroatien, AMR INFO, Vol.22/1-3, str.119-127, Wien.
- Steinecke, E., 1991a, Friaul - Friuli: Bevoelkerung und Ethnizitaet, Innsbrucker geographische Studien, Band 19, Innsbruck.
- Steinecke, E., 1991b, Gebirgsentvoelkerung und ihr Einfluss auf die sprachliche Minderheiten in den Venezianischen Alpen, Mitteilungen der Oesterreichischen geographischen Gesellschaft, Band 133, str. 169-174, Wien.
- Valussi, G., 1990, La Val Canale, un Angolo su tre Confini, Tromeja - obmejna regija Jugoslavije, Avstrije in Italije, Das Dreilaendereck - eine Grenzregion Oesterreichs, Italiens und Jugoslawiens, Le Tre Regioni di Confine - Un Area Transconfinaria tra Italia, Jugoslavia ed Austria, Dela 7, Ljubljana.
- Wastl-Walter, D./Krutner, E., 1991, Die wirtschaftliche Bedeutung des Einkaufstourismus aus Slowenien fuer Klagenfurt und Suedkaernten, Regionalforschung von grenzueberschreitender Bedeutung: Kaernten-Slowenien/Kroatien, AMR INFO, Vol.22/1-3, str.103-119, Wien.
- Zupančič, J., 1993, Meje in narodnosti: Potek ekskurzije v Italiji; Program, povzetki, vodnik; Mednarodno posvetovanje Geografija in narodnosti; str. 44 - 50, Ljubljana.

CONTEMPORARY STUDIES ON THE THREE-BORDER AREA OF SLOVENIA, ITALY AND AUSTRIA

Summary

Contrary to popular discussions among tourism- and regional planning experts, environmental concerns have not reached Eastern Alps yet. The Three-Border alpine area of Slovenia, Italy and Austria, including the Sava-, Soča-, Gail- and the Val Canale valleys, is keen to organize a large scale winter sport competition and change the appearance of the area completely. The international cooperation, not only in sports, could support border - region economies and implement growth. Regional identity, which doesn't pay attention to national borders, political systems or economic alliances was particularly strong in times of the "cold war" in sports and ahead of the Yugoslavian devolution. At present, realistic planning, based on available resources, is in place.

The once supportive economies of the Three-Border area were dismembered after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy in 1919. National interests of Romance Italy, German Austria and Slavic Yugoslavia have replaced empire's structures. A single state's economy was replaced by a multitude of economies among which no links were established for almost a half of a century (closed borders!). On bilateral basis and particularly within the Working Group "Alpen-Adria", established in 1978, first steps were made to overcome the situation. Between 1921 and 1991 Italians in Val Canale tripled the ethnic size, forced migrations of East-European Germans have decreased the size of Slovenes to a marginal minority in the Gail Valley, and the well-off economies of Slovenia, including tourism, have attracted migrants from the Balkan peninsula to the region, making the area a multicultural one. The caecum of former Yugoslavia, the Upper Soča Valley experienced intensive decline in residency. In their development plans the Italian side counted on trade and traffic, the Slovenian on tourism and steel production, the Austrian on industry, traffic and tourism. With the exception of a few cooperations in sports, not much has been done to tie neighboring economies.

Experts of universities Ljubljana, Klagenfurt, Udine and Trieste have agreed to study existing potentials and elaborate on future moves in regard of the willingness of local governments to cooperate. The following are steps which could be made to change the image and increase touristic potentials:

- * the development of a regional infrastructure, disregarding transnational connections;
- * the increase of potentials in tourism with an uplifting of existing conditions and a venturesome creation of new touristic attractions;
- * the enlargement of potentials in traditional handcraft-manship and cooperation in its production;
- * the development of a marketing and executive strategy, implementing interest among investors, visitors and managers.

Since a unified image must be established the marketing top image proposal of "4 X 3" or "3 Countries, 3 Cultures, 3 Languages and 3 Nations" seems appropriate. One could elaborate on the marketing slogan calling for "The Heart of the Alpen-Adria Region". The leading attractions of the area would be natural and man made. Among first the geomorphologic, biologic and cultural uniqueness of the Julian Alps must put on first place. Using rushing streams and mountains must be made in regard of the principles of sustainability. Man made attractions exist in form of several skiing grounds (lately many were constructed in the Tarvisio area), the ski-jumping Mecca of Europe - Planica, the underground world of the mining area of Bleiburg, several shopping attractions (duty free shops) and gambling places. Planning proposals are for the construction of a multicultural village with several gourmet offerings and handicraft productions, for the increase of skiing grounds on the Austrian side of the Three-Border Crossings Mt./Peč-Fuorno-Ofen/ with a linkage to the now empty traffic space (Karawanken-Tunnel, 1992) at the Wurzen/Koren Pass, for several information centers in relation to the Julian Alps, the Triglav National Park and the Three-Border area and many more.

ELEMENTS OF BORDERNESS AND FACTORS OF EVOLUTION OF TRANSBORDER REGIONS: THE CASE OF SLOVENIA

The article deals with some elements of border landscapes and factors of transformation of this areas into transborder regions. On the case of Slovenia differences between consolidated and recent border areas in terms of transborder relations and the role of cultural affinity of the border population in developing transborder regions are then discussed.

Key words: Border areas, border communities, transborder relations

OBMEJNA OBMOČJA IN PROCESI V OBMEJNIN OBMOČJIH

Morda je nekoliko presenetljivo dejstvo, da v svetovni literaturi kljub nekaterim poskusom (Runley in Minghi, 1991) pravzaprav ni zaslediti nobene uspešne tipizacije obmejnih območij. To je sicer razumljivo, če pomislimo, da so si ta območja v bistvu tudi zelo različna. Njihov položaj pogojujejo v glavnem pretekli in aktualni družbeni faktori, se pravi elementi, procesi in pojavi s področja zgodovinske izkušnje in spomina ter sedanjih socialnih, političnih in kulturnih odnosov v okviru posameznih državnih sistemov in v meddržavnih odnosih.

V Evropi lahko, če stvari močno poenostavimo, v genetskem pogledu razlikujemo med dvema glavnima tipoma obmejnih območij: prvi tip predstavljajo konsolidirana obmejna območja, kjer potek mejne črte že nekaj stoletij ni doživel izrazitejših sprememb, drugi tip pa recentna obmejna območja, ki so nastala zaradi novejših, povečini po prvi in drugi svetovni vojni začrtanih meja med novonastalimi, a tudi že obstoječimi državami. V to kategorijo bi lahko kot poseben tip vključili že "nova" obmejna območja, ki so v

ELEMENTI OBMEJNOSTI IN FAKTORJI OBLIKOVANJA PREKOMEJNIH OBMOČIJ NA PRIMERU SLOVENIJE

Milan Bufon*

Izvleček

UDK 911.3(497.12-04)

Članek na primeru Slovenije obravnava nekatere elemente obmejnosti ter faktorje oblikovanja prekomejnih območij, s posebnim poudarkom na različni predispoziciji konsolidiranih in novejših obmejnih območij do prekomejnega sodelovanja ter na vlogi kulturne afinitete obmejnega prebivalstva pri oblikovanju prekomejnih območij.

Ključne besede: Obmejna območja, obmejne skupnosti, prekomejna povezanost

Abstract

UDC 911.3(497.12-04)

ELEMENTS OF BORDERNESS AND FACTORS OF EVOLUTION OF TRANSBORDER REGIONS: THE CASE OF SLOVENIA

The article deals with some elements of border landscapes and factors of transformation of this areas into transborder regions. On the case of Slovenia differences between consolidated and recent border areas in terms of transborder relations and the role of cultural affinity of the border population in developing transborder regions are then discussed.

Key words: Border areas, border communities, transborder relations

OBMEJNA OBMOČJA IN PROCESI V OBMEJNIH OBMOČJIH

Morda je nekoliko presenetljivo dejstvo, da v svetovni literaturi kljub nekaterim poizkusom (Rumley in Minghi, 1991) pravzaprav ni zaslediti nobene uspešne tipizacije obmejnih območij. To je sicer razumljivo, če pomislimo, da so si ta območja v bistvu tudi zelo različna. Njihov položaj pogojujejo v glavnem pretekli in aktualni družbeni faktorji, se pravi elementi, procesi in pojavi s področja zgodovinske izkušnje in spomina ter sedanjih socialnih, političnih in kulturnih odnosov v okviru posameznih državnih sistemov in v meddržavnih odnosih.

V Evropi lahko, če stvari močno poenostavimo, v genetskem pogledu razlikujemo med dvema glavnima tipoma obmejnih območij: prvi tip predstavljajo konsolidirana obmejna območja, kjer potek mejne črte že nekaj stoletij ni doživel izrazitejših sprememb, drugi tip pa recentna obmejna območja, ki so nastala zaradi novejših, povečini po prvi in drugi svetovni vojni začrtanih meja med novonastalimi, a tudi že obstoječimi državami. V to kategorijo bi lahko kot poseben tip vključili še "nova" obmejna območja, ki so v

* Mag., Slovenski raziskovalni inštitut, ul. Carducci 8, 34122 Trst-Trieste, Italija

Srednji in Vzhodni Evropi nastala v zadnjih letih po razpadu nekaterih večnacionalnih socialističnih držav. Kot splošen modifikator obeh navedenih osnovnih kategorij obmejnih območij se javlja stopnja strukturne odprtosti med sosednjima državama, na katero so zlasti v tem stoletju odločilno vplivali ideološki faktorji.

V grobem bi lahko rekli, da so razlike med obema omenjenima kategorijama glede na intenzivnost prekomejnega komuniciranja, če za trenutek odmislimo ideološki modifikator, te, da so "stara" obmejna območja na splošno manj dovzetna za prekomejno integracijo kot "nova" (Bufon, 1992a). Trditev je navidez protislovna, saj vsi vemo, kakšne konflikte je povzročala v nedavnem, zlasti povojnem obdobju razmejitev nekdanj homogenih upravnih, družbenih, ekonomskih in kulturnih regij med dve ali celo več držav. Toda pomisliti moramo tudi, da potekajo "stare" meje, naslanjajoč se na "stare" razmejitvene koncepte, večinoma po "naravnih", zlasti orografskih linijah v pretežno hribovitem ali manj poseljenem svetu, medtem ko so se "nove" meje največkrat zarezale v že urbanizirana in gosteje poseljena območja, v katerih je prebivalstvo med seboj intenzivno komuniciralo. In prav to njihovo preteklo skupno življenje omogoča sedanjim obmejnim skupnostim, kjer le obstajajo vsaj minimalne možnosti prekomejne interakcije, da med seboj sodelujejo in s tem obmejni prostor aktivno integrirajo. Tega obmejne skupnosti ob tradicionalnih "starih" mejah ne počenjajo, ker so vajene ločenega življenja in se vključujejo le v lastne državne sisteme.

V bistvu gre tu za dolgotrajne prostorske identifikacijske procese, a tudi za kompenzacijo izgubljenega ravnotežja ob razmejitvi. Na nek način bi lahko rekli, da se to, kar je takoj po razmejitvi homogenih, historičnih regij predstavljalo za obmejno prebivalstvo pravo tragedijo, sčasoma izkaže kot precejšnja prednost pri kasnejšem integriranju obmejnih območij, seveda v pogojih kolikor toliko "normalne" prekomejne komunikacije. In prekomejna integracija obmejnih območij je danes pravzaprav tisti proces, za katerega si v Zahodni in Srednji Evropi tendenčno vsi prizadevajo. Toda kaj so v resnici "obmejna območja"? Najbolj enostavna je trditev, da so ta območja poseben tip perifernih regij, v katerih je gospodarsko in družbeno življenje neposredno pod vplivom bližine mednarodne meje. To so torej relativno kompleksni prostori, katere lahko neredko, zaradi visoke stopnje medsebojne povezanosti, komplementarnosti in integriranosti, upravičeno opredeljujemo s terminom "obmejna regija" (Klemenčič, 1987). Seveda pa so tudi v takih okvirih možne različne interpretacije: nekateri proučevalci izpostavljajo pri tem zlasti infrastrukturne, makroekonomske aspekte prekomejnega povezovanja, drugi pa poudarjajo pomen "drobnih" prekomejnih stikov na mikroekonomskem, družbenem in kulturnem področju. Pri tem je značilno, da ti stiki v celoti izhajajo iz prostorske mobilnosti obmejnega prebivalstva pri zadovoljevanju svojih rednih potreb po oskrbi, delu, preživljanju prostega časa in celo izobraževanju, a tudi po vzdrževanju tistih medosebnih vezi, ki so mnogokrat podobni samemu pojavu meje. Na tej osnovi pa je možno ugotoviti ne le stopnjo kulturne, socialne in ekonomske integracije obmejnih regij, temveč je mogoče tudi zelo podrobno analizirati strukturo prekomejnih stikov, ki se na ta način zelo dobro prilagajajo običajnim družbenim vedenjskim vzorcem, kakršne je odkrivala in razvijala

na primer nemška socialno-geografska raziskovalna metoda v okviru kategorij "bivanja" in "življenja v skupnosti", "dela", "oskrbe", "izobraževanja" in "preživljanja prostega časa", in katero je slovenska geografija pri proučevanju prekomejne povezanosti prvič uporabila že v začetku sedemdesetih let (Jeršič in Klemenčič, 1973).

Definirati obmejno regijo le kot "pokrajino, katere del je meja" (Prescott, 1987, str.159) zato ni dovolj. Prav tako ni dovolj, če obmejno regijo pojmujeemo le kot skupek dveh oddeljenih obmejnih območij (Guichonnet in Raffestin, 1974), ne da bi upoštevali njuno prekomejno povezovalno vlogo. Jasno je, da obmejna regija ne more predstavljati docela homogene enote, saj prinaša že sam pojav meje osnovno diskontinuiteto v takem prostoru, ampak da gre iskati povezanost te regije predvsem v funkcionalnih odnosih med obmejnima območjema. Ti odnosi pa se mnogokrat razvijajo ravno zaradi obstoja nekaterih disparitet, zlasti ekonomske narave, a tudi nekaterih afinitet, zlasti kulturne narave, med enim in drugim obmejnimi območjem. Obmejna regija je torej "regija" po principu funkcionalnosti glede na obstoječa nesorazmerja in prilagajanja obmejnega prebivalstva tem različnostim v okviru nekega "polja napetosti" (Leimgruber, 1987). Hkrati pa je taka tudi po principu homogenosti, saj obe obmejni območji velikokrat združuje pripadnost isti kulturni pokrajini, obmejno prebivalstvo pa označujejo iste kulturne karakteristike (Jeanneret, 1985).

Poleg navedenih terminoloških problemov se poraja še vprašanje same razmejitve obmejnih območij. Čeprav razni mednarodni akti ob sprejetju dvostranskih sporazumov o urejanju prekomejnega pretoka blaga in oseb obseg takih območij, za katera so predvidene posebne olajšave, večinoma določajo v širini do 25 kilometrov od mejne črte (Ercmann, 1987), pa je dejanski obseg obmejne regije lahko precej drugačen, a zlasti veliko bolj diferenciran. Kjer med obmejnima območjema obstajajo pogoji kulturne afinitete, predstavlja seveda obseg tega prostora osnovno jedro prekomejnih regij, sicer pa so meje teh regij močno različne glede na uporabljen indikator prekomejne povezanosti, saj nanje vplivajo najrazličnejši faktorji: od same administrativne strukture obmejnih območij do prometnih, demografskih, ekonomskih, a tudi kulturnih, historičnih ter "objektivnih" fizičnih dejavnikov.

Posebno značilno je na primer, da drobne ekonomske transakcije na področju oskrbe, dela in preživljanja prostega časa izhajajo bolj iz trenutnih neravnovesij v valutnih tečajih, stopnjah inflacije in kupni moči med obmejnima območjema, kakor pa iz kake trajnejše predispozicije posameznih obmejnih območij za zadovoljevanje in razvijanje te ali one prostorsko relevantne dejavnosti. Vse te prekomejne transakcije so zato dokaj nestabilne in vodijo interesente zdaj na eno, spet drugič pa na drugo stran meje. Povsem drugače pa je s kulturnimi in drugimi osnovnimi družbenimi stiki, ki izvirajo iz potrebe obmejnega prebivalstva po ohranjanju tradicionalnih vezi v okviru njihovega skupnega kulturnega prostora in se zato odlikujejo po svoji stabilnosti in trdoživosti tudi v primeru manj odprtih mejnih režimov (Suarez-Villa et al., 1992).

SLOVENSKA OBMEJNA OBMOČJA IN SLOVENSKA GEOGRAFIJA OBMEJNOSTI

Glede na omejen teritorialni obseg Slovenije, njeno pomembno tranzitno prometno funkcijo in dejstvo, da nezanemarljiv delež Slovencev živi izven njenih državnih meja v sosednjih obmejnih območjih Italije, Avstrije in Madžarske, je razumljivo, da je tematika obmejnosti že dalj časa prisotna v slovenski geografiji. Pravzaprav lahko celotno Slovenijo, še zlasti po njeni osamosvojitvi, opredelimo kot obmejno deželo, saj slovenska prestolnica - Ljubljana - v povprečju ni oddaljena več kot 100 kilometrov od mednarodnih meja. (Klemenčič in Genorio, 1992).

Slovenska obmejna območja imajo seveda različen historiat in obstojnost: nekateri obmejni predeli so se izoblikovali že takoj ob formiranju teritorialnih držav na tem območju v 16.stoletju, v nekaterih je državna meja recentnejša, a sloni na dolgotrajni administrativni meji (tak primer je v bistvu tudi nova slovensko-hrvaška meja), spet drugje pa je meja povsem nanovo prerezala zelo obstojne administrativne enote (na primer Goriško in Štajersko). Poleg tega pa lahko slovenska obmejna območja delimo še po njihovih fizičnogeografskih lastnosti, doseženi stopnji urbanizacije ter socioekonomskega razvoja in odgovarjajoči prehodnosti do sosednjih obmejnih območij, oziroma po intenzivnosti prekomejnega pretoka oseb, blaga in informacij, a tudi po vplivu, ki jo ima bližina meje na družbeno strukturo, razvoj in zunanji izgled obmejnih območij (Klemenčič in Bufon, 1993).

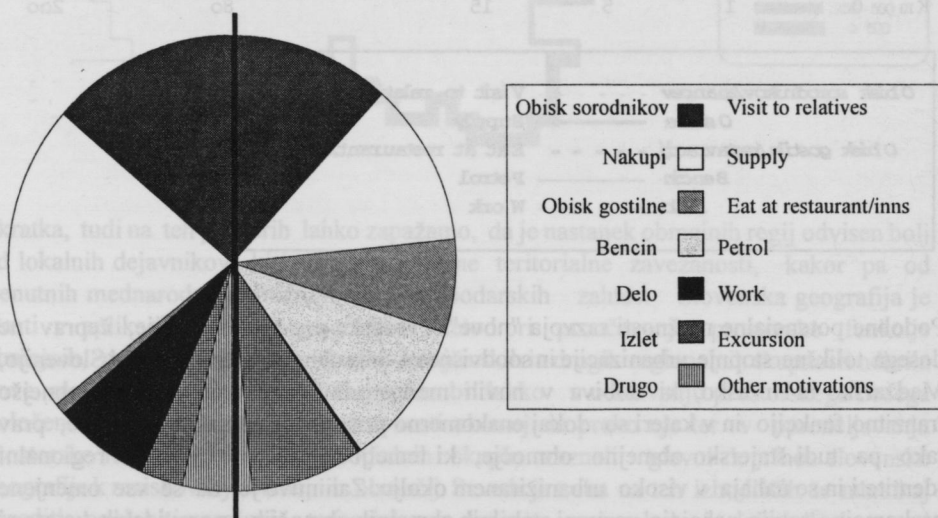
Posebno pozornost je, zlasti v 80.letih, slovenska geografija posvetila funkcijskim aspektom prekomejne povezanosti. V tem okviru izstopa še posebej južni, urbaniziran del sedanje slovensko-italijanske meje v okolici Trsta in Gorice, kjer je prišlo do oblikovanja prave obmejne regije (Klemenčič in Bufon, 1991). Velika intenzivnost prekomejnih stikov in izmenjav je tu, bolj kot od močnih mednarodnih tranzitnih tokov, posledica lokalnih dejavnikov na področju dnevne migracije delovne sile, nakupov, rekreacije ter drugih motivacij redne prekomejne izmenjave (Bufon, 1993a). Upoštevati gre nadalje, da v celotnem obmejnem pasu v Italiji, zlasti pa v obeh navedenih centrih, živi dokaj številna slovenska manjšina, medtem ko je v južnem obmejnem območju, ki obsega poleg slovenskega še hrvaški del Istre, prisotna, čeprav v manjšem obsegu, italijanska manjšina. Precejšen delež prekomejnih stikov pa v tržaško-istrski obmejni regiji vzdržujejo tudi številne osebe, ki so iz političnih in ekonomskih vzrokov po zadnji vojni zapustile Istro in se naselile v Trstu (Bufon, 1993b). Nekatere analize prekomejnih lokalnih stikov na sedanjem slovensko-italijanskem obmejnem območju, kot jih je registriral dnevni tisk (Sussi, 1973; Delli Zotti, 1982), kažejo ne le na njihovo številčno rast, ampak tudi na vlogo nacionalnih manjšin pri njihovem spodbujanju in vzdrževanju. Značilno je tako, da so se lokalni politični prekomejni stiki okrepili le konec 60.let na osnovi predhodnih kulturnih in ekonomskih izmenjav med obmejnimi prebivalstvom. Sicer pa je te izmenjave, v želji, da bi se izognili "berlinizaciji" obmejnih območij okrog Trsta in Gorice, ki pred tem niso bila nikdar ločena s politično mejo, predvidel že mirovni sporazum iz leta 1947.

Na ta način so bili že po dveh letih odprti številni dvolastniški in nekaj mednarodnih prehodov, obmejni promet pa je docela sprostil sporazum iz leta 1955, ki je obmejnemu prebivalstvu znotraj 10-kilometrskega obmejnega pasu zagotovil vrsto ugodnosti pri mejnem prehajanju in prenosu blaga, uredil pa je tudi regionalno trgovinsko izmenjavo. Na ta način se je v tem obmejnem območju, kljub velikim razlikam med družbeno-političnima sistemoma sosednjih držav, a zaradi kulturne sorodnosti obmejnega prebivalstva in dolgotrajnih medsebojnih družbenih in gospodarskih vezi, že zelo zgodaj razvilo prekomejno sodelovanje, kakršnega niso poznala niti druga, družbeno razvitejša obmejna območja Zahodne in Srednje Evrope (glej karti 1 in 2). Še danes ostaja to sodelovanje med vsemi italijanskimi in slovenskimi obmejnimi območji tu najbolj intenzivno in kapilarno, pričakovati pa je, da se bo v to prekomejno regijo z ureditvijo meddržavnih odnosov med Slovenijo in Hrvaško ter med Italijo in Hrvaško, v večji meri vključil še severni del Istre.

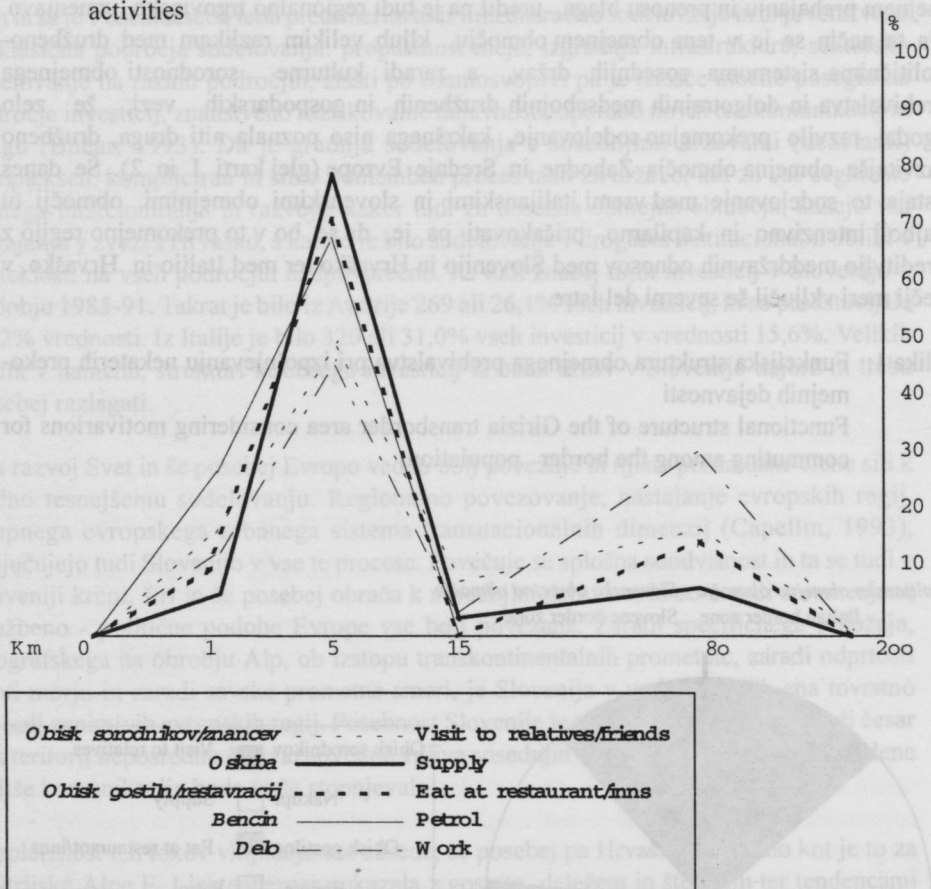
Slika 1: Funkcijska struktura obmejnega prebivalstva pri izpolnjevanju nekaterih prekomejnih dejavnosti

Functional structure of the Girizia transborder area considering motivations for commuting among the border population

Italijansko obmejno območje Slovensko obmejno območje
Italian border zone Slovene border zone

Slika 2: Akcijski radij obmejnega prebivalstva pri izpolnjevanju nekaterih prekomejnih dejavnosti
 The range of action of the border population during fulfilment of some transborder activities

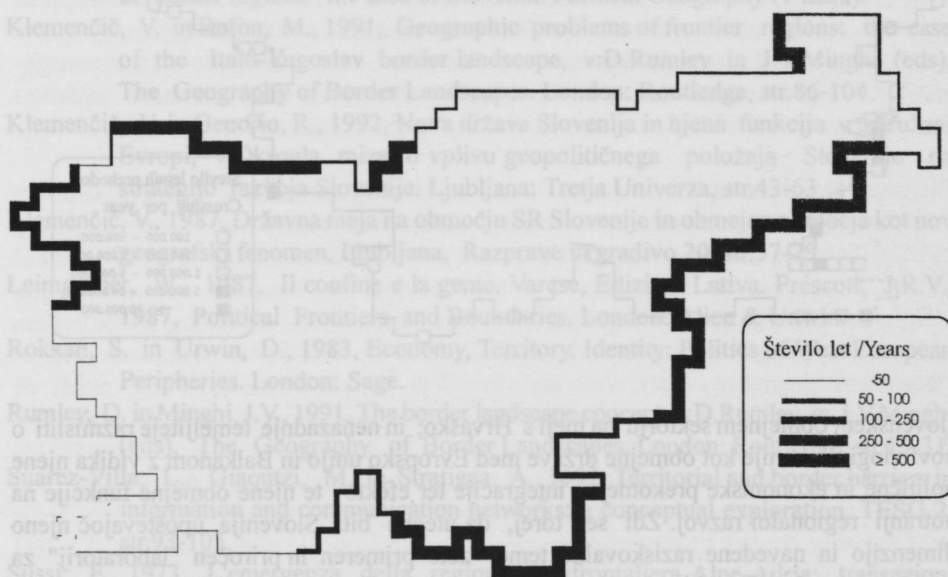

Podobne potencialne možnosti razvoja "nove" evropske prekomejne regije, čeprav ne dosega tolikšne stopnje urbanizacije in soodvisnosti, ima obmejno območje med Slovenijo, Madžarsko in Hrvaško, ki dobiva v novih mednarodnih razmerah vse pomembnejšo tranzitno funkcijo in v kateri so dokaj enakomerno prisotne nacionalne manjšine, prav tako pa tudi štajersko obmejno območje, ki temelji na skupni historični regionalni identiteti in se nahaja v visoko urbaniziranem okolju. Zanimivo je, da se vse omenjene prekomejne regije nahajajo na manj stabilnih obmejnih območjih, se pravi takih, katere ni oblikoval trajnejši potek mednarodne meje, ampak je temu nasprotno lahko zaznamovalo celo njeno pogosto spreminjanje. Ni slučaj zato, če so taka obmejna območja obenem mnogokrat etnično pomešana in je v njih prisotna za prekomejno sodelovanje zelo

pomembna skupna kulturna podlaga. V primerih historično stabilnejših meja, kakršne lahko zapazimo v severnem delu slovensko-italijanske, ob zahodnem delu avstrijsko-slovenske in v osrednjem delu slovensko-hrvaške meje, pa je pričakovati, da bo nad lokalnim prevladal tranzitni promet, ki bo lahko sicer zelo intenziven, a zaradi svoje izrazito linearne naravnosti preko nekaterih mejnih točk ne bo mogel oblikovati sklenjenih obmejnih regij (glej karti 3 in 4).

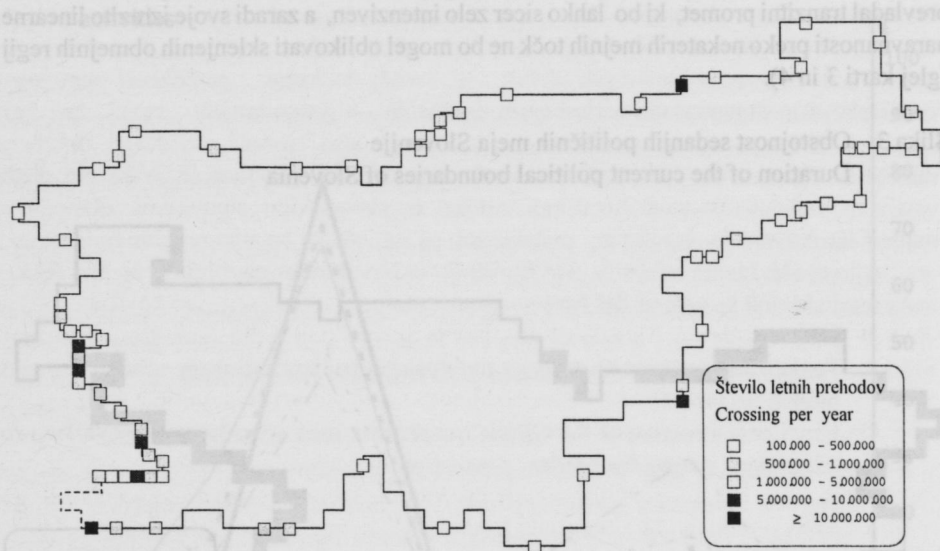
Slika 3: Obstočnost sedanjih političnih meja Slovenije

Duration of the current political boundaries of Slovenia

Skratka, tudi na teh primerih lahko zapažamo, da je nastanek obmejnih regij odvisen bolj od lokalnih dejavnikov, ki izvirajo iz skupne teritorialne zavezanosti, kakor pa od trenutnih mednarodno-političnih in gospodarskih zahtev. Slovenska geografija je zlasti v aplikaciji socialno-geografskih metod pri proučevanju prostorske funkcije obmejnih, predvsem etničnih, narodno-manjšinskih in drugih regionalnih skupnosti odkrila nove raziskovalne dimenzije. Dejansko bi lahko v odkrivanju prostorskega obsega določenih relevantnih družbenih aktivnosti ob meji in preko nje ter v opredeljevanju prostorske funkcije obmejnih socialnih skupin zaznali glavni doprinos slovenske geografije k raziskovanju obmejnih območij. Seveda je treba na teh izhodiščih še marsikaj narediti: poglobiti vprašanje teritorialnega vedenja regionalnih in lokalnih skupnosti ob meji ter njihove kulturne in historične identitete; razširiti raziskovalni interes od funkcionalno bolj povezanih tudi na ostala obmejna območja in odkrivati vzroke slabše prekomejne interakcije; sistematizirati raziskovalno delo na najnovejšem in najdaljšem

Slika 4: Prehodnost sedanjih političnih meja Slovenije
 Permeability of the current political boundaries of Slovenia

slovenskem obmejnem sektorju na meji s Hrvaško; in nenazadnje temeljiteje razmisliti o novi vlogi Slovenije kot obmejne države med Evropsko unijo in Balkanom z vidika njene politične in ekonomske prekomejne integracije ter efektov te njene obmejne funkcije na notranji regionalni razvoj. Zdi se, torej, da utegne biti Slovenija, upoštevajoč njeno dimenzijo in navedene raziskovalne teme, zelo primeren in priročen "laboratorij" za proučevanje obmejnosti in obmejnih odnosov ter njunih prostorskih vplivov na "nova" in "stara" obmejna območja Srednje Evrope.

LITERATURA

- Bufon, M., 1993a, Cultural and social dimensions of borderlands: the case of the Italo-Slovene transborder area. *GeoJournal* 30, str.235-240.
- Bufon, M., 1993b, Istra: novi problemi starih regij. *Annales* (v tisku).
- Bufon, M., 1992a, Geografija obmejnosti: da ali ne. Ljubljana, *Geographica Slovenica* 23, str.345-363.
- Bufon, M., 1992b, Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost. Trst: ZTT.
- Delli Zotti, G., 1982, Transnational relations in a border region: the case of Friuli-Venetia Julia, v: R. Strassoldo in G. Delli Zotti (eds), *Cooperation and Conflict in Border Areas*. Milano: Angeli, str.25-61.

- Ercmann, S., ed., 1987, Cross-Border Relations: European and North American Perspectives, Schweizer Studien zum Internationalen Recht/Etudes Suisses de Droit International, Band/Volume 49, Zu'rich, Schulthers Polygraphischer Verlag.
- Guichonnet, P. in Raffestin, C. (1974); Geographie des frontieres. Paris: Presses Universitaires de France.
- Jeanneret, P., 1985, Regions et frontieres internationales. Neuchatel: EDES.
- Jeršič, M. in Klemenčič, V., 1973, Topical problems of open boundaries: the case of Slovenia, v:R.Strassoldo (ed), Confini e regioni, Trieste, Lint, str.123-134.
- Klemenčič, V. in Bufon, M., 1993, Cultural elements of integration and transformation of border regions: the case of Slovenia. Political Geography (v tisku).
- Klemenčič, V. in Bufon, M., 1991, Geographic problems of frontier regions: the case of the Italo-Yugoslav border landscape, v:D.Rumley in J.V.Minghi (eds), The Geography of Border Landscapes. London: Routledge, str.86-104.
- Klemenčič, V. in Genorio, R., 1992, Nova država Slovenija in njena funkcija v združeni Evropi, v:Okrogla miza o vplivu geopolitičnega položaja Slovenije na strategijo razvoja Slovenije. Ljubljana: Tretja Univerza, str.43-63.
- Klemenčič, V., 1987, Državna meja na območju SR Slovenije in obmejna območja kot nov geografski fenomen, Ljubljana, Razprave in gradivo 20, str.57-79.
- Leimgruber, W., 1987, Il confine e la gente, Varese, Edizioni Lativa. Prescott, J.R.V., 1987, Political Frontiers and Boundaries. London: Allen & Unwin.
- Rokkan, S. in Urwin, D., 1983, Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries. London: Sage.
- Rumley, D. in Minghi, J.V., 1991, The border landscape concept, v:D.Rumley in J.V.Minghi (eds), The Geography of Border Landscapes. London: Routledge, str.15-31.
- Suarez-Villa, L., Giaoutzi, M. in Stratigea, A., 1992, Territorial and border barriers in information and communication networks: a conceptual exploration, TEGS 2, str.93-105.
- Sussi, E., 1973, L'emergenza della regione transfrontaliera Alpe-Adria: transazioni "pubbliche" tra Carinzia, Friuli-Venezia Giulia e Slovenia, v:Confini e regioni. Trieste: ISIG, str.135-146.

ELEMENTS OF BORDERNESS AND FACTORS OF EVOLUTION OF TRANSBORDER REGIONS: THE CASE OF SLOVENIA

Summary

Even though no satisfactory typification of borders and border landscapes has been produced so far, we may divide them into two major groups in terms of intensity of transborder relations: the 'old', consolidated borders and the 'new' ones. The first seem to be less susceptible to transborder communication than the other, considering that in many cases they have separated lasting social and economic regions. Paradoxically, where the greater were problems in the political partition of such homogeneous regions, the greater are then

opportunities for these 'new' border areas to develop, under more or less normal conditions of transborder communication, into integrated transborder regions. And transborder integration is clearly a process for which many endeavours have been made in Western and Central Europe. But what are 'transborder regions'? We may define them as a special type of peripheral regions that are socially and economically influenced by the border and present a good level of transborder relations, complementarity and integration. Transborder relations can be measured, naturally, both in their 'macro' and 'micro' dimension, although the latter are considered to be much more fundamental. In fact, the intensity of local transborder relations provides not only the degree of cultural, social and economic integration between the two border areas, but also the structure and the spatial extension of the transborder regions. It is interesting to note that Slovene geographers have studied transborder relations in the framework of the social geographical categories of 'living in community', 'work', 'supply', 'education' and 'free-time activities' since the seventies, discovering new dimensions in the analysis of border regions.

The implementation of field research methods has demonstrated, for example, that the extension of functional border areas actually varies considerably from border to border and also between different sectors of the same border. Where the condition of cultural affinity is present, the area subject to this condition may represent the core of the transborder region, otherwise the extension of this region differs depending on the indicator used to gauge transborder relations. Significantly, transborder economic micro-transactions regarding supply, work and free-time activities are more the result of momentary disparities in terms of inflation or currency exchange rates than an expression of a durable predisposition of the two border areas to develop particular transborder activities. On the other hand, the stability of cultural and social transborder relations, that often root in the previous period in which the border population share a common territorial identity, makes transborder communication possible even in a situation of a less open boundary.

The Slovenian borders have developed in many different ways: some of them were established as soon as in the 16th Century, other - as in the case of the current boundary between Slovenia and Croatia - are very recent but they functioned as administrative boundaries in the previous period, other again has divided lasting administrative units. Despite this great variety of the Slovenian borders, only functional border regions have been studied in more depth, particularly the southern part of the current Italo-Slovene border landscape around Trieste and Gorizia. Investigations revealed that economic ties could develop only when local personal transborder contacts had been improved. These contacts were later followed by social contacts (sports, cultural) and only then political, which were strengthened and 'normalized' as late as in the seventies. It seems that particularly knowledge of both languages and ethnic intertwining of the border population provide for more sophisticated and intense forms of social and cultural cooperation and integration. Here, not only international traffic is present, but also an elaborate system of local social, economic and cultural transborder interactions which provides the very

'look' of this transborder region which potentially includes the northern part of the Croatian Istria, too. A similar evolution into a 'new' European transborder region may be expected for the area between Slovenia, Hungary and Croatia or the Styria border area between Graz and Maribor. It is not a case that all these border areas are located along more recent boundaries and they are characterized with the same territorial or cultural identity or inhabited by ethnic minorities.

In conclusion, we may say that definition of the spatial functional activities and, consequently, of the spatial function of the social groups involved in such activities, can be considered as the main contribution of the Slovenian geography to the study of borderlands. Naturally, much remain to be done in this framework; nevertheless Slovenia, given its dimension, variety of 'cases' and researching experience, seems to be a very suitable 'laboratory' for the exploration of borderness, transborder relations and their spatial influence on the 'new' and 'old' border landscapes in Central Europe.

Abstract

UDC 914.3(497.13-18-94.436)

REGIONAL AND DEVELOPMENT CHARACTERISTICS OF THE BORDER REGION OF AUSTRIA STYRIA

The discussed border region is, because of its location, among less developed regions in Austria. The paper analyses the demographic situation and presents the outcome of a questionnaire which intention it was, to find out about the economic characteristics of the region, particularly in regard to the newly established state of Slovenia.

Key words: Border Region, Border, Regional Development, Styria

Die westlichen Annrainerstaaten des ehemaligen "Ostblock", so auch Österreich, mußten sich weitgehend unvorbereitet auf die neue geo-politische Situation nach dem Zerfall des sozialistischen Lagers einstellen. Die postkommunistischen Nachfolgestaaten besaßen sich, darauf aufmerksam zu machen, daß sie sich von der politischen Nachkriegsteilung Europas in ein kapitalistisches West- und ein sozialistisches Ost-Europa verabschieden und zur geographischen Differenzierung in ein West-Mittel- und Osteuropa zurückkehren wollten.

Im folgenden soll hinterfragt werden, wie diese neue Entwicklung auf kommunaler Ebene geschehen und beurteilt wird.

Das südsteirische Grenzland eignet sich für diese Fragestellung in besonderer Weise. Über Jahrhunderte bildete das Land zu beiden Seiten der heutigen Staatsgrenze eine territoriale Einheit. Bereits 1147, also noch vor der Erhebung der Steiermark zum Herzogtum im Jahre 1180, waren mit der Karantener Mark weite Teile der ehemaligen Untersteiermark im heutigen Slowenien an das steirische Markgrafen-geschlecht der Traungauer gefallen. Bis

* Dr. Prof., Institut für Geographie, Karl-Franzens-Universität Graz, Heinrichstrasse 36, A-8010 Graz, A.

DAS SÜDSTEIRISCHE GRENZLAND AUS REGIONALER UND KOMMUNALPOLITISCHER SICHT

Walter Zsilincsar*

Izvleček

UDK 911.3(497.12-18-04:436)

REGIONALNE IN RAZVOJNE ZNAČILNOSTI OBMEJNEGA OBMOČJA AVSTRIJSKE ŠTAJERSKE

Obravnavano območje je zaradi obmejnega položaja eno najmanj razvitih v Avstriji, kar prikazuje analiza demografskega razvoja in podrobnega vprašalnika o gospodarskih in drugih pogojih življenja v tem prostoru. Ključne besede: obmejno območje, meja, regionalni razvoj, Štajerska

Abstract

UDC 911.3(497.12-18-04:436)

REGIONAL AND DEVELOPMENT CHARACTERISTICS OF THE BORDER REGION OF AUSTRIA STYRIA

The discussed border region is, because of its location, among less developed regions in Austria. The paper analyses the demographic situation and presents the outcome of a questionnaire which intention it was, to find out about the economic characteristics of the region, particularly in regard to the newly established state of Slovenia.

Key words: Border Region, Border, Regional Development, Styria

Die westlichen Anrainerstaaten des ehemaligen "Ostblock", so auch Österreich, mußten sich weitgehend unvorbereitet auf die neue geo-politische Situation nach dem Zerfall des sozialistischen Lagers einstellen. Die postkommunistischen Nachfolgestaaten beeilten sich, darauf aufmerksam zu machen, daß sie sich von der politischen Nachkriegsteilung Europas in ein kapitalistisches West- und ein sozialistisches Ost-Europa verabschieden und zur geographischen Differenzierung in ein West-Mittel- und Osteuropa zurückkehren wollten.

Im folgenden soll hinterfragt werden, wie diese neue Entwicklung auf kommunaler Ebene gesehen und beurteilt wird.

Das südsteirische Grenzland eignet sich für diese Fragestellung in besonderer Weise. Über Jahrhunderte bildete das Land zu beiden Seiten der heutigen Staatsgrenze eine territoriale Einheit. Bereits 1147, also noch vor der Erhebung der Steiermark zum Herzogtum im Jahre 1180, waren mit der Karantaner Mark weite Teile der ehemaligen Untersteiermark im heutigen Slowenien an das steirische Markgrafengeschlecht der Traungauer gefallen. Bis

* Dr., Prof., Institut für Geographie, Karl Franzens Universität Graz, Heinrichstrasse 36, A-8010 Graz, A

1918, dem Zerfall der Donaumonarchie, blieb das Land ungeteilt. Die neue Staatsgrenze machte, mit einer kurzen Unterbrechung während der nationalsozialistischen Ära, aus binnenländischen Grenzgemeinden (Vgl. O. PICKL, Hsg., 1992).

Erst am 19.8.1952 fanden in Bad Gleichenberg Verhandlungen über einen geregelten Grenzverkehr statt. Im selben Jahr wurde in Bad Radkersburg eine Murbrücke und neue Grenzübergangsstelle errichtet. Im Jahre 1958 beschloß das Land Steiermark eine gezielte Grenzlandförderung und 1960 konnte mit Jugoslawien ein Abkommen über den "kleinen Grenzverkehr" beschlossen werden (W. ZITZENBACHER, Hsg., 1988). Die folgenden Jahre brachten eine Konsolidierung der politischen Beziehungen zwischen Österreich und Jugoslawien, welche zu einem regen beidseitigen grenzüberschreitenden Einkaufs- und Besuchstourismus führte. Auf steirischer Seite profitierten hievon in erster Linie die Städte Leibnitz und Bad Radkersburg als Bezirkshauptorte sowie Mureck. Im Jahre 1988 konnte schließlich die Pyhrnautobahn bis zur Staatsgrenze fertiggestellt und ein neuer Autobahngrenzübergang eröffnet werden. Heute bestehen zwischen der Steiermark und Slowenien insgesamt 6 internationale (Radlberg, Langeegg, Spielfeld, Mureck, Bad Radkersburg, Sieldorf) sowie 16 Grenzübergangsstellen im kleinen Grenzverkehr (ÖROK, 1975, S. 49).

Die Ereignisse des Jahres 1991, die zum Zerfall Jugoslawiens und zur staatlichen Souveränität Sloweniens führten, wurden im steirischen Grenzland mit besonderer Aufmerksamkeit verfolgt, haben die kriegerischen Auseinandersetzungen in Slowenien doch bis an die Staatsgrenze gereicht. Mögen die Gefechte an der Grenze vor allem bei der älteren Generation durchaus Angst und Besorgnis ausgelöst haben, so dachte doch niemand ernsthaft an die Möglichkeit einer gezielten Grenzverletzung, ja, unter der Jugend und bei Bewohnern aus entfernteren Landesteilen entwickelte sich kurzzeitig sogar eine Art "Kriegsschau- Tourismus". Immerhin scheint die relative Gelassenheit der steirischen Bevölkerung gegenüber den dramatischen Ereignissen im Nachbarland doch ein hohes Maß an Vertrauen in die seit den Sechzigerjahren immer enger gewordenen "gut-nachbarlichen" Beziehungen auszudrücken.

Wie beurteilt man die Lage heute in den steirischen Grenzgemeinden, nachdem sich die politische Situation im jungen Staat Slowenien überraschend schnell - zumindest im Vergleich mit anderen post-kommunistischen Staaten - konsolidiert hat? Welche Auswirkungen hatte der Zerfall Jugoslawiens auf das steirische Grenzland? Wie sieht man die Zukunft der Region unter der Vision eines geeinten Europa ohne Grenzen? Haben die Ereignisse der jüngsten Vergangenheit den Stellenwert der "Grenze" in den Köpfen derjenigen verändert, denen diese Grenze jahrzehntlang das Gefühl der persönlichen Bedrohung vermittelte, denen sie den Glauben an eine erfolgversprechende Zukunft nahm, für die sie zum Symbol für wirtschaftliche Rückständigkeit, soziale Unsicherheit und kulturelle Ausdünnung geworden war?

Eine Antwort auf diese Fragen, die sich allein auf die offizielle Bevölkerungs-, Wirtschafts- und Sozialstatistik stützt, muß letztlich unbefriedigend bleiben vor allem wenn ihre Interpretation aus der gesicherten Position des Nicht- Betroffenen erfolgt. Es wurde daher versucht, durch die Befragung der Bürgermeister bzw. ihrer Gemeindegemeindefunktionäre aller 19 steirischen Grenzgemeinden zu Slowenien sowie der Leiter der Bezirkswirtschaftskammern, Arbeiterkammern und Arbeitsämter der politischen Grenzbezirke Feldbach, Bad Radkersburg, Leibnitz und Deutschlandsberg ein Stimmungsbild einzufangen, das trotz oder gerade wegen seiner Subjektivität vom Lebensraum Grenze möglicherweise einen realistischeren Eindruck vermittelt, als er aus dem objektiven Datenmaterial der Regionalstatistik gewonnen werden kann. Daß die Auswertung beider Informationsquellen durchaus zu einer unterschiedlichen Beurteilung der Grenzraumproblematik führen kann schmälert weder den Wert der einen noch den der anderen, sondern liegt in der Natur der Sache.

2. DAS SÜDSTEIRISCHE GRENZLAND IM SPIEGELBILD DER REGIONALSTATISTIK UND REGIONALPOLITIK

Die Beziehungen zwischen dem steirischen Grenzland und dem damaligen Jugoslawien hatten bereits Anfang der Siebzigerjahre im Vergleich mit den Ost-Grenzgebieten Österreichs zu Ungarn und der einstigen Tschechoslowakei eine beachtliche Intensität erreicht. Dies, obwohl die südliche Steiermark zu jenen österreichischen Grenzgebieten gehört, die aufgrund ihrer Randlage zu den Hauptregionen Wien und Graz und der generell geringen bis unbedeutenden Verflechtungen mit den benachbarten ehemaligen Planwirtschaftsländern unter einer geringen Wirtschaftskraft, einer stagnierenden bis rückläufigen Bevölkerungsentwicklung, einer mangelhaften Infrastruktur bzw. anderen Symptomen struktureller Schwäche leiden (vgl. ÖROK, 1975, S. 57). Für die südsteirische Grenzregion bedeutet dies eine starke zentralörtlicher Abhängigkeit von der Landeshauptstadt Graz, deren Agglomeration nicht zuletzt aufgrund der Verkehrsachse Graz-Leibnitz-Spielfeld (Eisenbahn, Autobahn) zum bevorzugten Einpendelzentrum geworden ist. In entgegengesetzter Richtung profitieren die südsteirischen Weinbaugebiete und Badeorte vom Wochenend-Ausflugstourismus der Bewohner des Zentralraumes.

Die Struktur-, Lage- und Entwicklungsproblematik der österreichischen Ost-Grenzgebiete wird lt. Österreichischer Raumordnungskonferenz (ÖROK, 1978, S. 34) durch folgende Kriterien geprägt:

- Lage an Grenzen zu Nachbarstaaten, mit denen - im Vergleich zu anderen Staaten - geringe wirtschaftliche Beziehungen bestehen
- extreme Randlage zu den Mitgliedstaaten der EG
- Randgebiete der sozioökonomischen Hauptregionen, periphere Lage zu den entwickelten Wirtschaftsräumen und -zentren diesseits und jenseits der Staatsgrenzen
- ungünstige Erwerbs- und Einkommensverhältnisse für die berufstätige (oder -fähige) Bevölkerung
- mangelhafte Versorgung der Bevölkerung mit Bildungs-, Gesundheits- und sonstigen

- Folgeeinrichtungen (z.T. ungenügend ausgestattetes bzw. zu weitmaschiges Netz der zentralen Orte)
- Standort- und Lageungunst für Investitionen im industriell
- gewerblichen und im Dienstleistungsbereich
- ungünstige Verkehrserschließung und -bedingung, u.a. im öffentlichen Verkehr
- Rückgang, Stagnation bzw. nur geringe Zunahme der Wohnbevölkerung
- überdurchschnittliche Wanderungsverluste

In den 15 Jahren, die seit der Erstellung dieses Struktur- Merkmalskataloges vergangen sind, haben sich hinsichtlich der Gewichtung der aufgelisteten Charakteristika doch einige Veränderungen ergeben, die auch im Lichte der sog. "Ost- Öffnung" Ende der Achziger-, Anfang der Neunziger Jahre zu sehen sind. Nach einer anfangs zu optimistisch beurteilten Zukunftsperspektive im Zusammenhang mit der Neuordnung Europas sieht man die Entwicklungschancen für die Ost-Grenzgebiete, dies gilt auch für die südliche Steiermark, heute weit realistischer, insbesondere was den Faktor Zeit für das Wirksamwerden positiver Veränderungen anlangt.

Es ist zu erwarten, daß die Ostöffnung den österreichischen Arbeitsmarkt mittelfristig rd. 50000 Arbeitsplätze (als Folge von Betriebsstandortauslagerungen in die angrenzenden Billiglohnländer oder infolge des Konkurrenzdruckes durch billige Ostimporte) kosten wird.

Der südsteirische Grenzraum zu Slowenien wird aufgrund einer Verordnung der steiermärkischen Landesregierung in die vier Planungsregionen Feldbach, Radkersburg, Leibnitz und Deutschlandsberg gegliedert.

Die Planungsregion FELDBACH grenzt lediglich mit der Gemeinde St. Anna am Aigen an Slowenien. Mit einer Bevölkerungszunahme von +1,2 % (von 64.978/1981 auf 65.751/1991) hebt sie sich von den meisten anderen steirischen Regionen, die einen Bevölkerungsrückgang verzeichneten (Landesmittel: -0,15 %) positiv ab. Die Region wies jedoch 1981 1 eine negative Arbeitsmarktbilanz (=Arbeitsplätze minus Berufstätige) von 7.068, d.s. 23,4 % der Berufstätigen, auf. Gleiches gilt für die übrigen Grenzlandregionen.

Die Zahl der Berufstätigen nahm mit + 6,5 % (1971-1981) unterdurchschnittlich zu (Landesmittel + 8,5 %). Gravierend ist der Aderlaß im Primärsektor: die Land- und Forstwirtschaft verlor zwischen 1971 und 1981 ein Drittel (34 %) ihrer Beschäftigten. Industrie und Gewerbe nahmen demgegenüber um ein Drittel (33 %) mehr Beschäftigte auf, der Dienstleistungssektor wuchs sogar um 52,8 %.

Typisch für die Ostgrenzgebiete ist der hohe negative Pendlersaldo von 5.633 Personen für 1989. Von den 7.471 Auspendlern des Jahres 1989 waren 36 % in der Landeshauptstadt Graz beschäftigt.

Mit einer Agrarquote von 37 % (1981) liegt die Region Feldbach noch immer deutlich über dem Landesmittel von 13,2 % und dies, obwohl 1961 noch eine Agrarquote von 71,5 % zu verzeichnen war. Der ländliche Charakter der Region ist jedoch nach wie vor ein wichtiges strukturelles Merkmal, das sich darüber hinaus durch die kleinbetrieblichen Besitzverhältnisse auszeichnet, denn nur 5 % aller Betriebe sind größer als 20 ha. Eine weitere, landesweit zu beobachtende Entwicklung betrifft den Vollerwerb. Nur noch knapp mehr als ein Viertel aller Betriebe (27 %, 1990) wird im Vollerwerb geführt (1970: 54 %).

Auch Industrie und Gewerbe werden von Klein- und Mittelbetrieben dominiert. Mit 55 % lag die Industrie- und Gewerbequote 1981 deutlich über dem Landesdurchschnitt. Nur 2,9 % aller Betriebe beschäftigten 100 oder mehr Arbeitskräfte. Charakteristisch für strukturschwache ländliche Regionen ist auch das schmale industriell-gewerbliche Branchenspektrum. Es dominiert das Bau- und Baunebengewerbe, gefolgt vom Nahrungs- und Genußmittelsektor.

Die Dienstleistungsquote erhöhte sich von 20,9 % (1971) auf 30,3 % (1981). Trotz steigender Tendenz bleibt sie aber vom Landesmittel von 45 % noch weit entfernt. Zu den Merkmalen strukturschwacher Regionen gehört auch das Bildungsdefizit. Die Zahl der Absolventen Höherer Schulen erreichte 1981 mit 3,0 % gerade die Hälfte des Landesdurchschnittes von 5,9 %.

Mit 2.031 Einwohnern pro praktischem Arzt liegt die Versorgungsquote der Region zwar im Landesmittel, bei Fachärzten ist dagegen eine fühlbare Unterversorgung zu konstatieren. Allerdings verfügt die Bezirkshauptstadt Feldbach über ein Landeskrankenhaus, das nach erfolgtem Vollausbau aus 4 Abteilungen mit 330 Betten bestehen soll (AMT DER STEIERMÄRK, LANDESREGIERUNG, Planungsregion Feldbach, 1991).

Die Planungsregion RADKERSBURG verlor zwischen 1981 (25.671 EW) und 1991 (24.799 EW) 3,4 % ihrer Bevölkerung. Auch die Arbeitsmarktbilanz war 1981 negativ (2.528 fehlende Arbeitsplätze, d.s. 21,3 % der Berufstätigen). Die Zunahme bei den Berufstätigen erreichte zwischen 1971 und 1981 mit 4 % nicht einmal die Hälfte des Landesdurchschnitts. Der Rückgang der Beschäftigten im Primärsektor von -35 % (1971 - 1981) sowie die Steigerung im Sekundärsektor um 30 % geht mit der Entwicklung in der Region Feldbach konform. Der Dienstleistungssektor verbuchte dagegen einen Zuwachs von 65,7 % bei den Beschäftigten, was vor allem auf die positive Entwicklung der Therme Bad Radkersburg zurückzuführen ist.

Äußerst problematisch ist die hohe Jugendarbeitslosigkeit von 32,1 % (1991) im Vergleich mit dem Landesmittel von 27 %. Die Zahl der Auspendler (1981: 2828), von denen 36 % in die Hauptregion Graz zur Arbeit fahren, hat gegenüber 1971 um 82 % zugenommen. Mit einer Steuerkraftkopfquote von S 4.707 nahm die Region Radkersburg 1989 die letzte Stelle unter den 17 steirischen Planungsregionen ein.

Die hohe Agrarquote von 40,5 % (1981) bedeutet, daß nach wie vor eine beträchtliche Zahl von Arbeitskräften im Primärsektor gebunden ist, auch wenn die landwirtschaftlichen Arbeitsplätze gegenüber 1961 um 60 % abgenommen haben. Deutlich verstärkt hat sich auch der Rückgang bei den landwirtschaftlichen Betrieben von 4.264 (1960) auf 3317 (1990).

Nur 7 % von ihnen verfügten 1990 über eine Betriebsfläche von über 100 ha. Mehr als die Hälfte aller Betriebe (58 %) hatte 1990 bereits auf Nebenerwerb umgestellt. Für die ganz oder teilweise aus dem Agrarsektor ausscheidenden Arbeitskräfte er gibt sich jedoch eine äußerst schwierige Situation, da die Region mit einer deutlich unter dem Landesmittel liegenden Industrie- und Gewerbequote von 28,1 % viel zu wenig Ersatzarbeitsplätze anzubieten vermag. Wie in der Region Feldbach dominierten das Bau- und Baunebengewerbe sowie die Textil- und Bekleidungsindustrie. In beiden Branchengruppen ist der Anteil an minder qualifizierten Arbeitskräften hoch, das Lohnniveau niedrig. Lediglich 12 Betriebe (1993) beschäftigen 50 oder mehr Mitarbeiter.

Eine positive Entwicklung ist im Dienstleistungssektor zu beobachten. Die Dienstleistungsquote stieg von 19 % (1971) auf 31,4 % (1981).

Im Fremdenverkehr trug der Kurbetrieb in Bad Radkersburg (1980- 1988: + 104,2 % Nächtigungen) spürbar zur Konsolidierung der wirtschaftlichen Situation im Grenzbezirk bei. Ein weiteres Hotelprojekt mit über 100 Betten steht vor der Realisierung.

Bei der gesundheitlichen Versorgung macht sich der Fachärztemangel negativ bemerkbar. Die Schließung der Geburtenstation am Landeskrankenhaus in Bad Radkersburg wird im Hinblick auf die Sicherung der infrastrukturellen Ausstattung der Region als kontraproduktiv angesehen. Gleiches gilt für die beabsichtigte Schließung des Bezirksgerichtes in Mureck.

Im Bildungsbereich kann das Angebot mit einem Gymnasium, berufsbildenden Mittleren und Höheren Schulen sowie Berufsschulen als ausreichend bezeichnet werden. (AMT DER STEIERMÄRK. LANDESREGIERUNG, Planungsregion Radkersburg, 1993). Von den vier Grenzlandregionen der Steiermark weist LEIBNITZ die positivste Bevölkerungsentwicklung auf (+ 2,6 % von 1981 bis 1991). Selbst im unmittelbaren Grenzgebiet hat sich die Lage stabilisiert. Die Kleinregion Arnfels konnte sogar ein Bevölkerungsplus von 3,1 % erzielen. Die unmittelbare Lage an der Staatsgrenze als Sicherheitsrisiko scheint heute keinen direkten Einfluß mehr auf die regionale Bevölkerungsentwicklung zu haben.

Die Agrarquote von 27,6 % (1981) unterstreicht trotz eines Rückganges der Zahl der landwirtschaftliche Betriebe zwischen 1960 und 1990 um 22 % (1980-1990: -9,4 %) den immer noch hohen Stellenwert der Landwirtschaft in der Region. Allerdings nehmen die land- und forstwirtschaftlichen Produktionsflächen immer mehr die Funktion des Bauerwartungslandes ein. In der Region Leibnitz sind in den dzt. gültigen Flächenwidmungsplänen rd. 500 ha Agrarflächen für die Bebauung vorgesehen, 300 ha sind als Aufschließungsgebiet für den Wohnbau ausgewiesen.

Der Sekundärsektor der Region entwickelt sich tendenziell ähnlich wie in den übrigen Grenzlandregionen. Die industriell- gewerbliche Arbeitsplatzquote stieg von 19,7 % (1961) auf 34,4 % (1981) an. Die Betriebsstruktur ist überwiegend kleingewerblich. Mit 37 Betrieben mit 50 und mehr Beschäftigten (1992) übertrifft der Bezirk die übrigen südsteirischen Planungsregionen jedoch deutlich. Zwei Betriebe, ein Bildröhrenwerk und ein Druckgußbetrieb beschäftigen je über 500 Mitarbeiter. Durch den Konkurs eines Großunternehmens mit über 600 Beschäftigten in Leibnitz hat sich die Lage auf dem Arbeitsmarkt weiter zugespitzt. Die Arbeitslosenquote liegt bei 6,5 % (Sept. 1993) gegenüber 5,6 % im Vergleichsmonat des Jahres 1992. Am Beispiel der zit. Großinsolvenz des Jahres 1993 in Leibnitz wird die Problematik der seit den Sechzigerjahren forcierten Industrieansiedlungspolitik in wirtschaftsschwachen Grenzregionen deutlich. Es wurden mit z.T. beträchtlichen öffentlichen Mitteln Betriebsansiedlungen von Großkonzernen und Einzelunternehmern gefördert, in deren betriebswirtschaftlicher Gesamtrechnung die niedrigen Lohnkosten eine wichtige Rolle spielen. Vielfach selbst aus Hochlohnländern ausgesiedelt besteht daher immer die Gefahr einer erneuten Unternehmensverlagerung in Gebiete mit noch besseren Produktionsbedingungen. Slowenien mit seiner reichen industriellen Tradition und traditionellen Ostkontakten bietet sich für Neuinvestitionen an. Am heimischen Arbeitsmarkt wirkt sich das plötzliche Freisetzen von mehreren hundert Arbeitskräften, noch dazu, wenn diese minder qualifiziert sind, äußerst negativ aus (plötzlicher Verlust von Steuereinnahmen für die Standortgemeinde, durch Arbeitslosigkeit bedingte Kaufkrafteinbußen, Auswirkungen auf Zulieferbetriebe, Anstieg der Auspendlerlerraten, verstärkter Druck auf den Arbeitsmarkt der Zentralräume und damit weitere Erhöhung des zentral-peripheren Wirtschafts- und Sozialgefälles, u.a.).

Im Dienstleistungssektor hat sich die Zahl der Arbeitsplätze zwischen 1961 und 1981 (8505 Beschäftigte) nahezu verdoppelt. Trotzdem erreicht die Dienstleistungsquote von 37,9 % noch nicht das landesweite Mittel von 45,1 %. Es gibt signifikante Unterschiede zwischen der Bezirkshauptstadt Leibnitz, in der die Konzentration von öffentlichen bzw. persönlichen und sozialen Diensten zu einer Dienstleistungsquote von 48,1 % führt, und der grenznahen Kleinregion Arnfels, wo diese nur 33,6 % ausmacht.

Auf dem Bildungssektor herrscht trotz einer hinreichenden schulischen Versorgung noch immer ein gegenüber dem Landesdurchschnitt niedrigeres Bildungsniveau. Lediglich 2,7 % (1991) der Schulabgänger verfügen über ein Reifezeugnis einer Höheren Schule (AMT DER STEIERMÄRK. LANDESREGIERUNG, Planungsregion Leibnitz, Entwurf 1993).

Die Bevölkerungsentwicklung im Planungsraum DEUTSCHLANDSBERG hat sich im Jahrzehnt 1971-1981 stabilisiert. Der geringfügige Bevölkerungszuwachs von 1,8 % resultiert aus der positiven Geburtenbilanz (+ 3,2 %, Steiermark: + 0,9 %), wogegen die Wanderungsbilanz (1971-1981: -1,5 %) negativ war. Einen besonders hohen Wanderungsverlust von - 5,6 % verzeichnete die Kleinregion Eibiswald. Sie leidet unter der extremen verkehrsgeographischen Randlage.

Mit 7.359 fehlenden Arbeitsplätzen in der Region stand der Bezirk Deutschlandsberg 1981 in der Steiermark an letzter Stelle. Die Arbeitsmarktbilanz hat sich mittlerweile weiter verschlechtert. Die Zahl der Arbeitslosen stieg von 765 (1981) auf 1321 (1991), obwohl andererseits mit 403 gemeldeten offenen Stellen 1991 gegenüber 71 (1981) fast sechs mal so viele Arbeitsplätze unbesetzt bleiben.

In diesen Zahlen zeigt sich, daß die regionale Arbeitsmarktproblematik nicht allein als quantitatives, sondern vor allem auch als qualitatives Phänomen zu sehen ist. Das Fehlen attraktiver Arbeitsplätze veranlaßt immer mehr Menschen außerhalb der Region Arbeit zu suchen. Die Zahl der Auspendler erhöhte sich zwischen 1971 (5.234) und 1981 (7.605) um 45,3 %. Zwei Drittel der Auspendler arbeiten in der Hauptregion Graz.

Die Land- und Forstwirtschaft mußte bei einer Agrarquote von 26 % (1981) zwischen 1961 und 1981 einen Verlust von zwei Dritteln ihrer Arbeitsplätze hinnehmen (1981: 4848). Nur noch ein Viertel aller Betriebe wurde 1990 im Vollerwerb geführt. Die schwierige Situation in der Landwirtschaft resultiert nicht nur aus der überwiegend kleinbetrieblichen Struktur (69 % aller Betriebe waren 1981 unter 10 ha groß), sie manifestiert sich auch im beachtlichen Bergbauernanteil (28 % aller Betriebe) und in der mangelhaften Erschließung. 64 % der Betriebe verfügten 1981 noch über keinen eigenen Telefonanschluß; 300 Betriebe waren mit dem LKW nicht erreichbar.

Durch eine Forcierung des Qualitätsweinbaus und die Direktvermarktung ist es jedoch in den letzten Jahren gelungen, die Ertragslage vieler Kleinbetriebe zu stabilisieren. Auch im industriell-gewerblichen Bereich dominiert der Kleinbetrieb. Lediglich 21 Betriebe beschäftigten 1981 50 oder mehr Arbeitskräfte (1993:29). Allerdings stellten diese Betriebe 52 % der 7.560 (1981) Arbeitsplätze im Sekundärsektor zur Verfügung, was gerade in strukturschwachen Regionen die Krisenanfälligkeit des Arbeitsmarktes erhöht. Diese schlägt sich auch in der Branchenstruktur nieder. Die überdurchschnittliche Präsenz von holz-, textil- und lederverarbeitenden Betrieben sowie des Bau- und Baunebenwerbes ist in hohem Maße konjunktur- und von außerregionalen Einflüssen abhängig. Die standortpolitischen Nachteile der grenznahen Gemeinden gegenüber der Kleinregion des Bezirks Deutschlandsberg äußert sich darin, daß dort rd. die Hälfte der Arbeitsplätze in Industrie und Gewerbe konzentriert sind.

Obwohl sich der Dienstleistungssektor in der Region dynamisch entwickelt, machten die Berufstätigen in den Wirtschaftsabteilungen Handel, Gast- und Beherbergungswesen, Verkehr- und Nachrichtenübermittlung, Wirtschafts-, Soziale und persönliche Dienste 1981 erst 36,2 % aller Berufstätigen aus (Steiermark: 45,4 %). Im Fremdenverkehr sind beträchtliche quantitative und qualitative Mängel auf der Angebotsseite festzustellen, die nicht allein auf die verkehrsgeographische Randlage zurückzuführen sind. Langjährige Stammgäste, vornehmlich aus höheren Altersgruppen, Gäste aus einkommensschwächeren Schichten und Inländer überwiegen im Übernachtungstourismus. Dagegen hat sich der Ausflugs- und Tagesstourismus in den letzten Jahren positiv entwickelt. Er konzentriert sich im

wesentlichen auf die Weinbaugemeinden und ist wegen der relativ hohen Verkehrsbelastung an Wochenenden nicht unproblematisch (AMT DER STEIERMÄRK. LANDESREGIERUNG, Planungsregion Deutschlandsberg, 1991, R. SCHAFFGASSNER, 1993).

3. DAS SÜDSTEIRISCHE GRENZLAND IM SPIEGELBILD DER REGIONALWIRTSCHAFTLICHEN INTERESSENSVERTRETUNGEN 2

Die Ausführungen der beiden folgenden Kapitel geben die persönliche Meinung von Personen wider, die sich auf ihre berufliche oder wirtschaftliche Position sowie ihre tägliche Konfrontation mit den wirtschaftlichen, sozialen und politischen Problemen vor Ort stützt. Sie mag zwar den streng wissenschaftlichen Kriterien einer demoskopischen Untersuchung nicht standhalten, gegenüber einer rein auf statistischen Kennzahlen aufgebauten Strukturanalyse vom Schreibtisch aus hat sie aber den Vorteil der "Lebensnähe".

Allein der Umstand, daß von den 19 persönlich kontaktierten Bürgermeistern bzw. Gemeindegemeinschaftern der steirischen Grenzgemeinden zu Slowenien nur 15 und diese auch z.T. erst nach mehrmaligem Ersuchen zur Auskunftleistung bereit waren, zeigt, daß man heute in den Gemeinden, nur 2 Jahre nachdem unmittelbar an der Grenze geschossen wurde, zur kommunalpolitischen "Normalität" zurückgekehrt ist. Bei den Funktionären der Wirtschafts- und Arbeiterkammern sowie Arbeitsämter in den vier Grenzbezirken (lediglich von der Arbeiterkammer Feldbach war keine Stellungnahme zu erhalten) konnte dagegen durchaus Aufgeschlossenheit gegenüber den Problemen des Grenzlandes i.w.s. konstatiert werden, d.h. das Problembewußtsein endete nicht an der Staatsgrenze, sondern bezog die Situation des Nachbarlandes mit ein.

Die wirtschaftliche Situation in den steirischen Grenzbezirken seit dem Zerfall Jugoslawiens wird mehrheitlich als stabil eingestuft, wobei jedoch das Stimmungsbarometer auf der Arbeitgeberseite etwas weiter ausschlägt als bei den Arbeitnehmervertretungen. Einer Lageverbesserung im Dienstleistungssektor und im produzierenden Gewerbe in Deutschlandsberg und Leibnitz steht eine deutliche Verschlechterung im Handel, insbesondere mit langlebigen Gütern in Leibnitz und Radkersburg, bei der Industrie in Deutschlandsberg und Feldbach sowie bei den Gast- und Beherbergungsbetrieben in Feldbach gegenüber (vgl. N. GELDNER, 1991 und M. SCHNEIDER, 1991).

Als wichtigste Kriterien für die Beurteilung der derzeitigen wirtschaftlichen Lage in den einzelnen Grenzregionen wurden angeführt:

- der Zerfall Jugoslawiens für Leibnitz und Radkersburg mit Auswirkungen insbesondere im Handel und Gewerbe (Reparaturwerkstätten, Service) bzw. durch den Verlust von Exportmärkten
- die wirtschaftlichen Schwierigkeiten Sloweniens für alle vier Regionen (Kaufkraftverlust des Tolar), abgeschwächt in Feldbach

- die Auswirkungen der derzeitigen weltwirtschaftlichen Rezession für alle vier Regionen (gilt besonders für Großbetriebe)
- die gegenwärtigen wirtschaftlichen Probleme in Österreich selbst für alle vier Regionen (Einfluß auf Spar- und Konsumverhalten)
- die Nähe zur Staatsgrenze für alle vier Regionen (Einbußen im Fremdenverkehr, vor allem bei ausländischen Urlaubsgästen gilt die Südsteiermark als kriegsgefährdete Region; grenznahe Betriebe spüren Veränderungen in der Durchlässigkeit der Grenze sowohl in positiver als auch negativer Hinsicht besonders rasch)
- innerbetriebliche Schwierigkeiten für alle vier Regionen. Diese hängen z.T. mit der Ostöffnung zusammen (Billigimporte, Betriebsverlagerungen in Billiglohnländer), z.T. sind sie auf Managementfehler zurückzuführen (Assmann-Konzern in Leibnitz), werden aber auch als wirtschaftlicher Bereinigungsprozeß gesehen
- die Lage am Arbeitsmarkt für alle vier Regionen. Beklagt wird einerseits der Mangel an Fachkräften, andererseits wandern diese wegen des Fehlens adäquater Arbeitsplätze ab. Ein Problem stellt tw. auch der Verdrängungsprozeß durch Billigarbeitskräfte (meist Gastarbeiter) dar
- die Infrastruktur für alle vier Regionen, wobei jedoch Leibnitz infolge Pyhrnautobahn bzw. Südbahn über die beste Verkehrsinfrastruktur verfügt. Beklagt wird das Fehlen leistungsstarker Ost-West-Verbindungen. Am nachteiligsten wirkt sich die geographische Randlage in den Bezirken Radkersburg und Deutschlandsberg aus.

Die gegenwärtige Lage auf dem Arbeitsmarkt wird im Handel als durchschnittlich bis negativ, in Feldbach sehr negativ eingeschätzt. Auch die mittelfristige Prognose läßt nur wenig Optimismus aufkommen, wobei wiederum für den Bezirk Feldbach in allen Wirtschaftssektoren, in Leibnitz beim Handel und in Deutschlandsberg im Produktionssektor eine negative Entwicklung befürchtet wird.

Die Gründe für diese pessimistische Prognose decken sich weit gehend mit dem Bild, das die amtlichen Strukturdaten für das südsteirische Grenzland zeichnen. Die generell hohe Agrarquote erzeugt durch die anhaltende Landflucht einen wachsenden Druck auf den regionalen Arbeitsmarkt, der schon jetzt nur beschränkt aufnahmefähig ist.

Slowenische Arbeitskräfte nehmen in allen steirischen Grenzbezirken die erste Stelle unter den ausländischen Gastarbeitern ein, in Deutschlandsberg sind es sogar rd. zwei Drittel. Steiermarkweit belief sich die Zahl der slowenischen Gastarbeiter auf 2676 oder 14,1 % im September 1993. Gegenüber September 1992 bedeutet dies eine Verdreifachung.

Obwohl sich die traditionell engen Wirtschaftsbeziehungen zwischen Österreich und Slowenien seit dem Zerfall Jugoslawiens weiter vertiefen, werden auf steirischer Seite auch Vorbehalte gegenüber dem Slowenienhandel laut. Diese betreffen die Kaufkrafteinbußen des slowenischen Tolar infolge der hohen Inflationsrate (1991: 247 %; 1992: 92,9 %; 1993-Prognose: 25-30 %), den Rückgang des slowenischen Bruttoinlandsproduktes von 1991 auf 1992 um 6,5 %, die rückläufige Industrieproduktion von 13,2 % im selben Zeitraum,

die steigende Arbeitslosenrate (Anfang 1993: über 14 % gegenüber nur 3,2 % 1989) oder den schleppenden Privatisierungsprozeß bei Großbetrieben. Dennoch wagen immer mehr steirische Firmen auch aus dem Grenzland den Sprung nach Slowenien. Die Gründe dafür sind vielfältig: das rd. um 50 % niedrigere Lohnniveau in Slowenien, das breitere Facharbeiterangebot, die gute Arbeitsmoral, die günstige verkehrsgeographische Lage zur Steiermark, das trotz ob.zit. Vorbehalte vorhandene Vertrauen auf eine positive Wirtschaftsentwicklung in Slowenien bzw. einfach das Bestreben, unter Ausnützung des nachbarschaftlichen Fühlungsvorteiles früher auf dem slowenischen Markt präsent zu sein als andere ausländische Investoren. Ein Großkauf- und Versandhaus, ein Schuhhandelskonzern, eine Einzelhandelskette und zwei Versicherungsunternehmen aus der Steiermark haben diesen Schritt innerhalb der beiden letzten Jahre gesetzt (KLIPP, Nr. 6, 1993, S. 42-43).

Derzeit gibt es ca. 300 österreichische Direktinvestitionen in Slowenien mit einem Volumen von 2,3 Mrd. S d.s. 27 % des in Slowenien veranlagten ausländischen Kapitals. Die Wirtschaftskammer Steiermark organisierte 1993 eine Gruppenausstellung mit 17 überwiegend steirischen Firmen bei der internationalen Handwerksmesse in Celje. Andererseits haben mittlerweile bereits 696 slowenische Führungskräfte an Managementseminaren des Wirtschaftsförderungsinstitutes in Graz teilgenommen. Geplant sind eine Technologiepark-Kooperation zwischen Graz und Maribor, ein regionaler Verkehrsverbund Graz- Maribor und ein gemeinsamer Arbeitsmarkt für erweiterte Grenzregionen in der Steiermark und in Slowenien (Auskünfte der Wirtschaftskammer Steiermark).

4. DAS SÜDSTEIRISCHE GRENZLAND IM SPIEGELBILD DER KOMMUNALPOLITISCHEN ENTSCHEIDUNGSTRÄGER

Das Ergebnis der Befragung von 15 Bürgermeistern bzw. Gemeindesekretären in steirischen Grenzgemeinden zu Slowenien zeigt einmal mehr, wie problematisch generalisierende Aussagen zur Charakterisierung regionaler Identitäten bzw. von raumspezifischen Verhaltensmustern der Bevölkerung oder politischen Repräsentanten sind. Während das Grenzland von außen betrachtet gerne als geographische, geistig-kulturelle und sozio-ökonomische Einheit gesehen wird, stellt es sich bei näherem Hinsehen als äußerst heterogenes Gebilde dar. Nichts unterstreicht diese Behauptung besser als das Antwortspektrum auf die Frage, welche Auswirkungen der Zerfall Jugoslawiens bzw. die Staatsgründung Sloweniens auf die jeweilige Grenzgemeinde hatte: es reicht von sehr stark (2 x), stark (1 x), gering (4 x), sehr gering (1 x) bis zu überhaupt keinen Auswirkungen (6 x). Es fällt ferner auf, daß die Bürgermeister, die insbesondere in kleinen Gemeinden aufgrund ihres Kontaktes mit der Bevölkerung als Träger der öffentlichen Meinung angesehen werden können, die wirtschaftliche Lage in ihrer Gemeinde bisweilen anders einschätzen als die Wirtschaftstreibenden selbst. Dies gilt insbesondere für den Handel, wo knapp zwei Drittel der 84 diesbezüglich abgegebenen branchendifferenzierten Nennungen

nur geringe bis überhaupt keine Auswirkungen aus der Jugoslawienkrise vermuten. Stärkere Beeinträchtigungen werden lediglich beim Handel mit Spirituosen und langlebigen Konsum- und Gebrauchsgütern (technischen Haushaltsartikeln, Unterhaltungselektronik, Fahrzeug- und Möbelhandel) angenommen. Beim Gewerbe und im Dienstleistungssektor dagegen verspürt nur die Hälfte der Befragten unmittelbare Konsequenzen für die eigene Gemeinde aus dem Zerfall Jugoslawiens. In räumlicher Hinsicht zeigt das kommunale Wirtschaftsleben der Grenzgemeinden einen deutlichen Bezug zu den drei wichtigsten internationalen Grenzübertretsstellen Spielfeld, Bad Radkersburg und Langeegg/Glanz. Hier hat nicht zuletzt der drastische Rückgang des Balkanverkehrs beträchtliche Einbußen beim Handel bewirkt. Lt. Auskunft der Bundesbahndirektion Graz ist der grenzüberschreitende Bahngüterverkehr fast völlig zum Erliegen gekommen. Selbstverständlich spüren die genannten Grenzzorte die Rezession in Slowenien auch im bilateralen Einkaufstourismus (Kaufkraftschwund des Tolar, inflationsbedingte Preissteigerungen in Slowenien). Über Funktion und Bedeutung von Grenzen wurde schon viel allgemein Gültiges geschrieben. Es bedarf keiner Wiederholung. Und doch entwickelt jeder Grenzraum sein regionales, ja lokales Eigenleben, läßt sich nur schwer in ein stereotypes Schema einordnen. Dies wird einmal mehr durch die differenzierte Haltung der Grenzgemeinden gegenüber Fragen der bilateralen Beziehungen unterstrichen. Dabei ist freilich zu berücksichtigen, daß die gegenständliche Grenze historisch gesehen jung und vor allem unter der älteren Generation noch immer mit belastenden Erinnerungen verknüpft ist. Lediglich 9 von 15 auskunftsbereiten Gemeinden pflegen offizielle Kontakte zu ihrer slowenischen Nachbargemeinde; 7 beurteilen diese als gut bis sehr gut. Auf die offiziellen und kulturellen Beziehungen zu Slowenien hatte der Zerfall Jugoslawiens nach mehrheitlicher Meinung der Gemeindeoberhäupter (8/7 Nennungen) keinen bzw. nur einen geringen Einfluß; 3/2 Nennungen registrieren dagegen starke bis sehr starke Veränderungen. Bezüglich der zwischenmenschlichen und sportlichen Beziehungen über die Grenze hinweg wurden praktisch keine Auswirkungen festgestellt. Zwischen 10 steirischen und slowenischen Nachbargemeinden gibt es intensivere private Kontakte, in 7 Fällen werden kulturelle, in 5 sportliche Beziehungen gepflegt. Grenzüberschreitende Verbindungen auf dem lokalen Arbeitsmarkt wurden elfmal, im Einzelhandel siebenmal genannt. Bereits vor dem Zerfall Jugoslawiens waren die nachbarschaftlichen Kontakte nach Auffassung der Gemeindeväter in 5 Fällen gut bis sehr gut, in ebenfalls 5 Fällen zufriedenstellend. Viermal wurden sie allerdings als schlecht bis sehr schlecht eingestuft. Ebenfalls 4 Gemeinden stellen seit der Staatsgründung Sloweniens eine Verbesserung der Kontakte zu ihrer jenseits der Grenze gelegenen Nachbargemeinde fest. In 9 Fällen hatte dieses Ereignis keinen Einfluß auf die bestehenden Beziehungen. Was die derzeitige politische Entwicklung in Slowenien anlangt, so überwiegt eine vorsichtig optimistische Lagebeurteilung (8 Nennungen). Fünf Nennungen legen sich auf keinen bestimmten Trend fest, zwei hegen eher pessimistische Erwartungen.

Gastarbeiter, speziell solche aus Slowenien, spielen in den unmittelbaren Grenzgemeinden keine oder bloß eine unbedeutende Rolle. Das ist bei der traditionellen Wirtschaftsschwäche des Raumes auch nicht anders zu erwarten. Nur in 4 Gemeinden sind sie ein wichtiger Faktor auf dem Arbeitsmarkt. Als Problem werden Gastarbeiter lediglich in einer Gemeinde

angesehen. Ihre Integration wird in der Regel positiv beurteilt; 3 Bürgermeister halten diese jedoch für unzureichend. Gastarbeiter aus dem Nachbarland scheinen nicht nur generell bessere Chancen bei der Aufnahme in den Arbeitsmarkt zu haben, ihre Akzeptanz bei der heimischen Bevölkerung ist trotz gewisser Sorgen um den eigenen Arbeitsplatz eine deutlich bessere als jene der Flüchtlinge. Gerade an der südsteirischen Grenze ist man gegenüber der Flüchtlingsproblematik seit Jahrzehnten sensibilisiert. In den ersten Nachkriegsjahren hat das Schicksal politischer Flüchtlinge weit über das Grenzland hinaus Anteilnahme hervorgerufen. Gleiches gilt für die erste große Flüchtlingswelle als Folge des Kroatien- bzw. Bosnien- Konfliktes. Seit jedoch das Schlepperbandenunwesen immer mehr um sich greift und die Zahl der Wirtschaftsflüchtlinge zunimmt, ist ein Stimmungsumschwung unter der Grenzbevölkerung fühlbar. Dieser kommt auch in der Meinung der Bürgermeister zur Einstellung der Öffentlichkeit gegenüber den Flüchtlingen zum Ausdruck: zwei Drittel der Befragten bemerken diesbezüglich bei ihren Bürgern heute eine indifferente bis eher negative Grundhaltung.

Die Bürgermeisterbefragung in den steirischen Grenzgemeinden unterstreicht recht eindrucksvoll, daß selbst in relativ klein räumigen Grenzgebieten wie jenem zwischen der Steiermark und Slowenien der Stellenwert ein und derselben Grenze ein äußerst vielfältiger ja zwiespältiger ist, geprägt selbstverständlich von den kommunikativen Möglichkeiten des Naturraumes, die aus Platzgründen aus der vorliegenden Studie ebenso ausgeklammert werden mußten wie historisch-politische, kultur-historische oder bevölkerungsstatistische Analysen. So schätzt zwar die Mehrheit der Grenzbewohner nach Auffassung ihrer Gemeindeväter heute die Lage an der Staatsgrenze als ruhig und unproblematisch ein (10 Nennungen), immerhin in 3 Gemeinden ist man jedoch besorgt, in einer sogar sehr beunruhigt und in einem weiteren Fall wird das Stimmungsbild als zwiespältig bezeichnet, obwohl auf höchster politischer Ebene die Beziehungen zwischen den beiden Staaten als völlig friktionsfrei gelten.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Zuge der Neuordnung Europas nach dem Zerfall der Donaumonarchie als Folge des I. Weltkrieges wurden die steirischen Bezirke Deutschlandsberg, Feldbach, Leibnitz und Radkersburg von binnenländischen zu Grenzbezirken. Der damit verbundene Verlust an wirtschaftlichen Hinterländern, Gemeindeflächen bzw. privatem Grundbesitz, die Unterbrechung bestehender Verkehrsverbindungen sowie die politische und ökonomische Neuordnung im jungen Nachfolgestaat Jugoslawien haben das südsteirische Grenzland zu einer der ärmsten Regionen Österreichs gemacht. Es ist daher verständlich, daß trotz der im Laufe der Zeit erfolgten Normalisierung in den politischen und wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Österreich und Jugoslawien bzw. zwischen der Steiermark und Slowenien die Stimmung zumindest bei einem Teil der Bevölkerung und der lokalen Politiker in den Grenzlandgemeinden bis heute zwiespältig geblieben ist. Es war daher verlockend, die jüngsten geo-politischen Veränderungen in Europa, die zum blutigen Zerfall Jugoslawiens

Tab. 1: Wirtschaftliche Strukturdaten für die steirischen Grenzbezirke
Gospodarska struktura štajerskih obmejnih območij v Avstriji

	Deutsch- landsberg	Feldbach	Leibnitz	Radkersburg	Steiermark
Arbeitslose: Sept. 1992	989 (3,6)	894 (3,3)	1.506 (5,6)	332 (1,2)	27.094
Sept. 1993	1.188 (3,8)	1.102 (3,6)	1.766 (5,7)	402 (1,3)	30.876
Quote (%): Sept. 1992	4,3	3,7	5,6	3,6	6,1
Sept. 1993	5,2	4,5	6,5	4,4	6,9
Ausländ. Arbeitskräfte:					
Sept. 1992 (davon SL)	417 (*)	911 (89)	1.152 (*)	525 (*)	18.788 (919)
% der Stmk.	2,2 %	4,9 %	6,1 %	2,8 %	
Sept. 1993 (davon SL)	423 (*)	897 (326)	1.194 (*)	670 (*)	18.967 (2.676)
% der Stmk.	2,2 %	4,7 %	6,3 %	3,5 %	
Betriebe d. gewerbl. Wl.:					
April 1992	1.805	1.765	2.223	733	14.584
Sept. 1993	1.870	1.816	2.318	773	15.132
Beschäftigte d.gew. Wl.:					
Juli 1990	10.523	10.070	11.375	3.160	272.849
Juli 1992	10.477	10.505	11.715	3.305	276.836

* keine Daten verfügbar

Quelle: Auskünfte der Bezirks-Wirtschaftskammern und -Arbeitsämter

Tab. 2: Betriebsgrößenverteilung in der Landwirtschaft 1970 und 1990
Struktura kmetijskih posesti leta 1970 in 1990

Bezirk	Betriebe		unter 2 ha		2 - 5 ha		5 - 10 ha		10- 20 ha		20 - 50 ha		> 50 ha	
	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990	1970	1990
Deutschlandsb.	6496	5203	1403	794	1744	1506	1548	1217	1061	937	571	585	169	164
Feldbach	9352	7944	1545	927	2881	2633	2840	2291	1752	1593	322	480	12	20
Leibnitz	8003	6338	1557	892	2251	1844	2332	1804	1398	1253	434	500	31	45
Radkersburg	4154	3317	732	439	1254	1037	1316	931	711	688	130	211	11	11
Steir.Grenzland	28005	22802	5237	3052	8130	7020	8036	6243	4922	4471	1457	1776	223	240
	100 %	100 %	18,7 %	13,4 %	29,0 %	30,8 %	28,7 %	27,4 %	17,6 %	19,5 %	5,2 %	7,8 %	0,8 %	1,1 %

Quelle: K.Gartler u. H. Hierzegger, 1982; Ergebnisse der Land- und Forstwirtschaftlichen Betriebszählung 1990

Tab. 3: Bevölkerungsentwicklung im steirischen Grenzland 1981 - 1991
Demografski razvoj v štajerskem obmejnem območju 1981 - 1991

Bezirk	VZ 1981	Schätzung für 1991	Veränderung VZ 81 - Schätzung	Veränderung in %	VZ 1991	Veränderung VZ 81-VZ 91	Veränderung in %
Deutschlandsberg	59.507	60.300	+ 793	+ 1,3	60.581	+ 1074	+ 1,8
Feldbach	64.978	66.300	+ 1322	+ 2,0	65.751	+ 773	+ 1,2
Leibnitz	69.862	71.100	+ 1238	+ 1,7	71.712	+ 1850	+ 2,6
Radkersburg	25.671	25.500	- 171	- 0,7	24.799	- 872	- 3,4
Steir.Grenzland	220.018	223.200	+ 3182	+ 1,4	222.843	+ 2825	+ 1,3

Quelle: K. Gartler u. H. Hierzegger, 1982; Ergebnisse der Volkszählung (VZ) 1991

und zur Neugründung des Staates Slowenien führten, zum Anlaß zu nehmen, ein aktuelles Stimmungsbild von dieser Region zu zeichnen. Da auf eine sozialwissenschaftliche Umfrage unter der Grenzbevölkerung aus Zeit- und Kostengründen verzichtet werden mußte, dienten die Bürgermeister von 15 der insgesamt 19 Grenzgemeinden zu Slowenien sowie die Leiter der Bezirksarbeitskammern, -arbeitsämter bzw. -wirtschaftskammern durch persönliche Befragung unter Verwendung eines kurzen standardisierten Fragebogens als Meinungsmultiplikatoren bzw. Stimmungsbarometer. Der durchaus subjektive Charakter des Befragungsergebnisses wurde durch einen knapp gehaltenen regionalstatistischen Abriss ergänzt. Dabei zeigte sich, daß das Grenzland als ganzes zwar nach wie vor von einzelnen ähnlichen sozial-ökonomischen Parametern geprägt wird (überdurchschnittlich hohe Agrarquoten, unterdurchschnittliche Gewerbe- und Dienstleistungsquoten, überwiegend klein- und mittelbetriebliche Strukturen, geringe Steuerkraft der Gemeinden, unterdurchschnittliches Bildungsniveau, hohe Auspendleranteile vor allem in die Hauptregion Graz, u.a.), daß es jedoch bei näherer Betrachtung eine bunte Vielfalt eigenständiger Entwicklungen in den Kleinregionen und Gemeinden, vor allem bei der politischen Meinungsbildung und Einschätzung der gegenwärtigen bilateralen Beziehungen zu den slowenischen Nachbargemeinden gibt. Auf diese keiner klaren Gesetzmäßigkeit unterliegende innere Raumdifferenzierung aufmerksam zu machen, weil sie bei großräumiger Betrachtung oder Fernanalyse zumeist untergeht, ist ein Hauptanliegen des Beitrages.

LITERATUR

- AMT DER STEIERMÄRKISCHEN LANDESREGIERUNG (HSG.) 1991, Regionales Entwicklungsprogramm. Planungsregion Feldbach. Graz, 82 S.
- AMT DER STEIERMÄRKISCHEN LANDESREGIERUNG (HSG.) 1991, Regionales Entwicklungsprogramm. Planungsregion Deutschlandsberg. Graz, 68 S.
- AMT DER STEIERMÄRKISCHEN LANDESREGIERUNG (HSG.) 1993, Regionales Entwicklungsprogramm. Planungsregion Radkersburg. Graz, 74 S.
- AMT DER STEIERMÄRKISCHEN LANDESREGIERUNG (HSG.) 1993: Regionales Entwicklungsprogramm (Vorentwurf). Planungsregion Leibnitz. Graz, o.S.
- GARTLER, K., u. HIERZEGGER, H., 1982: Regionalstudie Steirisches Grenzland, Teil I, Graz, 80 S.
- GELDNER, N., 1991: Industrie im Grenzland. Ein Entwicklungsmodell für die Steiermark. In: WIFO-Monatsberichte Nr. 6. Wien, S. 362-367.
- o.N. 1993: Slovenija. Ein Nachbar rückt näher. In: KLIPP - Das Steiermarkmagazin, Nr. 6/1993. Graz. S. 41-47.
- ÖSTERREICHISCHE RAUMORDNUNGSKONFERENZ (ÖROK). 1975: Die Grenzgebiete Österreichs. Schriftenreihe Nr. 7. Wien. 107 S.
- ÖSTERREICHISCHE RAUMORDNUNGSKONFERENZ (ÖROK). 1978: ÖROK-Regionalpolitik in den Ost-Grenzgebieten. Wien. 168 S.
- PICKL, O. (Hsg.) 1992: 800 Jahre Steiermark und Österreich. Der Beitrag der Steiermark zu Österreichs Größe. Graz. 774 S.

- SCHAFGASSNER, R., 1993: Möglichkeiten für einen "sanften Tourismus"? Ergebnisse einer empirischen Fremdenverkehrsuntersuchung im Bezirk Deutschlandsberg-Weststeiermark. Unveröff. Diss. Univ. Graz. Graz. 587 S.
- SCHNEIDER, M., 1991: Die Landwirtschaft im steirischen Grenzland. In: WIFO-Monatsberichte Nr. 6. S. 352-361.
- SCHRENK, W., 1982: Regionalstudie Steirisches Grenzland. Teil I. Planungsgruppe Raumordnung. Graz. 80 S.
- ZITZENBACHER, W., (HSg.) 1988: Landeschronik Steiermark. Wien- München. 479 S.

REGIONALNE IN RAZVOJNE ZNAČILNOSTI OBMEJNEGA OBMOČJA AVSTRIJSKE ŠTAJERSKE

Povzetek

Pri oblikovanju nove evropske stvarnosti po 1. svetovni vojni oziroma razpadu Habsburške monarhije so poprešnji osrednještajerski okraji Deutschlandsberg, Feldbach, Leibnitz in Radkersburg nenadoma postali obmejni. S tem povezana izguba tržišča, prekinitev prometnih poti, prepustitev vaških in zasebnih zemljišč oziroma nepremičnin drugi upravi, pa tudi politična in gospodarska ureditev v nanovo ustanovljeni jugoslovanski državi so botrovali temu, da je obmejno območje avstrijske Štajerske ščasoma postalo najrevnejše območje Avstrije. Razumljivo je, da sta politika in lokalno prebivalstvo ostala razdeljena v vrednotenju medsosedskih odnosov tudi po normalizaciji le-teh med Avstrijo in socialistično Jugoslavijo, in tudi še zatem, ko se je Slovenija ločila od južnoslovanske skupnosti in se leta 1991 osamosvojila.

Prav razpad Jugoslavije in nova gesotrateška oziroma geopolitična stvarnost tega območja sta bila vzročni dejavnik za pričujočo analizo. Ker smo se morali odpovedati kompleksni socialno-geografski raziskavi tega območja smo anketo izpeljali le med politiki 15 izmed 19 mejnih občin. S kratkim standardiziranim vprašalnikom smo zbirali mnenja med župani in med predstojniki okrajnih upravnih pisarn oziroma gospodarskih zbornic. Ugotovitve smo dopolnili z izbranim statističnim gradivom.

Izkazalo se je, da obmejno območje označujejo standardni in že desetletja veljavni socialno-ekonomski parametri: nadpovprečno visoki deleži zaposlenih v kmetijstvu, podpovprečna gostota storitvenih in oskrbnih dejavnosti, pretežno majhni ali srednjeveliki industrijski obrati, slaba profitna vrednost proizvodov za trg, nizki dohodki občin (davki), podpovprečna izobrazbena struktura, velik delež dnevnih migrantov, ki se vozijo na delo v Gradec, i.t.d. Podrobnejša analiza vprašalnika pa nam v nasprotju z zgornjim kaže raznovrstne, lokalne, inovativne ekonomske in družbene dejavnosti, ki vzpodbujajo prekomejne obiske oziroma gospodarsko sodelovanje s sosednjo državo Slovenijo. Prispevek želi opozoriti predvsem na te, zaenkrat še posamične zato pa toliko bolj pestre oblike razvoja, ki se ob globalni analizi prostorskih razmer ob avstrijsko-slovenski državni meji ponavadi izgube.

DRUŽBENOGOSPODARSKI RAZVOJ OBMEJNIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

Marijan M. Klemenčič*

Izvleček

UDK 911.3:33(497.12-04)

Skoraj vsa obmejna območja v Sloveniji zaostajajo v družbeno-gospodarskem razvoju. Osnovni vzrok je v naravnih mejah, po katerih poteka državna meja ter gospodarska nerazvitost območij na drugi strani meje.

Ključne besede: Družbenogospodarski razvoj, obmejno območje, Slovenija

Abstract

UDC 911.3:33(497.12-04)

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BORDER AREAS IN SLOVENIA

Greater part of the border areas in Slovenia remain behind the average degree of the socio-economic development. The main reason lies in physical obstacles diminishing the contacts between the areas on the both sides of the border as the existence of depressed areas along the border in the neighbouring countries.

Key words: Socio-economic development, border area, Slovenia

UVOD

Za povojni družbenogospodarski razvoj Slovenije je značilna zelo močna industrializacija. Le-ta ima izredno pomembno vlogo v gospodarski preobrazbi slovenske družbe tudi zaradi tega, ker je nenavadno dolgo ohranjala vlogo industrije kot najmočnejšega gospodarskega sektorja. Omenjena gospodarska struktura in policentrični razvoj sta povzročila dokaj pregledno in enostavno družbenogospodarsko preobrazbo Slovenije, slonečo na občinah kot gospodarsko močno zaključenih enotah.

Osnovni cilj raziskave je bil ugotoviti stopnje povojnega družbenogospodarskega razvoja obmejnih območij v primerjavi z razvojem celotne države.

Poleg tega naj bi analiza potrdila ali ovrgla tezo, da naj bi obmejna lega večine slovenskega ozemlja in precejšnja živahnost prekomejnih tokov, posebno od 60. let dalje, vplivala na družbenogospodarski razvoj obmejnih območij.

Analiza dejavnostne sestave prebivalstva, ki je osnova za ugotavljanje stopenj družbenogospodarskega razvoja, je dopolnitev raziskave za obdobje 1953-1981. (M. Klemenčič, 1989)

* Dr., doc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 61000 Ljubljana, SLO

Sprememba zaposlitvene sestave aktivnega prebivalstva je neposredni odraz gospodarskih sprememb, ki se v zadnjih desetletjih kažejo v prehodu iz pretežno agrarnega v pretežno industrijsko ter v postindustrijsko gospodarstvo.

Dejavnostna sestava aktivnega prebivalstva je obravnavana v sklopu treh osnovnih sektorjev: primarnega, sekundarnega in terciarnega, in sicer po občinah. Obravnava po občinah sicer zabriše lokalne razlike, vendar so na drugi strani gospodarsko zaokrožene enote. Močna zgostitev industrije v občinskem središču je izoblikovala občine v prave funkcijske enote najnižje stopnje.

PREVLADUJOČ GOSPODARSKI SEKTOR

Povojnemu družbenogospodarskemu razvoju lahko zelo enostavno sledimo z izpostavitvijo prevladujočega gospodarskega sektorja. Popisi prebivalstva kažejo naslednji razvoj.

V petdesetih letih je bila slika enostavna: Slovenija je bila razdeljena na industrijski del, ki je obsegal območje industrijskega polmeseca, ter na kmetijski del, ki je zavzemal večji preostali del Slovenije.

Šestdeseta leta so prinesla le manjši spremembi: vključitev škofjeloškega območja v industrijski polmesec in terciarizacijo Koprškega primorja.

V sedemdesetih letih je prišlo do velikopotezne industrializacije večine slovenskega ozemlja ter do širjenja terciarizacije na sežansko in postojnsko območje.

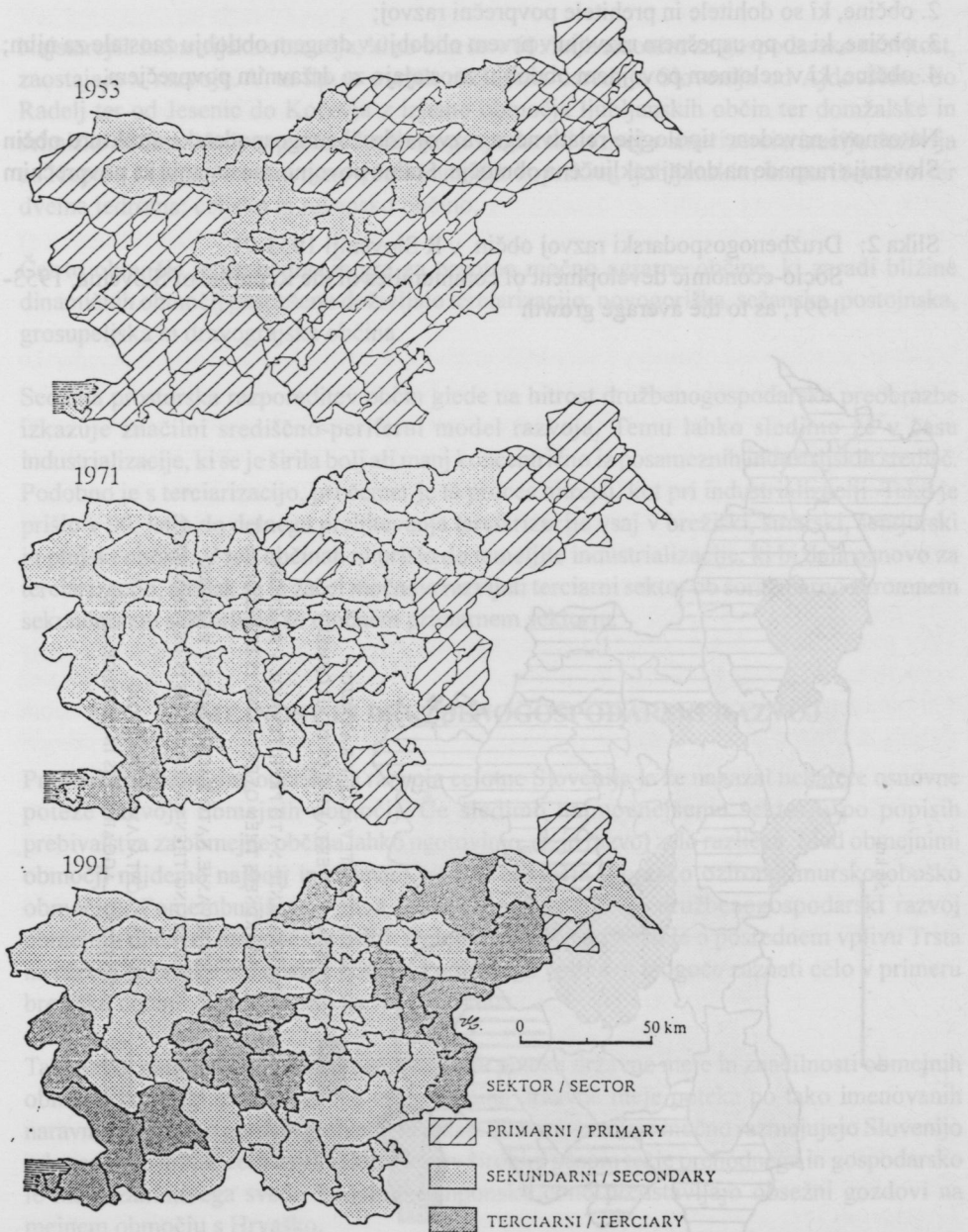
V osemdesetih letih se je zaključila faza industrializacije. Na večini slovenskega ozemlja je prevladoval sekundarni sektor. Zaostajal je agrarni severovzhodni del Slovenije, medtem ko se je ob primorskem jedru terciarizacije pojavilo še osrednjeslovensko na območju ljubljanskih občin.

Devetdeseta leta pomenijo kvaliteten skok v družbenogospodarskem razvoju. Močno so se razširila območja, na katerih prevladuje v terciarnem sektorju zaposleno prebivalstvo, predvsem v severovzhodni Sloveniji.

RAZVOJNI TIPI OBČIN

Prehitevanje ali zaostajanje v razvoju je bilo ugotovljeno na sledeči način. Za izhodišče je bilo vzeto načelo razvojnih stopenj družbenogospodarskega razvoja: agrarni fazi sledi sekundarna (industrializacija), tej pa terciarna. Za prehitevanje razvoja morajo biti za občino deleži nižjega razvojnega sektorja nižji, kot je povprečje za državo v določenem popisnem letu. Obratno velja za zaostajanje.

Slika 1: Prevladujoči gospodarski sektor v občinah R Slovenije
Slovenia - Predominant sector by communities

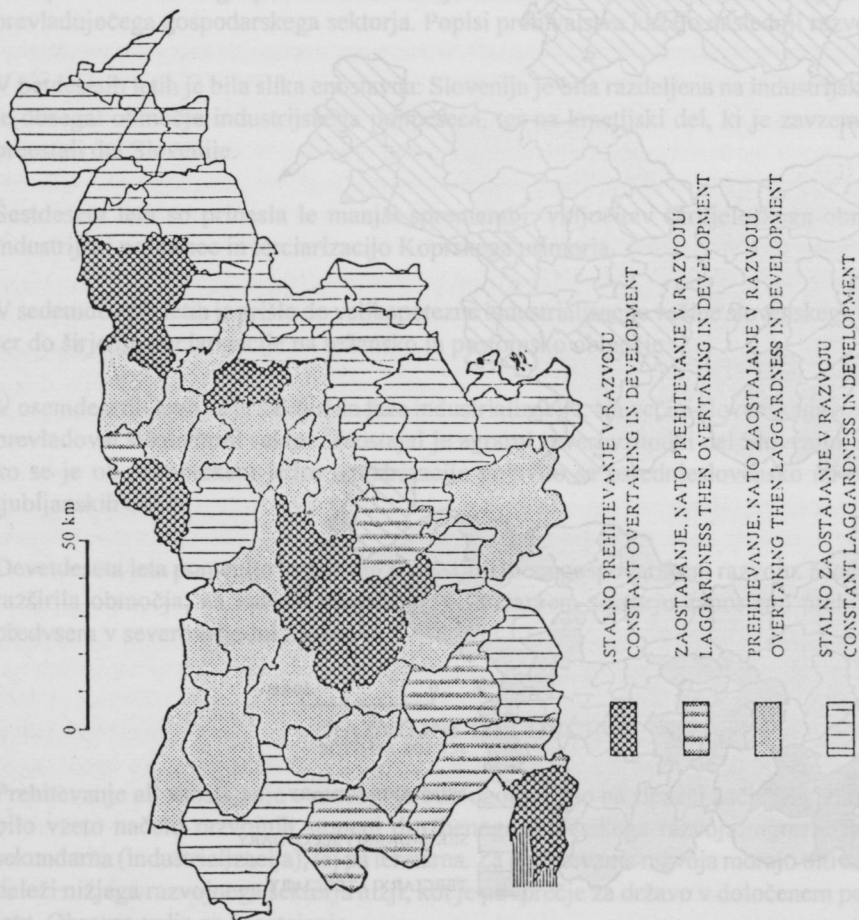
Glede na povprečne vrednosti za vse tri sektorje za celo Slovenijo po povojnih popisih so bile občine razvrščene v enega od štirih tipov:

1. občine, ki so v vsem obdobju prehitevale povprečni razvoj;
2. občine, ki so dohitele in prehitele povprečni razvoj;
3. občine, ki so po uspešnem razvoju v prvem obdobju v drugem obdobju zaostale za njim;
4. občine, ki v celotnem povojnem obdobju zaostajajo za državnim povprečjem.

Na osnovi navedene tipologije relativnega razvoja družbenogospodarske strukture občin Slovenija razpade na dokaj zaključena območja. Stalno povojno zaostajanje za povprečnim

Slika 2: Družbenogospodarski razvoj občin v R Sloveniji 1953-91

Socio-economic development of communities of the Republic of Slovenia, 1953-1991, as to the average growth

razvojem doživlja širše obmejno območje severovzhodne, vzhodne in jugovzhodne Slovenije. V ta tip spadajo še štiri obmejne in gospodarsko slabo razvite občine: Ribnica, Ilirska Bistrica, Tolmin in Mozirje.

Najstarejša industrijska območja, ki so bila še v 60. letih sinonim za gospodarsko razvitost, zaostajajo v razvoju. V ta tip se uvršča razširjena osrednja Slovenija od Ajdovščine do Radelj ter od Jesenic do Kočevja z izjemo območja ljubljanskih občin ter domžalske in vrhniške občine. Nadpovprečen družbenogospodarski razvoj v smeri terciarizacije doživlja os Koper - Maribor s tremi osnovnimi območji: koprskim, ljubljanskim in mariborskim ter dvema jedroma: celjsko in ravensko občino.

Četrto območje je prehodno in gre za prvotno močno agrarne občine, ki zaradi bližine dinamičnih območij pospešeno doživljajo terciarizacijo: novogoriška, sežanska, postojnska, grosupeljska in dravogradska občina.

Sedanja prostorska razporeditev občin glede na hitrost družbenogospodarske preobrazbe izkazuje značilni središčno-periferni model razvoja. Temu lahko sledimo že v času industrializacije, ki se je širila bolj ali manj koncentrično iz posameznih industrijskih središč. Podobno je s terciarizacijo, pri čemer je ta proces hitrejši, kot pri industrializaciji. Tako je prišlo v 90. letih do delnega prehitevanja terciarizacije vsaj v brežiški, šmarski, šentjurski in ptujski občini. V teh občinah ni prišlo do temeljite industrializacije, ki bi dala osnovo za terciarizacijo, ampak se je začel močneje razvijati terciarni sektor ob sorazmerno skromnem sekundarnem sektorju in še močnem primarnem sektorju.

OBMEJNOST IN DRUŽBENOGOSPODARSKI RAZVOJ

Pregled družbenogospodarskega razvoja celotne Slovenije je že nakazal nekatere osnovne poteze razvoja obmejnih območij. Če sledimo najmočnejšemu sektorju po popisih prebivalstva za obmejne občine lahko ugotovimo, da je razvoj zelo različen. Med obmejnimi območji najdemo najbolj in najmanj razvita območja (koprsko oziroma murskosoboško območje). Pomembnejšega vpliva prekomejnih središč na družbenogospodarski razvoj obmejnih občin ni mogoče zaslediti. Deloma bi lahko govorili le o posrednem vplivu Trsta na razvoj sežanske in koprške občine. Podobnega vpliva ni mogoče zaznati celo v primeru brežiške občine, ki leži skoraj na robu Zagreba.

Tak razvoj nam je bolj razumljiv ob pregledu poteka državne meje in značilnosti obmejnih območij na drugi strani državne meje. Večina državne meje poteka po tako imenovanih naravnih mejah, po gorskih grebenih in rekah. Te naravne meje močno razmejujejo Slovenijo od sosednjih držav, celo z nekaj kilometrov širokim pasom težje prehodnega in gospodarsko le malo zanimivega sveta. Podobno tamponsko cono predstavljajo obsežni gozdovi na mejnem območju s Hrvaško.

Tab. 2: Gospodarska sestava aktivnega prebivalstva Slovenije 1953-1991
 Economic structure of active population in Slovenia 1953-1991

	primarni sektor	sekundarni s.	terciarni s.
1953	53,8	28,3	17,9
1961	39,5	37,9	22,6
1971	27,3	46,2	26,5
1981	14,7	49,1	36,2
1991	13,7	40,6	45,7

Vir: Podatki Zavoda R Slovenije za statistiko

Na drugi strani so vsa območja v sosednjih državah, ki mejijo na Slovenijo, gospodarsko manj razvita, ali pa vsaj v gospodarskem zastoju. Razumljivo je, da si od takega sosedstva ne moremo obtati večje vzpodbude za razvoj slovenskih obmejnih območij. Ob tem zbledi pomen geopolitičnega položaja Slovenije, na katerega prevečkrat postavljamo prevelike upe, da bo pripomogel k razvoju Slovenije. Dosedanji družbenogospodarski razvoj očitno kaže na to, da je slonel na razvoju notranjega gospodarstva in ni pomembneje izkoriščal geopolitičnega položaja Slovenije.

Zanimiv je primer štirih obmejnih občin: Brežic, Šmarij, Šentjurja in Ptuja, ki so se leta 1991 prebile med občine, v katerih prevladuje terciarni sektor. Vse štiri občine imajo še visok delež aktivnega kmečkega prebivalstva (nad 27%) in komaj za spoznanje višji delež v sekundarnem sektorju zaposlenega prebivalstva. Tako odpade na terciarni sektor le dobra tretjina aktivnega prebivalstva, razen v brežiški občini, kjer znaša 45%. Ti posebni primeri kažejo, da je v določenih pogojih možen prehod v terciarizacijo brez pretirane industrializacije. Če ni čutiti vpliva obmejnosti na spreminjanje vloge gospodarskih sektorjev, naj bi se ta odražala vsaj znotraj terciarnega sektorja. V dobri polovici občin v terciarnem sektorju prevladuje trgovina. V obmejnih občinah so kot najmočnejše zastopane vse dejavnosti znotraj terciarnega sektorja. Tudi regionalna razporeditev posameznih tipov občin ne daje opore za tehtnejše dokaze o večjem vplivu obmejnosti na družbenogospodarsko sestavo občin.

MARGINALIZACIJA OBMEJNIH OBMOČIJ

Za obmejna območja negativna slika se pokaže tudi ob primerjavi med strukturo zaposlenih po posameznih sektorjih v občinah in med državnim povprečjem. Če ostanemo le pri zadnjem popisu prebivalstva leta 1991, se pokaže naslednja slika. Celotna subpanonska Slovenija severno od Save je izrazito nadpovprečno agrarna. V južni Sloveniji (razen Primorske Slovenije) se prepletata primarni in sekundarni sektor kot nadpovprečno zastopana. Podobno

je tudi z območjem ob severni in zahodni meji, kjer je izpostavljen predvsem sekundarni sektor.

Več kot očitno je, da so obmejna območja hkrati tudi marginalna v smislu gospodarskega razvoja. Njihova dediščina kot pretežno gospodarsko zaostalih, močno agrarnih območij, ni premagana, saj velika večina obmejnih občin še vedno zaostaja za državnim povprečjem. Izjema je le ožje primorsko območje, ki je izkoristilo spremenjene geografskopolitične razmere po drugi svetovni vojni. Razvila se je Nova Gorica kot nadomestno središče Posočja namesto izgubljene Gorice. Prav tako je bilo treba razviti infrastrukturne potenciale Kopra, da bi se nevtralizirala izguba Trsta. Učinki terciarizacije so bili še hitrejši zaradi slabih (pretežno kraških) naravnih pogojev za kmetijstvo, dolgotrajne gospodarske krize (upadanje pomena Trsta za gravitacijsko zaledje) in slabo razvite industrije, zaradi česar se je precejšen del prebivalstva izselil. Terciarni sektor je tako že v začetni fazi deagrarizacije deloma nadomestil industrijo.

SKLEP

Podatki o dejavnostni sestavi aktivnega prebivalstva po občinah kažejo, da Slovenija ni izkoristila ugodnega obmejnega položaja za hitrejši družbenogospodarski razvoj obmejnih območij. Nasprotno, skoraj vsa obmejna območja zaostajajo v razvoju za slovenskim povprečjem. Povojni razvoj ima izrazit središčno-periferni značaj. Veliko oviro za hitrejši razvoj obmejnih območij predstavljajo naravne meje (gorske verige, reke, gozdovi), ki prekinjajo intenzivneje poseljeni prostor na obeh straneh meja.

LITERATURA

Klemenčič, M., 1989, Družbenogospodarski prehod v Sloveniji, Dela 6, Ljubljana, s. 230-243.

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BORDER AREAS IN SLOVENIA

Summary

The aim of the research was to establish degrees of socio-economic development in the Slovenian border areas and comparing it with development of entire Slovenia after the second World War.

Regarding the large extension of border areas and the intensive transborder traffic throughout the last thirty years, an important question about the impact of the economic structure

on the other side of the state border on the socio-economic development of Slovenian border areas arrives.

The research is based on an analysis of the economic structure of the active population in individual communities.

The prevailing economic sector (primary, secondary, tertiary) showed that in the post-war period the Slovenia experienced a transition from the agrarian towards an industrial and into the tertiary phase of the society passing the following stages:

- in the fifties, the secondary sector was predominant in a quarter of communities and the primary sector in the rest of them.
- in the sixties, the tertiary sector began to emerge as a major employer in the communities along the coast as a result of the traffic, trade and touristic development.
- in the seventies, in most communities the secondary sector dominated. In the western part of Slovenia the tertiary sector became the most important one in another two communities more.
- in the eighties, the secondary sector reached the maximum of its regional extent. In some communities of the north-eastern part of Slovenia the primary sector was still predominated. Tertiary sector prevailed in the centre of the Ljubljana basin.

The socio-economic development reached the highest stage in the nineties. The area with the predominance of the active population employed in the tertiary sector extended.

The actual socio-economic structure of the frontier areas is diverse. Well developed and less developed communities are represented. The analysis could not confirm the hypothesis that highly developed areas on the other side of the border have decisive impact on the change of the socio-economic structure of the border areas in Slovenia.

The reasons for such development are:

- state borders follow natural borders as ranges of mountains, vast forests, and rivers in most cases, and
- the border areas of the neighbouring countries are mostly depressed areas.

The regional development of Slovenia in the post-war period is a typical case of the central-peripheral model where border areas are marginal areas. The coast area is the only exception, taking advantage of the changed geo-political circumstances after World War II, as it developed traffic and transportation routes, enlarged and constructed industrial enterprises and developed tourism.

VPLIV DRŽAVNIH MEJA NA DRUŽBENOGEOGRAFSKI RAZVOJ PREKMURJA

Ludvik Olas*, Božidar Kert**

Izvleček

UDK 911.3:341.222(497.12-18-04)

Državne meje so vedno imele negativen vpliv na razvoj Prekmurja. Prekinile so prometnice, ustvarile dvolastništvo in narodnostne manjšine.

Ključne besede: Meje, dvolastništvo, narodne manjšine, regionalni razvoj, Prekmurje

Abstract

UDC 911.3:341.222(497.12-18-04)

THE IMPACT OF STATE BORDERS ON THE SOCIO-GEOGRAPHIC DEVELOPMENT OF PREKMURJE

The state borders always had a negative impact on the development of Prekmurje. They have been creating dual owner structure and national minorities.

Key words: Borders, dual owner structure, national minorities, regional development, Prekmurje

Prekmurje spada med tiste slovenske pokrajine, kjer so državne meje najmočnejše vplivale na družbeno-geografski razvoj. Te so ga v daljnji preteklosti odtrgale od naravno-geografsko enotnega slovenskega Pomurja. Kot regija z današnjim imenom se je rodilo po prvi svetovni vojni s saintgermansko in trianonsko mirovno pogodbo. Do takrat je bilo skozi tisočletje pod madžarsko državno upravo. Dolga ločitev od ostalih slovenskih pokrajin mu je v primerjavi s soseditvom vtisnila nekatere družbeno-geografske posebnosti, ki pa danes vedno bolj izginjajo. Pomagati bi mu morali, da bi se bolj povežalo z ostalo Slovenijo. Tekoče stoletje mu v tem pogledu ni bilo naklonjeno. Državne meje ob njem so večkrat prelagali, odpirali in zapirali; komaj zgrajene mostove na Muri v vojni rušili in železniške proge ukinjali. Vse to je negativno vplivalo na gospodarski in populacijski razvoj. Že trianonska meja, o kateri so odločale velesile, je trgala gravitacijska zaledja od lokalnih regionalnih centrov, sekala prometne žile, ki pozneje niso nikoli več oživele ali pa jih v zadostni meri nadomestile druge. Pripomogla je k nastanku nekaterih mikroregij. K Avstriji je bilo priključenih pet pretežno slovenskih vasi, ki jih označujemo z imenom Radgonski kot. Ležijo med Muro, Kučnico in Radgono. Pred prvo svetovno vojno so z nazivom prekmurski Slovenci označevali vse slovensko govoreče prebivalstvo, ki je živelo na Madžarskem severno od Mure. Madžari so te po vzgledu Avstrijcev nazivali Vendi, pokrajino pa imenovali Vendvidek. Po odcepitvi Prekmurja pa so to ime prenesli na ozemlje ob Rabi, kjer še danes živijo Slovenci. Tako se je na Madžarskem, ob sedaj že zgodovinskem, rodil še mali

* Prof., višji predavatelj, Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška c. 160, 62000 Maribor, SLO

** Dr., izr. prof., Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška c. 160, 62000 Maribor, SLO

geografski Vendvidek. Mi za to pokrajino uporabljamo naziv Slovensko Porabje ali kratko Porabje. Tudi Madžari so uradno uvedli naziv Rabavidek, kar v dobesednem prevodu pomeni pokrajina ob Rabi, v strokovni literaturi pa še zasledimo za nas nesprejemljiv stari naziv Vendvidek.

VPLIV DRŽAVNIH MEJA NA GOSPODARSKI RAZVOJ

V prvi polovici tega stoletja je bilo kmetijstvo v Prekmurju po številu zaposlenih in narodnem dohodku prevladujoča gospodarska panoga. Male in srednje kmetije so bile pretežno samooskrbovalne s prvimi koraki usmerjanja v tržno živinorejo. To jim je omogočila bližina Avstrije. Pripadali so sicer k ogrskemu delu dvoglave monarhije, toda državna meja med njima ni predstavljala pomembnejše ovire pri menjavi gospodarskih dobrin.

Tržni viški prekmurskih kmetij so večinoma našli tržišče na avstrijski strani. Živino so kmetje gnali čez mejo več kilometrov daleč na najbližnjo železniško postajo. Cena živine je bila na avstrijski strani ugodnejša. Enako je veljalo tudi za poljedelske pridelke, zlasti za pšenico, ki je imela na madžarski strani močno konkurenco. Vse to je pripomoglo, da je v desetletjih pred prvo svetovno vojno zahodni del Madžarske ob avstrijski meji, tudi Prekmurje, napredoval hitreje, kot ostale agrarne pokrajine v državi. Že sredi preteklega stoletja (1846) so tu ustanovili Kmetijsko družbo Železne županije. Eden glavnih ciljev družbe je bilo prizadevanje, kako povečati mlečnost in pitanje goveje živine. Pri tem je imelo Prekmurje pomembno vlogo. Križali so namreč švicarsko simentalско pasmo s posebno slovensko in tako se je razvila tako imenovana rdečelisasta pasma kot osnova za vzrejo, mlečnost in pitanje (Horvat, 1989). Ta pasma se je v drugi polovici preteklega stoletja razširila po vsem Čezdonavju. Njeno geografsko poreklo in žarišče pa sta še v naprej ostali dolini rek Mure in Rabe. Naravni pogoji za živinorejo so bili tu ugodni, v bližini na avstrijski strani pa tudi zanesljivo tržišče. Kmetijska družba je skrbela za pozitivno selekcijo živine. Pri tem so jo pri nakupu plemenskih samcev finančno podpirali domači veleposestniki.

Razmah živinoreje je vplival tudi na sestav kulturnih rastlin. Povečal se je delež krmnih rastlin, zlasti metuljnic (detelja, lucerna...). Opisani razvoj je zajel predvsem zahodni obmejni del Prekmurja.

Relativno zaprta meja med Avstrijo in Kraljevino SHS po prvi svetovni vojni je ta trend razvoja zaustavila. Obmejni prebivalci so si, nekoč vajeni prostih prehodov, pomagali z ilegalnimi prehodi in nakupi, kar je dobilo značaj tihotapstva. To obliko "oskrbe" je nova oblast preganjala. Posledice zaprte meje nam ilustrira naslednja tabela. Številke v njej se nanašajo na zahodni del Prekmurja, ki je pred vojno pripadal k Železni županiji, po vojni pa k srezu Murska Sobota.

Tab. 1: Število konj, govedi in prašičev v zahodnem delu Prekmurja
Zahl der Pferde, Rinder und Schweine in western Teil von Prekmurje

Leto	Konji	Govedo	Prašiči
1869	3263	10066	11616
1895	3208	22450	22162
1938	2500	21700	20400

Vir: Horvat, 1989; Krajevni leksikon, 1937

Trend rasti števila goveje živine in prašičev, ki je v zadnjem četrtletju preteklega stoletja izkazoval stoodstotno rast, se je popolnoma zaustavil in obrnil celo v negativno smer. K temu je prispevala tudi gospodarska kriza. Vojni čas in povojno nasilno združevanje kmetij pa sta dodali svoje. Prebivalstvo si je množično iskalo druge vire preživetja. Zatekalo se je k sezonskemu zaposlovanju in izseljevanju. Deset tisoč in več jih je vsako leto delalo v tujini (Nemčija, Francija, Vojvodina in druge). V resnici jih je bilo še več, ker se nekateri pozimi niso vračali in jih uradna statistika naslednje leto ni zajela. Borza dela v Murski Soboti je samo v Nemčijo odposlala leta 1939 6308 delavcev (Olas, 1956).

VPLIV DRŽAVNIH MEJA NA RAZVOJ PROMETA IN POVEZANOST PREKMURJA Z ZALEDJEM

Ugodne danosti za razvoj prometa v dolini reke Mure na območju Prekmurja v preteklosti niso bile izkoriščene. Reka povezuje alpsko notranjost s Panonsko nižino, to je dve po naravnih pogojih in gospodarski proizvodnji različni pokrajini. Menjava gospodarskih dobrin bi ob normalnih pogojih pospeševala tudi razvoj prometnih zvez. To pa so v preteklosti zavirale državne meje, ki so dolino sekale v prečni smeri. Skozi stoletja, zlasti pa pred dualizmom, je meja ob Kučnici ločila Avstrijo od Madžarske. Po prvi svetovni vojni pa se je na njo naslonila in nadaljevala po Muri državna meja med Jugoslavijo in Avstrijo. S trianonsko mirovno pogodbo pa je bila potegnjena prečno čez dolino Mure meja pri Lendavi med Jugoslavijo in Madžarsko. Naslonila se je na spodnji tok Ledave in izliv Krke v Muro. To je v zadnjih letih dopolnila še državna razmejitev med Slovenijo in Hrvaško, ki se nadaljuje na desni strani Mure. Ti dve prečni politični pregraji sta v preteklosti in tudi danes zavirali razvoj prometa v podolžni smeri. Tisočletna državna meja na Muri pa je tudi pripomogla k temu, da do prve svetovne vojne čez njo na slovenskem območju ni bil zgrajen noben most.

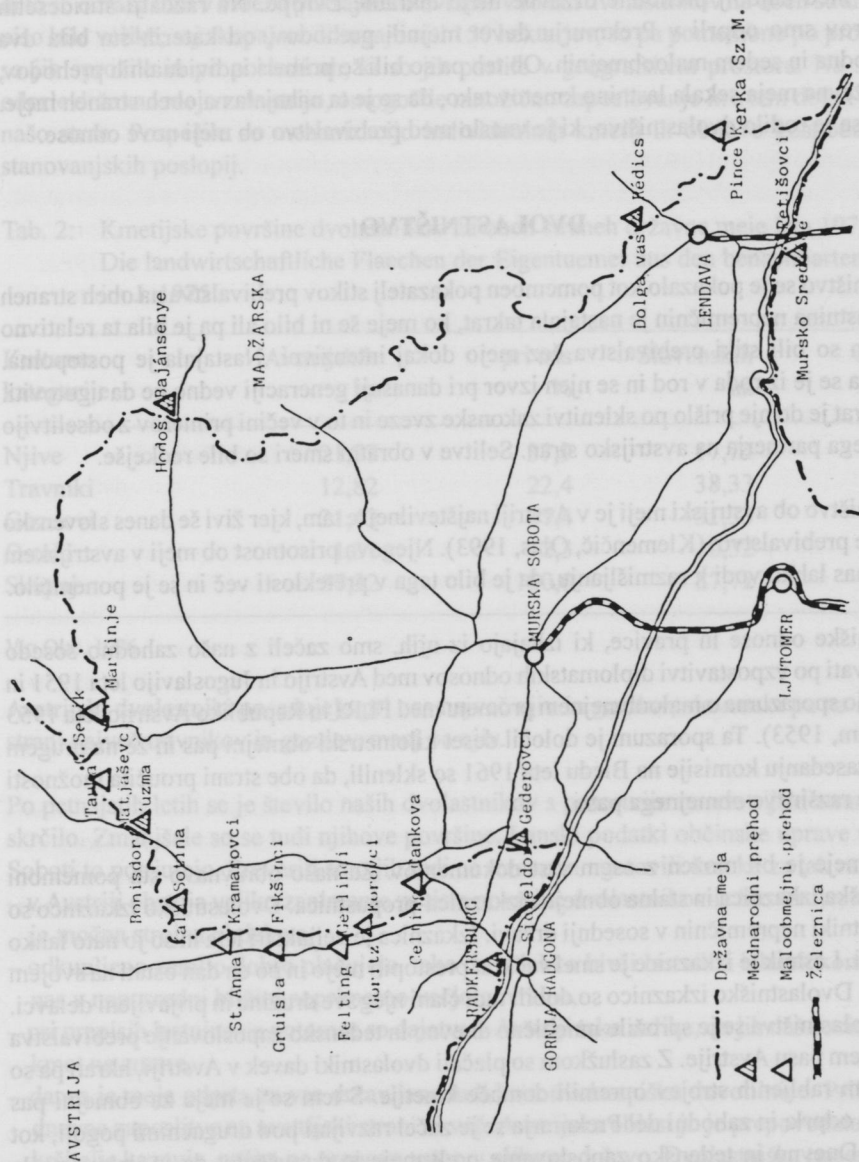
Neugodna politična lega je negativno vplivala na povezavo z zaledjem tudi v ostalih smereh. Razmere so se do določene mere izboljšale v času dualizma. Leta 1865 je bila zgrajena železniška zveza med Gyomom, Szombathelyem in Gradcem, leta 1890 je dobila železnico Lendava in leta 1907 še Murska Sobota. S krajšo zamudo je bilo tako Prekmurje priključeno na madžarsko železniško omrežje. Sedemnajstletna prednost Lendave se odraža tudi v

zunanjem videzu mesta. Je edino naselje v Prekmurju, ki ima v starejšem mestnem jedru urbani videz. Posodobljena prometna infrastruktura in bližina Avstrije z odprto mejo sta pripomogli, da je imel zahodni obmejni del Madžarske v vsem državnem okviru v času pred prvo svetovno vojno relativno najhitrejšo gospodarsko rast (Horvat, 1989). Ta se je odražala v rasti mest (Szombathely), v razvoju neagrarnih dejavnosti (Monošter z nemškim kapitalom) in v napredovanju kmetijstva. Ta sveži obmejni veter se je čutil tudi v Prekmurju. Najprej, kakor smo že rekli, v Lendavi, nato z dotokom židovskega kapitala tudi v Murski Soboti in v razvoju kmetijstva.

Nove državne meje so po prvi svetovni vojni, s svojo zaprtostjo in prekinitvijo prometnih zvez, tak razvoj zaustavile. Prekmursko gospodarstvo se je zaradi slabe prometne povezave le počasi navezovalo na Slovenijo. Murska Sobota je dobila železniško zvezo z Ljutomerom šele leta 1924, cestni most čez Muro pri Petanjcih pa je bil zgrajen avgusta 1940, aprila naslednje leto pa je bil ob umiku jugoslovanske vojske porušen. Goričko je imelo železniško zvezo s Slovenijo le slabih 40 let, potem ko so mu leta 1963 progo zaradi nerentabilnosti državnih železnic ukini. Pri popisu prebivalstva zato nekatere vasi severnega Goriškega leta 1971 že izkazujejo reagrarizacijo. V zameno za železniško progo je bila Goričkemu obljubljena sodobna asfaltirana cesta. To obljubo Slovenija še dolguje. Z osamosvojitvijo Slovenije sta za Prekmurje postala aktualna dva prometna projekta. To je obnova in posodobitev goriške železnice in njena priključitev na madžarsko železniško omrežje pri Monoštru. Služila bi naj predvsem tovrstnemu prometu v navezavi s pristaniščem v Kopru. Drugi projekt pa je povezan z izgradnjo avtomobilske ceste, ki bi naj prečkala jugovzhodni del Prekmurja v bližini Lendave. V navezavi Slovenije z ostalimi državami vzhodne Evrope je prehodnost Prekmurja pridobila na pomenu. Paziti moramo, da pri tem lokalne interese ne bi popolnoma zanemarili. Državne meje so negativno vplivale na razvoj lokalnega cestnega omrežja. Železna zavesa je po vojni kot simbol politične pregraje omejevala Prekmurje na zahodni-avstrijski strani. Takrat je na srečo le za krajše obdobje prekinila vse lokalne cestne zveze s sosedo. Po letu 1948 so jo premaknili na vzhod in je cela desetletja obrobila vzhodni del Prekmurja. Zaprla je vse cestne zveze z Madžarsko. Posledice so bile usodne in se čutijo še danes. Do leta 1948 je bilo v Prekmurju ob madžarski državni meji devet mejnih prehodov, danes pa so samo štirje. Dva od teh (Martinje, Pince) so odprli pred kratkim.

Zaprta meja je bila usodna zlasti za obmejne predele z Madžarsko, ki so gospodarsko nazadovali in se populacijsko praznili. Stiki med sorodniki na obeh straneh meje so prenehali. Madžarska narodnost, ki živi na naši strani meje je izgubila stik z matičnim narodom. Dostop do nepremičnin na eni in drugi strani je bil onemogočen. Pri nas so zemljo madžarskim dvolastnikom obdelovali sorodniki in za njih plačevali tudi davke. Bili so pa tudi primeri, ko je obdelovalna zemlja popolnoma opustela in zarastla z grmičevjem. Na madžarski strani je šel razvoj v drugačno smer. Kolektivizacija kmetijskih zemljišč je zabisala meje privatnih parcel. Te so se ohranile le v tistih obmejnih predelih, kjer zaradi neugodnih naravnih danosti do združevanja ni prišlo in je ostala zemlja v individualni lasti. To velja v celoti za Slovensko Porabje.

Slika 1: Odprtost državnih meja ob Prekmurju
Die Grenzuebergaenge im Bereich von Prekmurje in Slowenien

Manj opazne so bile posledice železne zavesa ob avstrijski meji, kjer je ta delovala krajši čas. Po letu 1953 smo skupaj z Avstrijci to mejo odprli do take mere, da smo jo upravičeno uvrščali med najbolj prehodne državne meje takratne Evrope. Na razdalji štiridesetih kilometrov smo odprli v Prekmurju devet mejnih prehodov, od katerih sta bila dva mednarodna in sedem maloobmejnih. Ob teh pa so bili še primeri individualnih prehodov, ko je državna meja sekala lastnino kmetov tako, da se je ta nahajala na obeh straneh meje. Ob tem se je rodilo dvolastništvo, ki je vneslo med prebivalstvo ob meji nove odnose.

DVOLASTNIŠTVO

Dvolastništvo se je pokazalo kot pomemben pokazatelj stikov prebivalstva na obeh straneh meje. Lastnina nepremičnin je nastajala takrat, ko meje še ni bilo ali pa je bila ta relativno odprta in so bili stiki prebivalstva čez mejo dokaj intenzivni. Nastajala je postopoma. Prenašala se je iz roda v rod in se njen izvor pri današnji generaciji vedno ne da ugotoviti. Največkrat je do nje prišlo po sklenitvi zakonske zveze in to v večini primerov z odselitvijo zakonskega partnerja na avstrijsko stran. Selitve v obratni smeri so bile redkejše.

Dvolastništvo ob avstrijski meji je v Avstriji najštevilnejše tam, kjer živi še danes slovensko govoreče prebivalstvo. (Klemenčič, Olas, 1993). Njegova prisotnost ob meji v avstrijskem zaledju nas lahko vodi k razmišljanju, da je bilo tega v preteklosti več in se je ponemčilo.

Dvolastniške odnose in pravice, ki izhajajo iz njih, smo začeli z našo zahodno sosedo uresničevati po vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Avstrijo in Jugoslavijo leta 1951 in sklenitvijo sporazuma o maloobmejnem prometu med FLRJ in Republiko Avstrijo leta 1953 (Sporazum, 1953). Ta sporazum je določil deset kilometrski obmejni pas in že na drugem rednem zasedanju komisije na Bledu leta 1961 so sklenili, da obe strani proučita možnosti nadaljnje razširitve obmejnega pasu.

Prestop meje je bil možen z osem vrst dokumentov. Za našo obravnavo sta pomembni dvolastniška izkaznica in stalna obmejna izkaznica-propustnica. Dvolastniško izkaznico so dobili lastniki nepremičnin v sosednji državi. Izkaznica je veljala tri leta in so jo nato lahko podaljšali. Lastnik te izkaznice je smel večkrat prestopiti mejo in po en dan ostati na svojem posestvu. Dvolastniško izkaznico so dobili tudi člani njegove družine in prijavljeni delavci. Preko dvolastništva se je sprožilo množično dnevno in tedensko zaposlovanje prebivalstva v obmejnem pasu Avstrije. Z zaslužkom so plačali dvolastniki davek v Avstriji, hkrati pa so z nakupom rabljenih strojev opremili domače kmetije. S tem se je meja za obmejni pas praktično odprla in zahodni del Prekmurja se je začel razvijati pod drugačnimi pogoji, kot vzhodni. Dnevno in tedensko zaposlovanje prek meje je dopuščalo, da je delovna sila stanovala na domu. Vsak je svoje delo na mali kmetiji čimprej opravil in preostali čas izkoristil v Avstriji. Latentna delovna sila, ki je bila na malih kmetijah Prekmurja vedno prisotna, se je v zahodnem obmejnem delu za nekaj časa aktivno sprostila. Tudi del generacije je v tem videl bodočnost in ostal na kmetiji. Teh možnosti ob zaprti madžarski meji ni bilo.

Tudi od tu je prebivalstvo odhajalo na sezonsko delo v tujino in pogosto ostalo tam več let ali se pa sploh ni vrnilo. Obmejna pokrajina se je praznila tu hitreje. Kmetije so propadale in to se odraža tudi v videzu pokrajine. Površine v rokah dvolastnikov na obeh straneh meje niso bile velike, saj skupaj ne dosega niti 150 hektarjev, so pa pomembne po procesih, ki so jih sprožile in po posledicah, ki so jih pustile v geografskem prostoru. Na stežaj so odprle državno mejo z Avstrijo, omogočile množično zaposlovanje in s tem dotok deviz na našo stran. Pospešile so mehanizacijo individualnih kmetij in obnovo gospodarskih in stanovanjskih poslopij.

Tab. 2: Kmetijske površine dvolastnikov na obeh straneh državne meje leta 1975
Die landwirtschaftliche Flaechen der Eigentuemmer aus den benachbarten Staaten im J. 1975

Kulturne kategorije	Avstrijskih ha	pri nas %	Slovenskih ha	v Avstriji %
Njive	21,77	37,9	17,74	20,7
Travniki	12,82	22,4	38,33	43,7
Gozdovi	21,42	37,4	31,33	35,7
Ostalo	1,31	2,3	0,32	0,4
Skupaj	57,32	100,0	87,72	100,0

Vir: Olas, 1976.

Avstrijski dvolastniki posedujejo pri nas največ njiv in gozdov, slovenski pa na avstrijski strani največ travnikov in gozdov, manj pa njiv.

Po petnajstih letih se je število naših dvolastnikov s posestviijo na avstrijski strani močno skrčilo. Zmanjšale so se tudi njihove površine. Lanski podatki občinske uprave v Murski Soboti to potrjujejo. Preverili smo jih tudi na terenu in ugotovili vzroke za tak razvoj:

- v Avstriji obstoja veliko zanimanje za tiste površine dvolastnikov iz Slovenije, na katerih je možna strojna obdelava,
- odkupljeno zemljo dobro plačujejo, tako da si lahko bivši lastnik z izkupičkom kupi pri nas v neposredni bližini neprimerno večjo površino,
- pri prepisih lastnine na potomce so dajatve v Avstriji tako velike, da jih naš socialno šibki kmet ne zmore,
- danes je meja odprta za vse državljane tudi brez dvolastniške dovolilnice. Priložnostne dnevne zaposlitve na avstrijski strani ni več. Avstrijska oblast jo je prepovedala. Domače kršitelje kaznuje, našim pa prepove vstop v njihovo državo. Dvolastniška posest tako ne prinaša več nobene prednosti.

LITERATURA IN VIRI

- Horvat, F., 1989, Zgodovina gospodarstva v delu Prekmurja, ki je pripadalo k Železni županiji (1828-1910). Časopis za zgodovino in narodopisje, 1989, št. 60, zv. 2, str. 177-186.
- Olas, L., 1956, Sezonsko zaposlovanje prekmurskega prebivalstva, Geografski vestnik, Ljubljana 1955-56, str. 176-208.
- Klemenčič M., Olas L., 1993, Demografske strukture prebivalstva na skrajnem jugu avstrijske Štajerske ob slovensko avstrijski meji. Mednarodni avstrijsko-slovenski simpozij, Maribor.
- Sporazum o ureditvi maloobmejnega prometa med FLRJ in Republiko Avstrijo, 1953.
- Olas, L., 1976, Dvolastništvo - dejavnik v razvoju Prekmurja kot obmejne regije, Geografski vestnik, št. 68, Ljubljana, str. 151-155.

EINFLUSS DER STAATSGRENZEN AUF DIE GESELLSCHAFTLICHE UND GEOGRAPHISCHE ENTWICKLUNG VON PREKMURJE

Zusammenfassung

Prekmurje, die Landschaft am linken Ufer der Mur, ist von der oesterreichischen, ungarischen und kroatischen Staatsgrenze umkreist. Von dem uebrigen Slowenien wird es durch die Mur getrennt, worueber eine Eisenbahn- und drei Strassenverbindungen verlaufen. Die Grenzlage und die mehrmalige Versetzung der Staatsgrenzen haben hochgradige Folgen in der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung hinterlassen.

Vor dem I. Weltkrieg war Prekmurje ein ganzes Jahrtausend lang unter der ungarischen Staatsverwaltung. Durch den Trianon-friedensvertrag (1919) und durch die Bestimmung der Staatsgrenze zwischen Jugoslawien und Ungarn wurde Prekmurje zum Koenigreich SHS (von Serben, Kroaten und Slowenen) bzw. zu Slowenien angeschlossen. Die neue Staatsgrenze unterbrach fast alle Verkehrswege mit dem bisherigen Hinterland. Bei Hodoš und bei Dolga vas wurden zuerst die Eisenbahnlinie unterbrochen, spaeter aber auch alle wichtigsten Strassenverbindungen.

Vor allem wurde die Landwirtschaft betroffen, die hier als Hauptwirtschaftszweig gilt. Die Landwirte von Prekmurje verkauften naemlich ihre Viehzucht- und Obstbaumarktueberschuesse in der Zeit der oesterreichisch-ungarischen Monarchie vor allem in Oesterreich, denn hier bestand danach ein groesserer Bedarf als in Ungarn, das vor allem ein Agrarland war. Der Verlust der oesterreichischen Maerkte war am starken Sinken an der Zahl der Rinder und Schweine zu spueren. Der Ausfall des Einkommens, womit die Landwirte ihre Bauerhoefe aufrechterhalten konnten, half auch bei dem Aufrechterhalten der altertuemlichen Landschaft. Die Haeuser aus Holz und die Daecher aus Stroh beherrschten noch lange die Dorfidylle.

Die neuen Staatsgrenzen griffen auch in den Bereich der Beschaeftigung der Bevoelkerung stark ein. Die Beschaeftigung in den nichagrarischen Bereichen hoerte auf, ebenso die Beschaeftigung auf den ungarischen Grossgrundbesitzen. Das verhaelt zur Ausweitung der Saisonbeschaeftigung in der Vojvodina, in Deutschland, Frankreich und anderswo. Um ueberleben zu koennen, nehmen die Saisonarbeiter auch die schwierigsten Arbeiten an.

Durch die neue Staatsgrenze verblieb auch die slowenische Volksminderheit in Porabje in Ungarn. Nach der amtlichen ungarischen Statistik gab es damals in Porabje ungefaehr 5000 Slowenen, bis heute wurde nur noch die Haelfte erhalten. Auf der slowenischen Seite blieben ungefaehr 10.000 Ungarn, deren Zahl sich um etwa 20-25% reduziert hatte.

An den Staatsgrenzen entstanden Doppeleigentuerer: slowenische in Oesterreich und Ungarn, oesterreichische und ungarische in Slowenien. Das Eigentum und die Rechte der Doppeleigentuerer an der oesterreichisch-slowenischen Staatsgrenze wurden definiert und realisiert, denn das ermoeeglichte die offene Staatsgrenze. Im Gegenteil war die slowenisch-ungarische Staatsgrenze lange geschlossen, die Kleingrenzuebergaenge sind aber auch noch heute eine Raritaet. Im besten Fall verlaengerte sich der Weg zum Anbauen des Landes wesentlich.

Durch das Einengen von Grossgrundbesitzen auf dem sozialistischen Sektor, ging das Eigentum unserer Staatsbuerger in Ungarn praktisch verloren.

Nach dem Zusammenbruch von Jugoslawien bekam Prekmurje im Sueden noch die Staatsgrenze mit Kroatien. Diese ist noch nicht eingezeichnet, es zeigen sich aber schon jetzt Probleme im Verhaeltniss zu Liegenschaften, zur Beschaeftigung der Bevoelkerung und zu sonstigen Bereichen.

Im Rahmen der beiden Jugoslawien zeigte Zentralslowenien zu wenig Interesse an Prekmurje. Es wurde zu wenig getan, damit Prekmurje mit dem uebrigen Slowenien verbunden werden koennte. Noch mehr - Slowenien brach sogar zwei bedeutende Eisenbahnlinien ab, ohne das Versprechen zu erfuellen, diese durch moderne Verkehrsstrassen zu ersetzen.

Železniški pomilski in blagovni promet potekata v vseh občinah, razen v občini Piran, ki nima železniškega omrežja. V občinah Kočevje in Ribnica pa poteka samo blagovni promet. Leta 1991 je bilo na 69. železniških postajah (32,8% vseh postaj v Sloveniji) v 16. občinah ob slovensko-hrvaški meji odpravljeno 2,04 milijone potnikov, kar je predstavljalo 15,3% vseh potnikov v Sloveniji. Železnica je imela največji pomen v potniškem prometu občin Novo mesto, Črnomelj, Ormož in Ptuj, kjer je bilo odpravljeno več kot 55% vseh potnikov

* Dr. doc. Oddelček za geografsko, filozofsko fakulteto, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, SLO.

** Dr. samostojni raziskovalec, Prešern 19, 61225 Ljubljana, SLO.

PROMETNO GEOGRAFSKI VIDIKI NOVE DRŽAVNE MEJE

Andrej Černe*, Stanko Pelc**

Izvleček

UDC 911.3:656(497.12)

Prikazane so osnovne prometno geografske značilnosti meja Slovenije in najnovejše spremembe v obsegu, prostorski usmeritvi in strukturi prometnih tokov med leti 1985-1992 na magistralnih in regionalnih cestah ter izbranih mejnih prehodih na slovensko-hrvaški meji.

Ključne besede: Geografija prometa, prometni tokovi, slovensko hrvaška meja, mejni prehodi

Abstract

UDC 911.3:656(497.12)

TRANSPORT-GEOGRAPHIC ASPECTS OF THE NEW STATE BORDER

The article presents basic transport geographic characteristics of Slovene borders and contemporary changes of transport flows between 1985 and 1992 at the road network and selected border crossings at Slovene-Croat border.

Key words: Transport geography, traffic flows, Slovene-Croat border, border crossings

NEKATERE PROMETNO GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OBČIN OB SLOVENSKO-HRVAŠKI MEJI

Ob slovensko-hrvaški meji leži 17 občin, ki se po stopnji motorizacije zelo razlikujejo. Občina Metlika je imela leta 1991 3.208 osebnih vozil, občina Ptuj pa 23.709. V 17. občinah je bilo 178.201 osebnih vozil, kar je predstavljalo slabo četrtno (23,6%) vseh osebnih vozil v Sloveniji. Zato je bila tudi obremenitev magistralnega in regionalnega prometnega omrežja zelo raznolika, od 42 osebnih avtomobilov na km magistralnih in regionalnih cest v občini Metlika do 292 v občini Piran. Samo občina Piran in Koper sta imeli večjo gostoto od slovenskega povprečja, ki je znašala 124 osebnih vozil na km magistralnih in regionalnih cest.

Železniški potniški in blagovni promet potekata v vseh občinah, razen v občini Piran, ki nima železniškega omrežja, v občinah Kočevje in Ribnica pa poteka samo blagovni promet. Leta 1991 je bilo na 69. železniških postajah (32,0% vseh postaj v Sloveniji) v 16. občinah ob slovensko-hrvaški meji odpravljen 2,04 milijone potnikov, kar je predstavljalo 15,3% vseh potnikov v Sloveniji. Železnica je imela največji pomen v potniškem prometu občin: Novo mesto, Črnomelj, Ormož in Ptuj, kjer je bilo odpravljenih več kot 55% vseh potnikov

* Dr., doc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 610000 Ljubljana, Aškerčeva 2, SLO.

** Dr., samostojni raziskovalec, Prevoje 19, 61225 Lukovica, SLO.

v obmejnih občinah. Kljub temu pa je bilo samo v občinah Črnomelj in Novo mesto odpravljenih več potnikov na železnici od občinskega povprečja (272.000) v Sloveniji.

Tab. 1: Stopnja motorizacije in gostota magistralnih in regionalnih cest v občinah ob slovensko-hrvaški meji leta 1991*

The degree of Motorization and the Density of Magistral and Regional Road Network in the Frontier Communities at the Slovene-Croat Border 1991

Občine Communes	Osebnna vozila Private cars	Prebivalci/osebno vozilo Inhabitants/private car	Gostota mag.+reg. cest km/km ² Density mag.+reg. roads km/km ²
Brežice	6684	3	0,28
Cerknica	4657	3	0,14
Črnomelj	4489	4	0,12
Ilirska Bistrica	4738	3	0,22
Kočevje	5079	3	0,15
Koper	18937	2	0,32
Krško	7753	3	0,23
Lendava	5824	4	0,29
Ljutomer	4549	4	0,27
Metlika	2084	4	0,38
Novo mesto	17330	3	0,21
Ormož	3451	5	0,20
Piran	6443	2	0,48
Ptuj	16348	4	0,25
Ribnica	3392	3	0,16
Sežana	9730	2	0,24
Šmarje pri Jelšah	7188	4	0,27
SLOVENIJA	594289	3	0,23

* Statistični podatki po občinah, Zavod R Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1992

V železniškem blagovnem prometu je bilo na območju obmejnih občin naloženih in razloženih 6,3 milijone ton blaga ali kar 43,2% vsega blaga v Sloveniji. Pri tem gre za izrazito vlogo Kopra, kjer so naložili in razložili kar 56,2% vsega blaga na železnici v obmejnih občinah. V občini Koper so tega leta na sploh naložili in razložili največ blaga v Sloveniji. Občine Koper, Ptuj, Krško, Ormož in Novo mesto so imele nadpovprečni blagovni promet na železnici, saj je bilo v teh občinah naloženega in razloženega več blaga kot je bilo občinsko povprečje (275.000t) v Sloveniji. V občinah Ribnica, Metlika, Cerknica,

Tab. 2: Promet potnikov in blaga v železniškem prometu v občinah ob slovensko-hrvaški meji leta 1991*

Passenger and good Railway Traffic in the Frontier Communes at the Slovene-Croat Border 1991

Občine	Železniške postaje	Odpravljeni potniki v 1000	Blagovni promet v 1000t	Naloženo blago v 1000t	Razložen blago v 1000t
Communes	Railway stations	Passengers	Goods	Loaded goods	Unloaded goods
Brežice	2	175	124	51	73
Cerknica	2	77	24	10	14
Črnomelj	4	291	81	64	17
Il.Bistrica	2	132	42	16	26
Kočevje	2	/	76	62	14
Koper	1	80	3548	2471	1077
Krško	3	221	587	128	459
Lendava	1	3	88	43	45
Ljutomer	3	56	47	14	33
Metlika	3	136	15	7	8
Novo mesto	6	363	363	139	224
Ormož	9	267	419	114	305
Piran	/	/	/	/	/
Ptuj	6	254	597	169	428
Ribnica	2	/	14	10	4
Sežana	12	194	91	44	47
Šmarje pri J.	11	335	188	90	98
SKUPAJ	69	2037	6304	3432	2872
SLOVENIJA	198	17171	14605	6917	7688

*Statistični podatki po občinah, Zavod R Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1992

Ilirska Bistrica in Ljutomer delež naloženega in razloženega blaga ne presega 1% železniškega blagovnega prometa na slovensko-hrvaški meji. Železnica je imela v obmejnih občinah večji pomen za odvoz kot pa za dovoz blaga. Na železnici so namreč v teh občinah naložili 3,4 tone blaga, ali skoraj polovico vsega naloženega blaga v Sloveniji (49,6%), razložili pa 2,8 milijonov ton, ali 37,3% vsega razloženega blaga v Sloveniji.

NOVA MEJA IN MEJNI PREHODI

Z osamosvojitvijo se je južna in jugovzhodna meja Slovenije spremenila iz notranje medrepubliške v mejo med dvema samostojnima državama in je s 546 km najdaljša meja Slovenije. Od 1.160 km slovenskih meja odpade na slovensko-hrvaško mejo 47,0%. Po dolžini sledi slovensko-avstrijska meja z 324 km (28,0%), slovensko-italijanska z 202 km (17,0%) in slovensko-madžarska meja z 88 km (7,6%). Le 46,6 km meje poteka po morju. Slovenija in Hrvaška sta se dogovorili, da bo na slovensko-hrvaški meji 16 mednarodnih in 9 meddržavnih mejnih prehodov. Gostota mejnih prehodov na novi državni meji je torej približno taka kot na mejah Slovenije z drugimi državami. Nekoliko gostejši so le mednarodni in meddržavni mejni prehodi na meji z Italijo.

Tab. 3: Slovenska državna meja in mejni prehodi
Slovene State Border and Border Crossings

	Dolžina meja v km The lenth of border	Število mednarodnih Number of international	mejnih meddržavnih border state	prehodov na 1000 km meje crossings per 1000 km of boreder
Avstrija	324	8	6	43
Italija	202	10	3	64
Hrvaška	546	16	9	46
Madžarska	88	3	1	45
Skupaj	1160	37	19	48

Tab. 4: Magistralne in regionalne ceste, ki prečkajo slovensko državno mejo
Magistral Border and Regional Roads Crossing the Slovene State Border

	Dolžina meja v km The lenth of border	Magistralne ceste Magistral roads	Regionalne ceste Regional roads	Cestni prehodi na 1000 km meje Border crossings per 1000 km of border
Avstrija	324	6	9	46
Italija	202	5	11	79
Hrvaška	546	10	17	49
Madžarska	88	1	4	45
Skupaj	1160	22	41	54

Iz obeh preglednic je razvidno, da je gostota magistralnih in regionalnih cest, ki prečkajo slovensko-italijansko mejo, nekoliko večja od gostote mednarodnih in meddržavnih mejnih prehodov. Na drugih mejah je gostota magistralnih in regionalnih cest, ki vodijo preko meja skoraj povsem enaka gostoti mednarodnih in meddržavnih mejnih prehodov. Meje z Avstrijo, Hrvaško in Madžarsko so v fizičnem pogledu torej približno enako prehodne. Cestni prehodi so na teh mejah vsaj na meddržavni ravni v povprečju na vsakih 20 km. Sklepamo torej, da je nova državna meja po gostoti prometnega omrežja in mejnih prehodov zelo podobna mejama z Avstrijo in Madžarsko, zaostaja pa za slovensko-italijansko mejo.

PROMETNI TOKOVI NA SLOVENSKO HRVAŠKI MEJI (ŠTETJE PROMETA)

Na podlagi podatkov o povprečnem letnem dnevnem prometu vozil (PLDP) za leti 1985 in 1992 smo opredelili spremembe v obsegu prometnih tokov iz Slovenije proti Hrvaški. Izbrali smo 15 števnih mest, neposredno ob meji, na magistralnih in regionalnih cestah, ki prečkajo slovensko-hrvaško mejo.

Glede na obseg celotnega prometa leta 1985, bi lahko vsa števna mesta razvrstili v pet skupin. V skupini z največjim PLDP so bile ceste: Ljubljana-Zagreb (7348 motornih vozil), Koper-Pula (6250) in Maribor-Zagreb (5787). V naslednji skupini sta bili cesti Postojna-Reka (3105 motornih vozil) in Trst-Reka po Podgrajskem podolju (2820). Sledita cesti Koper-Buzet (1565) in Lendava-Čakovec (1617). V skupino cest z nekaj več kot 1000 motornimi vozili v povprečju na leto na dan, pa so spadale ceste: Ptuj-Varaždin, Celje-Krapina in Novo mesto-Karlovac. Na petih cestah je bil promet manjši od 1000 motornih vozil: Kočevje-Delnice, Črnomelj-Karlovac, Metlika-Jastrebarsko, Brežice-Klanjec in Ljutomer-Mursko Središče. Med tremi pomembnejšimi cestami proti Hrvaški smo imeli torej še cel niz srednje in manj pomembnih, po katerih je potekal v glavnem meddržavni (tedaj medrepubliški) in krajevni promet. To potrjuje tudi struktura prometa. Delež domačih osebnih vozil je bil na cestah z največjim prometom blizu ali krepko pod povprečjem za vsa obravnavana števna mesta (50,6%). Nasprotno pa je bil ta delež pri vseh cestah iz skupine z najmanjšim prometom večji od 72%. Razmerje med osebnimi in tovornimi vozili ni bilo povezano z obsegom skupnega prometa. Največji je bil delež tovornega prometa na cestah Celje-Krapina in Ljutomer-Mursko Središče. Zelo majhen je bil ta delež na eni najbolj prometnih cest Koper-Pula (13,3%), predvsem zaradi velikega deleža turističnega prometa. Najmanjši delež tovornih vozil je prečkal slovensko-hrvaško mejo v Ormožu (12,1%), kar je verjetno posledica omejitve za tovorni promet na tamkajšnjem mostu.

Z nastankom nove državne meje, predvsem pa s spremenjenimi geopolitičnimi in gospodarskimi razmerami na območju nekdanje Jugoslavije pa tudi celotne vzhodne Evrope, je prišlo tudi do spremembe prometnih tokov v smeri iz Slovenije proti Hrvaški. Promet (PLDP) se je zmanjšal predvsem na dveh najbolj obremenjenih cestah Ljubljana-Zagreb in Maribor-Zagreb, saj sta obe evropski magistralni smeri zaradi vojne prekinjeni in lahko služita le še povezovanju dela Hrvaške z Evropo. Po cestah Ljubljana-Zagreb in Ljubljana-

Reka je potekal tudi del prometa med Istro in Zagrebom, saj je bila cesta Reka-Karlovac zaradi bližine kriznih (vojnih) območij mnogokrat prenevarna. Kljub temu se je promet na cesti Ljubljana-Zagreb leta 1992 zmanjšal na komaj 62,7% tistega iz leta 1985, na cesti Maribor-Zagreb pri Podlehniku pa celo le na 61,4%. Zaradi tolikšnega zmanjšanja prometa na dveh najprometnejših cestah se je zmanjšal tudi skupni PLDP za vseh 15 števnih mest, in sicer na 83,8%, hkrati pa povečal na prometno manj obremenjenih smereh. Največjo rast prometa kažejo prometnice na območju Metlike (v smeri proti jugu je bil indeks 170, v smeri proti vzhodu pa 213). Takšna rast prometa je nedvomno povezana tudi s pogostejšimi prehodi meje zaradi vojnih razmer v sosednji državi (begunci, oskrbovaje, delo itd.).

Leta 1992 je bil na smereh Ljubljana-Zagreb, Maribor-Zagreb in Postojna-Reka promet približno 4000 vozil dnevno (3554-4604). V smeri Novo mesto-Karlovac, Celje-Krapina in Lendava-Čakovec se je promet povečal na 1839-2794 motornih vozil leta 1992. Edina izjema je bila smer Trst-Reka, kjer se je promet zmanjšal. Na smereh z najmanjšim prometom: Kočevje-Reka, Črnomelj-Karlovac in Brežice-Klanjec se je promet le malenkostno povečal oziroma zmanjšal.

Največje spremembe je bilo opaziti v strukturi prometa pri razmerju med osebnimi in tovornimi vozili. Delež osebnih vozil za vse obravnavane ceste je bil leta 1985 79,6%, leta 1992 pa kar 90,3%. Ker je šlo za zmanjšanje obsega tovornega prometa na vseh števnih mestih lahko sklepamo, da je to posledica prekinitve tranzitnega tovornega prometa in zmanjšanja obsega blagovne menjave Slovenije z državami na območju bivše Jugoslavije. Najbolj se je zmanjšal delež tovornega prometa na cesti Koper-Buzet, in sicer od 18,7% na samo 5,6%. Zaradi upada tega prometa se je zmanjšal tudi skupni promet (indeks 95).

Zaradi vojnih razmer se tujci območju nekdanje Jugoslavije izogibajo, kar nam nazorno prikazuje manjši delež tujcev na slovensko-hrvaški meji. Delež tujih osebnih vozil je bil na 15. števnih mestih leta 1985 29,0%, leta 1992 pa le 19,2%. Do največjega zmanjšanja je prišlo na smeri Maribor-Zagreb. Od vseh vozil, ki so v povprečju dnevno peljala skozi Podlehnik, je bilo leta 1992 tujih vozil le 22,7%, leta 1985 pa 53,0%. Podobno se je delež tujih osebnih vozil zmanjšal tudi na cesti Trst-Reka, od 46,0% na 24,7%. Enako velja tudi za smer Postojna-Reka, kjer je delež tujih osebnih vozil padel od 33,9% na 17,3%. Največji delež tujih osebnih vozil je bilo leta 1992 na cesti Koper-Pula, kjer so tuja osebna vozila predstavljala skoraj tretjino vseh vozil (31,9%). Cesti Maribor-Zagreb in Trst-Reka sta kljub močnemu zmanjšanju prometa še vedno imeli višja deleža tujih osebnih vozil kot druge ceste (22,7% in 24,7%). Še najbližja jima je bila cesta Koper-Buzet, na kateri se je delež tujih osebnih vozil celo precej povečal: od 14,2% na 19,2%, a je bil celoten promet na tej cesti majhen (1492 motornih vozil leta 1992). Druge ceste s tako majhnim prometom so imele v glavnem zanemarljiv delež tujega osebnega prometa. Najmanjši delež tujih osebnih vozil (0,8%) je bil v smeri od Metlike proti vzhodu. Ti deleži so bili na cestah s skromnejšim prometom majhni že leta 1985, vendar so se tudi na njih, z izjemo ceste Koper-Buzet, še izdatneje zmanjšali. Deleži osebnih vozil z območja nekdanje Jugoslavije so bili zelo visoki, višji od deleža slovenskih in drugih tujih osebnih vozil skupaj na cestah (Črnomelj-Karlovac,

Novo mesto-Karlovac, Ptuj-Varaždin in Trst-Reka. Na drugih cestah število osebnih vozil iz nekdanje Jugoslavije leta 1992 ni presegalo števila domačih vozil.

PROMETNI TOKOVI NA IZBRANIH MEJNIH PREHODIH

Na podlagi ankete prometnih tokov, opravljene na izbranih mejnih prehodih. 31.7.1992 (MPZ, RUC, SCT, PNZ, 1992), lahko zapišemo naslednje temeljne ugotovitve.

Preko 22. mejnih prehodov v Sloveniji z Italijo (7 mejnih prehodov), Avstrijo (6 mejnih prehodov), Madžarsko (1 mejni prehod) in Hrvaško (8 mejnih prehodov) je 31.7.1992 prestopilo meje v obeh smereh 85.027 motornih vozil, med katerimi je bilo 79.819 osebnih (94,0%), 4.286 tovornih (5,0%), 487 motorjev (0,6%) in 435 avtobusov (0,5%).

Tab. 5: Število motornih vozil na mejnih prehodih Slovenije z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško 31.7.1992 (prestop meje v obe smeri)*

Cross-Border Traffic by Road at the Slovene Borders with Italy, Austria, Hungary and Croatia 31.7.1992

Mejni prehodi Border crossings	Motorna vozila Motor vehicles	Motorji Motor cycles	Osebna vozila Private cars	Avtobusi Buses	Tovornjaki Lorries
Italija	32089	272	29840	160	1817
Avstrija	20399	120	19527	49	703
Madžarska	1098	3	919	12	164
Hrvaška	31441	92	29533	214	1602
Skupaj	85027	487	79819	435	4286

*Analiza prometnih tokov čez mejne prehode v R Sloveniji, Ministrstvo za promet in zveze, Republiška uprava za ceste, SCT, PNZ, Prometni oddelek, Ljubljana, 1992

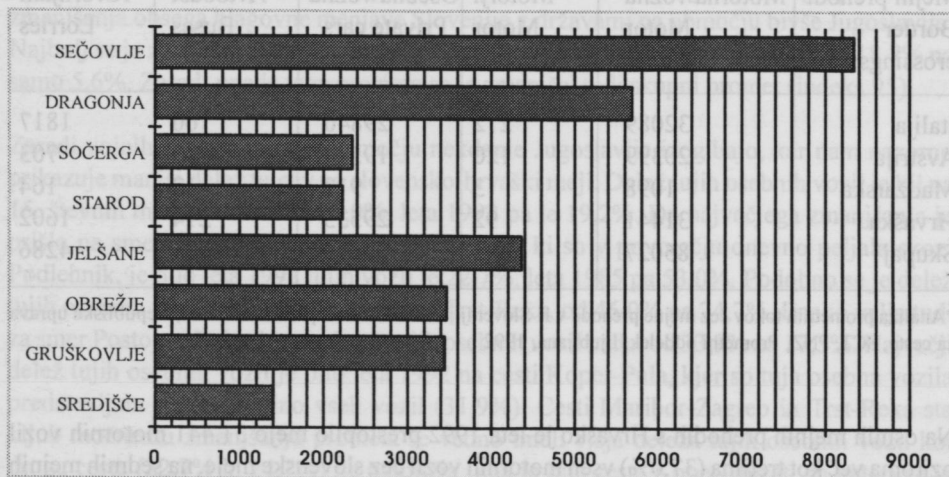
Na osmih mejnih prehodih s Hrvaško je leta 1992 prestopilo mejo 31.441 motornih vozil oziroma več kot tretjina (37,0%) vseh motornih vozil čez slovenske meje, na sedmih mejnih prehodih z Italijo 32.089 (38,0%) in na enem mejnem prehodu z Madžarsko 1.098 (1,3%). Največ osebnih vozil je prestopilo slovensko-italijansko mejo (29.840), nekoliko manj slovensko hrvaško (29.533), sledili pa sta slovensko-avstrijska (19.527) in slovensko-madžarska meja (919). Na osmih mejnih prehodih s Hrvaško je mejo prestopilo v obe smeri 31.441 motornih vozil, od tega 29.533 osebnih vozil (94,0%), 1.602 tovornjakov (5,1%), 214 avtobusov (0,7%) in 92 motorjev (0,3%).

Tab. 6: Število motornih vozil na mejnih prehodih Slovenije in Hrvaške 31.7.1992 (prestop meje v obe smeri)*

Cross-Border Traffic by Road at the Slovene-Croat Border 31.7.1992

Mejni prehodi Border crossings	Motorna vozila Motor vehicles	Motorji Motor cycles	Osebnna vozila Private cars	Avtobusi Buses	Tovornjaki Lorries
Središče ob D.	1402	3	1141	12	246
Gruškovje	3444	1	3221	28	194
Obrežje	3645	2	3115	56	472
Jelšane	4359	12	4069	24	254
Starod	2225	0	2061	25	139
Sočerga	2344	19	2261	6	58
Dragonja	5683	28	5589	4	62
Sečovlje	8339	27	8076	59	177
Skupaj	31441	92	29533	214	1602

*Analiza prometnih tokov čez mejne prehode v R Sloveniji, Ministrstvo za promet in zveze, Republiška uprava za ceste, SCT, PNZ, Prometni oddelek, Ljubljana, 1992

Slika 1: Število motornih vozil na slovensko-hrvaški meji (v obe smeri) 31. 7. 1992

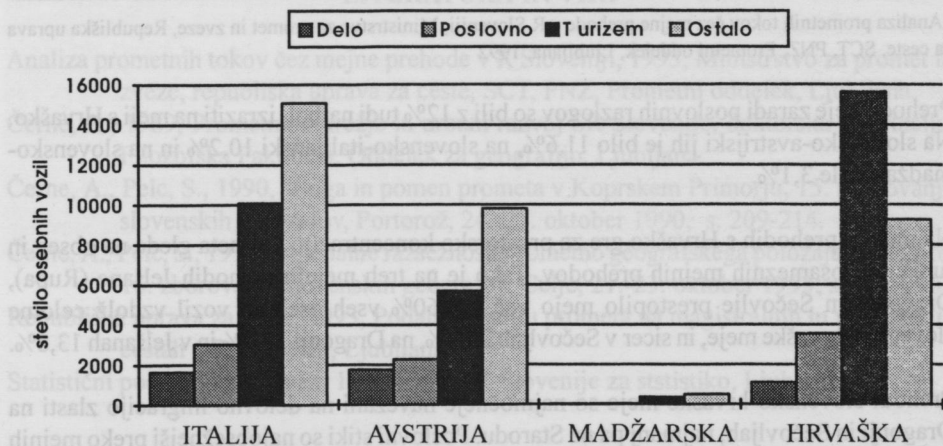
Cross-Border traffic by road at the Slovene-Croat border 31.7.1992 (motor vehicles in both directions)

Tab. 7: Število motornih vozil na slovensko-hrvaški meji (v obe smeri) 31.7.1992
 Cross-Border Traffic by Road at the Slovene-Croat Border 13.7.1992 (motor vehicles in both directions)

Mejni prehodi Border crossing	Delo Work	Poslovno Business	Turizem Leisure	Drugo Other
Italija	1641	3040	10078	15081
Avstrija	1753	2274	5689	9811
Madžarska	23	28	362	506
Hrvaška	1105	3550	15639	9239
Skupaj	4522	8892	31768	34637

*Analiza prometnih tokov čez mejne prehode v R Sloveniji, Ministrstvo za promet in zveze, Republiška uprava za ceste, SCT, PNZ, Prometni oddelek, Ljubljana, 1992

Največ tovornih vozil je prečkalo slovensko-italijansko in slovensko-hrvaško mejo: preko prve 1.817 ali 42,45%, preko druge pa 1.602 ali 37,4%. Preko slovensko-avstrijske meje je prestopilo mejo le 16,4% vseh tovornih vozil, preko slovensko-madžarske pa 3,8%. Največji delež tovornega prometa je po posameznih mejah imela slovensko-madžarska meja, kjer je bilo 1.098 vozil kar 15,0% tovornih. Na slovensko-italijanski meji je bil delež tovornega prometa 5,6%, na slovensko-hrvaški meji 5,1% in na slovensko avstrijski meji le 3,4%. Tudi ti podatki govorijo o prostorski usmeritvi blagovnih prometnih tokov preko slovenskega ozemlja.

Slika 2: Prehod osebnih vozil na mejah Slovenije z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško glede na namen 31.7.1992

Cross-Border Traffic of Private Cars According to the Purpose of Travel at the Slovene borders with Italy, Austria, Hungary and Croatia 31.7.1992

Glede na namen potovanja osebnih vozil je prevladoval turizem, saj je skoraj 40% vseh osebnih vozil prestopilo mejo zaradi turističnih razlogov. Sledili so poslovni razlogi z 11,1%, delovni s 5,7% ter ostali s 43,4%. Na meji s Hrvaško so bili turistični motivi za prestop meje najštevilnejši, saj so predstavljali več kot polovico (53,0%) prehodov vseh osebnih vozil. Na turizem je odpadlo na meji z Madžarsko 39,4% osebnih vozil, na meji z Italijo 33,8% in na meji z Avstrijo 29,1%. Ti podatki so smiselni, saj je bila anketa opravljena v času turistične sezone.

Tab. 8: Mejni prehodi osebnih vozil na slovensko-hrvaški meji glede na namen 31.7.1992*
Cross-Border Traffic of Private Cars According to the Purpose of Travel at the
Slovene-Croat Border 31.7.1992

Mejni prehodi Border crossing	Delo Work	Poslovno Business	Turizem Leisure	Drugo Other
Središče ob D.	108	172	266	595
Gruškovje	58	624	601	1938
Obrežje	163	900	433	1619
Jelšane	74	294	2988	713
Starod	18	281	840	922
Sočerga	101	255	1529	376
Dragonja	284	349	3871	1085
Sečovlje	299	675	5111	1991
Skupaj	1105	3550	15639	9239

*Analiza prometnih tokov čez mejne prehode v R Sloveniji, Ministrstvo za promet in zveze, Republiška uprava za ceste, SCT, PNZ, Prometni oddelek, Ljubljana, 1992

Prehodi meje zaradi poslovnih razlogov so bili z 12% tudi najbolj izraziti na meji s Hrvaško. Na slovensko-avstrijski jih je bilo 11,6%, na slovensko-italijanski 10,2% in na slovensko-madžarski le 3,1%.

Na mejnih prehodih s Hrvaško gre za prostorsko koncentracijo prometa glede na obseg in funkcijo posameznih mejnih prehodov. Tako je na treh mejnih prehodih Jelšane (Rupa), Dragonja in Sečovlje prestopilo mejo več kot 60% vseh osebnih vozil vzdolž celotne slovensko-hrvaške meje, in sicer v Sečovljah 27,3%, na Dragonji 19,0% in v Jelšanah 13,8%.

Prehodi slovensko-hrvaške meje so najmočnejše navezani na delovno migracijo zlasti na Dragonji in Sečovljah, najmanj pa na Starodu. Poslovni stiki so najboljšežnejši preko mejnih prehodov Breg (1/4 vseh poslovnih prehodov osebnih vozil preko slovensko-hrvaške meje), Sečovlje (19,0%) in Macelj (17,6%). Najizrazitejši mejni prehodi za turistični promet pa so Seča, Dragonja in Jelšane. Na prvem je prestopilo mejo skoraj 1/3 vseh osebnih vozil, ki so imela turistični namen potovanja, na Dragonji 1/4 in v Jelšanah 19,1%.

SKLEP

Nova državna meja in krizno žarišče na Balkanu močno vplivata na zmanjšanje prometa na najbolj tranzitnih prometnih smereh v Sloveniji. Hkrati se je zaradi prekinitve medsebojnih trgovskih povezav močno zmanjšal tovarni promet med Slovenijo in Hrvaško. Zaradi bližine vojne se je zmanjšalo tudi število in delež tujih osebnih vozil. Na nekaterih delih meje, kjer poteka manjši promet, je prišlo do povečanja povprečnega letnega dnevnega prometa, kar je povezano z novonastalimi obmejnimi razmerami.

Tranzitni promet preko Slovenije se je preusmeril na longitudinalno smer Koper-Lendava, ki predstavlja infrastrukturno hrbtenico države. Hkrati je to tudi prometna smer, ki se ujema s predvidenim povečanjem prometa med razvijajočimi se državami vzhodnega dela srednje Evrope in industrijskimi območji sevrene Italije, južne Francije in Španije. Koncept nove prometne zasnove Slovenije bo zato temeljil prav na teh dejstvih in na zahtevi po neposrednem povezovanju z vsemi sosednjimi državami. Prometne smeri proti Hrvaški tako ne bodo imele več primarnega pomena kot v nekdanji državi, temveč sekundarnega, saj bosta imeli obe smeri Jesenice-Obrežje in Šentilj-Macelj pretežno tranzitni pomen. Leta pa verjetno ne bo imela prednosti pred medregionalnim in regionalnim povezovanjem s sosednjimi državami in regijami Slovenije. Prometni tokovi na obeh smereh se bodo z normalizacijo razmer ponovno krepili, čeprav verjetno ne bodo dosegli nekdanje ravni. Pričakovati je namreč, da bodo alternativne prometne smeri zaradi boljše infrastrukture v večji meri ustvarjale nove prometne potrebe.

LITERATURA IN VIRI

- Analiza prometnih tokov čez mejne prehode v R Sloveniji, 1993, Ministrstvo za promet in zveze, republiška uprava za ceste, SCT, PNZ, Prometni oddelek, Ljubljana.
- Černe, A., 1989, Prometno omrežje in urbani razvoj SR Slovenije, doktorska disertacija, Filozofska Fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana.
- Černe, A., Pelc, S., 1990, Vloga in pomen prometa v Koprskem Primorju, 15. zborovanje slovenskih geografov, Portorož, 24.-27. oktober 1990, s. 209-214.
- Černe, A., Pelc, S., 1993, regionalne razsežnosti prometno geografskega položaja Savinjske, 16. zborovanje slovenskih geografov, Celje, 21.-23. oktober 1993, s. 175-196.
- Republiška uprava za ceste, 1993, Podatki o štetju prometa na magistralnih in regionalnih cestah v R Sloveniji, Ljubljana.
- Statistični podatki po občinah, 1992, Zavod R Slovenije za statistiko, Ljubljana.

TRANSPORT-GEOGRAPHIC ASPECTS OF THE NEW STATE BORDER**Summary**

Slovenia has 1,160 km of state borders, of which 546 km (47.0%) is shared with Croatia, 324 km (28.0%) with Austria, 202 km (17.4%) with Italy and 88 km (7.5%) with Hungary. The Slovenian sea border is only 46.6 km long. There are altogether 149 border crossings on the Slovenian state borders: 65 (43.6%) international and local roads, railroads, and other crossings with Italy, 48 (32.2%) with Austria, 34 (22.8%) with Croatia and 2 (1.3%) with Hungary. At international border crossings, more than 18 million cars were registered in regular road traffic in 1990, with more than 90 million passengers.

On the basis of an average daily traffic flow per a year in 1985 and 1992 we can determine two main changes. Before the new state border we had three main traffic flows towards the border: Koper-Pula, Ljubljana-Zagreb and Maribor-Zagreb. Traffic flows in 1992 increased on the first direction and decreased on others two. This is specially evident in goods traffic and traffic of foreign private cars. On the other hand, traffic flows at regional and local border crossings increased because of daily commuters.

According to the analysis of cross-border traffic by road, 31.7.1992, 85,027 motor vehicles were registered in both directions at 22 border crossings at the Slovene borders. At the border crossings with Italy 32,089 (37.7%) motor vehicles were registered, with Croatia 31,441 (37.0%), with Austria 20,399 (24.0%) and with Hungary 1,098 (1.3%).

The structure of cross-border traffic at 8 border crossings at the Slovene-Croat border was as follows: 29,533 private cars (94.0%), 1,602 lorries (5.1%), 214 buses (0.7%) and 29 motor cycles. The biggest traffic flow was at border crossings Sečovelje (8,076 private cars, or 27.3% of all registered private cars at Slovene-Croat border crossings), Dragonja (5,589 private cars, 19.0%) and Jelšane (4,069 private cars, 13.8%), leading towards the peninsula of Istra.

Turistic travel was the purpose of more than 50% of all private cars crossings at the Slovene-Croat border, 12.0% were business travel, 3.7% were commuters and 31.3% were other purposes.

DEMOGRAFSKA ANALIZA OBMEJNEGA OBMOČJA SLOVENSKO - HRVAŠKE MEJE V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Uroš Horvat *

Izvilleek

UDK 911.3:312(497.12-18-04)

V prispevku so analizirane nekatere demogeografske in socio - ekonomske razmere v obmejnem območju ob slovensko - hrvaški meji v Severovzhodni Sloveniji v obdobju 1961 - 1991.

Ključne besede: Meja, obmejno območje, demografska analiza, Slovenija

Abstract

UDC 911.3:312(497.12-18-04)

DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF THE SLOVENE - CROATIAN BORDER AREAS IN THE NORTH-EASTERN SLOVENIA

The article analyzes some demographic and socio-economic aspects in the Slovene - Croatian border areas in NE Slovenia between 1961 and 1991.

Key words: Border, border regions, demographic analysis, Slovenia

UVOD

Slovenijo lahko, zaradi njene teritorialne majhnosti in vpetosti v mednarodne tokove, označimo skoraj v celoti kot obmejno regijo z vsemi učinki, ki so s tem povezani. Klemenčič (1992) ugotavlja v Sloveniji tri tipe obmejnih območij: območje ob meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Med seboj se razlikujejo tako po stopnji urbaniziranosti, propustnosti meje, regionalni povezanosti obmejnih območij sosednjih držav, času nastanka meje, fizično-geografski podobi, družbeno-ekonomski razvitosti, intenzivnosti pretoka oseb, blaga in informacij ter prekomejnem vplivanju človekovih aktivnosti na razvoj, vlogo in podobo kulturne pokrajine. Omenjenim tipom se je pridružil nov tip, to je obmejno območje ob meji s Hrvaško.

Z osamosvojitvijo Slovenije je leta 1991 nastala nova državna meja med R. Slovenijo in R. Hrvaško, ki je bistveno posegla v gospodarske in blagovne tokove, zaposlovanje obmejnega prebivalstva, dnevno migracijo, urejanje prometa in podobno. Poleg nekaterih navedenih kratkoročnih učinkov pa se ob novonastali meji pričakujejo tudi dolgoročni učinki, ki so povezani predvsem z razvojem prebivalstva in gospodarstva v obmejnih območjih.

* Mag., asistent, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za geografijo, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, SLO

V prispevku se omejujem le na predstavitev demogeografskih in nekaterih socio - ekonomskih razmer, saj je prebivalstvo nosilec razvoja obmejne regije in s tem omogoča na eni strani ohranjanje poseljenosti in stabilnosti kulturne pokrajine, na drugi strani pa je tvoren element prekomejnega sodelovanja.

S pomočjo statističnega gradiva (t.j. rezultatov Popisa prebivalstva leta 1991 v primerjavi s predhodnimi popisi) je analizirano stanje v demogeografskem razvoju v obmejnem območju ob slovensko - hrvaški meji v SV Sloveniji pred nastankom nove meje. Rezultati nam bodo služili kot osnova za nadaljnjo proučevanje in ugotavljanje možnih učinkov ob novonastali državni meji.

V analizo so bili vključeni naslednji kazalci:

- gibanje števila prebivalstva v obdobju 1869 - 1991
- gibanje števila gospodinjstev v obdobju 1961 - 1991
- starostna in spolna struktura prebivalstva leta 1961 in 1991
- delež kmečkega prebivalstva leta 1961 in 1991
- delež priseljenega prebivalstva z območja bivše Jugoslavije leta 1991.

Obravnavano obmejno območje zajema pet občin (Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Šmarje pri Jelšah). Analiza je izdelana na nivoju katastrskih občin, ki so bile razvrščene v štiri pasove (karta 1):

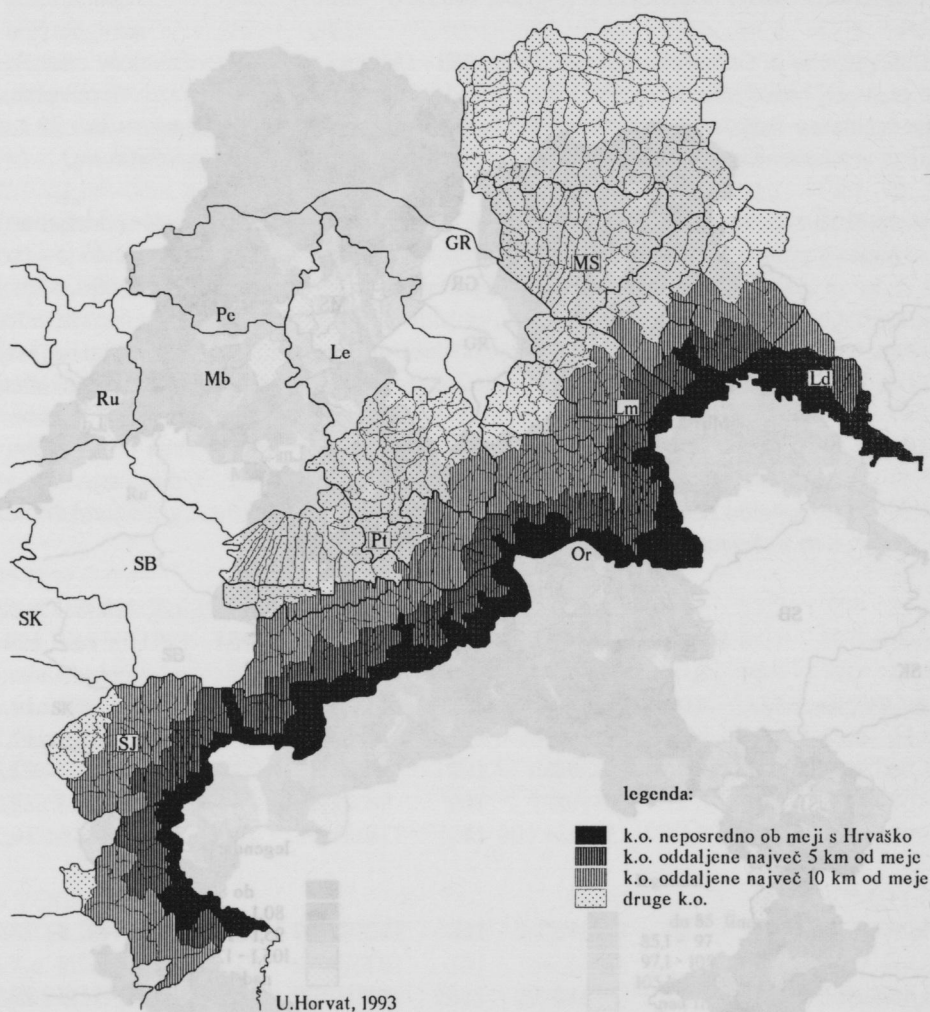
- k.o. tik ob meji
- k.o., ki so od meje oddaljene največ 5 km, a niso neposredno povezane z mejo
- k.o., ki so od meje oddaljene 5 - 10 km
- ostale k.o. v obmejnih občinah.

Med 403 katastrskimi občinami jih v prvi pas sodi 71, v drugi pas 99, v tretji 119 in v četrti 114. V tabelah so prikazani rezultati analize po naravno - geografskih regijah, saj so edhodni rezultati pokazali večjo povezanost demogeografskih razmer s temi enotami kot z upravnimi občinami. Na kartah pa so za primerjavo prikazane tudi razmere v občini Murska Sobota. Tu je odprta meja z Avstrijo pripomogla k gospodarskemu in družbenemu razvoju na Zahodnem Goričkem, medtem ko je na drugi strani (na V Goričkem) ob štirideset let zaprti meji prišlo do izrazite depopulacije in propada kulturne pokrajine (Klemenčič, 1991; Počkaj-Horvat, 1991; Horvat, 1993).

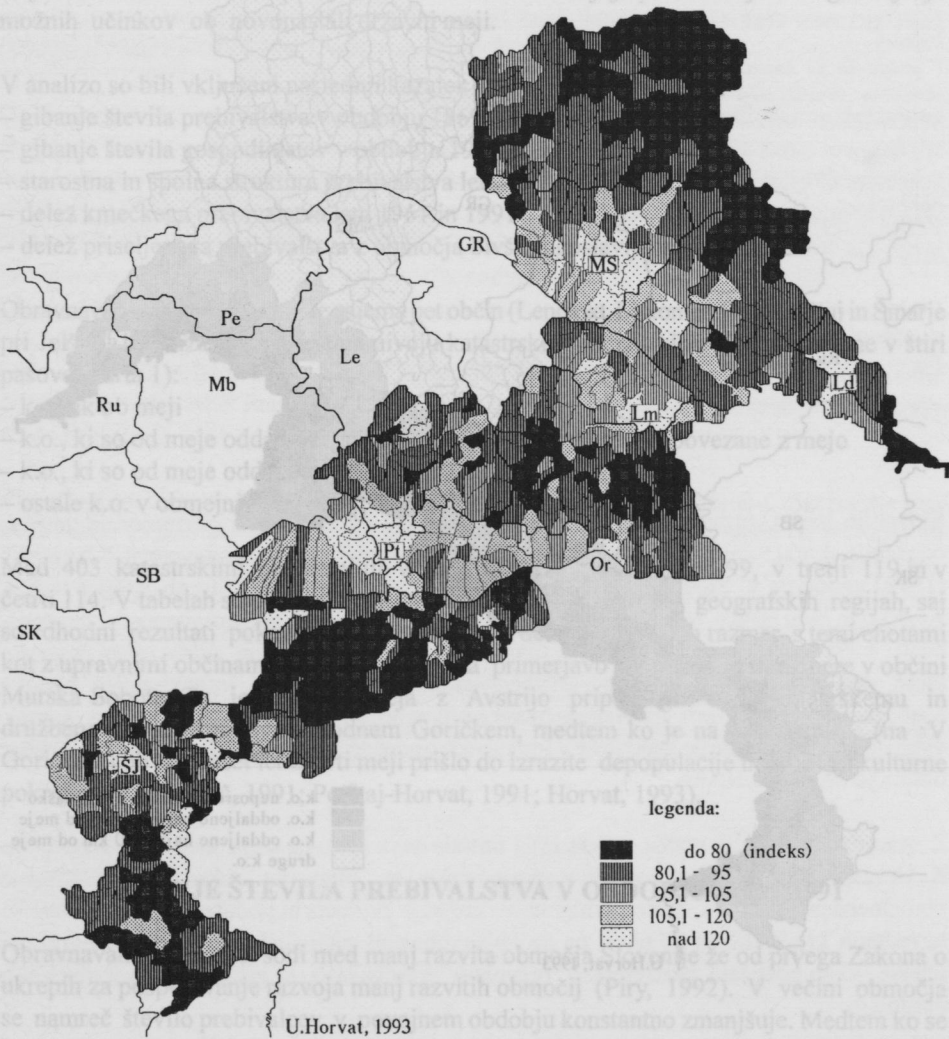
GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA V OBDOBJU 1869 - 1991

Obravnavano območje sodi med manj razvita območja Slovenije že od prvega Zakona o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij (Piry, 1992). V večini območja se namreč število prebivalcev v povojnem obdobju konstantno zmanjšuje. Medtem ko se je v Sloveniji v obdobju 1961 - 1991 število prebivalstva povečalo za 24,6 %, se je v obravnavanih petih občinah povečalo le za 2,2 % in še to le na račun povečanja v občinskih

Slika 1: Obmejno območje ob slovensko-hrvaški meji v SV Sloveniji
Slovene-Croatian Border Areas in North-Eastern Slovenia

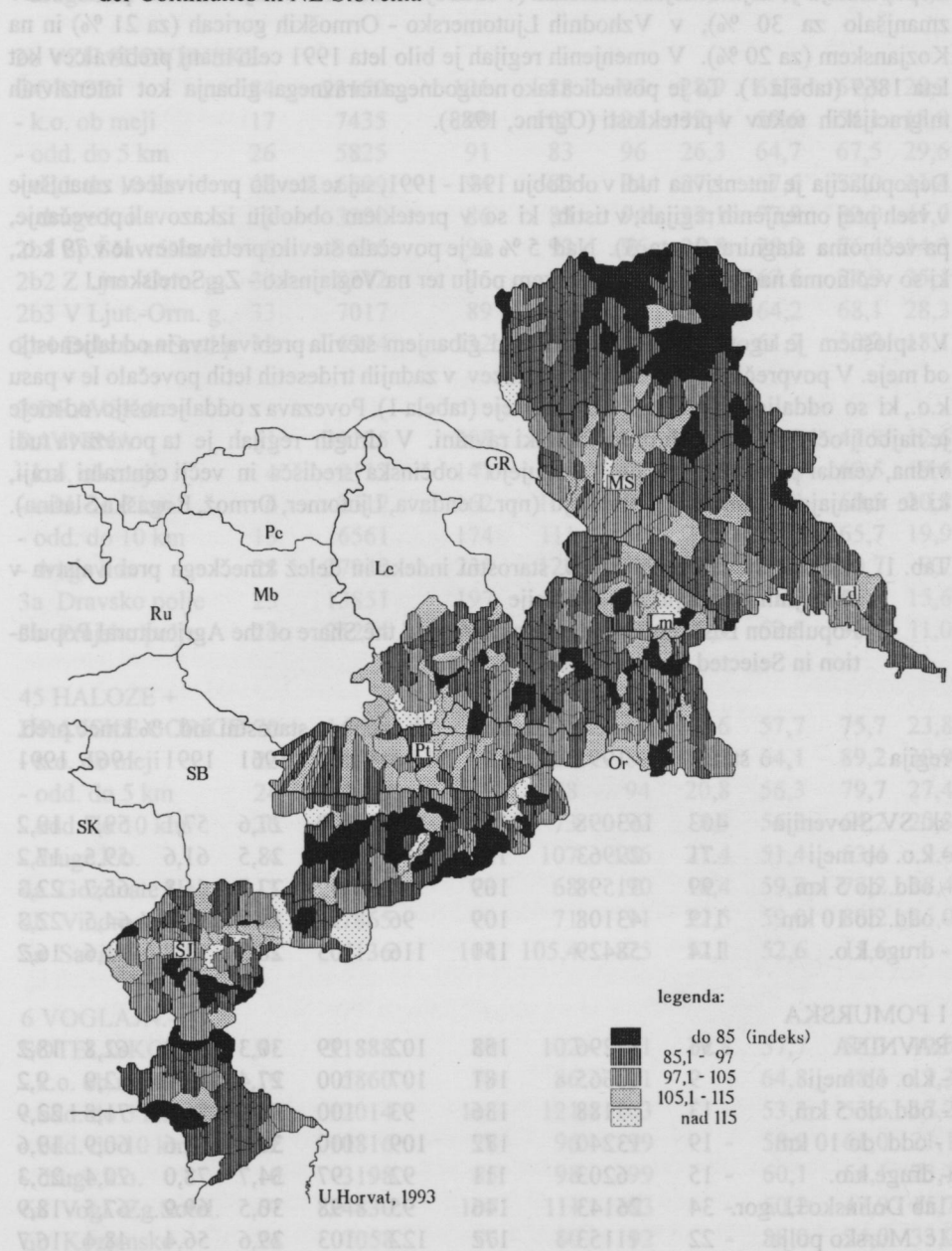

Slika 2: Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1961-81 v občinah SV Slovenije ob meji s Hrvaško
Changes in the Number of Population from 1961-81 in the Slovene-Croatian Border Communes in NE Slovenia

Slika 3: Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1981-91 v občinah SV Slovenije ob meji s Hrvaško

Changes in the Number of Population from 1981-91 in the Slovene-Croatian Border Communes in NE Slovenia

središčih in večjih centralnih krajih (karta 2). Leta 1991 je v regiji živel 163.098 prebivalcev.

Depopulacija je najmočnejša v Halozah (v obdobju 1961 - 1991 se je število prebivalcev zmanjšalo za 30 %), v Vzhodnih Ljutomersko - Ormoških goricah (za 21 %) in na Kozjanskem (za 20 %). V omenjenih regijah je bilo leta 1991 celo manj prebivalcev kot leta 1869 (tabela 1). To je posledica tako neugodnega naravnega gibanja kot intenzivnih migracijskih tokov v preteklosti (Ogrinc, 1983).

Depopulacija je intenzivna tudi v obdobju 1981 - 1991, saj se število prebivalcev zmanjšuje v vseh prej omenjenih regijah; v tistih, ki so v preteklem obdobju izkazovali povečanje, pa večinoma stagnira (karta 3). Nad 5 % se je povečalo število prebivalcev le v 79 k.o., ki so večinoma na Dravskem in Murskem polju ter na Voglajnsko - Zg.Sotelskem.

V splošnem je ugotovljena povezava med gibanjem števila prebivalstva in oddaljenostjo od meje. V povprečju se je število prebivalcev v zadnjih tridesetih letih povečalo le v pasu k.o., ki so oddaljene več kot 10 km od meje (tabela 1). Povezava z oddaljenostjo od meje je najbolj očitna v Halozah in na Dravski ravnini. V drugih regijah je ta povezava tudi vidna, vendar povprečje regije "dvigujejo" občinska središča in večji centralni kraji, ki se nahajajo v obmejnem območju (npr. Lendava, Ljutomer, Ormož, Rogaška Slatina).

Tab. 1: Gibanje števila prebivalcev, starostni indeks in delež kmečkega prebivalstva v obmejnih območjih SV Slovenije
Population Distribution, Age Structure and the Share of the Agricultural Population in Selected Border Areas of Slovenia

regija	št.KO	št.preb.	indeks	gib.prebiv.		starostni ind.		% kmeč.preb.	
		1991	91/1869	91/61	91/81	1961	1991	1961	1991
sk. SV Slovenija	403	163098	122	102	100	27,6	57,1	59,7	19,2
- k.o. ob meji	71	29963	112	94	99	28,5	61,6	59,5	17,2
- odd. do 5 km	99	31598	109	98	99	27,7	61,8	65,7	22,3
- odd. do 10 km	119	43108	109	96	97	25,9	57,3	64,5	22,3
- druge k.o.	114	58429	151	116	103	28,3	52,2	51,6	16,2
I POMURSKA									
RAVNINA	56	37296	153	102	99	30,3	65,8	62,8	18,2
- k.o. ob meji	9	10665	181	107	100	27,4	62,0	52,9	9,2
- odd. do 5 km	13	7188	136	93	100	30,5	76,1	71,8	22,9
- odd. do 10 km	19	13240	172	109	100	30,2	58,6	60,9	19,6
- druge k.o.	15	6203	111	92	97	34,7	78,0	70,4	25,3
1ab Dolinsko+L.gor.	34	26143	146	95	98	30,5	69,9	67,5	18,9
1c Mursko polje	22	11153	172	122	103	29,6	56,4	48,4	16,7

2a OSR.SLOVENSKE

GORICE	51	17532	128	120	116	27,6	39,1	68,2	19,2
- odd. do 10 km	7	1633	100	89	99	25,8	43,2	79,3	29,4
- druge k.o.	44	15899	131	124	118	27,9	38,7	66,7	18,2

2b VZH.SLOVENSKE

GORICE	84	23159	101	88	97	28,9	65,7	67,1	28,3
- k.o. ob meji	17	7435	129	103	101	32,4	59,6	54,1	18,9
- odd. do 5 km	26	5825	91	83	96	26,3	64,7	67,5	29,6
- odd. do 10 km	28	6599	94	82	94	27,1	67,6	72,0	31,4
- druge k.o.	13	3300	86	83	94	32,1	77,8	82,0	41,0
2b1 Sp.Ščavniška d.	6	1616	93	93	96	30,8	78,0	76,4	34,3
2b2 Z Ljut.-Orm. g.	33	8212	95	83	94	29,4	67,6	74,3	35,1
2b3 V Ljut.-Orm. g.	33	7017	89	79	94	24,3	64,2	68,1	28,3
2b4 Dobrava+Sred.p	12	6314	132	110	103	36,0	61,7	50,3	18,1

3 DRAVSKA

RAVNINA	51	39125	207	122	99	27,2	52,2	41,3	12,6
- k.o. ob meji	4	2112	141	109	102	36,0	52,6	62,5	19,6
- odd. do 5 km	6	2512	162	106	97	39,9	68,3	60,5	20,8
- odd. do 10 km	13	6561	174	111	97	23,9	47,7	65,7	19,9
- druge k.o.	28	27940	231	128	99	26,0	51,7	30,7	9,7
3a Dravsko polje	25	13851	197	113	102	24,0	51,5	45,4	15,6
3b Ptujsko polje	26	25274	213	127	98	20,3	52,5	38,7	11,0

45 HALOZE +

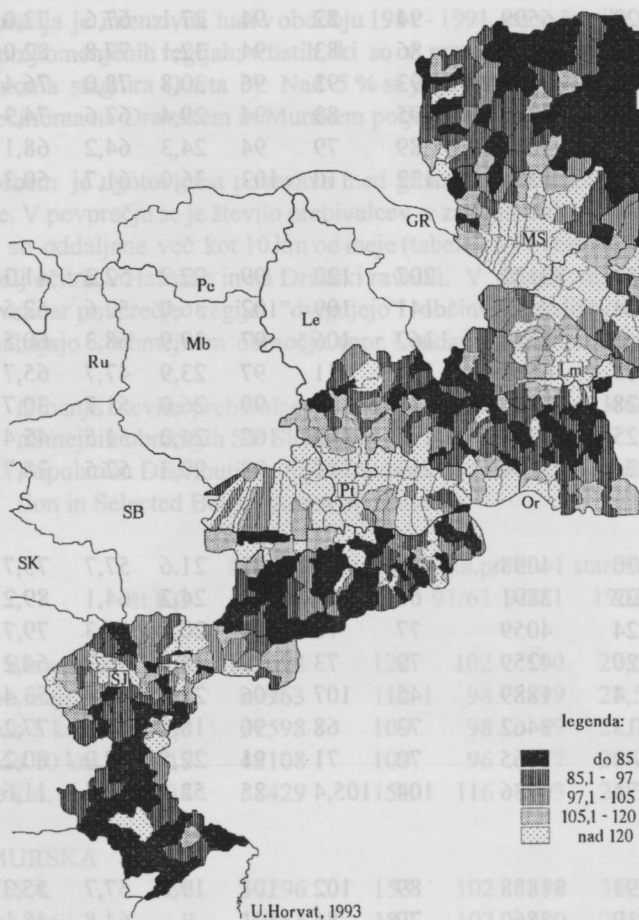
DRAVSKE GORICE	70	14098	78	75	93	21,6	57,7	75,7	23,8
- k.o. ob meji	22	3891	64	65	89	24,2	64,1	89,2	30,9
- odd. do 5 km	24	4059	77	78	94	20,8	56,3	79,7	27,4
- odd. do 10 km	20	4259	79	73	92	18,3	56,3	64,2	20,3
- druge k.o.	4	1889	145	107	106	27,4	51,4	53,4	9,6
4a Gozdnate Haloze	13	3462	73	68	90	18,4	59,3	77,2	28,4
4b Vinorod. Haloze	49	7865	70	71	91	22,5	59,0	80,2	26,0
5a Savinsko	2771	136	104	105,4	25	52,1	52,6	11,6	

6 VOGLAJN.-

SOTELJSKO	91	31888	89	102	101	19,8	57,7	55,3	19,5
- k.o. ob meji	19	5860	79	86	101	-	64,8	48,1	19,3
- odd. do 5 km	30	12014	113	121	103	-	53,3	53,6	17,2
- odd. do 10 km	32	10816	78	96	99	-	58,0	61,0	21,1
- druge k.o.	10	3198	85	98	99	-	60,1	56,1	23,1
6a Vogl.-Zg.Sotel.	67	24830	107	111	103	-	50,2	47,9	15,7
6b Kozjansko	24	7058	56	80	92	-	88,0	74,0	33,0

Slika 4: Gibanje števila gospodinjstev v obdobju 1961 - 1991 v občinah SV Slovenije ob meji s Hrvaško

Changes in the Number of Hausholds from 1961 to 1991 in the Slovene-Croatian Border Communes in NE Slovenia

Za državnim povprečjem zaostaja tudi gibanje števila gospodinjstev. Zaradi spremenjenega načina življenja, oziroma prehoda iz agrarne v urbano družbo, se je v Sloveniji v obdobju 1961 - 1991 število gospodinjstev povečalo za 40 %, v obmejnih območjih SV Slovenije pa le za 19 %. Tu je prehod opazen šele v zadnjih desetih letih, ko v vseh regijah število gospodinjstev rahlo narašča, medtem ko se je v obdobju 1961 - 1981 zlasti v Vzhodnih Slovenskih goricah, Halozah in na Kozjanskem intenzivno zmanjševalo. V omenjenih regijah se je v obdobju 1961 - 1991 število gospodinjstev zmanjšalo kar v 143 k.o. (od 229 k.o.).

Povprečno število članov na gospodinjstvo je v obmejnem območju SV Slovenije višje kot v Sloveniji in znaša 3,35 prebivalca na gospodinjstvo leta 1991 (v Sloveniji 3,08).

STAROSTNA IN SPOLNA STRUKTURA PREBIVALSTVA LETA 1961 IN 1991

Starostna struktura prebivalstva je odraz splošne dinamike prebivalstva in družbeno - geografskih razmer v regiji. Delež mladega prebivalstva (do 14 let), ki je leta 1961 v agrarno prenaseljenih območjih SV Slovenije znašal 30,0 %, se je leta 1991 znižal na 20,5 %; delež starega prebivalstva (nad 65 let) pa se je zvišal z 8,3 % na 11,7 %. Najvišji je na Kozjanskem (nad 17 %) ter v Vzhodnih Slovenskih goricah in na Dolinskem (nad 14 %).

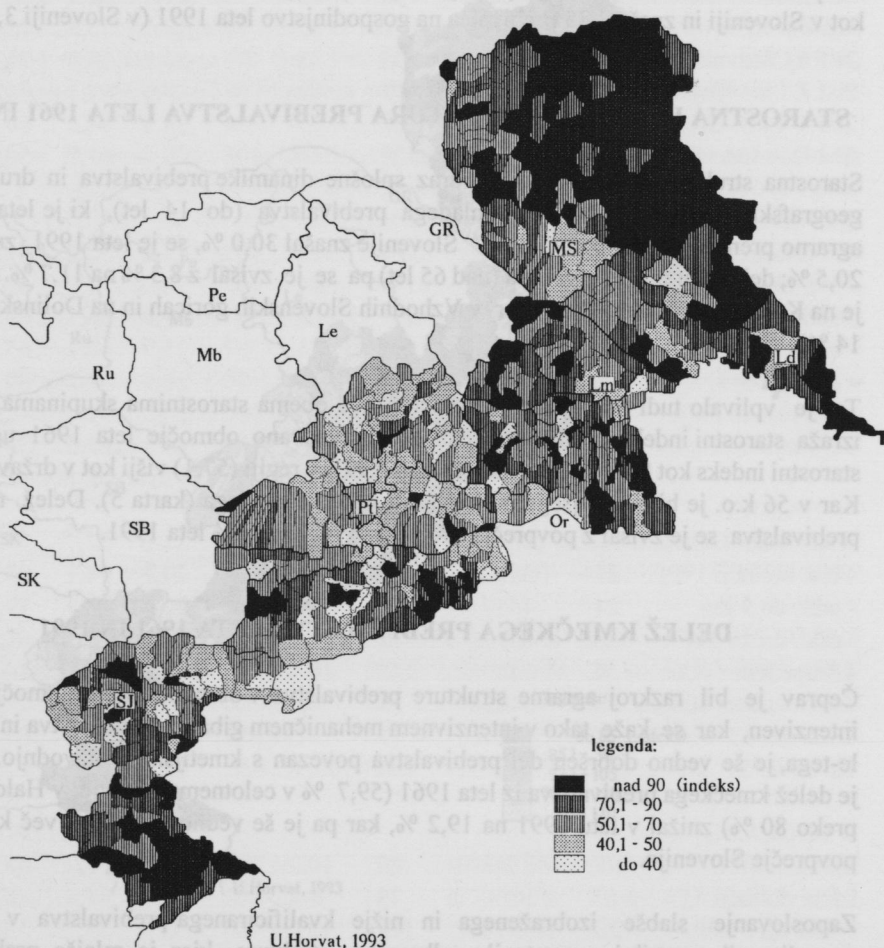
To je vplivalo tudi na neugodno razmerje med obema starostnima skupinama, ki ga izraža starostni indeks. Medtem ko je imelo obravnavano območje leta 1961 ugodnejši starostni indeks kot Slovenija, je bil ta leta 1991 v regiji (57,1) višji kot v državi (53,1). Kar v 56 k.o. je bilo starejšega prebivalstva več kot mladega (karta 5). Delež moškega prebivalstva se je zvišal z povprečja 47 % leta 1961 na 49 % leta 1991.

DELEŽ KMEČKEGA PREBIVALSTVA LETA 1961 IN 1991

Čeprav je bil razkroj agrarne strukture prebivalstva v obravnavanem območju dokaj intenziven, kar se kaže tako v intenzivnem mehaničnem gibanju prebivalstva in staranju le-tega, je še vedno dobršen del prebivalstva povezan s kmetijsko proizvodnjo. Tako se je delež kmečkega prebivalstva iz leta 1961 (59,7 % v celotnem območju; v Halozah npr. preko 80 %) znižal v letu 1991 na 19,2 %, kar pa je še vedno 2,4 - krat več kot znaša povprečje Slovenije.

Zaposlovanje slabše izobraženega in nižje kvalificiranega prebivalstva v bližnjih zaposlitvenih centrih je vzpostavilo polkmečko strukturo, kjer je mlajše prebivalstvo večinoma zaposleno, starejše pa dela na kmetiji. V Halozah, Vzhodnih Slovenskih goricah in na Kozjanskem je še vedno 25 - 35 % vsega prebivalstva kmečkega (tabela 2, karta 6). Več kot 50 % kmečkega prebivalstva je še vedno v 12 k.o. obravnavanega območja.

Slika 5: Delež prebivalstva, priseljenih iz republik bivše Jugoslavije, stanje leta 1991
 Proportion of the Population that Immigrated from Former Yugoslav Republics
 Data for the Year 1991.

Deagrarizacija je bila intenzivna le na ravnskem območju, kjer sta se pričeli urbanizacija in industrializacija relativno zgodaj. Tu prevladujejo goispodinjstva s kmečkim gospodarstvom v katerih so vsi odrasli zaposleni izven kmetijstva, delo na zemlji pa jim služi kot dodatni vir dohodka.

DELEŽ PRISELJENEGA PREBIVALSTVA Z OBMOČJA BIVŠE JUGOSLAVIJE

Za proučevanje dogajanj v obmejnem območju je pomembna tudi analiza priseljenega prebivalstva. V preteklosti so se iz republik bivše Jugoslavije zlasti v večje zaposlitvene centre priseljevali delovni migranti. V nekaterih občinah osrednje Slovenije in na Primorskem znaša njihov delež preko 15 % vsega prebivalstva. Zaradi manjše razvitosti je v obravnavanih obmejnih občinah ta delež sorazmeroma nizek (2,6 - 4,1 % vsega prebivalstva).

Kot posledica trajnih preseljevanj zaradi dela in mešanja prebivalstva s porokami so višji deleži priseljenega prebivalstva le v k.o., ki so neposredno ob meji. Kar v 21 k.o. ob sami meji znaša delež priseljenih iz bivše Jugoslavije nad 10 % vsega prebivalstva. To so večinoma Hrvati iz sosednjih območij preko meje. Najvišji so deleži priseljenega prebivalstva v Lendavi (13 %), Petišovcih (14 %), Globoki (14,2 %), Razkrižju (15,6 %), Šafarskem (14,6 %), Gibini (14 %), Središču ob Dravi (14,3 %), Zavrču (30 %), Drenovcu (28 %), Rogatcu (26,9 %), Vonarjah (16,2) in v Rogaški Slatini (15 %) (karta 7).

ZAKLJUČEK

Meja med R. Slovenijo in R. Hrvaško je bila v preteklosti le administrativna ločnica in je bila popolnoma odprta. Demografski razvoj proučevanega obmejnega območja je tako rezultat pokrajinskih razmer (zlasti reliefa) in celotnega družbeno - ekonomskega razvoja. Policentrični razvoj Slovenije in industrializacija večjih centralnih krajev sta sprožila deagrarizacijo in depopulacijo slovenskega podeželja. Na območju SV Slovenije so bili ti procesi intenzivni zlasti v terciarnem gričevju (Goričko, Slovenske gorice, Haloze, Kozjansko, idr.). Problematika manjše razvitosti v Sloveniji je dobro poznana in obdelana v strokovni literaturi, kar je imelo za posledico tudi to, da se je večina analiziranega območja uvrstila med nerazvita že po prvem zakonu o manj razvitih območjih v Sloveniji leta 1971.

Analiza je pokazala, da so v zadnjih tridesetih letih ravninska območja doživela intenziven razvoj, periferna, še zlasti obmejna območja pa so zaostala. Infrastruktura in druge družbeno - ekonomske dejavnosti so zaradi perifernosti z obeh strani slabo razvite tako v Sloveniji kot tudi na Hrvaškem. Žal nam o stopnji razvitosti na hrvaški strani manjkajo podatki.

Zaradi tega je potrebno na novo koncipirati regionalni razvoj obmejnih območij in pospešiti izgradnjo infrastrukture in drugih dejavnosti, ki bodo zadržale poselitev in s tem ohranjanje kulturne pokrajine. V razvoj je potrebno vključiti lokalno prebivalstvo kot pomemben razvojni dejavnik.

DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF THE SLOVENE-CROATIAN BORDER AREAS IN NORTH-EASTERN SLOVENIA

Summary

The independence of Slovenia, gained in 1991, had for its consequence a new state border between the Republic of Slovenia and the Republic of Croatia. The new border has had a considerable impact on the economy and commerce, employment of the local population, daily migration, traffic regulation and the like. In addition to the mentioned short-term effects, more long-term ones that have to do with demographic development and economy in borderline areas are expected.

Statistical data (comparison of the results from the 1991 Census and previous ones) were used to analyze the state of demographic development in the borderline areas along the Slovene-Croatian border in NE Slovenia in the period prior to the creation of the new border. The results will serve as a basis for further research and determination of possible effects of the border.

The following indicators were included in the study.

- changes in the number of population between 1869-1991
- changes in the number of households between 1961-1991
- age and sex structure of population in the years 1961 and 1991
- the proportion of rural population in the years 1961 and 1991
- the proportion of immigrants from the territories of former Yugoslavia in 1991

The mentioned borderline area consists of five communes (Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj and [marje pri Jelšah]). The analysis was carried out on the level of cadastral communes, which were classified into four belts:

- cadastral communes located immediately along the border
- cadastral communes that are located maximally 5 kilometers from the border, but are not directly linked to it
- cadastral communes that are located 5-10 kilometers from the border
- the remaining cadastral communes in borderline communes

In the past, the border between the two states was only an administrative division and

was completely open. The demographic development of the region under investigation is therefore the result of landscape conditions (especially the relief) and of the general socio-economic development. The polycentric development in Slovenia and the industrialization of larger centers resulted in deagrarization.

The analysis shows that, in the past thirty years, flat regions have undergone an intensive development, while peripheral and especially borderline regions lagged behind in development. It is because of their socio-economic activities have remained underdeveloped both in Slovenia and in Croatia.

It is therefore necessary to create a new concept of regional development in borderline areas, which will accelerate the construction of infrastructure and other activities, this stopping emigration and preserving a cultivated landscape. Local population, who is actively involved in across-the-border cooperation, has to be included in this development.

The article deals with regional impacts of the new state border between Slovenia and Croatia on ethnically mixed area of the commune Lendava in northeast Slovenia. Different social, age and ethnic groups have dissimilar relations towards the influence of that new element in regional structure.

Key words: Ethnic groups, border regions, political geography, Podravje, Slovenia

UVOD

Občina Lendava je tipična obmejna občina, saj je približno tričetrt njenih meja hkrati slovenska državna meja s Hrvaško in Madžarsko. Neposredna bližina Avstrije (30 km) jo skupaj s celotnim Pomurjem postavlja v sklop obmejnih območij širih držav na razmeroma majhnem ozemlju.

Občina Lendava sodi med manj razvita območja Slovenije. Kmečko prebivalstvo je številčno sicer dobro zastopano, toda zaradi prevelike parcelne in poselne razdrobljenosti gospodarsko ni posebno uspešno. Število prebivalstva stagnira ali celo nazaduje. Na obmejnem območju živi tudi madžarska narodna manjšina, ki je leta 1991 predstavljala 24,2 % prebivalstva občine in 49 % prebivalstva narodnostno mešanega območja v Prekmurju. Slednje obsega vzhodni in južni del občine z mestom Lendavo in njenim suburbanim območjem (Kladnik, Repokuk, 1992; Zupancič, 1990). Obmejna lega z Madžarsko prebivalstvu ni prinesla koristi, prej nasprotno. Zaradi zaprtosti in moke gospodarske razvitosti na obeh straneh meje je bil regionalni razvoj zavrt (Klemenčič, 1987). Nove politične razmere, ki so nastale z osamosvojitvijo Slovenije, prinašajo nove dejavnosti širšega državnega pomena. Meja z Madžarsko se postopoma odpira,

* Mag., inštitut za geografijo Univerze, Trg tisočletne revolucije 7, 61000 Ljubljana, SLO

** Dipl. geogr., inštitut za geografijo Univerze, Trg tisočletne revolucije 7, 61000 Ljubljana, SLO

NARODNOSTNO MEŠANO OBMOČJE OBČINE LENDAVA IN NOVA DRŽAVNA MEJA

Zupančič Jernej*, Repolusk Peter**

Izvleček

UDK 911.3:323.15(497.12 Lendava)

Prispevek obravnava vplive nove državne meje med Slovenijo in Hrvaško na narodnostno mešanem območju občine Lendava v severovzhodni Sloveniji. Različne socialne, starostne in narodnostne skupine imajo različen odnos do prostorskih vplivov nove meje.

Ključne besede: Etnične skupine, obmejno območje, politična geografija, Prekmurje, Slovenija

Abstract

UDC 911.3:323.15(497.12 Lendava)

THE ETHNICALLY MIXED AREA OF THE COMMUNE OF LENDAVA, ALONG THE NEWLY ESTABLISHED STATE BORDER

The article deals with regional impacts of the new state border between Slovenia and Croatia on ethnically mixed area of the commune Lendava in northeast Slovenia. Different social, age and ethnic groups have dissimilar relations towards the influence of that new element in regional structure.

Key words: Ethnic groups, border regions, political geography, Prekmurje, Slovenia

UVOD

Občina Lendava je tipična obmejna občina, saj je približno tričetrť njenih meja hkrati slovenska državna meja s Hrvaško in Madžarsko. Neposredna bližina Avstrije (30 km) jo skupaj s celotnim Pomurjem postavlja v sklop obmejnih območij štirih držav na razmeroma majhnem ozemlju.

Občina Lendava sodi med manj razvita območja Slovenije. Kmečko prebivalstvo je številčno sicer dobro zastopano, toda zaradi prevelike parcelne in posestne razdrobljenosti gospodarsko ni posebno uspešno. Število prebivalstva stagnira ali celo nazaduje. Na obmejnem območju živi tudi madžarska narodna manjšina, ki je leta 1991 predstavljala 24.2 % prebivalstva občine in 49 % prebivalstva narodnostno mešanega območja v Prekmurju. Slednje obsega vzhodni in južni del občine z mestom Lendavo in njenim suburbanim območjem (Kladnik, Repolusk, 1992; Zupančič, 1990). Obmejna lega z Madžarsko prebivalstvu ni prinašala koristi, prej nasprotno. Zaradi zaprtosti in nizke gospodarske razvitosti na obeh straneh meje je bil regionalni razvoj zavrt (Klemenčič, 1987). Nove politične razmere, ki so nastale z osamosvojitvijo Slovenije, prinašajo nove dejavnosti širšega državnega pomena. Meja z Madžarsko se postopoma odpira,

* Mag., Inštitut za geografijo Univerze, Trg francoske revolucije 7, 61000 Ljubljana, SLO

** Dipl. geogr., Inštitut za geografijo Univerze, Trg francoske revolucije 7, 61000 Ljubljana, SLO

nastala pa je tudi nova državna meja s Hrvaško. Inovacije v prostoru bodo nedvomno spremenile regionalno, gospodarsko, demografsko, socialno, narodnostno in politično strukturo.

PROUČEVANO OBMOČJE IN METODA DELA

Namen raziskave je bil ugotoviti vpliv novonastale meje na različne skupine prebivalstva. Raziskava je potekala na narodnostno mešanem območju v naselju Petišovci (Peteshaza) julija 1992 v okviru mladinskega raziskovalnega tabora. Naselje je za merjenje vplivov meje kot novega elementa v pokrajini primerno iz naslednjih razlogov:

- leži ob novi meji in ima mednarodni mejni prehod;
- sodi v ožje suburbano območje Lendave; prebivalstvo je socialno in gospodarsko bolj heterogeno, odnosi do nove meje so strukturirani;
- naselje je narodnostno izrazito mešano. Poleg avtohtonega slovenskega in madžarskega prebivalstva se je v preteklih desetletjih sem priselilo večje število Hrvatov iz bližnjega Medjimurja, kar je narodnostno sestavo še bolj popestrilo. Leta 1991 je bilo od 891 prebivalcev 404 Madžarov (45.3%), 324 Slovencev (36.4%) in 91 Hrvatov (10.2 %).

Z anketo smo zajeli 156 gospodinjstev s 499 prebivalci ali 56 % populacije. Vprašanja v anketi so se nanašala na splošne vplive meje na razvoj naselja, odnos do režima na meji ter vplivov nove meje na različna področja življenja. Strukturiranost odnosov do meje smo merili s pomočjo tipov gospodinjstev glede na narodnostno oziroma jezikovno pripadnost ter starostno in izobrazbeno strukturo.

REZULTATI ANALIZE

Politični in gospodarski okvir dogajanj na območju so julija 1992, ko se je raziskava vršila, opredeljevali naslednji elementi:

- vojne razmere na Hrvaškem,
- begunci,
- razlike v cenah blaga na drobno,
- nižja cena hrvaških kmetijskih pridelkov,
- omejitev vnosa kmetijskih pridelkov in
- bistveno močnejša dnevna migracija s hrvaške strani na slovensko.

Tab. 1: Vloga nove obmejne lege na razvoj naselja
Der Einfluss der neuen Grenzlage an die Entwicklung des Ortes

vloga	delež
pozitivna	28.1 %
nima vpliva	42.5 %
negativna	29.4 %
skupaj	100.0 %

Vir: Anketa, Mladinski raziskovalni socialnogeografski tabor, Pomurje 20, julij 1992, N = 156

Vplivi na mnenje o pomenu obmejne lege so številni; od etnično - emocionalnih in političnih do povsem gospodarskih. Pokazale so se pomembne razlike glede na narodnostno strukturo vprašanih. Prebivalci iz hrvaških ali mešanih gospodinjstev so vpliv nove meje ocenjevali precej bolj negativno (30.6 %), še bolj prebivalci iz madžarskih in mešanih slovensko - madžarskih gospodinjstev (33.3 %) kot slovensko prebivalstvo (18.0 %). Nasprotno pa so vpliv nove meje kot pozitiven dejavnik razvoja opredeljevali najmanj iz slovenskih (20.6 %), nato iz hrvaških in mešanih (27.8 %) in največ iz madžarskih in mešanih gospodinjstev (31.3 %). Nasprotje je le navidezno. Slovensko prebivalstvo je urbanizirano, vezano na zaposlitev in oskrbo v domačih centrih in v veliki meri indiferentno do vplivov nove razmejitve. Hrvaško prebivalstvo je bistveno bolj vezano na dnevno delovno migracijo in vsaj občasno oskrbovanje na hrvaški strani. Ker so priseljenci, imajo na drugi strani meje veliko sorodnikov in znancev. Meja je stike z njimi nekoliko omejila. Toda obenem je hrvaško prebivalstvo zadovoljno z razmejitvijo, ker vidi v plačah, cenovnih in davčnih razlikah možnost špekulacije in rednosti pri meddržavnem pretoku dobrin in kapitala. Zato si želi čimbolj liberalen režim na meji. Madžarsko prebivalstvo je socialnogospodarsko najbolj heterogeno. Razpeto je med klasično agrarno in urbano strukturo in zato tudi najbolj heterogeno glede odnosa do vplivov nove meje. Mlajše madžarsko prebivalstvo ocenjuje stanje podobno kot slovensko, starejše, ki je praviloma bolj agrarno, pa vidi v meji zaradi konkurence cenejših hrvaških kmetijskih pridelkov in zaradi omejevanja trga grožnjo lastni ekzistenci in si zato želi bolj zaprto mejo. Del odgovorov glede omenjenih razlik pojasnjuje analiza odgovorov na vprašanja o režimu na novi meji (tabela 2).

Tab. 2: Želje anketiranih glede režima na slovensko - hrvaški meji
Die Beurteilung der Grenzkontrole an der slowenisch-kroatischen Grenze

odgovor	delež
mejo bi morali bolj zapreti	3.9 %
razvoj meje je normalen	40.0 %
mejo je treba povsem odpreti	56.1 %
skupaj	100.0 %

Vir: Anketa, Mladinski raziskovalni socialnogeografski tabor, Pomurje 20, julij 1992, N = 156

Težnje po večji zaprtosti meje se pojavljajo le pri slovenskem (2.8 %) in madžarskem ter mešanem slovensko - madžarskem prebivalstvu (6 %). To se pojavlja pri pretežno starejšem in manj izobraženem prebivalstvu (v strukturi tudi sicer prevladujejo tisti z osnovno šolo in manj), ne pa pri prebivalcih z višjo in visoko izobrazbo. Pri Madžarih kot najbolj agrarni populaciji je to povezano z že omenjeno konkurenčnostjo kmetijskih pridelkov tako na hrvaškem trgu kot pri domači odkupni mreži. Madžarsko prebivalstvo je tudi najbolj indiferentno do režima na meji oziroma meni, da je njen razvoj normalen. Večjo težnjo po odprti meji izraža slovensko (60 %) in še bolj hrvaško (69.4 %) prebivalstvo. Pri slednjem so poleg že omenjenih gospodarskih interesov pomembni tudi stiki s sorodniki in znanci na Hrvaškem ter ohranitev stikov z matično domovino nasploh.

Spremembe na področjih javnega življenja ob meji lahko delimo na nekaj skupin (tabela 3):

- stiki in obiskovanje prireditev,
- oskrba,
- zaposlitev in druge gospodarske dejavnosti na drugi strani meje in
- odnos do meje kot elementa varnosti, oziroma utesnenosti.

Tab. 3 : Kako anketirani prebivalci Petišovec ocenjujejo razmere po vpostavitvi nove državne meje s Hrvaško (julij 1992)

Wie beurteilen die Einwohner von Petišovec die Lage nach der Festlegung der Grenze zu Kroatien (Juli 1992)

zadeva	stanje se je	ni	stanje se je
	izboljšalo	sprememb	poslabšalo
stiki s sorodniki	1.5	70.4	28.1
stiki z znanci	1.4	73.4	25.2
obisk prireditev	3.1	69.8	27.1
članstvo v društvih	2.5	67.9	29.6
obisk pri obrtniku	6.1	76.5	17.3
oskrba z živili	51.0	33.8	15.2
nakupi kmet. repromateriala	35.2	36.2	28.6
drugi nakupi	43.9	35.0	21.1
imajo obrt na H	2.4	26.6	69.0
zaposlitev na H.	0	32.6	67.4
imajo zemljo na H.	2.2	24.4	73.3
prodaja kmet. prid.	0	22.7	77.3
občutek utesnenosti	5.4	70.1	24.5
občutek varnosti	22.9	66.7	10.4

Zmanjšanje oziroma otežkočanje stikov s sorodniki, znanci in organizacijami na Hrvaškem prizadeva skoraj izključno hrvaško prebivalstvo. Meja je s stališča le-tega prerezala prej enoten prostor (kar ne drži; obstajali so številni stiki, vendar prostor še ni bil enoten).

Možnost oskrbe se je bistveno izboljšala; razlog so bile nižje cene blaga na Hrvaškem. Prebivalci so množično nakupovali v bližnjih oskrbnih središčih na Hrvaškem. Trgovska podjetja na slovenski strani so zaradi tega občutila krizo. Slabšanje gospodarskih razmer na Hrvaškem je zelo omejilo možnosti zaposlovanja. Prizadet je bil tudi del slovenskih upokojencev, ki so dobivajo hrvaške pokojnine. Nasprotno je bil del Hrvatov brez državljanstva zaskrbljen za delovna mesta. Kmečko prebivalstvo je zaradi nižjih cen na Hrvaškem izgubilo velik del trga. Lastnikom zemljišč na hrvaški strani je bila otežkočena obdelava zemlje in prevoz pridelkov.

Velika večina prebivalstva meje ne čuti kot mehanizma povečevanja utesnjenosti, niti povečevanja varnosti. Kot dejavnik povečane utesnjenosti dojema mejo zlasti mlajše prebivalstvo, ki ima večje ambicije po prostorski mobilnosti. Precej večji delež prebivalstva (22.9 %), zlasti Madžarov in Slovencev ocenjuje, da je meja izboljšala varnostni položaj. Za razvoj obmejnega območja je izrednega pomena tudi pripravljenost lokalnega prebivalstva, da premosti trenutne težave. Slovensko in večinoma tudi hrvaško prebivalstvo vidi razvojne možnosti v krepitvi terciarnih dejavnosti, zlasti trgovine in gostinstva. Pri madžarskih in mešanih gospodinjstvih (slovenskem, madžarskem) jih skoraj tretjina daje prednost odpiranju novih, predvsem maloobmejnih prehodov. Pri tej skupini je tudi največji delež tistih, ki o iniciativi ne razmišljajo. Ravno v tem je nevarnost, da madžarska manjšina zaradi svojih strukturnih slabosti v novonastalih razmerah še bolj nazaduje.

SKLEP

Opravljen analiza opozarja na nujnost upoštevanja razlik med posameznimi socialnimi in narodnostnimi skupinami. Ker je območje narodnostno mešano, ima to precejšnjo politično težo. Opozoriti je treba tudi na vprašanje varnosti. Režim na meji mora po eni strani omogočati prekomejno sodelovanje in s tem krepiti gospodarsko in demografsko osnovo lokalnega prebivalstva, po drugi strani pa zagotoviti ustrezno stopnjo varnosti tako zaradi lokalnega prebivalstva kakor tudi zaradi države Slovenije in mednarodne skupnosti.

Vzpostavitev nove meje je v obmejno območje prinesla številne spremembe. Na nove inovacije se najhitreje odziva mlajše, bolj izobraženo in mobilno prebivalstvo. Tako lahko hrvaško prebivalstvo izkorišča poznavanje območij na obeh straneh meje in številne stike na Hrvaškem ter se lažje uveljavlja v terciarnih dejavnostih. Madžari, ki so še najbolj vezani na kmetijsko pridelavo, bodo z nameščanjem nove infrastrukture ter drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti na odpirajoči se tromeji izgubljali

zemljišča, premajhna socialna in prostorska mobilnost pa jih bo ovirala pri vključevanju v sodobne družbene procese. Zanje to pomeni določeno nevarnost izgubljanja njihove narodne identitete. Povečano socialno neravnovesje med različnimi narodnostnimi skupinami bi lahko privedlo tudi do političnih konfliktov.

LITERATURA

- Belec B., 1992, Nekaj značilnosti zemljiškoposestne in zaposlitvene povezanosti med republikama Slovenijo in Hrvaško v obmejnih območjih severovzhodne Slovenije, *Geographica Slovenica*, 23, Ljubljana, str. 363-372
- Kladnik D., Repolusk P., 1992, Razvoj podeželja v občini Lendava in ohranjanje narodnostne identitete Madžarov, *Geografski vestnik*, 64, Ljubljana, str. 53-72
- Klemenčič V., 1987, Državna meja na območju SR Slovenije kot nov geografski fenomen, *Razprave in gradivo*, 20, Ljubljana, str. 57-81
- Repolusk P., 1985, Družbenogospodarske značilnosti narodnostno mešanega območja v Prekmurju, *Geographica Slovenica*, 16, Narodnostno mešana območja v SR Sloveniji. Prekmurje. Slovenska Istra, Ljubljana, str. 29-40
- Vilhar N., Repolusk P., Beltram P., 1987, Prostorsko urbanistični in demografski prikaz ter socio-ekonomska problematika naselja Dobrovnik/Dobronak, Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko - madžarski meji, Ljubljana, str. 131-169
- Zupančič J., 1990, Etničnoregionalni problemi madžarske manjšine v Prekmurju, *Geografija v šoli*, 1, Ljubljana, str. 32-33
- Gradivo Mladinskega raziskovalnega socialnogeografskega tabora, Pomurje 20, Petišovci / Peteshaza, julij 1992, N = 156 (ankete hrani arhiv Inštituta za geografijo Univerze, Ljubljana)

ETHNISCH GEMISCHTES GEBIET DER GEMEINDE LENDAVA UND DIE NEUE STAATSGRENZE

Zusammenfassung

Grenzgebietsproblematik trifft fuer die Gemeinde Lendava noch besonders zu: rund drei Viertel ihrer Grenzen teilen sie mit von Ungarn und Kroatien, von oesterreichischer Grenze ist die Gemeinde aber nur 30 km entfernt. Das Gebiet ist ethnisch gemischt: denn neben autochter slowenischer und ungarischer Bevoelkerung wohnen hier noch Migranten aus Kroatien. Durch die Einstellung einer neuer Staatsgrenze zu Kroatien sind in das Leben lokaler Bevoelkerung einige Aenderungen eingetragen worden. In unserer Forschungsarbeit wird eroert, wie einzelne Bevoelkerungsgruppen auf die neu entstandene Situation reagieren. Einzelne Gruppen wurden nach Alter, Bildung und nationaler bzw. sprachlicher Zugehoerigkeit klassifiziert. Unsere Analyse schloss Petišovci

ein, eine Siedlung mit einem neu errichtetem Grenzübergang. Die Forschung wurde im Juli 1992 durchgeführt.

Betroffen waren vor allem die Bauer, groesstenteils Bevoelkerung aelterer Jahrgaenge, da sie ihre Erzeugnisse in Kroatien wegen dortiger niedrigeren Preise nicht zu Markt bringen konnten. Wegen der Konkurrenz aus Kroatien ist aber auch der Verkauf in Prekmurje schlechter ausgefallen. Zuzueglich war auch der Zugang zu den Grundstuecken auf der anderen Seite der Grenze erschwert.

Positive Effekte wurden in der Versorgung bemerkbar: wegen der niedrigeren Preise in Kroatien kaufte die Bevoelkerung in vielen Faellen dort ein. Deswegen gelangten viele einheimische Laeden und einige Gasthoefe in Krise.

Die kroatische und die gemischte Bevoelkerung, vorwiegend juengere Leute, war einerseits dadurch betroffen. Vor allem beklagen sie sich wegen der jetzigen schwierigeren Kontaktaufnahme mit Verwandten und Bekannten. Andererseits waren sie aber, dank dieser Bekanntschaften im Vorteil, denn dadurch ergaben sich viele Spekulationsmoeglichkeiten.

Zur Entwicklung eines Grenzgebietes ist von groesster Bedeutung die Bereitschaft der lokalen Bevoelkerung, derzeitige Schwierigkeiten zu ueberwinden. Slowenische und groesstenteils auch kroatische Bevoelkerung sieht Entwicklungsmoeglichkeiten in der Staerkung terziarer Taetigkeiten, vor allem des Handels und der Gastwirtschaft. Bei ungarischer und gemischter (slowenischer und ungarischer) Bevoelkerung sprach sich fast ein Drittel fuer das Eroeffen neuer, vor allem Kleingrenzuebergaenge, aus. Bei dies er Gruppe war der groesste Anteil derjeniger, der jedoch ueber irgendwelche Eigen-Initiative nicht nachdachte. Darin liegt die Gefahr, dass die ungarische Minderheit wegen ihrer strukturbedingten Schwaechen in der neuentstandenen Situation in eigener Zahl nicht noch mehr dem Schrumpfen verfaellt.

– Fizično planiranje, s katerim zagotavljamo na prvi ravni boljšo rabe tal za naselitev, gospodarske dejavnosti, prometnice, rekreacijo, usmerjen in organiziran urbani razvoj, turizem, itd. Tako planiranje je statično in teritorialno opredeljeno.

– Regionalno planiranje na drugi ravni ureja prostor z regionalnim /prostorskim/ planiranjem. Cilj planiranja je zviševati življenjsko raven v celotnem prostoru in zmanjšati regionalne razlike v stopnji razvoja. To planiranje je dinamično, je prostorsko funkcionalno in ekonomsko smiselno. – Planiranje organizacije prostora je tretja raven; je politika s katero uvajamo organizacijo prostora in človeških bivališč, prostorski red, kar naj bi omogočilo ljudem najboljše življenjske razmere.

* Dr. (a. prof., Tehniška fakulteta, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, Slemenova 17, SLO

** Dr. (a. prof., Tehniška fakulteta, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, Slemenova 17, SLO

FILOZOFIJA, METODOLOGIJA IN VIZIJA RAZVOJA PODEŽELJA

Vilibald Premzl* Mirko Pšunder**

Izvleček

UDK 910.1(1-22)

V članku so prikazani osnovni elementi planiranja s posebnim ozirom na podeželski prostor. Izpostavljena je potreba po izvajanju politike razvoja podeželskega prostora, ki mu je tudi v Sloveniji na vseh ravneh posvečene premalo pozornosti.

Ključne besede: Ekologija, krajina, naravna dediščina, nega prostora, odprti prostor, gospodarsko planiranje, varstvo narave, Slovenija

Abstract

UDC 910.1(1-22)

PHYLOSOPHY, METHODOLOGY AND THE VISION OF COUNTRYSIDE DEVELOPMENT

The article presents planning elements with special references to countryside areas. It is emphasized the need for implementation of development policy in Slovenia because not enough intentions are devoted to these problems.

Key words: Ecology, landscape, natur heritage, preservation areas, open space, economic planning, conservation of nature, Slovenia

UVOD

Planiranje je dejavnost, s katero poskušamo urejati življenje v sedanjem in prihodnjem času na določenem območju. Urejanje prostora in njegovih sestavin se po eni od definicij deli na tri ravni:

- Fizično planiranje, s katerim zagotavljamo na prvi ravni boljšo rabo tal za naselitev, gospodarske dejavnosti, prometnice, rekreacijo, usmerjen in organiziran urbani razvoj, turizem, itd. Tako planiranje je statično in teritorialno opredeljeno.
- Regionalno planiranje na drugi ravni ureja prostor z regionalnim /prostorskim/ planiranjem. Cilj planiranja je zviševati življenjsko raven v celotnem prostoru in zmanjšati regionalne razlike v stopnji razvoja. To planiranje je dinamično, je prostorsko funkcionalno in ekonomsko smiselno. -Planiranje organizacije prostora je tretja raven; je politika s katero uvajamo organizacijo prostora in človeških bivališč, prostorski red, kar naj bi omogočilo ljudem najboljše življenjske razmere.

* Dr.,izr. prof., Tehniška fakulteta, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, Smetanova 17, SLO

** Dr., prof., Tehniška fakulteta, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor, Smetanova 17, SLO

AL PODEŽELSKI PROSTOR KOT PREDMET PLANIRANJA

Od sprejetja predstavljenih definicij do danes je prišlo v pojmovanju prostorskega planiranja do novih spoznanj in novih pogledov. Najčese se v povezavi s prostorskim planiranjem pojavlja pojem ekologija, odnosno planiranje prostorske ekologije in varovalno planiranje prostora. Zelo realna slika odnosov med človekom in prostorom je podana v priročniku za planiranje Buchwalda in Engelhardta, kjer je prostor človekovih aktivnosti poimenovan s pojmom prostorsko okolje. (Buchwald, 1980)

Kakor koli že, rabo prostora v klasičnem pomenu besede dejansko planiramo. Predvsem je urbani prostor predmet planiranja vrste strokovnjakov, ki izdelujejo, več ali manj vsklajeno, vrsto sektorskih planov, ki se izvajajo po logiki izvajanja planov. Pri tem so jasno opredeljeni cilji, roki izvedbe, tehnična rešitev in stroški za izvedbo posameznega plana ali celotnega urbanističnega projekta. Tudi vsebina in metodologija planiranja sta na osnovi zakonskih in podzakonskih predpisov jasno opredeljena. Vse bi se naj končalo v realizaciji določenega projekta.

Bistveno manj pa so bila prizadevanja zakonodajalcev in strokovnjakov, planerjev, usmerjena v podeželski prostor.

Podeželski prostor obravnavamo predvsem v naslednjih funkcijah:

- bivalni in delovni prostor podeželskega prebivalstva,
- lokacije za pridelavo hrane in surovin/ kmetijstvo in gozdarstvo/,
- lokacije podeželske obrti ni decentralizirane industrije,
- rezervat za širitev naselij, industrije za trase prometnic in za vse vrste infrastrukturnih naprav in vodov,
- prostor za rekreacijo in sprostitev,
- ekološki izravnalni prostor z varovalnim učinkom za naravne temeljne dobrine in za varovalna območja vseh vrst naravnih dobrin.

Deagrarizacija in velike družbene spremembe v tem stoletju so tudi pri nas povzročile nekaj bistvenih sprememb v podeželskem prostoru:

- zmanjšanje podeželskega prebivalstva,
- povečanje storitvenih in oskrbnih dejavnosti, povečanje ali odpiranje proizvodnih obratov, razvoj turističnega gospodarstva in gostinstva,
- socialne spremembe v sestavi prebivalstva in spremembe tradicionalnih vrednot podeželskega prebivalstva,
- mobilnost podeželskega prebivalstva in dnevne migracije,
- razvrednotenje tradicionalne krajinske in naselbinske identitete.

RAZVOJNI POTENCIAL PODEŽELSKEGA PROSTORA

In kakšen razvojni potencial premore, ob splošno znanem potencialu mestnega prostora, podeželski prostor?

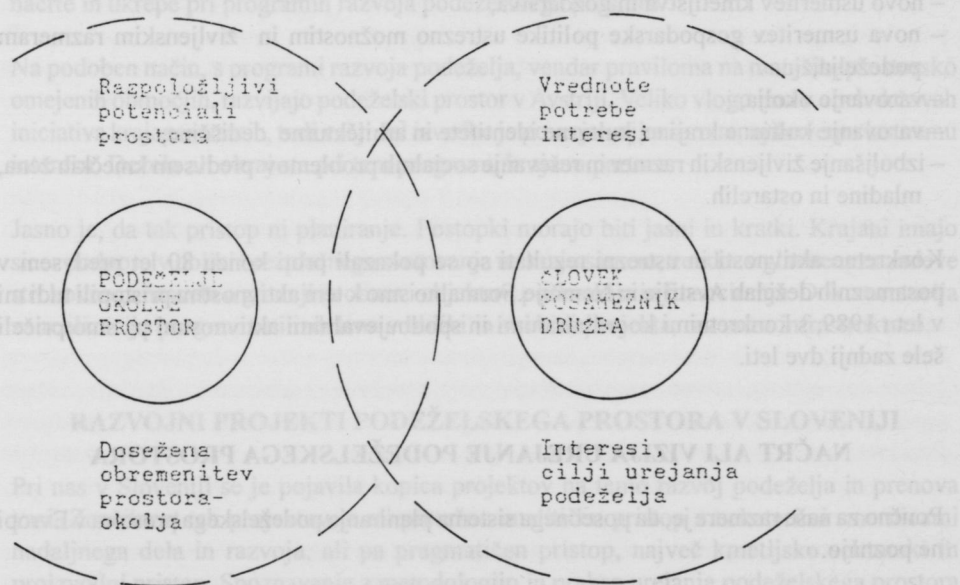
Računamo z naslednjimi potenciali:

- prebivalstvom,
- naselji in naselbinsko strukturo,
- kmetijskimi zemljišči,
- gozdovi,
- vodami,
- možnostmi za rekreacijo in turizem /predvsem v visokogorskem in hribovitem svetu/,
- ekološko nerazvrednotenim prostorom.

Pregled teh potencialov kaže na bistveno drugačne potenciale, kot smo jih vajeni na področju prostorskega ali urbanističnega načrtovanja. Postavlja se vprašanje: na kakšen način lahko izvedemo v uvodu predstavljene tri ravni planiranja v podeželskem prostoru?

V preteklem tridesetletju so se pri planiranju in urejanju podeželja uveljavili naslednji načini:

- ruralno planiranje ali planiranje rabe zemljišč za pretežno kmetijsko proizvodnjo,

Slika 1: Soodvisnost razvoja podeželja in ciljev družbe

Zusammenhang der Landesentwicklung und der Ziele der Gesellschaft

- ruralno planiranje za potrebe urejanja vaških naselij in bližnje okolice, po vzoru urbanističnega planiranja,
- ruralno planiranje kot celostno ali integralno planiranje družbenih in gospodarskih dejavnosti na podeželju (Prosen, 1993).

Nobeno od naštetih vrst planiranja ni v celoti odpravilo razlik med mestom in vasjo. Res je sicer, da se je na našem podeželju marsikaj spremenilo, vendar bolj po zaslugi poseljevanja primestnih naselij, kot po zaslugi konsistentne razvojne politike za podeželje.

AKTIVNOSTI ZA RAZVOJ PODEŽELSKEGA PROSTORA

Spoznanje, da velikega ali celo pretežnega dela posamezne dežele ali države ni možno enostavno prepustiti lastni usodi, je vzpodbudilo vrsto evropskih dežel k akcijam za prenovo ali razvoj podeželja in vasi.

Dar razvoj podeželja in vasi ni le posamičen problem, temveč problem evropskih in svetovnih razsežnosti je potrdil sklep Sveta Evrope iz leta 1987 o razglasitvi "kampanje podeželskega prostora" v letu 1988. Namen tega sklepa je bil sprožiti akcijo spoznavanja problemov podeželja v vsaki deželi članici in uresničitev naslednjih ciljev:

- zagotoviti enakovredno osnovno oskrbo podeželskemu prostoru s pomočjo enakomerne razmestitve dejavnosti in z rabo naravnih potencialov,
- novo usmeritev kmetijstva in gozdarstva,
- nova usmeritev gospodarske politike ustrezno možnostim in živlenskimi razmeram podeželja,
- varovanje okolja,
- varovanje kulturne krajine, kulturne identitete in arhitekturne dediščine,
- izboljšanje živlenskih razmer in reševanje socialnih problemov predvsem kmečkih žena, mladine in ostarelih.

Konkretni aktivnosti in ustrezni rezultati so se pokazali proti koncu 80 let predvsem v posameznih deželah Avstrije in Nemčije. Formalno smo k tem aktivnostim pristopili tudi mi v letu 1989, s konkretnimi koordiniranimi in spodbujevalnimi aktivnostmi pa smo pričeli šele zadnji dve leti.

NAČRT ALI VIZIJA UREJANJE PODEŽELSKEGA PROSTORA

Poučno za naše razmere je, da posebnega sistema planiranja podeželskega prostora v Evropi ne poznajo.

V Nemčiji vsebuje zvezni zakon o urejanju prostora načela za integralno prostorsko urejanje. Konkretno zvezna zakonodaja Nemčije podaja nekaj pomembnih načel in sicer o:

- varovanju in nadaljnem razvoju podeželske strukture z zdravimi živlenskimi in delovnimi razmerami kot temeljem za gospodarske, socialne in kulturne razmere,
- izboljšanju živlenskih razmer s strukturnimi izboljševalnimi ukrepi na vsakem območju, ki je pod ravnijo nemškega povprečja,
- varovanju temeljev kmetijske in gozdarske rabe tal in zadostne gostote prebivalstva,
- ohranjanju, varstvu in negi krajine.

V zakonih o prostorskem planiranju zveznih dežel je v Nemčiji govora le o programih in načrtih za uresničevanje zakonskih načel, tudi planiranja podeželskega prostora. Razvoj podeželskega prostora pospešujejo z razvojnimi ali prostorsko ureditvenimi programi, regionalnimi plani in posameznimi sektorskimi programi in plani (Naprudnik, Premzl, 1992). Celostni razvoj podeželja temelji na ukrepih socialne in komunalne politike, pospeševanju regionalne gospodarske moči, izboljšanju agrarne strukture, na urejanju in negi krajine.

Osrednji ukrep za razvoj podeželskega prostora je komasacija. S komasacijo ne zlagajo zgolj zemljišč, temveč z njo izboljšujejo proizvodne in delovne razmere v kmetijstvu in gozdarstvu. Ker pa razumejo s tem dejanjem tudi uresničevanje planskih pobud za razvoj podeželskih občin, predvsem pa izboljšanje strukture podeželskega prostora, financirajo iz istega vira tudi izvedbo prometnic, oskrbo z vodo, komunalne ureditve, sanacijo posameznih javnih objektov, naprave za prosti čas in oddih, ukrepe za varstvo narave in nego krajine. Prav tako pa ni zanemariti zakonske obveznosti iz 4.člena zakona o urejanju prostora, ki obvezuje organe zveze in dežel, javne nosilce planiranja in fondacije, da uskladijo svoje načrte in ukrepe pri programih razvoja podeželskega prostora.

Na podoben način, s programi razvoja podeželja, vendar praviloma na manjših, prostorsko omejenih območjih, razvijajo podeželski prostor v Avstriji. Veliko vlogo ima v obeh državah iniciativa krajanov samih, tudi večji del izvedbe je poverjen njim samim, njihovem lastnemu interesu. Dežela ali okraj sta pri tem programu krajanu partner.

Jasno je, da tak pristop ni planiranje. Postopki morajo biti jasni in kratki. Krajanima imajo sicer podporo v obliki brezplačnega svetovanja na kraju samem, vendar v glavnem za zadeve strokovnega nasveta o gradnji in obnovi objektov, poslovanja in financiranja. Dokumentacija za realizacijo programa ni izdelana v obliki in vsebini projekta, razen za infrastrukturo.

RAZVOJNI PROJEKTI PODEŽELSKEGA PROSTORA V SLOVENIJI

Pri nas v Sloveniji se je pojavila kopica projektov na temo razvoj podeželja in prenova vasi. Značilnost teh projektov je ali pretežno analitičen pristop z nekaterimi smernicami nadaljnega dela in razvoja, ali pa pragmatičen pristop, največ kmetijsko sektorski in proizvodni pristop. Spoznavanje z metodologijo in prakso urejanja podeželskega prostora v nekaterih evropskih deželah, predvsem s prakso v Nemčiji in Avstriji, je prispevalo tudi k implementaciji metodologije urejanja podeželskega prostora pri nas.

Pod skupnim imenom "projekt" so označeni vsi mogoči sektorsko obarvani pristopi (arhitektonska analiza tipologije objektov in krajine, sociološka analiza kmečkega vprašanja, agrarno proizvodni projekt, itd.). Kot poskus čistega projektne pristopa, ki je med drugim deležen posebne pozornosti kmetijskega ministrstva oziroma njegovega Centra za celostni razvoj podeželja (CRPOV), je primer Projekt razvoja Remšnika (Občina Radlje). Vsebinska struktura projekta (brez analitičnega uvodnega dela) je naslednja:

- A. Projektni cilji
- B. Projekti
- C. Podprojekti - fazni projekti

Podprojekti kot fazni projekti so zastavljeni v obsegu, ki jih je možno izvajati časovno in vsebinsko neodvisno, so pa sestavni del projektov in ciljno smiselno zastavljeni.

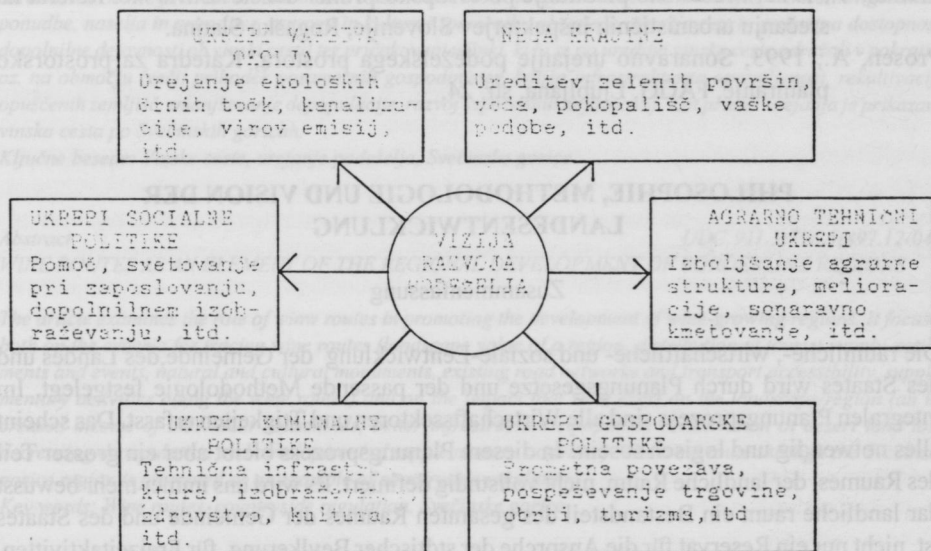
Ob tej enostavni in jasni zasnovi projektne pristopa se zastavlja vprašanje manjkajoče razvojne politike in ukrepov, ki jamčijo za izvedbo projekta ter vodenje tako obširnega projekta, sestavljenega iz preko 100 podprojektov od infrastrukture do razvoja kulture in varstva okolja. Izvedba prostorsko omejenega projekta temelji na predpostavki, da bo profesionalna organizacija koordinirala celoten projekt finančno in organizacijsko, nosilci izvedbe pa bodo posamezni interesenti sami.

Predlog posnema metodo izvajanja tovrstnih razvojnih aktivnosti pri sosedih v Deželi Štajerski vendar brez ustrezne sprejete politike in ukrepov za zagotavljanje celostnega razvoja podeželskega prostora v Sloveniji. Te v Sloveniji preprosto nimamo ali pa obstoječih parcialnih sistemskih rešitev ne moremo poimenovati s politiko in njenimi ukrepi za izvajanje. Dejstvo žal je, da si je prostor in varstvo okolja "prigrabilo" dvojje ministrstev: -podeželski prostor izven mest in večjih naselij kmetijski resor, -mestni in naselbinski prostor večjih naselij resor urejanja prostora.

Oba resorja imata v sestavi svoje strokovne službe za urejanje prostora, eno za podeželski in eno za urbani prostor, kar vodi nadalje v razvoj dveh sistemov poselitve, prostorskega reda in sistemskih ukrepov za teritorialni razvoj. Tudi sistem državnega finansiranja je razcepljen na več resorjev, pri čemer vsak odveže mošnjo po lastnih merilih. V praksi pa vsak ravna po načelu, da so skupne, ne zgolj ozke interesne zadeve, naloga drugega resorja, čeprav govorijo o celostnem razvoju. Nadaljevanje tovrstnega dela in razvoja ni upravičeno zgolj iz metodoloških razlogov izvajanja razvojnih aktivnosti, temveč je družbeno škodljivo. Prostora in okolja v predvidevanju nadaljnjega razvoja ni možno deliti med sektorje in ponovno uvesti zgolj sektorsko planiranje kot osnove za družbeni in prostorski razvoj države, regije in občine. Načelo integralnega planiranja je nedvomno upravičilo svoj obstoj, dasiravno imamo v metodološkem pristopu k planiranju vrsto nerazčiščenih vprašanj.

ZAKLJUČEK

Opisane zadrege in dileme o metodološkem pristopu celostnega razvoja podeželja so večplastne. Klasičen filozofski pristop k razrešitvi problema celostnega razvoja podeželja je verjetno potreben z vidika opredelitve vrednostne predstave o pomenu podeželskega prostora za narodovo in prostorsko identiteto Slovenije in podeželana v sklopu narodove, nacionalne identitete.

Slika 2: Predlog organiziranega pristopa k razvoju podeželja
Vorschlag der Organisation der Landesentwicklung

Metodološko razvoj podeželja ni možno izločiti iz sistema bodočega celostnega razvojnega planiranja (ali kakorkoli se bo že imenovalo?). Specifičnost podeželskega prostora tudi ni možno planirati s klasičnim instrumentarijem prostorskega in urbanističnega planiranja. Dosedanje izkušnje o uspešnosti tega postopka niso bile prepričljive. Podeželski prostor tudi ne more biti zgolj domena strategije razvoja kmetijstva v Sloveniji, pri čemer še niso razjasnjeni pogoji našega kmetijstva v pogojih EGS kamor rinemo in ki nima posluha za protežiran položaj nacionalnega kmetijstva. Pri tem je naša zemljiško lastniška struktura popolnoma neprimerna za vstop v evropske pogoje kmetijskega gospodarstva. Rešitev za pristop k razvoju podeželja in obnove vasi vidim zgolj v enovitem sistemu razvojnega planiranja države, regije in občine, z dolgoročno opredeljeno vizijo razvoja podeželja, ustrezno politiko in ukrepi za razvoj podeželskega prostora.

LITERATURA IN VIRI

- Buchwald, K., Engelhardt, W.-Hrsg., 1980, Handbucher Planung, Gestaltung und Schutz der Umwelt 1: Die Umwelt des Menschen. BLV Verlagsgesellschaft, Muenchen, Wien, Zuerich. str. 137.
- Naprudnik, M., Premzl, V., 1992, Urejanje prostora in varstvo okolja na Bavarskem. Aram.d.o.o. Maribor, 1992. str. 7.
- Premzl, V., 1990, Oblikovanje ciljev prostorskega razvoja. IB revija za planiranje, Ljubljana, str. 8-9.
- Premzl, V., 1992, Prostorsko planiranje po evropsko-primer dežele Bavarske. Referat na srečanju urbanističnih inšpektorjev Slovenije, Rogaška Slatina.
- Prosen, A., 1993, Sonaravno urejanje podeželskega prostora, Katedra za prostorsko planiranje, FAGG, Ljubljana, str. 24.

PHILOSOPHIE, METHODOLOGIE UND VISION DER LANDESENTWICKLUNG

Zusammenfassung

Die raumliche-, wirtschaftliche- und soziale-Eentwicklung der Gemeinde, des Landes und des Staates wird durch Planungsgesetze und der passende Methodologie festgelegt. Im integralen Planungsprozess sind alle Wirtschaftssektoren und Tätigkeiten erfasst. Das scheint alles notwendig und logisch susein! In diesem Planungsprozess bleibt aber ein grosser Teil des Raumes, der landliche Raum, nicht vollständig definiert. Es wird uns immer mehr bewusst, dass der landliche Raum ein Bestandteil des gesamten Raumes der Gemeinde und des Staates ist, nicht nur ein Reservat für die Ansprüche der städtischen Bevölkerung, für Freizeitaktivitäten, oder eine Trassenführung verschiedenster Infrastrukturen, oder als reserviertes Bauland, u.s.w. Fast alle europäischen Staaten haben Aktivitäten entwickelt mit der Absicht dem ländlichen Raum neue Chancen zu bieten und den Ausgleich des Lebensstandard des Staates zu erreichen.

Da ergibt sich die Frage mit welchen planerischen Mitteln kann man das erreichen. Ist die raumplanerische-, agrarplanerische Methodologie am Platz, oder sollte eine zutreffende Entwicklungspolitik für den ländlichen Raum nach entwickelt werden.

Bei der Planung des ländlichen Raumes kann man eine starre, klassische Raumplanung nicht anwenden. Man sollte sich lieber an die der ansässiger Bevölkerung anpassende Ziele stützen und eine Vision der Entwicklung verfolgen, die im Rahmen des Landesentwicklungsplanes mit einer Entwicklungspolitik und mit konkreten Massnahmen ausgeführt wird.

VINSKE ČESTE KOT ELEMENT REGIONALNEGA RAZVOJA OBMEJNIH OBMOČIJ

Vladimir Drozg*

Izvleček

UDK 911.3:796.5(497.12-04)

Prispevek obravnava vinske ceste kot enega izmed načinov za vzpodbujanje razvoja vinogradniških pokrajin. Navedeni so kriteriji, s katerimi določimo traso vinske ceste (krajinske kvalitete območja, razmestitev gostinske ponudbe, naselja in prireditve, naravni in kulturni spomeniki, obstoječe omrežje cest in prometna dostopnost, dopolnilne dejavnosti ob vinski cesti) ter pričakovani učinki, ki bi se po ureditvi vinske ceste odražali v pokrajini oz. na območju (večji prihodek posameznih gospodinjstev, boljša infrastrukturna opremljenost, rekultivacija opuščenih zemljišč, zmanjševanje depopulacije, razvoj vzporednih dejavnosti). Kot primer urejanja je prikazana vinska cesta po Svečinskih goricah.

Glavne besede: Vinske ceste, urejanje podeželja, Svečinske gorice

Abstract

UDC 911.3:796.5(497.12-04)

WINE ROUTES AS AN ELEMENT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT OF BORDERLINE REGIONS

The article examines the role of wine routes in promoting the development of wine-growing regions. It focuses both on the criteria for tracing wine routes (landscape value of a region, distribution of tourist supply, settlements and events, natural and cultural monuments, existing road networks and transport accessibility, supplementary activities along the wine routes) and on the impact that wine exerts on the landscape/region (an increased income of individual households, better infrastructure equipment, recultivation of desert land lots, decreasing depopulation and development of supplementary activities). The wine route through the Svečinske gorice region is presented as an example of countryside regulation.

Key words: Wine routes, countryside regulation, Svečinske gorice

Obmejna območja imajo pogosto posebne razvojne značilnosti. Lahko so povezovalni člen med ekonomskimi regijami, pogosto pa so zaradi periferne lege manj razvita in demografsko ogrožena. Taka je večina območij v SV Sloveniji, kjer perifernost, demografska ogroženost in slabša razvitost sovpadajo s prevladujočo agrarno strukturo prebivalstva. Vprašanja nadaljnega razvoja teh območij ostajajo še naprej odprta in aktualna.

Spoznanje, da kmetijstvo ne more biti edini vir za preživljanje ljudi na podeželju odpira vprašanja nadaljnega razvoja oz. dopolnilnih dejavnosti, ki bi prinašale dodatni dohodek. Kriterije za izbor gospodarske panoge postavlja vedno ostrejša družbena zavest, ki podeželja ne pojmuje več kot rezervni prostor mesta, temveč mu priznava lastne razvojne in strukturne

* Dr. doc., Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, 62000 Maribor, SLO

** Prispevek je del projektne naloge Vinske turistične ceste v Sloveniji; naročnik Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano; izdelal Urbis d.o.o. Maribor

zakonitosti. Sprejemljiv je takšen razvoj, ki gradi na lokalnih potencialih (prirodnih in družbenih), ki je v ravnovesju z naravo in ki obnavlja socialna razmerja (npr. vaško skupnost).

Ena od razvojnih možnosti, ki ustreza naštetim kriterijem, je turizem na deželi. Osnovna usmeritev tega je nasprotje koncentriranemu, množičnemu turizmu v razvitih turističnih krajih. Kajti turizem je v tem primeru dopolnilna, ne pa glavna (in osnovna) dejavnost. Poudarek je na usmerjeni ponudbi, individualnosti, disperziranosti po širšem območju.

Med oblikami turistične dejavnosti so tudi vinske ceste. Gre za poseben način trženja kmetijskih proizvodov, kjer kmečka gospodarstva pod geslom "vinskih cest" ponujajo svoj pridelke, usluge in storitve.

Ponudba ob vinskih cestah pa ni omejena samo na kmetijske pridelke. Trži se celotna pokrajina, z vsemi naravnimi in kulturnimi znamenitostmi, zgodovino, tradicijo, specifičnostmi. Vinska cesta je samo krovni pojem, ki obsega ponudbo celotnega območja. Zato je pomembna naslednja misel: vinska cesta je integralni del in proizvod okolja, po katerem poteka. Za njeno vzpostavitev in kasnejše funkcioniranje je primarnega pomena kmetijska dejavnost, ponudba celotnega območja in urejena krajina! Sama vinska cesta (kot objekt) ne prinša željenih učinkov in dohodka. Pomembna je vrsta in obseg dejavnosti, ki so locirane ob njej. Le-te pa morajo izhajati iz identitete pokrajine, ohranjati tradicijo in določeno mero rustikalnosti. Šele ti dejavniki, poleg kvalitetne ponudbe, dajejo vinski cesti pravo vsebino.

Takšen pristop k razvoju podeželja je blizu novejšim ugotovitvam o načinu in oblikah vzpodbujanja razvojno problematičnih območij. Gre namreč za uvajanje novih gospodarskih dejavnosti, ki so avtohtone - izkoriščajo lokalne naravne in demografske potenciale, so skladne z okoljem in potrebujejo samo začetna vlaganja, kasneje pa se razvijajo po običih razvojno tržnih principih (za razliko od stalnih dotacij, subvencij). S takšnim pristopom se odgovornost in s tem motiviranost za uspeh prenese na konkretnega lastnika (kmetovalca), ki si bo z večjim angažiranjem zagotovil večji dohodek.

Smisel vinske ceste je v tem, da se vino - pojmovano kot kulturna dobrina, ne le kmetijski proizvod - prodaja v kraju oz. na mestu, kjer se prideluje. Gostu se s tem želi približati individualnost vsakega vina in vinogradnika, specifičnost določenega vinorodnega območja skupaj s kulturo, kulinariko, rustiko. Zato je pomembno ponudbo organizirati tako, da bo gost imel priložnost doživeti vinorodno pokrajino v vseh njenih razsežnostih. To pa pomeni:

- speljati poti med vinogradi, kjer je stopnja doživljanja vinorodne pokrajine največja;
- omogočiti ogled pridelave oz. kletarjenja vina
- nuditi osebni kontakt pri spoznavanju, izbiranju, ogledovanju
- ponudbo vin dopolniti s tipično regionalno gastronomijo
- vzdrževati primeren nivo kvalitete
- v ponudbo vključiti kulturne, rekreacijske, izobraževalne dejavnosti, ekskurzije, izlete, ipd.

Funkcioniranje vinske ceste zahteva razmeroma razvito infrastrukturo - prenočitvene zmogljivosti, razvito in urejeno cestno mrežo, propagandni in informacijski material, enotno in pregledno označbo, vsakomur dostopen seznam vinogradnikov in vrsto ponudbe, ki je ob vinski cesti na razpolago.

DOLOČANJE TRASE VINSKE CESTE

Najprej omejimo in določimo območje, po katerem bi vinska cesta lahko potekala. V ta namen opredelimo vinorodna območja, ki jih povzamemo iz obstoječih vinogradniških površin. Pri tem upošteva mo naslednje kriterije:

*** vinorodna pokrajina**

ta kriterij je najpomembnejši, kajti vinska cesta poteka samo po vinorodnem območju. Seveda je sam pojem dokaj širok, saj je težko postaviti mejo med območjem ki je še vinorodno in pokrajino, ki to več ni. Kot vinorodno pokrajino pojmuje mo geografsko regijo, kjer predstavljajo vinogradi pomembno kategorijo v izrabi zemljišč (okoli 10% vinogradov po podatkih katastra, odvisno od lokalnih razmer), kjer so prisotni elementi vinogradniške kulture (tradicija, zidanice) in območje, kjer so vinogradi pomemben element pejsaža oz. krajinske slike.

*** razmestitev dejavnosti, ki so lahko del ponudbe ob vinski cesti**

Gre za obstoječo gostinsko turistično ponudbo, naravne in kulturne spomenike oz. znamenitosti območja, prireditve v naseljih, ki so povezane s trgatvijo ali ljudskimi običaji. Razmestitvi posameznih elementov prilagodimo območje, kjer bo speljana vinska cesta.

*** krajinska vrednost območij**

Ta kriterij samo dopolnjuje ostala dva. Krajinsko vredna območja, brez degradacij in z izrazitimi pejsažnimi kvaliteta mi praviloma sodijo v območje vinske ceste. Kriterij služi bolj kot dopolnilo za lažje odločanje, ni pa osnovni oz. odločilni.

Določanje trase vinske ceste je možno na dva načina. Pri prvem izhajamo iz turistične ponudbe v pokrajini, kjer posamezne točke z gostinsko, kulturno in rekreacijsko dejavnostjo povezujemo v smiselno prometno mrežo. Pri tem pristopu je potrebno temeljito poznavanje vseh elementov, ki soustvarjajo vinsko cesto, predvsem gostišč, kmečkih turizmov ipd.

Drugi pristop uporabljamo v primerih, ko je poznavanje turistične ponudbe nepopolno ali le ta še ni razvita. Namesto iz znanih lokacij izhajamo iz potencialov, ki jih določena pokrajina ali del pokrajine ima. Opredelimo torej območje, po katerem bo (bi) vinska cesta lahko potekala, znotraj tega pa elemente, ki predstavljajo ogrodje vinske ceste.

Pri tem je pomembno upoštevati, da je območje vinske ceste - tim. vinorodno območje dokaj stalno, saj temelji na prirodnih elementih in prirodnih primernosti za vinogradništvo;

predlagana trasa vinske ceste pa je tem manj dokončna, kolikor bolj nepopolna ali nerazvita je ponudba na obravnavanem območju. Vinsko cesto namreč vzpostavljata dva elementa:

- prirodni - vinogradi, krajinske kvalitete; in
- antropogeni - vrsta in obseg turistične ponudbe na vinorodnem območju

Če na območju ni primernih dejavnosti in ureditev, lahko govorimo o vinski cesti samo pogojno; kjer pa ni vinogradov, pa tudi celovita ponudba ni zadosten razlog za opredelitev vinskih cest.

Drugi pristop je vsebinsko širši in manj natančen, saj so potenciali oz. primernosti za vinsko cesto zelo široka kategorija, ki nakazuje samo možnost za realizacijo, ne pa dejanskih razmer.

Pri določanju trase vinskih cest upoštevamo naslednje elemente:

* krajinske kvalitete območja

vinsko cesto skušamo speljati po območjih, ki so krajinsko vredna, kar pomeni, da izkazujejo visoko stopnjo avtohtonosti, da niso obremenjena in degradirana z urbanizacijo, da v vidnem polju ceste ni degradacijskih elementov (smetišča, odprti kopi, infrastrukturni koridorji, neurejeni kompleksi gospodarskih kleti), da je trasa razgledna.

* razmestitev gostinske ponudbe

ta dejavnik ima skoraj največjo težo. Razmestitvi ponudbe na določenem območju je potrebno prilagoditi traso vinske ceste. Upoštevamo obstoječo ponudbo in tisto, za katero je že bil izražen interes.

* naselja in prireditve

naselja kot središča pokrajine združujejo ekonomske in kulturne funkcije območja v katere se nahajajo. Izražajo identiteto območja, so središča družbenega življenja. Zaradi tega lahko cen tralna naselja dopolnjujejo ponudbo ob vinski cesti.

* naravni in kulturni spomeniki

potek vinske ceste načrtujemo tako, da prečka ali se približa čim večjemu številu naravnih in kulturnih spomenikov, posebno najvrednejšim.

* obstoječe omrežje cest

praviloma upoštevamo obstoječo cestno mrežo (klasificirane ceste), le v izjemnih primerih se navezujemo na gozdne in poljske poti, ki trenutno še niso primerne za motorni promet.

* prometna dostopnost in prehodnost

pri določanju trase vinske ceste upoštevamo možnost navezovanja na regionalno prometnico.

* dopolnilna ponudba ob vinski cesti

dejavnosti, ki lahko dopolnjujejo ponudbo ob vinski cesti vključujemo v območje obdelave.

Npr. rekreacijska območja, ribniki, planinske in kolesarske poti, etnološke posebnosti, kopališča in zdravilišča ter razstavišča in muzeji.

VINSKA CESTA V SVEČINSKIH GORICAH

Svečinske gorice so intenzivna sadjarsko vinogradniška pokrajina. Delež vinogradov po posameznih k.o. presega 20% obdelovalnih zemljišč. Vinogradi so v sklenjenih kompleksih zasajeni po prisojnih pobočjih Slatinskega dola, Špičnika, Svečine, Ciringe in Jurskega vrha.

Na območju prevladuje delavsko kmečko prebivalstvo, vendar je med njimi več kmetij, ki jim je kmetovanje edini vir dohodka. Usmerjene so v vinogradništvo, sadjarstvo ali živinorejo. Velikost posesti je večja od povprečne slovenjegotiške kmetije.

Urbaniziranost podeželja se na tem območju kaže bolj v izboljšanju bivalnih razmer in infrastrukturni opremljenosti, manj pa v številu novih stanovanjskih hiš. Pokrajina je zato ohranila visoko stopnjo prvobitnosti in ambientalne kvalitete. Svečina in Jurij sta med najbolj ohranjenimi in najlepšimi naselji v Slovenskih goricah.

V Svečinskih goricah je več vinogradnikov, ki imajo lastno blagovno znamko vina in se delno že ukvarjajo z turistično gostinsko dejavnostjo. Poleg tega je po območju speljana planinsko turistična pešpot, urejen je etnološki muzej na Kopici, v času trgatve je v Svečini odmeven kmečki praznik, na razpolago sta dva ribnika za ribolov in dvoje teniških igrišč.

Na območju sta dva mednarodna mejna prehoda in en maloobmejni, v bližini poteka (turistično) pomembna prometna pot med Srednjo in JV Evropo. Poleg tega je na avstrijski strani vinska cesta že dobro uveljavljena turistično gospodarska dejavnost.

Ideja o vinski cesti je med domačini naletela na velik odmev. Na razpis o sodelovanju se je prijavilo 32 kmetij, ki so pripravljene ukvarjati se z dopolnilno dejavnostjo, povezano z vinsko cesto. Iz republiških sredstev za pospeševanje demografsko ogroženih območij, ki so bila namenjena projektu Vinske ceste po Svečinskih goricah, je bilo financirano urejanje posameznih odsekov cest in urejanje kmetij za potrebe gostinske dejavnosti. Trenutno se s turizmom na kmetiji ukvarja 7 kmečkih gospodinjstev, od katerih bo petim v kratkem dodeljena potrebna dokumentacija o opravljanju gostinsko turističnih storitev.

PRIČAKOVANI UČINKI VINSKE CESTE

Predpostavljamo, da bi urejena vinska cesta imela pozitivne posledice na razvoj območja. Učinki bi se odražali v naslednjem:

1. večji prihodek posameznih gospodinjstev in posredno celotnega območja
2. boljše ceste in infrastrukturna opremljenost
3. rekultivacija opuščenih zemljišč, urejena krajina
4. zmanjševanje deagrarizacije in depopulacije
5. razvoj vzporednih in dopolnilnih dejavnosti

Tovrstne učinke lahko razumemo kot cilje, katerim prilagajamo strategijo razvoja in ukrepe za njihovo realizacijo. Menimo, da so za dosego navedenih ciljev potrebni naslednji ukrepi:

1. izobraževanje za gostinstvo in kmetovanje; urejanje videza kmetij in komunalne opreme
2. priprava dokumentacije za izvedbo, pridobivanje finančnih sredstev
3. izobraževanje vinogradnikov, načrti kmetijskih ureditev, programi pospeševalne službe
4. animacija domačinov, predstavitev novih razvojnih možnosti, spreminjanje splošnih predstav o neperspektivnosti območja in pasivnosti domačinov, odpiranje novih delovnih mest, ki so povezane z vinsko cesto
5. animacija domačinov za aktiviranje lokalnih potencialov, izbor dejavnosti, ki se povezujejo z vinsko cesto

Večina aktivnosti je povezanih z animacijo prebivalcev in zagotavljanjem finančnih sredstev. To sta tudi ključna elementa, na katerih projekt zaživi ali pade. Spreminjanje miselnosti in sprejemanje tržnega obnašanja je dolgotrajen proces, ki je pogosto nasproten logiki kapitala in financ. Tudi odkrivanje lokalnih potencialov, njihova prezentacija in realno vrednotenje so vsebine, ki so bolj zapletene, kot se zdijo na prvi pogled. Regionalno kompleksni vidik je v tem primeru nepogrešljiv, hkrati pa pogoj, da bodo predlagane rešitve v merilu pokrajne in lokalnih razmer.

ZAKLJUČEK

Vinske ceste so oblika vzpodbujanja razvoja manj razvitih območij. Glede na to, da je Slovenija tudi vinorodna dežela s še neizkoriščenim potencialom vinskih cest, (rezultat naslovnega projekta je 20 možnih tras), ki večinoma potekajo po obmejnih območjih, je razvijanje te zamisli eden od načinov, ki bo v določenih območjih najbrž dal ustrezen rezultat.

LITERATURA

- Gannon A., 1990, Rural Community Development Through Agri Tourism, Vienna
Glück A., 1990, Magel H, Das Land hat Zukunft, München
Investicijski projekt Vinska cesta po Svečinskih goricah, Profil d.o.o., Maribor 1991
Stangl M.L., 1991, Die Weinstrassen; Wege der Europäischen Kultur, Graz

Potthoff H., 1990, Trends in European Rural Tourism, v Rural Development Through Agri Tourism, Vienna

Svečinske gorice, moje iskanje; turistični zemljevid, izdala Občina Pesnica, 1993

Vinogradniški zemljevidi: Mariborski vinorodni okoliš; priredili M. Veselič, S. Šikovec, izdala Katedra za vinogradništvo in vinarstvo pri FAGV, Ljubljana

WINE ROUTES AS AN ELEMENT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT OF BORDERLINE REGIONS

Summary

Among the elements that contribute to the development of a countryside are also wine routes. The concept of wine routes involves a special type of marketing agricultural products and of services offered by rural households. This offer is by no means limited to agricultural products. Rather, the entire region together with its natural and cultural sights, history and tradition is marketed. The term wine route is used to refer to the products and services offered by the entire region, i.e. the wine route is an integral part of the environment in which it is located. There are three prerequisites for planning a wine route and its consequent successful functioning: agricultural activity, participation of the entire region and cultivated landscape. In addition, the activities and services located along the wine route should reflected the region identity, maintain its traditions and possess a certain amount of rusticity.

The following elements are of relevance when identifying regions suitable for wine routes:

- wine growing area
- activities that are part of the supply along the wine route - landscape value of a region

The following elements have to be taken into consideration when laying out wine routes:

- landscape value of a region
- distribution of tourist facilities
- natural and cultural monuments
- settlements and events
- existing road networks
- transport in term of accessibility and transit
- supplementary activities along the wine route

The impact of wine routes is presumably seen in the following:

- increased income of individual households
- better roads and infrastructure
- recultivation of deserted land lots
- decreasing deagrarianization
- development of parallel and supplementary activities

In order to achieve the mentioned results the following steps are required:

- education in tourism and agriculture
- preparation of necessary documentation
- education of wine-growers, farm planning
- animation of local population

Izvleček

OBMEJNA OBMOČJA IN NARODNOSTNE MANJŠINE NA MADŽARSKEM LETU 1990

UDC 911.3:323.13(439)

Analiza narodnostne sestave obmejnih območij Madžarske temelji na popisnih podatkih iz leta 1990 in pritrjuje Slovače, Romane, Hrvatje, Srbe, Slovence in Nemce.

Cljučne besede: Narodnostna sestava, obmejna območja, narodnostna manjšina, Madžarska

Abstract

The article discusses areas and localities with the highest numbers and shares of Slovaks, Romanians, Croats, Serbs, Slovenes and Germans in Hungary.

Key words: Ethnic Structure, Border Region, Ethnic Minority, Hungary

UDC 911.3:323.13(439)

1. GENERAL SURVEY

Concerning the ethnic composition, the 1990 National Census, just as the one in 1980, gave information only on the villages. It is favourable at the same time, that these data are given on the same villages, so comparative analysis can be made in time. The data concerned the nationality and the mother tongue at the same time and also included such summaries as, whether the population speaks the given language. We can analyse, on the basis of the data, the most favourable places for minorities, the population - regarded minorities on the basis of the combinations of different criteria - and their place of living. It is only regrettable that we do not have basic data concerning the towns.

In Hungary there are 16 villages, where the overwhelming majority of the population can be characterized as nationalities on the basis of the combinations of the criteria. It is interesting, that from these 16 villages 7 Croatian, 5 Slovenian, 2 German and only one Slovakian and 1 Rumanian, 43 Hungarian vil lages have absolute /70-75 %/ majority of nationalities, from them 16 German, 15 Croatian, 10 Slovakian, 1 Serbian and 1 Rumanian. It is considerable, that from the 500 investigated villages in about 100 settlements live only one person, regarded as minority and in other almost 200 villages the rate of minorities is under 1%. The number of German inhabited villages is the highest /457/, than the Slovakian, Rumanian, Croatian, Serbian and Slovenian settlements follow. Considerable differences

* Dr. Prof., Department of General Human Geography and Urbanistics, Janus Pannonius University, Pécs, Hungary.

BORDER REGIONS AND ETHNIC MINORITIES IN HUNGARY 1990

Jozsef Toth*

Izvilleček

UDC 911.3:323.15(439)

OBMEJNA OBMOČJA IN NARODNOSTNE MANJŠINE NA MADŽARSKEM LETU 1990

Analiza narodnostne sestave obmejnih območij Madžarske temelji na popisnih podatkih iz leta 1990 in prikazuje Slovake, Romune, Hrvate, Srbe, Slovence in Nemce.

Ključne besede: Narodnostna sestava, obmejno območje, narodnostna manjšina, Madžarska

Abstract

UDC 911.3:323.15(439)

The article discusses areas and localities with the highest numbers and shares of Slovaks, Romanians, Croats, Serbs, Slovenes and Germans in Hungary.

Key words: Ethnic Structure, Border Region, Ethnic Minority, Hungary

1. GENERAL SURVEY

Concerning the ethnic composition, the 1990 National Census, just as the one in 1980, gave information only on the villages. It is favourable at the same time, that these data are given on the same villages, so comparative analysis can be made in time. The data concerned the nationality and the mother tongue at the same time and also included such summaries as, whether the population speaks the given language. We can analyse, on the basis of the data, the most favourable places for minorities, the population - regarded minorities on the basis of the combinations of different criteria - and their place of living. It is only regrettable that we do not have basic data concerning the towns.

In Hungary there are 16 villages, where the overwhelming majority of the population can be characterized as nationalities on the basis of the combinations of the criteria. It is interesting, that from these 16 villages 7 Croatian, 5 Slovenian, 2 German and only one Slovakian and 1 Rumanian, 43 Hungarian villages have absolute /70-75 %/ majority of nationalities, from them 16 German, 15 Croatian, 10 Slovakian, 1 Serbian and 1 Rumanian. It is considerable, that from the 500 investigated villages in about 100 settlements live only one person, regarded as minority and in other almost 200 villages the rate of minorities is under 1%. The number of German inhabited villages is the highest /457/, than the Slovakian, Rumanian, Croatian, Serbian and Slovenian settlements follow. Considerable differences

* Dr. Prof., Department of General Human Geography and Urbanistics, Janus Pannonius University, Pecs, Ifjusag utja 6, Hungary.

can be found concerning different nationalities, according to the various rate of the minorities /Table 1-2/.

Tab. 1: Number of the settlements with populations that can be considered minorities based on the combination of definitions, according to the rate-categories of the minorities /1990/

Število naselij v katerih živi manjšinsko prebivalstvo, ki ga opredeljujejo različni kriteriji

Minority

Nationality	Small minimal 1 person	proportion accidental <1%	Middle palpable 1-5%	proportion considerable 5-10%	Pregnant important 10-25%	definite 25-50%
Slovakian	77	155	19	13	26	15
Romanian	54	168	71	5	4	2
Croatian	70	93	49	9	12	10
Serbian	97	114	34	6	1	-
Slovene	42	28	2	-	-	1
German	7	67	101	92	118	54

	Majority absolute	overwh 50-75%	Altogether elming >75%
Slovakian	10	1	316
Romanian	1	1	306
Croatian	15	7	265
Serbian	1	-	253
Slovene	-	5	73
German	16	2	457

Tab. 2: Division of the concerned settlements among the rate- categories of minorities
 Naselja po deležu manjšinskega prebivalstva

Minority

Nationality	Small minimal 1 person	proportion accidental 1%	Middle palpable 1-5%	proportion considerable 5-10%	Pregnant important 10-25%	definite 25-50%
Slovakian	24,4	49,0	6,0	4,1	8,2	4,7
Romanian	17,6	54,9	23,2	1,7	1,3	0,7
Croatian	25,4	35,1	18,5	3,4	4,5	3,8
Serbian	38,3	45,1	13,4	2,4	0,4	-
Slovene	53,8	35,9	2,6	-	-	1,3
German	1,5	14,7	22,1	20,1	25,8	11,8
Together	20,7	37,3	16,5	7,5	9,6	4,9

	Majority absolute	overwh 50-75%	Altogether elming 75%
Slovakian	3,2	0,3	100,0
Romanian	0,3	0,3	100,0
Croatian	5,7	2,6	100,0
Serbian	0,4	-	100,0
Slovene	-	6,4	100,0
German	3,5	0,5	100,0
Together	2,6	0,9	100,0

2. ETHNIC GROUPS

2.1. Germans

In absolute figures the Budapest agglomeration, Buda-side settlements, and villages connected to them, have outstanding values. The biggest German community with 3.500 inhabitants lives in Pilisvorosvar. In Baranya county Mecseknadasd and Boly have the biggest German minority. Concerning the proportion /disregarding some villages/ the settlements of Baranya and Tolna county play the leading role /Table 3/.

Tab. 3: Settlements with the highest rate and number of German population /1990/
 Naselja z najvišjim deležem in številom nemškega prebivalstva (1990)

Ofalu	88,0%	Pilisvorosvar	3.462
Obanya	79,1%	Osolnol	1.672
Liptod	72,3%	Hajos	1.581
Gorosonydoboka	71,5%	Budakessi	1.275
Vaskeresztes	70,6%	Hemesnadudvar	1.274
Vertestolna	69,2%	Mecseknadasd	1.266
Mecseknadasd	68,4%	Solyimar	1.184
Szur	60,7%	Boly	1.176
Hassagy	58,8%	Taksony	1.087
Szakadat	58,5%	Tarjan	1.083

2.2. Slovaks

Totkomlos has got the biggest Slovakian minority among the Hungarian villages with almost 3.000 inhabitants. Except Totkomlos two South-Eastern Hungarian settlements are among the first 10, while the other 7 the parts of the settlement belt situated North-West to Budapest. We have only one village /Komloska/, where the overwhelming majority is Slovakian. From the Zemplen Hills further villages are at the category above 50%, while some from the Pilis Hills and from Bekes county representing Slovaks. /Table 4/.

Tab. 4: Settlements with the highest rate and number of Slovakian population /1990/
 Naselja z najvišjim deležem in številom slovaškega prebivalstva (1990)

Komloska	77,2%	Totkomlos	2.819
Vagashuta	71,7%	Pilisszentkereszt	1.325
Nagyhuta	71,1%	Kesztolo	1.035
Osagard	69,7%	Piliscsev	1.012
Repashuta	65,5%	Pilisszentlaszlo	986
Pilisszentkereszt	65,1%	Tardosbanya	695
Samsonhaza	60,7%	Sarisap	606
Pilisszentlaszlo	58,9%	Csabacsud	521
Alsoregec	53,1%	Pilisszentlaszlo	484
Kardos	52,5%	Kardos	478

The villages having the biggest proportion of Slovakian minorities are in villages situated round Budapest, the Zemplen and Bekes groups are remarkable and some bordering settlements are worth mentioning.

2.3. Rumanians

There are two Hungarian settlements /Ketegyhaza and Mehkerek/, where the number of the Romanian minority is above 2000. In Elek which is inhabited by three different nationalities, almost 1.000 Rumanians live, while in other settlements we can estimate the number of Rumanians few hundreds.

It is considerable that all of ten settlements - with the exception of Budakeszi - are situated along the Romanian-Hungarian border. The situation is similar if we take a look at the proportion of the Romanian minority; in this respect it is worth mentioning, that 90% of the inhabitants of Mehkerek are Romanian /Table 5/.

Tab. 5: Settlements with the highest rate and number of Romanian population /1990/
Naselja z najvišjim deležem in številom romunskega prebivalstva (1990)

Mehkerek	90,0%	Ketegyhaza	2.118
Bedo	52,0%	Mehkerek	2.033
Ketegyhaza	46,9%	Elek	993
Pusztatottlaka	35,9%	Magyarcsanak	355
Magyarcsanak	20,9%	Korosszegapati	211
Korosszakal	18,0%	Bedo	196
Elek	17,8%	Pusztatottlaka	178
Korosszegapati	17,7%	Korosszakal	157
Kalazno	9,5%	Budakeszi	145
Varalja	6,3%	Lokoshaza	125

The regional situation of the settlements with the highest proportion of the Romanian inhabitants, apart from border-region settlements, shows but a few places with smaller Romanian concentration.

2.4. Croatians

In all of the ten villages of the largest Croatian population more than 500 Croatians live. In three cases out of these the number of the Croatians is over 1000. It is considerable that the Croatians live in settlements quite complete ethnically: the proportion of the Croatians is over 50, in fact, 70% in many settlements (Table 6).

Tab. 6: Settlements with the highest rate and number of Croatian population /1990/
 Naselja z največjim deležem in številom hrvaškega prebivalstva (1990)

Felsoszentmarton	90,1%	Totszerdahely	1.166
Totszerdahely	87,7%	Kophaza	1.164
Totszentmarton	83,1%	Folsoszentmarton	1.124
Narda	80,2%	Murakeresztur	995
Szentpeterfa	78,6%	Szentpaterfa	851
Molnari	77,0%	Totszenmarton	834
Szentborbas	76,8%	Molnari	654
Dravasztara	73,5%	Bezenye	567
Potony	73,4%	Hercegszanto	560
Totujfalu	72,5%	Horvatzsidany	533

The settlements that have the highest proportion of Croatians are situated mainly on the border of Hungary and Croatia, and partly along the Hungarian-Austrian border. /On them and on the Slovenes would have based Benes, after World War I, the corridor that would have linked the two newly formed Slavic countries, Szechoslovakia and the Serbian-Croatian-Slovenian Kingdom between Hungary and Austria./ Although this corridor is not at all a homogeneous slov-ethnic region.

2.5. Serbians

There are much less Serbians in Hungary than it is thought in the public, quite often / accepting the official "Yugoslavia" nomenclature/ mixing Serbians and Croatians. Most of the Serbians live in Tokol, though their population remains below half a thousand even there. Their rate is the highest in Lorev, while they represent quite a modest rate in other settlements /Table 7/.

Tab. 7: Settlements with the highest rate and proportion of Serbian population /1990/
 Naselja z najvišjim deležem in številom srbskega prebivalstva (1990)

Lorev	59,1%	Tokol	431
Batya	11,3%	Batya	272
Hercegszanto	8,4%	Pomaz	210
Szigetosep	7,0%	Hercegszanto	209
Tokol	6,8%	Lorev	185
Deszk	6,6%	Deszk	183
Ujszentivan	6,2%	Dusnok	159
Lippo	5,4%	Szigetosep	153
Dusnok	4,6%	Budakalasz	127
Magyarcsanad	4,6%	Harkany	120

The Serbians in Hungary are concentrated in a stripe reaching North along the Danube, especially around Budapest. The angle of the Tisa and the Maros, and Southern Baranya mean further concentrations.

2.6. Slovenes

Most of them can be found in Felsoszolnok, but some smaller villages of the Orseg / Vendcountry/ are inhabited by Vends, too. The proportions are high there, on the other hand, apart from these settlements, we can find only some scattered Slovene ethnic groups with small population /Table 8/.

Tab. 8: Settlements with the highest rate and number of Slovene population /1990/
Naselja z najvišjim deležem in številom slovenskega prebivalstva (1990)

Felsoszolnok	92,7%	Felsoszolnok	701
Ketvolgy	89,4%	Apatistvanfa	368
Apatistvanfa	84,0%	Szakonyfalu	296
Orfalu	80,5%	Alsoszolnok	186
Szakonyfalu	76,7%	Ketvolgy	143
Alsoszolnok	41,2%	Orfalu	62
Batya	2,0%	Batya	48
Ronok	1,9%	Hegyeshalom	13
Bonnya	0,5%	Ronok	9
Horvatlovo	0,5%	Katymar	7

The regional situation of the settlements with the highest rate of Slovene population shows us the regional concentration of the Slovenes in Hungary well and also the fact that the number of the Slovene population living in other parts of the country is negligible.

2.7. Gipsies

Actually no one knows are the proper number of Gipsies in Hungary. The data of the National Census - while it is based on personal voluntary declaration, and it is not easy to undertake the name Gipsy - do not reflect the real situation. We are facing the same situation with certain surveys and the often exaggerating data of the recently formed Gipsy organizations.

One thing is sure: The number of Gipsies increasing quickly, the proportion of them in the decreasing population of the country is increasing as well. Their territorial placing is motivated by possibilities of residing characteristically with the accumulated disadvantageously situated regions concentrate them. The North-East and the South-West territories of the

country shows us a characteristic picture, where the proportion of their residence is higher, and a belt between the two regions where hardly any Gypsies settled down.

3. CONCLUSIONS

From the new borders of Hungary fixed after the Great War only the West and South-West lines were real ethnic borders. All the other parts of the borders cut territories inhabited by Hungarians. According to this historical fact ethnic groups living in Hungary are not placing along the state borders and they generally are not connected with the relative peoples of the surrounding countries.

Their spatial distribution is motivated by:

- historical reasons /Traditional areas of several ethnic groups inhabited after the end of Turkish occupation of Hungary/;
- special reasons /Serbs and Greeks around Budapest/;
- political discrimination after the Second World War /against Germans, Serbs, Croats/;
- "population change" between Czechoslovakia and Hungary;
- role and possibilities of several ethnic groups in the process of urbanization;
- social structure and economic possibilities.

OBMEJNA OBMOČJA IN NARODNOSTNE MANJŠINE NA MADŽARSKEM LETA 1990

Povzetek

Po drugi svetovni vojni so bile le zahodne in jugozahodne meje Madžarske tudi etnične meje. Vsi ostali deli meja so ločili z Madžari poseljena območja. Glede na takšna zgodovinska dejstva, živijo na Madžarskem številne narodnostne skupnosti ne le v obmejnih območjih, temveč po vsem njenem teritoriju.

Njihova razširjenost je posledica:

- zgodovinskih dogajanj; tradicionalna območja nekaterih narodnostnih skupnosti so bila poseljena po koncu turške okupacije,
- posebni razlogi (Srbi in Grki okoli Budimpešte),
- politične diskvalifikacije po drugi svetovni vojni (Nemci, Srbi, Hrvati),
- izmenjava prebivalstva med Češko in Madžarsko,
- vključevanje posameznih etničnih skupin v proces urbanizacije,
- socialna struktura in ekonomske možnosti.

INTEGRATION ÜBER GRENZEN: KOOPERATIONSPOTENTIALE IM STEIRISCH- SLOWENISCHEN GRENZLAND

M. Steiner,* D. Sturn,** R. Wendner***

Izvešček

UDK 911.3:711(497.12-18-04:436)

PREKOMEJNO POVEZOVANJE: MOŽNOSTI ZA SODELOVANJE V ŠTAJERSKO-SLOVENSKE OBMEJNE
REGIJE

*Analiza gospodarskih potencialov obeh sosednjih obmejnih območij je osnova razmišljanja o možnostih in potrebah po sodelovanju obeh regij, še posebej gospodarsko. Posebno pozorno obravnava naslednje elemente: narodni dohodek, struktura gospodarskih dejavnosti, naložbe in struktura posesti nepremičnin
Ključne besede: Meje, mejne regije, regionalni razvoj, prekomejno sodelovanje, Štajerska*

Abstract

UDC 911.3:711(497.12-18-04:436)

THE INTEGRATION ALONG BORDERS: COOPERATION POSSIBILITIES AMONG BORDER REGIONS OF
SLOVENIA AND AUSTRIAN STYRIA

The paper discusses border regions of Styria in Austria and Styria in Slovenia from the viewpoint which would enable further cooperation and would have impacts on general development strategies along the Austro-Slovene border.

Key words: Borders, border regions, regional development, transborder cooperation, Styria

1. EINLEITUNG

"Der Drang, Grenzen zu überschreiten, aber auch die Furcht vor Grenzen begleiten die Geschichte der Menschheit" war vor kurzem zur Debatte über Gentechnologie angemerkt worden (Kapellari 1993). Für die neue geo-ökonomische Ordnung in Europa und den damit verbundenen Wandel der Grenzen trifft dies besonders zu: Mit ihnen sind Hoffnungen, aber auch Ängste verbunden.

Die auch im Süden/Osten Österreichs auftretenden Grenzveränderungen stellen zweifelsohne eine besondere Herausforderung dar (Steiner/Sturn 1993 a, b). Bis vor kurzem war in Europa eine Kooperation zwischen Regionen über Grenzen hinweg nicht als eigentliche Aufgabe angesehen worden. Die Aufsplitterung früherer staatlicher Einheiten in Süd- und Osteuropa

* Dr., Doc., Institut für Regionalentwicklung, Technologiepolitik und Grenzlandfragen JOANNEUM RESEARCH, Steyrergasse 17, A-8010 Graz, A

** Dr., Institut für Regionalentwicklung, Technologiepolitik und Grenzlandfragen JOANNEUM RESEARCH, Steyrergasse 17, A-8010 Graz, A

*** Dr., Institut für Regionalentwicklung, Technologiepolitik Universität Graz und Grenzlandfragen JOANNEUM RESEARCH, Steyrergasse 17, A-8010 Graz, A

und die allmähliche Auflösung staatlicher Grenzen in Westeuropa läßt die Bedeutung - ja sogar die Notwendigkeit - von interregionalen Kooperationen in neuem Licht erscheinen, vor allem als ein Element, das den Integrationsprozeß Europas auf ganz besondere Weise vorantreiben und zu einer Änderung der räumlichen Organisation führen könnte (Cappellin/Batey 1993, Ratti/Reichmann 1993). Ausgangspunkt der Überlegungen ist zunächst die aktuelle Herausforderung für Österreich, eine Position zwischen der wirtschaftlichen und politischen Integration in Westeuropa einerseits sowie den vielfältigen Umbrüchen in Osteuropa zu finden. Damit aus dieser vielschichtig diskutierten "Sandwich-Position" kein "small-country-squeeze" resultiert, sind offensive Strategien gerade auch gegenüber Osteuropa zu entwickeln.

Dabei ist zunächst zu berücksichtigen, daß die an den bisher "toten Grenzen" im Osten und Südosten Österreichs gelegenen Regionen periphere, vielfach agrarisch dominierte Gebiete sind. Sie litten in der Vergangenheit vor allem am Wegfall kleinräumiger Verbindungen über die Grenzen hinweg. Ein Handel mit den ehemals sozialistischen Ländern existierte zwar, doch es waren fast ausschließlich große Firmen in den Zentren, die Handelsbeziehungen nach Osteuropa unterhielten. Die Hoffnungen der grenznah gelegenen Regionen, mit der erfolgten Ostöffnung nun endlich Beziehungen zu ihren unmittelbaren Nachbarn aufnehmen zu können und auf diese Weise Wachstumsimpulse zu erlangen, mischt sich mit der Befürchtung, aus der ehemaligen Sackgasse könne sich eine Hochgeschwindigkeitstrasse ohne Haltestationen entwickeln.

Neben peripheren Grenzregionen befinden sich die im Osten und Südosten gelegenen Zentren Österreichs in der Situation, neue Formen von Handel und Kooperation auf einem qualitativ höheren Niveau finden zu müssen. Während die traditionelle Handelsstruktur von einem Import gering verarbeiteter Waren und Rohstoffe und einem Export verarbeiteter Waren geprägt war, existiert jetzt die Chance zu einem substantiellen "upgrading" auf beiden Seiten. Obwohl auch hier bedeutende Hemmnisse bestehen (z.B. die starke westeuropäische Konkurrenz, das hohe Risiko, Finanzierungsschwierigkeiten und Regulierungen) können in einem optimistischen Szenario neue Verdichtungsräume entstehen wie - hoffentlich - Graz - Maribor. Die Intensivierung der Kooperation zwischen diesen Zentren soll zum einen die Wettbewerbsfähigkeit der Städte selbst stärken, soll aber auch "Strahlungskraft" entwickeln, soll es den Zentren ermöglichen, stärkere Impulse für ihr jeweiliges Umfeld zu setzen als dies bisher der Fall war. Falls dies gelingt, so kann erwartet werden, daß eine umfassende Kontaktaufnahme der beiden Wirtschaftsräume erfolgt, daß der Wegfall der ehemals toten Grenze eine Etablierung klein- und großräumiger Verbindungen impliziert.

Im folgenden wird die wirtschaftliche Befindlichkeit der beiden Regionen Graz/Grenzland sowie Maribor/Nordostslowenien grob erfaßt. Die gegenwärtige Wirtschaftsstruktur sowie Entwicklungstendenzen der beiden Regionen bilden den Ausgangspunkt der Überlegungen.

Der Beschreibung des regionalen wirtschaftlichen Umfelds folgt eine genauere Analyse der Indikatoren Einkommen, Industriebranchenstrukturen, Gründungen und Eigentums-

struktur. Es sind dies jene Aspekte, denen bei der Beurteilung der Region hinsichtlich ihres Kooperationspotentials besondere Bedeutung zukommt.

Daran anschließend wird eine subjektive Einschätzung der Kooperationschancen und Hemmnisse aus Unternehmersicht von steirischer und slowenischer Seite gegeben.

Abschließend werden die Möglichkeiten der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit evaluiert:

Potentielle Kooperationen der Zentren sind aufgrund der relativen Stärken der beiden Städte im Bereich der Forschung und Technologie vor allem bei know-how-intensiven Produkten bzw. Entwicklungen zu orten.

Für das Grenzland ergeben sich prinzipiell zwei mögliche Entwicklungsstrategien: Entweder kann angestrebt werden, direkte kleinräumige Kooperationen zu forcieren oder aber man verbessert die Zuliefermöglichkeiten zu den Zentren, wodurch indirekte Entwicklungsimpulse ausgelöst werden. Welche dieser beiden Wege erfolgsversprechender ist, hängt unter anderem auch von der Entwicklungsstärke der Grenzregionen ab.

Kooperationserleichternd gerade für kleinräumige Grenzüberschreitungen sind die nur geringen Unterschiede in Mentalität und Kultur, die gemeinsame Geschichte und die überaus guten Sprachkenntnisse der Slowenen.

2. ERSTE ANALYSE DER REGIONEN NORDSLOWENIEN UND SÜDSTEIERMARK - EINE GEGENÜBERSTELLUNG

Werden die Regionen Nordostslowenien und Südsteiermark verglichen, so fallen zuerst die Gemeinsamkeiten der beiden Regionen auf: eine stark agrarische Ausrichtung, ein im Verhältnis zu den weiter von der Grenze entfernten Gebieten niedriges Entwicklungs- und Einkommensniveau, sowie große regionale Zentren (Maribor und Graz), die jedoch nur wenige und geringe Impulse an ihr Umland abgeben.

Mit der Öffnung, oder besser dem Offenerwerden der bisher "toten" Grenze(n) ist die Hoffnung verbunden, daß die grenznah gelegenen Gebiete Beziehungen zu den Nachbarregionen aufnehmen können und daß aus dem Aufbau kooperativer Vernetzungen auch Wachstumsimpulse einhergehen (vgl. auch ÖROK 1991).

Zur Ermittlung kooperativer Potentiale in beiden Regionen sind in einem ersten Schritt ihre wesentlichen regionalen Charakteristika zu untersuchen und gegenüberzustellen. Dabei wird zuerst Nordostslowenien, der Raum um Maribor, danach der südsteirische Raum beschrieben.

2.1 Abgrenzung der Untersuchungsregion

Mit rund zwei Millionen Einwohnern und einer Fläche von etwa 20.000 km² ist Slowenien etwas größer und etwas dichter besiedelt als das Bundesland Steiermark (1,2 Mio Einwohner, 16.000 km² Fläche). Der wirtschaftlichen Entwicklung ist gemein, daß die Grenzregionen beider Gebiete die jeweils am schlechtesten entwickelten Regionen sind.

Neben den beiden Zentren Maribor und Graz verbinden hauptsächlich die grenznahen Regionen - das südsteirische Grenzland sowie das nordostslowenische Grenzland Koroska, Podravska (mit dem Zentrum Maribor), Pomurska und Savinjska (siehe Karte: Das Untersuchungsgebiet) genauer analysiert. In der Steiermark besteht das Untersuchungsgebiet aus den grenznahen Bezirken Graz, Graz-Umgebung, Feldbach, Radkersburg, Deutschlandsberg und Leibnitz (siehe Karte: Das Untersuchungsgebiet), sie werden im folgenden als *Südsteiermark* bezeichnet.

2.2 Die regionalen Charakteristika der Regionen

2.2.1 Nordostslowenien

Die vier Regionen Koroska, Podravska, Pomurska und Savinjska produzieren etwa ein Drittel des Bruttoinlandsprodukts Sloweniens. Die wichtigsten Wirtschaftsklassen, gemessen nach Beschäftigungsanteilen, sind, wie auch in Gesamt-Slowenien, Industrie und Bergbau (mit über 60% der Beschäftigten), Handel sowie das Bauwesen. Im Vergleich zu Gesamt-Slowenien sind jedoch die Wirtschaftsklassen Industrie sowie Land- und Forstwirtschaft weit bedeutender; der Dienstleistungssektor ist weit unterdurchschnittlich ausgeprägt.

Auch für den Zentralraum Maribor sind die Bereiche Industrie, Bauwesen und Handel die bedeutendsten. Sie beschäftigen zusammen 76% der Erwerbstätigen. Gemessen am slowenischen Durchschnitt sind es jedoch andere Wirtschaftsbereiche, die von überdurchschnittlicher Bedeutung sind: Finanz- und Wirtschaftsdienstleistungen, Gewerbe sowie öffentliche Dienste. Damit ist Maribor auch das Finanz- und Dienstleistungszentrum der Region Nordostslowenien.

Zwischen den Jahren 1980 und 1990 war in jeder der vier Regionen eine Verringerung der Produktion, damit auch der Produktionsanteile an Gesamt-Slowenien - im Durchschnitt um 10,6% - zu beobachten. Ein entsprechend größerer Anteil des Bruttoinlandsprodukts wird in den südwestlichen Gebieten Sloweniens erzeugt. Mit der Verminderung der Produktion bzw. der Wertschöpfung ging zusätzlich eine Abnahme der Produktivität einher. Wird der Index der Arbeitsproduktivität Sloweniens für jedes Jahr gleich 100 gesetzt, ergibt sich für den Nordosten ein Indexwert von 94,6 für das Jahr 1980 und 87,6 für das Jahr 1990. Die seit jeher unterdurchschnittliche Produktivität verminderte sich noch in der letzten Dekade. Beide Indikatoren, sowohl die Entwicklung der Produktion bzw. Wertschöpfung als auch die Produktivitätsentwicklung zeigen deutlich das niedrige Entwicklungsniveau der grenznah gelegenen Nordostregion (Inštitut za Ekonomska Raziskovanja 1991).

Der Nordosten weist - neben seiner industriellen Ausrichtung - eine weit überdurchschnittliche Agrarquote auf. Maribor kann deshalb als eher dynamische Agglomeration innerhalb eines agrarisch strukturierten, verhältnismäßig schwach entwickelten Umlandes charakterisiert werden. Als Zentrum ist die Stadt Maribor jedoch selbst zu schwach, um auf das Umland genügend, bzw. genügend starke Impulse auszuüben.

2.2.2 Südsteiermark

Die bedeutsamsten Wirtschaftsklassen der Südsteiermark sind Metall- und Nahrungsmittelindustrie, Bauwesen und Handel. Sie beschäftigen insgesamt über 57% der Erwerbstätigen des Grenzlandes. Die Wirtschaftsstruktur des Zentralraums Graz unterscheidet sich dennoch stark von derjenigen des Grenzlandes: Zum einen ist die Agrarquote im südsteirischen Grenzland weit überdurchschnittlich, zum anderen sind sämtliche Dienstleistungsbranchen im Zentralraum Graz weit stärker ausgeprägt.

Die Entwicklung der Beschäftigung verlief im südsteirischen Grenzland stark negativ. Zwischen 1981 und 1991 verminderte sich die Beschäftigung in der Region um 15%. Im Gegensatz dazu erhöhte sich die Beschäftigung im Zentralraum Graz im selben Zeitraum um beinahe 4%.

Ein derartiger Beschäftigungsrückgang kann sich prinzipiell in einer erhöhten Arbeitslosigkeit, einer verstärkten Abwanderung oder/und einer verstärkten Arbeitspendelwanderung niederschlagen. Für die Südsteiermark zeigt sich dabei zunächst keine Erhöhung der Arbeitslosigkeit. Die Arbeitslosenquote liegt unter dem gesamtsteirischen Durchschnitt von 7,4% (1992). Auch die Bevölkerungszahl blieb in der letzten Dekade etwa konstant. Im Zentralraum Graz steht einer leichten Zuwanderung (von etwa 2%) eine negative Geburtenbilanz in gleicher Höhe gegenüber. Das südsteirische Grenzland weist einen Geburtenüberschuß von 2% auf; zwischen den Jahren 1981 bis 1991 erfolgte keine Abwanderung.

Dementsprechend war die *Pendelwanderung* der durch den Beschäftigungsabbau ausgelöste Reaktionsmechanismus des südsteirischen Grenzlandes: Etwa 42% (!) der Erwerbstätigen pendelten im Jahr 1989 aus. Demgegenüber betrug der Anteil der aus anderen Bezirken in die Südsteiermark einpendelnden Erwerbstätigen nur 9%. Spiegelbildlich stellt sich die Situation für den Zentralraum Graz dar: Einem Auspendleranteil von 7% steht ein Einpendleranteil von 66% (der Erwerbstätigen) gegenüber. Der Beschäftigungsrückgang führte daher nicht zu Arbeitslosigkeit oder Abwanderung, sondern zu einer Verstärkung der Pendelwanderung vom grenznahen Gebiet in den Zentralraum Graz.

Das Einkommensniveau liegt im südsteirischen Grenzland weit unter jenem des Zentralraums Graz. So liegt das Medianeinkommen im Jahr 1991 bei nur 84% des Einkommensniveaus des Grazer Raums. Zum einen liegt der Grund dafür in der Dominanz von Branchen mit niedriger Qualifikationserfordernis und daher eher niedrigen Einkommen (Handel, Nahrungsmittel, Bekleidung). Zum anderen spielen zwar auch höher entlohnte Branchen

eine wichtige Rolle (Metall, Bau), diese werden jedoch im Vergleich zum Steiermark-Durchschnitt im südsteirischen Grenzland schlechter entlohnt.

Damit stellt sich der Grazer Raum als Industrie- und Dienstleistungszentrum innerhalb eines stark agrarisch strukturierten, schwach entwickelten Umlands dar. Als Zentrum verfügt die Stadt Graz jedoch über eine nur geringe Strahlkraft auf ihr Umland (Tichy 1990).

Für das südsteirische Grenzland kann aber dennoch auf eine erfolgreiche Anpassung in der Vergangenheit - insbesondere hinsichtlich der Umstrukturierung des landwirtschaftlichen Sektors - geschlossen werden: Die teils massive Abwanderung aus dem landwirtschaftlichen Sektor führte nicht zu einer Erhöhung der Arbeitslosigkeit.

2.3 Die Ausgangsposition der Regionen

Nordostslowenien und Südsteiermark

Beide Grenzregionen sind schwach entwickelte Gebiete innerhalb der Gesamtregion. Sowohl Wertschöpfungs- und Beschäftigungsdaten, als auch Einkommens-, Qualifikations- und Bevölkerungsdaten zeigen ein deutliches Gefälle hin zu den grenznahen Gebieten.

In beiden Regionen spielt der industrielle Sektor für die Beschäftigung eine wesentliche Rolle. In beiden Regionen ist aber auch die Agrarquote weit überdurchschnittlich.

Beide Gebiete umschließen relativ große Zentralräume, die wirtschaftlich sehr viel besser gestellt sind als die Regionen selbst.

Beide Zentren sind selbst zu schwach, um merkbare Impulse auf die sie umgebenden peripheren Regionen auszuüben.

Das Fehlen kleinräumiger Beziehungen führte daher zu ähnlichen Entwicklungen in beiden Regionen. Eine Aufnahme grenzüberschreitender Kooperationen kann *Impulse für beide Regionen* mit sich bringen. Zur Bestimmung von Ausmaß und Art potentieller Kooperationen sind jedoch zusätzlich zu einer ersten Grobeinschätzung der Regionen spezifische Regionalindikatoren (Gründungen, Einkommen, Eigentumsverhältnisse und ausenwirtschaftliche Verflechtungen) sowie Unternehmenseinschätzungen beiderseits der Grenze wesentlich. Diese werden in den folgenden Abschnitten untersucht.

3. WESENTLICHE ASPEKTE DES REGIONALEN UMFELDS

3.1 Wirtschaftsstrukturen

Die Untersuchung der sektoralen Konzentrationen im steirischen und slowenischen Untersuchungsgebiet dient einer ersten, groben Identifikation gemeinsamer industrieller Stärken der Gesamtregion.

Im Zentralraum Graz zeigt sich trotz der Konzentration auf die typisch urbanen Wirtschaftsbereiche wie Unterricht und Forschung (2,5)¹, Gesundheit (1,4) sowie Rechts- und Wirtschaftsdienste (1,2) vor allem die *Industrie* stark vertreten. Es ist dies in erster Linie die Fahrzeugindustrie, weiterhin Papier/Pappe sowie Maschinenbau und Elektrotechnik. Im steirischen Grenzland finden sich Konzentrationen vor allem in der typischen Niedriglohnbranche Lederindustrie (4,7), weiterhin in der Holz-, Bekleidungs- und Nahrungsmittelindustrie, aber auch der Maschinenbau ist überdurchschnittlich vertreten.

In Nordostslowenien ist der industrielle Sektor mit 60% aller Beschäftigten (gegenüber 56% in Slowenien) überdurchschnittlich vertreten, im Raum Maribor selbst - trotz des Images als Industriestadt - mit 55% allerdings leicht unterdurchschnittlich. Höhere Anteile als in Gesamtslowenien finden sich sowohl im Raum Maribor als auch im gesamten nordostslowenischen Raum für die Bereiche Landwirtschaft² und Handel, niedrigere Anteile bei Handwerk, privaten Dienstleistungen sowie im Finanzsektor.

Es deutet dieses Ergebnis darauf hin, daß innerhalb der Industrieregion des nordöstlichen Sloweniens räumliche Ungleichheiten auftreten: Die beiden östlichen Regionen Pomurska und Podravska sind mit Ausnahme des unmittelbar städtischen Raums Maribor stark ländlich geprägt, die westlichen Regionen Koroska und Savinjska weisen hingegen Industrieanteile von über 70% auf.

Obwohl für die Industrie der Region insgesamt keine ähnlichen Konzentrationen auf die Sektoren Fahrzeugindustrie, Maschinenbau und Elektrotechnik vorliegen wie im steirischen Raum (der regionale Konzentrationskoeffizient beträgt für die drei Branchen zusammen nur 0,66), so zeigt sich doch Maribor selbst auf Fahrzeugindustrie konzentriert (2,3), während in Velenje - Sitz der Firma Gorenje - neben einem relativ stark vertretenen Maschinenbau (1,4) vor allem die Elektro- und Elektronikindustrie überdurchschnittlich vertreten ist (2,7).

1 Die sektoralen Konzentrationen werden so berechnet, daß der Anteil der Branche in der betrachteten Region zu dem Anteil der Branche in der Gesamtwirtschaft ins Verhältnis gesetzt wird. Ist die betreffende Branche stark vertreten, so ergeben sich Werte über 1, ist sie schwach vertreten, so ergeben sich Werte unter 1. Die Zahlen beziehen sich auf 1990.

2 Besonders stark vertreten ist die Landwirtschaft mit 10% aller Beschäftigten in der Region Pomurska, besonders schwach vertreten ist sie hingegen im westlichen Teil der Untersuchungsregion. Nur 3,2% aller Beschäftigten Sloweniens arbeiten in der Landwirtschaft.

Damit können hinsichtlich der Branchenstrukturen zwei Ähnlichkeiten zwischen der Südsteiermark und Nordostslowenien festgestellt werden:

Das steirische Grenzland zeigt ebenso wie der östliche Teil des slowenischen Untersuchungsgebiets hohe Agrarquoten und eine industrielle Konzentration auf Niedriglohnbranchen (Leder und Bekleidung), allerdings ist in der Steiermark auch der Maschinenbau überdurchschnittlich repräsentiert.

Die Branchenstruktur des steirischen Zentralraums weist mit den Schwerpunkten Fahrzeugindustrie, Elektrotechnik und Maschinenbau Ähnlichkeiten mit der Stadt Maribor und dem westlichen Teil des slowenischen Untersuchungsgebiets (vor allem Velenje) auf.

3.2 Gründungen und Eigentumsstrukturen

Der steirisch-slowenische Raum zeigt sich als ein Raum mit hoher Gründungsdynamik: Im steirischen Grenzland wurden 1981-1990 durch Neugründungen im industriellen Sektor mehr Arbeitsplätze geschaffen als durch Stilllegungen verlorengegangen sind. Diese positive Gründungsdynamik mit immerhin 3,4% der Industriebeschäftigten bezieht sich lediglich auf die *steirischen* Grenzbezirke, in den anderen Grenzgebieten (niederösterreichische Grenzgebiete -1,7%, Burgenland -1,4%) sind die Gründungssalden negativ.

Für Maribor zeigt die Tabelle einen enormen Zuwachs an Betrieben in letzten Jahr; innerhalb eines Jahres stieg die Zahl der privaten Betriebe um beinahe 80 Prozent an.

Tab. 1: Anzahl der Betriebe im staatlichen und privaten Sektor im Raum Maribor
Število družbenih in zasebnih obratov mariborski regiji

	1991	1992	Veränderung
staatlicher Sektor	163	270	+ 65,6 %
privater Sektor	406	730	+ 79,8 %
Gesamt	569	1000	+ 75,7 %

Quelle: Maribor in Zahlen

Die Verteilung der Zuwächse auf verschiedene Größenklassen ist jedoch sehr unterschiedlich: Der Anstieg konzentriert sich stark auf kleine, private Unternehmen (fast 100% innerhalb eines Jahres), während sich die mittel- und großbetrieblichen Sektoren nur wenig veränderten. Der ohnehin kaum vorhandene mittelbetriebliche Sektor (51 - 100 Beschäftigte) verkleinerte sich sogar zwischen den Jahren 1991 und 1992.

Bei der Betrachtung der Eigentumsstrukturen fällt auf, daß der größte Teil der Beschäftigten nach wie vor in staatlichen Betrieben arbeitet, obwohl es weitaus mehr private als staatliche Unternehmen gibt: Während 1993 für Gesamtslowenien der Anteil staatlicher Unternehmen nur 11%, der privater Unternehmen hingegen 83% beträgt, zeigt sich bei der Betrachtung

der Beschäftigten ein Übergewicht in staatlichen Unternehmen (79% gegenüber nur 7,5% in privaten Unternehmen). Dies deutet auf enorme Größenunterschiede zwischen staatlichen und privaten Unternehmen hin (vgl. auch Zizmond 1993).

Die vielen neuen privaten Unternehmen änderten nur wenig an den Größenverhältnissen, die Diskrepanz zwischen privaten Kleinstfirmen und staatlichen Großfirmen blieb auch im Jahr 1993 weitgehend bestehen: Zwar sank die durchschnittliche Betriebsgröße staatlicher Unternehmen von 175 auf 148 Beschäftigte, im privaten Bereich konnte aber nur ein Anstieg der Betriebsgröße von 1,87 auf 1,89 (!) Beschäftigte erreicht werden.

Ein Vergleich zwischen Maribor und Slowenien (1992) zeigt mit durchschnittlich 61 Beschäftigten pro Unternehmen in Maribor deutlich größere Betriebe als in Slowenien (33 Beschäftigte). Dies läßt sich auf drei Quellen zurückführen: Erstens ist der Anteil staatlicher Unternehmen in Maribor mit 89,5% der Beschäftigten höher, zweitens sind die staatlichen Unternehmen im Schnitt größer und drittens sind auch die privaten Firmen mit 2,7 Beschäftigten pro Unternehmen größer als in Slowenien.

Zwischen 1991 und 1992 hat sich die Anzahl der Unternehmen in Maribor fast verdoppelt (von 569 auf 1000), Strukturverschiebungen größeren Ausmaßes zwischen dem privaten und staatlichen Sektor blieben allerdings aus: Der private Sektor stieg von 71% auf nur 73% aller Unternehmen. Die hohe Gründungsdynamik geht zwar einher mit einer Verkleinerung der Betriebsgrößen, nicht aber mit einer nennenswerten Veränderung der Eigentumsstruktur.

Die beiden zentralen Entwicklungen für Slowenien in den letzten beiden Jahren sind die starke Gründungsdynamik und die langsame Transformation der Eigentumsverhältnisse, die sich an der steigenden Zahl privater Betriebe widerspiegelt.

Es zeigt sich jedoch, daß der enorme Anstieg privater Firmen weder in der Lage war, die Beschäftigungsverluste des staatlichen Sektors zu kompensieren noch die Eigentumsstrukturen entscheidend zu ändern. Es handelt sich in der überwiegenden Anzahl um Ein-Personen-Firmen, die nur schwerlich in der Lage sein werden, Funktionen der staatlichen Unternehmen zu übernehmen. In Maribor sind die privaten Unternehmen etwas größer als im slowenischen Durchschnitt, aber immer noch lange nicht groß genug, um für die regionale Wirtschaft eine sich gegenseitig ergänzende Mischung aus großen, kleinen und mittleren Betrieben zu generieren.

3.3 Die regionalen Einkommen

Das Lohnniveau der Reformländer liegt in der Regel weit unter dem westeuropäischen Niveau. Etwas anders zeigen sich die Relationen zwischen der Südsteiermark und Slowenien: Während in der Südsteiermark die Löhne vergleichsweise niedrig sind (Medianeinkommen zwischen 14.000 und 16.000 öS, das sind 25% weniger als im Zentralraum Graz), werden

in Slowenien verglichen etwa mit Ungarn, Tschechien und Polen höhere Einkommen erzielt: Der durchschnittliche Industrie-Monatslohn liegt in Slowenien bei etwa öS 4.000, das ist fast doppelt so hoch wie in den anderen Süd/Osteuropäischen Ländern.

In Nordostslowenien liegen die Löhne unter dem slowenischen Durchschnitt. Das deckt sich mit den bisherigen Untersuchungsergebnissen, welche die Region als vergleichsweise entwicklungsschwach darstellen und zeigt ein weiteres Mal die Ähnlichkeit mit dem steirischen Grenzland. In Maribor sind die Löhne zwar etwas höher als in der übrigen Region, doch finden sich in Nordostslowenien keine so starken regionalen Einkommensunterschiede wie zwischen Graz und dem steirischen Grenzland.

3.4 Außenhandelsverflechtungen

Wie mit allen Reformländern intensivierte Österreich seine Handelsbeziehungen in den letzten Jahren auch mit Slowenien. Bei hohen jährlichen Wachstumsraten seit 1988 fand eine Exportsteigerung nach Slowenien (bzw. Jugoslawien) vor allem auf der Konsumgüterseite (Nahrungsmittel, Bekleidung, Holzver- und -bearbeitung) statt, die Kapitalgütersektoren mit traditionell hohen Exportanteilen verzeichneten ein deutlich geringeres Wachstum (Ausnahmen sind die Metall- und die Fahrzeugindustrie, deren Export stark anstieg). Auf der Importseite hingegen war eine Entwicklung zu höherwertigen Produkten erkennbar: Weniger Rohprodukte und vermehrt Eisen- und Metallwaren, Maschinenbau- und elektrotechnische Produkte wurden in den letzten Jahren importiert, womit ein entsprechender Anstieg des intra-industriellen Handels einherging.

In einer regional disaggregierten Betrachtung (vgl. Steiner/Sturn 1993 b) sind für den Zentralraum vor allem in den Branchen Fahrzeugindustrie, Elektrotechnik und Maschinenbau steigende Exportchancen zu identifizieren. Es sind dies jene Bereiche, auf die der Zentralraum spezialisiert ist und deren Export nach Slowenien in den letzten Jahren zunahm. Die höchsten Wachstumsraten finden sich aber nicht bei jenen Produkten, auf die der Zentralraum spezialisiert ist, sondern vielmehr bei den Produkten, die im Grenzland schwerpunktmäßig vorzufinden sind: Bei Nahrungsmitteln, Bekleidung und bei Produkten der Holzbe- und -verarbeitung wächst der Export nach Slowenien jährlich über 100%. Demnach ergeben sich gute Exportchancen für das Grenzland, weniger gute für den Zentralraum. Dies kann mit einer Verbesserung der wirtschaftlichen Situation im Grenzland einhergehen - allerdings ist zu berücksichtigen, daß die Exportchancen möglicherweise nur ein kurzfristiges Phänomen darstellen, denn die steigende Konsumgüternachfrage Sloweniens ist sicherlich auch auf kurzfristige Knappheiten bzw. auf einen kurzfristigen Nachholbedarf zurückzuführen. Auch kann eine steigende Exportaktivität dazu führen, daß die Bemühungen der Grenzregionen, einen Strukturwandel zu forcieren, abgebremst werden.

Eine Strategie, die im Grenzland allein jene Bereiche unterstützt, in denen sich aktuell gute Exportchancen ergeben, wäre daher verfehlt. Allerdings ist in jenen Branchen, die in den letzten Jahren aufgrund des vermehrten Exports wachsen konnten und die nicht akut von

Abwanderung bedroht sind (Nahrungsmittel, Holz), ebenso wie in Branchen, die mit traditionell hohem Exportanteil im Grenzland gut positioniert sind (Maschinenbau und Elektrotechnik), das Kooperationspotential zu stärken.

Die Exportentwicklung Sloweniens zeigt für die letzten fünf Jahre einen - wahrscheinlich kriegsbedingten - Einbruch 1991, von dem sich Slowenien allerdings wieder gut erholte. Bei einer starken Orientierung nach Westeuropa ist Sloweniens Handelsbilanz traditionell positiv, der hohe EG-Anteil ist in den letzten Jahren sogar noch angestiegen: 1992 betrug er 71% der gesamten Exporte sowohl Nordostsloweniens als auch Gesamtsloweniens. Insgesamt zeigt sich der Nordosten Sloweniens innerhalb eines insgesamt exportstarken Gesamtsloweniens als leicht überdurchschnittlich exportstark, sowohl was Niveau als auch was Wachstumsraten betrifft. Auch scheint die Region mit Ausnahme von Maribor selbst relativ krisenrobust zu sein: Der Exporteinbruch 1991 fiel in der Untersuchungsregion deutlich schwächer aus als in Gesamtslowenien, die Handelsbilanz war durchgängig positiv. Die engere Verbindung mit Österreich spiegelt sich in den vergleichsweise hohen EFTA-Anteilen wider, wobei insbesondere Maribor eng mit Österreich verflochten ist: Während für Gesamtslowenien Österreich nur der fünftwichtigste Handelspartner ist, steht Österreich für Maribor nach Deutschland an zweiter Stelle.

Interessanterweise zeigt der Außenhandel Maribors Exportstärken in ähnlichen Bereichen wie der Grazer Raum: Den höchsten Anteil sowohl bei den Exporten (25%) als auch bei den Importen (auch 25%) nimmt demnach die Fahrzeugindustrie ein, ebenfalls stark vertreten bei den Exporten ist die Maschinen- und Stahlbauindustrie mit 19%. Diese drei Sektoren exportieren fast die Hälfte des gesamten Exportvolumens aus Maribor. Die starke Position der Fahrzeugindustrie sowohl bei den Exporten als auch bei den Importen weist auf intraindustrielle Verflechtungen hin.

4 KOOPERATIONSSCHANCEN UND HEMMNISSE AUS UNTERNEHMERSICHT: ERGEBNISSE VON UMFRAGEN

4.1 Befragung steirischer Unternehmer

Im Frühjahr 1992 wurden etwa 70 steirische Betriebe bezüglich ihrer allgemeinen Erwartungen angesichts sich öffnender Grenzen befragt (vgl. Steiner/Sturn 1992a), konkretere Fragen bezogen sich auf ihre Kontakte mit Ungarn sowie Slowenien/Kroatien, auf Kooperationshemmnisse und mögliche Unterstützungen sowie auf die Einschätzung zukünftiger Entwicklungen in der Steiermark. Bei der Auswertung erfolgte eine Unterscheidung der Firmen in solche mit bereits intensivem Kontakt und solchen mit keinem oder nur sehr wenig Kontakt³. Die Antworten lassen sich wie folgt zusammenfassen:

Die Firmen zeigen insgesamt eine optimistische Haltung, insbesondere Firmen mit intensivem

3 Die Umfrage konzentrierte sich auf Unternehmen, die bereits Kontakte aufgebaut hatten.

Kontakt. Nur 28 % aller Firmen rechnen mit einem Abbau der Belegschaft in der Steiermark, 47 % erwarten einen Gewinn an dispositiven Funktionen für steirische Betriebe. Niedrige Löhne wird bei der Intensivierung der Beziehungen als wichtigster Faktor angesehen. Firmen mit intensivem Kontakt messen diesem Faktor allerdings geringere Bedeutung zu als Firmen ohne Kontakt. Firmen mit intensivem Kontakt schätzen auch die Zuverlässigkeit ihrer Partner in den Reformländern relativ positiv ein. Als Haupthindernis wird von allen Firmen die politische Instabilität angesehen, konkreten Problemen wie Sprachbarrieren und Schwierigkeiten bei der Vertragsabwicklung messen die Firmen eine relativ geringe Bedeutung zu.

Den größten Bedarf an Kooperationshilfen sehen die Firmen in der Bereitstellung von allgemeinen Informationen über ökonomische, legistische und administrative Strukturen in den Reformländern. Firmen ohne Kontakt wünschen sich eher konkrete Hilfen (Informationen über konkrete Firmen wie beispielsweise Kreditwürdigkeit, Vermittlung von Kooperationen) als allgemeine Informationen.

Damit erwiesen sich die Firmen als weitaus optimistischer als vermutet, doch gibt es einige nennenswerte Unterschiede zwischen verschiedenen Firmentypen. Firmen mit bereits existierenden Kontakten oder Firmen, die auf internationaler Basis operieren und kooperieren, zeigten sich durchaus optimistischer als Firmen ohne derartige Kontakte.

4.2 Befragung slowenischer Unternehmer im Vergleich

Eine ähnliche Befragung wurde mit 37 Firmen in der slowenischen Region Pomurje - an der Grenze zur südöstlichen Steiermark - durchgeführt (Steiner/Sturn 1992 b). Bei den Antworten hinsichtlich der Faktoren für Erfolge und Mißerfolge bei der steirisch-slowenischen Kooperation fällt im Vergleich mit der steirischen Seite zweierlei auf: Erstens wird die Kooperationsbereitschaft der jeweiligen Partner von beiden Seiten als ein ausgesprochen wichtiger Faktor angesehen. Diese wechselseitige Einschätzung ist sicherlich als ein positives Signal anzusehen, wenn auch die Zuverlässigkeit der jeweiligen Partner von steirischer Seite aus deutlich geringer bewertet wird als von slowenischer Seite aus. Zweitens nennen steirische Firmen das Lohndifferential, d. h. die niedrigen Löhne in Slowenien, als wichtigsten Faktor, während slowenische Firmen diesem Faktor weitaus geringere Bedeutung beimessen, er rangiert auf dem vorletzten Platz.

Auch bei der Einschätzung der Kooperationshindernisse divergieren die Antworten von slowenischen und steirischen Firmen. Slowenische Firmen nennen als Haupthindernis, daß ihnen zu wenig Informationen über steirische Firmen zur Verfügung stehen - ein Faktor, den steirische Firmen weniger beanstanden. Übereinstimmung besteht darin, daß speziellen Problemen wie "komplizierte Vertragsabwicklung", "Sprachbarrieren" oder die "Verschiedenheit der Produktpalette" als Hindernisse wenig Bedeutung zukommt.

In einer weiteren Frage sollten die Firmen Auskunft darüber geben, welche Art von Unterstützung durch öffentliche Institutionen sie präferieren würden. Auch hier gibt es deutliche Unterschiede in der Einschätzung zwischen slowenischer und steirischer Seite.

Für steirische Firmen bedarf es insgesamt mehr an allgemeiner als an spezieller Information: Die meisten Firmen möchten insbesondere mehr über die ökonomische, administrative und ökonomische Struktur Sloweniens wissen. Slowenische Firmen hingegen wünschen sich entsprechend ihren Angaben hinsichtlich der Kooperationshindernisse vor allem Informationen über konkrete Firmen in der Steiermark.

Eine letzte Frage schließlich bezog sich auf die Beurteilung verschiedener Formen steirisch-slowenischer Kooperation. Slowenische Firmen versprechen sich vor allem von zwei Formen große Vorteile: von einem möglichen Zugriff auf die Dienstleistungen steirischer Unternehmen und von einer gemeinsamen Ausbildung steirischer und slowenischer Unternehmer.

5. DAS KOOPERATIVE POTENTIAL: DIE ZENTREN UND DAS GRENZLAND

Potentielle Kooperationen der *Zentren* sind aufgrund der relativen Stärken der beiden Städte im Bereich der Forschung und Technologie vor allem bei know-how-intensiven Produkten bzw. Entwicklungen zu orten. Sie ergeben sich in erster Linie dort, wo auf beiden Seiten Stärken vorhanden sind, d.h. in der Motoren- und Fahrzeugtechnik (mit den Firmen und Forschungsinstituten AVL, TAM, TVT, Steyr-Daimler-Puch, Eurostar, TU Graz) sowie in der Umwelt-, Energie- und Verfahrenstechnik (mit AE&E, Joanneum Research, TU Graz, Universität Maribor).

Darüber hinaus bieten sich Industriekooperationen in den Bereichen Werkzeug-, Maschinenbau, Metallverarbeitung sowie Elektronik, Elektrotechnik an, wobei hier ein Einbeziehen des Grenzlands möglich ist.

Für das *Grenzland* ergeben sich prinzipiell zwei mögliche Entwicklungsstrategien: Entweder kann angestrebt werden, direkte kleinräumige Kooperationen zu forcieren oder aber man verbessert die Zuliefermöglichkeiten zu den Zentren, wodurch indirekte Entwicklungsimpulse ausgelöst werden. Welche dieser beiden Wege erfolgsversprechender ist, hängt unter anderem auch von der Entwicklungsstärke der Grenzregionen ab (vgl. auch ÖROK 1991).

Zwei Gemeinsamkeiten des steirischen und slowenischen Grenzlandes, welche die Kooperationsmöglichkeiten der Wirtschaftsräume beeinflussen, können dennoch festgehalten werden: Kleine, überwiegend nahversorgende Firmen kooperieren wenig: Weder existieren enge Verbindungen mit den wenigen großen Firmen in den entsprechenden Regionen, noch gibt es grenzüberschreitende Kontakte in nennenswertem Ausmaß.

In beiden Regionen ist ein *deutliches Ost-West-Gefälle* zu beobachten: Der westliche Teil des slowenischen Untersuchungsgebiets beheimatet einige zentrale Firmen (vor allem Gorenje, aber auch internationale Firmen in der Region Savinjska) und liegt auch innerslowenisch relativ zentral zwischen Maribor und Ljubljana. Ähnliches gilt für den

westlichen Teil des steirischen Grenzlandes mit Firmen wie Siemens in Deutschlandsberg oder Assmann in Leibnitz. Einige dieser Firmen sind das Resultat einer offensiven Ansiedlungspolitik, die in den 70er Jahren in beiden Regionen betrieben wurde, um den Strukturwandel von der Landwirtschaft in die Industrie zu unterstützen⁴. Allerdings gelang es weder in Slowenien noch in der Steiermark, in diesen Prozeß der Industrialisierung auch stark periphere Gebiete einzubinden: Es ist dies auf slowenischer Seite vor allem die Region Pomurska, aber auch Teile der Region Potravska, wo sich im Flachland einige Niedriglohnindustrien ansiedelten (vor allem Textilindustrie in Murska Sobota), das an Ungarn, Radkersburg und das südliche Burgenland angrenzende Hügelland konnte nur zur österreichischen Grenze hin aufgrund landwirtschaftlicher Wanderarbeiter eine gewisse Siedlungsstabilität aufrechterhalten - die Gebiete an der "toten Grenze" zu Ungarn entleerten sich zunehmend (Klemencic 1991, Barbic 1991). Auf steirischer Seite sind es die Bezirke Feldbach und Radkersburg, die - und dies gilt vor allem für Radkersburg - nur über sehr wenige höher qualifizierte Industriearbeitsplätze verfügen und typische Grenzland-Problembezirke darstellen.

Aufgrunddessen ist das Potential kleinräumig grenzüberschreitender Kooperationen, d. h. eine Kontaktaufnahme der direkt an der Grenze gelegenen Wirtschaftsräume - zumindest in Hinblick auf den industriellen Bereich - als insgesamt nicht sehr groß einzuschätzen. Eine solche Kontaktaufnahme konzentriert sich eher auf die beiden Zentralräume und eventuell auf die westlichen Grenzregionen. Das Haupthindernis für entwicklungsfördernde Kooperationen ist die *mangelnde Komplementarität* der beiden Räume: Dort wo argarisch unterentwickeltes Hinterland der Steiermark auf agrarisch unterentwickeltes Hinterland in Slowenien trifft, gibt es nur wenig Anknüpfungspunkte für Kooperationen - außer den grenzüberschreitenden landwirtschaftlichen Wanderarbeitern, die das Einkommensgefälle nutzen. Für diese Regionen sind lokale Kooperationspotentiale möglicherweise in Landwirtschaft, Tourismus und Gewerbe vorhanden, in der Industrie eher nicht.

Trotz dieser Diagnose ergeben sich die folgenden Möglichkeiten für das Grenzland, von einer intensiveren Kooperation mit Ostslowenien zu profitieren:

Kleinere Medium- und Low-tech Firmen im gesamten Grenzland können von einer intensiveren Kooperation der Zentralräume Graz und Maribor indirekt profitieren, da sich ihre Zuliefermöglichkeiten zum Zentralraum verbessern.

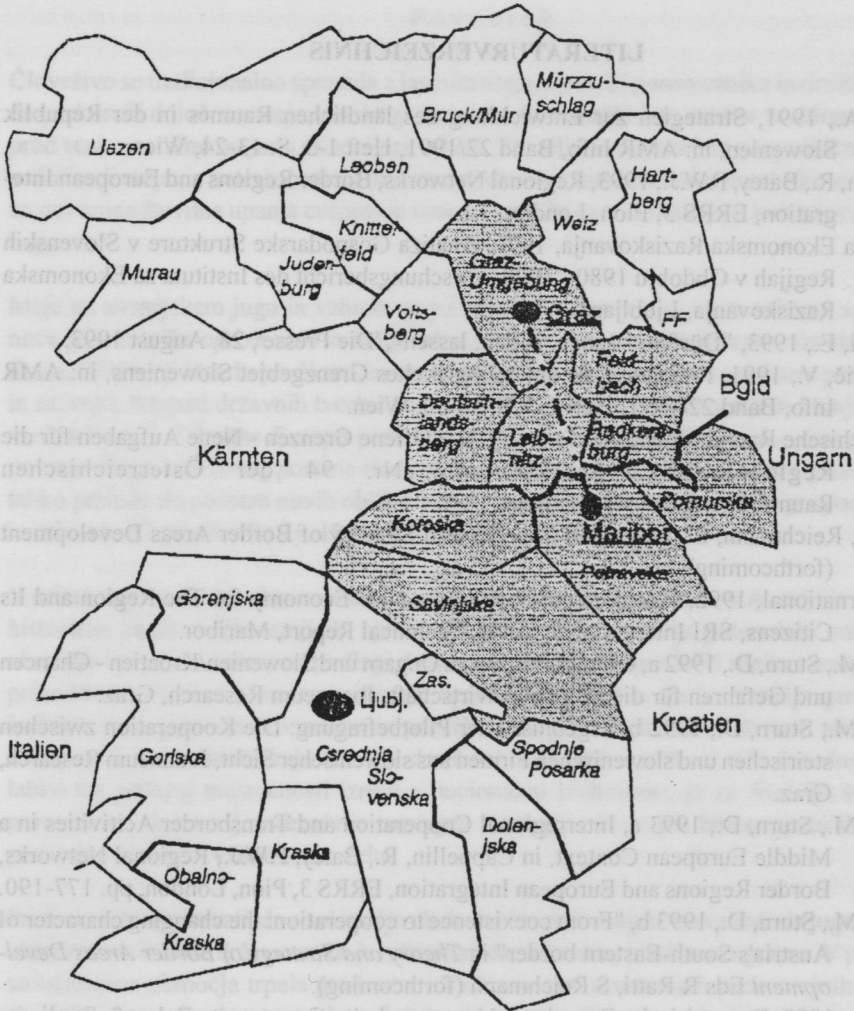
Kleine und große Firmen vor allem im westlichen Teil des steirischen Grenzlandes können Industriekooperationen in den Bereichen Werkzeug-, Maschinenbau, Metallverarbeitung sowie Elektronik, Elektrotechnik auch direkt mit dem slowenischen Raum aufnehmen. Es handelt sich hierbei um Kooperationen, die auch ohne eine explizite Hochtechnologiekomponente strukturverbessernd wirken können.

Die wenigen großen "Leitfirmen" im steirischen Grenzland können ein "upgrading" aufgrund der verbesserten Technologietransfersituation im gesamten Raum erfahren.

Kooperationserleichternd gerade für kleinräumige Grenzüberschreitungen sind die nur

4 In Slowenien reduzierte sich die Agrarbevölkerung - hauptsächlich aufgrund ungünstiger Landbesitzstrukturen - drastisch von 49 % in den Nachkriegsjahren auf 5 % heute (vgl. Klemencic 1991).

Fig. 1: Das Untersuchungsgebiet
Obravnavano območje

geringen Unterschiede in Mentalität und Kultur, die gemeinsame Geschichte und die überaus guten Sprachkenntnisse der Slowenen.

LITERATURVERZEICHNIS

- Barbič, A., 1991, Strategien zur Entwicklung des ländlichen Raumes in der Republik Slowenien, in: AMR Info, Band 22/1991, Heft 1-3, S. 13-24, Wien.
- Cappellin, R., Batey, P.W.J., 1993, Regional Networks, Border Regions and European Integration, ERRS 3, Pion, London.
- Institut za Ekonomska Raziskovanja, 1991, Analiza Gospodarske Strukture v Slovenskih Regijah v Obdobju 1980 - 1990, Forschungsbericht des Instituta za Ekonomska Raziskovanja, Ljubljana.
- Kapellari, E., 1993, "Dürfen, können, sollen, lassen", 'Die Presse', 28. August 1993.
- Klemenčič, V., 1991, Prekmurje als unterentwickeltes Grenzgebiet Sloweniens, in: AMR Info, Band 22/1991, Heft 1-3, S. 33-50, Wien.
- Österreichische Raumordnungskonferenz, 1991, Offene Grenzen - Neue Aufgaben für die Regionalpolitik, Schriftenreihe Nr. 94 der Österreichischen Raumordnungskonferenz, Wien.
- Ratti, R., Reichmann, S. (eds.) 1993, Theory and Strategy of Border Areas Development (forthcoming).
- SRI International, 1992, Maribor Jutri: Creating a New Economy for The Region and Its Citizens, SRI International, Vol II: Technical Report, Maribor.
- Steiner, M., Sturn, D., 1992 a, Offene Grenzen zu Ungarn und Slowenien/Kroatien - Chancen und Gefahren für die steirische Wirtschaft, Joanneum Research, Graz.
- Steiner, M., Sturn, D., 1992 b, Ergebnisse der Pilotbefragung: Die Kooperation zwischen steirischen und slowenischen Firmen aus slowenischer Sicht, Joanneum Research, Graz.
- Steiner, M., Sturn, D., 1993 a, Interregional Cooperation and Transborder Activities in a Middle European Context, in Cappellin, R., Batey, P.W.J., Regional Networks, Border Regions and European Integration, ERRS 3, Pion, London, pp. 177-190.
- Steiner, M., Sturn, D., 1993 b, "From coexistence to cooperation: the changing character of Austria's South-Eastern border" in *Theory and Strategy of Border Areas Development* Eds R Ratti, S Reichmann (forthcoming).
- Tichy, G., 1990, Das steirische Grenzland. Vergangenheit - Gegenwart - Zukunft. Studie im Auftrag der Steiermärkischen Landesregierung, Graz.
- Žižmond, E., 1993, The Development of the Slovenien Economy after the Monetary Independence, Manuskript.

PREKOMEJNO POVEZOVANJE: MOŽNOSTI ZA SODELOVANJE V ŠTAJERSKO - SLOVENSKI OBMEJNI REGIJI

Povzetek

Človeštvo se tradicionalno spopada z lastnim nagnenjem, ki posameznika in družbo navaja, da prekorači določeno mejo, po drugi strani pa je v družbi konstantno zasidrana bojazen pred vsakovrstnimi mejami (Kapellari, 1993). To velja še posebej za geopolitično podobo sodobne Evrope, v kateri so meje trenutno podvržene intenzivnemu preoblikovanju. S tem so povezana številna upanja evropskih narodov, mednje pa se razširjajo tudi s tem pogojene bojazni.

Meje na avstrijskem jugu in vzhodu se po značaju spreminjajo, to pa zahteva specifične, nove geostrateške opredelitve in dolgoročne, nanovo zasnovane koncepte razvoja (Steiner/Sturn, 1993 a,b). Vse do pred kratkim se v Evropi ni razmišljalo o prekomejnem povezovanju in razvoju. Razpad državnih tvorb na vzhodu in jugovzhodu kontinenta in ukinjanje meja med državami Zahodne Evrope postavlja regionalno - tudi prekomejno - kooperacijo v povsem drugo luč. To naj postane element nadaljnega povezovanja v Evropi, posledično pa lahko privede do povsem novih oblik porstorske organiziranosti družbe in gospodarstva na kontinentu (Cappellin/Batey, 1993; Ratti/Reichmann, 1993).

V pričujočem sestavku obravnavamo mejna območja dežele Štajerske v Avstriji in istoimene historične regije v Sloveniji. V njem analiziramo gospodarske potenciale omenjenega območja ter poizkušamo, na podlagi dostopnih podatkov, opredeliti možno kooperacijo v prihodnosti. Osnovo temu razmišljanju opredeljuje dejstvo, da je Avstrija geostrateško locirana med gospodarsko močno in politično integrirano Zahodno Evropo ter Vzhodno Evropo, ki jo karakterizirajo številni družbeni in politični pretresi. Ob zavedanju, da se lahko tak položaj utesnjenosti izrodi v nacionalno izoliranost, je za Avstrijo še posebej pomembno, da razvije ofenzivne razvojne strategije, ki bi jih lahko ponudila Evropi, predvsem njenemu vzhodnemu delu.

Pri tem mora upoštevati, da so območja ob doslej "zaprtih mejah" na vzhodu in jugu periferne območja nacionalne države ter, da je njih gospodarski značaj predvsem agraren. V preteklosti so omenjena območja trpela predvsem zaradi revnosti prostorskih prekomejnih povezav. Avstrija je sicer vedno trgovala z deželami vzhodne Evrope, toda to povezovanje se je odvijalo le na ravni velikih korporacij in nacionalnih centrov politične in gospodarske moči. Upanja obmejnih regij, ki si po odprtju meja obetajo razvoj, so pogosto zastrta, saj se v ljudeh poraja bojazen in dvom, ki temelji na dejstvu, da so bila ta območja poprej "slepe ulice" sedaj pa bi lahko postale "avtoceste" po katerih bi razvoj z veliko hitrostjo in za vedno zdrvel kar mimo.

Poleg pretežno perifernih območij, je na avstrijskem jugu in jugovzhodu nekaj regij v katerih so se že izoblikovale inovativne oblike lokalnega prekomejnega trgovanja in sodelovanja.

Če je to temeljilo predvsem na uvozu surovin in polproizvodov, ki so jih predelovali v drugi državi, si od bodočega razvoja lahko obetamo vsaj sodelovanje na višjem nivoju kooperacije. Pri vsem tem se moramo zavedati institucionalnih in ekonomskih ovir, ki izhajajo iz zahodnoevropske konkurence, visokega rizika naložb v omenjenih deželah in težavnosti financiranja čezmejnih razvojnih projektov. Vendar si v najbolj optimističnem scenariju lahko obetamo intenziven razvoj vsaj v koridorju Graz - Maribor, ki bo postal novo središče vzhodnega avstrijsko-slovenskega obmejnega prostora in Osrednje Evrope. Sodelovanje in konkurenčna sposobnost gospodarskih dejavnikov v obeh mestih naj ne bi utrdila le položaja v mestnem, urbanem prostoru, temveč bi naj izžarevala tudi impulze za razvoj sosednjih, doslej agrarnih regij. V kolikor se bo sodelovanje obeh mest na gospodarskem in drugih območjih dejansko okrepilo, bomo priča zasnovi novega, prekomejnega razvoja ob vsej, sicer desetletja dolgo "mrtvi meji".

1. S pogledom usmerjenim v to ciljno premiso, bo moralo biti bodoče ukrepanje lokalnih dejavnikov odločanja na avstrijskem Štajerskem usmerjeno v podporo razvoja območij ki so locirana med deželnim središčem in slovensko-avstrijsko mejo. Enakovredno pa bi moralo biti težišče bodočega razvoja mariborske regije usmerjeno v prostor, ki leži med Mariborom in državno mejo na severu.

Opisu regionalno-ekonomskega položaja obravnavanih regij sledi analiza izbranih indikatorjev. Posebno pozorno se obravnavani naslednji elementi: narodni dohodek, struktura gospodarskih dejavnosti, naložbe in struktura posesti nepremičnin. To so dejavniki, ki jim pri ovrednotenju regionalnih potencialov pritiče odločilna beseda. Na to navezujemo subjektivno videnje možnosti za bodoči razvoj in opredeljujemo ovire, ki bi lahko odločilno vplivale nanj.

V zaključku predstavljamo možnosti za prekomejno povezovanje:

- potenciala za razvoj na medmestni ravni vidimo v povezovanju razvojnih in tehnoloških projektov, predvsem pri izmenjavi znanstvenega "know-how-a" med obema mestoma;
- pri opredelitvi razvoja obmejnega območja ob slovensko-avstrijski meji je dobro slediti vsaj eni izmed naslednjih dveh razvojnih strategij:
- podpirati neposredno prekomejno kooperacijo na lokalni ravni (trgovina, promet....);
- izboljšati povezave s centri, s čemer bi indirektni impulzi, ki jih nudita Maribor in Graz pozitivno vplivali tudi na razvoj obmejnega območja.

Od dosežene razvojne stopnje posamezne regije je odvisno kateremu scenariju naj bi v posameznih območjih prvenstveno sledili.

Kooperacijo preko meje na tem obmejnem področju Avstrije oziroma Slovenije omogočajo: že obstoječi intenzivni maloobmejni promet, identičnost v mentaliteti in kulturi sosednjih narodov, skupna zgodovina in napovprečno znanje tujih jezikov med Slovenci.

PREGLED DOSLEJ IZDANIH VSEBIN

CONTENTS OF PREVIOUSLY PUBLISHED VOLUMES

DELA 1

Bibliografija v tujini objavljenih del članov Oddelka za geografijo 1945 - 1984, str. 62

Bibliography of Articles Published Abroad by Members of the Department of Geography 1945 - 1984, p. 62

Ljubljana, 1985 (razprodano, sold out)

DELA 2

Geografsko proučevanje uvajanja celične proizvodnje na Koroškem, str. 98 Geographical studies on the Initial Stage of Small Business Developments in Slovene Carinthia (within Yugoslavia), p. 98

Ljubljana, 1985 (razprodano, sold out)

DELA 3

O razmerju med geografijo in etnologijo, str. 160

About the Relationship between Geography and Ethnology, p. 160

Ljubljana, 1986

DELA 4

Teorija in metodologija regionalne geografije, str. 240 :

The theory and Methodology of Regional Geography, p. 240

Ljubljana, 1987

DELA 5

Socialna geografija in regionalni razvoj, str. 202

Social Geography and Regional Development, p. 202

Ljubljana, 1987 (razprodano, sold out)

DELA 6

Geografija in aktualna vprašanja prostorskega razvoja, str. 320

Geography and Spatial Development, p. 320

Ljubljana, 1989

DELA 7

Tromeja - Obmejna regija Jugoslavije, Avstrije in Italije -mednarodni meduniverzitetni geografski raziskovalni projekt, str. 188

The Three Border Area of Austria, Italia and Yugoslavia - An International Research Project of Geographers from the: Universities of Ljubljana, Klagenfurt and Trieste, p. 188

Ljubljana, 1990

DELA 8

Geografska problematika severovzhodne Slovenije, str. 163

Geographical Problems of North-Eastern Slovenia, p. 163

Ljubljana, 1991

DELA 9

Geografski informacijski sistemi v Sloveniji, str. 245

Geographic Information Systems in Slovenia, p. 245

Ljubljana, 1992

